

M. Tört. O.

1330.

31016.

TÖRTÉNELMI
ÉS
IRODALMI BEREK.

KIADJA
TOLDY FERENC.

II.
TÖRTÉNELMI ÉS IRODALMI KALÁSZATOK

GR. KEMENY JÓZSEFTŐL.

PEST.
EMICH GUSZTÁV TULAJDONA.
M. DCCC. LXI.

2739 k. - 80k. 0.2
Pest. 1863. 4. 17.

Tört. 0

1330

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

MAGYAR TÖRTÉNELMI
ÉS
IRODALMI BEREK.

II.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

TÖRTÉNELMI
ÉS
IRODALMI BEREK.

KIADJA
TOLDY FERENC.

MÁSODIK KÖTET.

PEST.
EMICH GUSZTÁV, MAGY. AKADEMIAI NYOMDÁSZ TULAJDONA.
M. DCCC. LXI.

663957

TÖRTÉNELMI
ÉS
IRODALMI KALÁSZATOK.

ÍRTA

GR. KEMÉNY JÓZSEF.

PEST.

EMICH GUSZTÁV, MAGY. AKADEMAI NYOMDÁSZ TULAJDONA,
M. DCCC. LXI.

232954

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

R
1977

ELŐSZÓ.

Irodalomtörténetünk mind eddig nélkülöz oly tárházat, melybe mind azon kisebb vagy töredékes maradványok, apróbb adatok, könyvészeti nevezetességek, tudósok és írók levelei, sőt külön nem elég terjedelmes, de őket ismertető s a korokat jellemző műveik is összehordogatva, kútfőgyűjteményt képezzen ama tudomány számára, mely a történeti tudományok során, a műveltség történetével együtt, kül és belterjes legnagyobb kimíveltetését a jelen századnak köszöni.

Amily szoros összeköttetésben áll a polgári, egyházi, az erkölcs- és műveltségtörténelem az irodalomtörténettel; épen oly rokon s egymást át meghatározó azon anyag is, mely főbbleg az egyik vagy másik ágat tekint. Mihez képest e Berek címe is az öszves történelemtől s az irodalomtól együtt veszi közelebbi meghatározását.

Mióta e téreken működöm, sok ily kiadatlan vagy ritka adaléknak jutottam ismeretébe vagy birtokába. Kettős hasznót várok kiadásuktól: egy az, hogy ez által közhasznuakká lesznek, míg másfelül, felgerjesztetvén általok, vagy hasonlókra vonatván a köz figyelem, s különösen azoké, kiknél a gyűjteménybe illő anyagok találtnak, reménylhető, mi-

szerint ilyek, a jelen vagy más utakon, ezentúl, nagyobb számban fognak világot látni.

Két ily kötet áll nálam készen: az I., mely „*Péczei és Kora*“ cím alatt életrajzi bévezetés után nagy becsű levelezést tartalmaz fejedelmi s más előkelő személyektől, kül- s belföldi tudósoktól, mik mind ama nagy érdemű férfiúra vetnek világot, mind annak korára, társas, irodalmi és életrajzi tekintetben. Ez, mihelyt egy, nagyobb gondot kívánó, s toll alatt levő munkám készen lesz, sajtó alá megy.

A III-d. kötet nagyobb részt a *költészetet* illeti, név szerint a Rádayakat, a múlt századi francia iskola költőit, az első aesthetikai vitákat a fordítás művészete s a magyar verstanról stb.

II-d. kötetül íme a *gróf Kemény József* azon becses és gazdag adatgyűjteményét adom, mely az Új. M. Muzeum négy utolsó folyamában (1857—60) elszórva megjelent ugyan már, de miután e folyóiratnak kevés teljes gyűjteménye forog kézen, s ilyen már nem is kapható, úgy hittem, e, számos történeti kincseket magában foglaló cikksoregyüttes új kiadását minden barátja a historiának és irodalomnak, ki ama folyóirat említett éveihez könnyen nem járúlhat, szívesen fogja üdvözeln.

Pesten július 4. 1861.

TOLDY FERENC.

TÖRTÉNETI ÉS IRODALMI KALÁSZATOK.

I.

SZÁSZ-SEBES XV. SZÁZADBELI TANODÁJA, TÖRÖK ÁLTALI OSTROMA ÉS TÖRTÉNETÍRÓJÁNAK EMLÉKEZETE.

Hazánknak századokkal ezelőtt létezett tanodái helyéről, számáról és tudományos működéséről oly kevés és bizonytalan adataink vagynak, hogy azoknak hajdani számosabb létéről csaknem kételkedni lehetne, ha nem tudnók, hogy a tatár és török hajdankori dúlásai és pusztításai sok dolgoknak még emlékezetét is elenyésztették. Ha tehát a múltnak ily tárgyról árnyékai a homályos sötétség tengeréből jelenleg néha-néha még is felmerülnek, azok reánk nézve érdektelenek valóban nem lehetnek, főleg akkor, midőn szerfeletti ritkaságok miatt igen könnyen elenyészhetik örökre azon forrás is, a honnan az általunk csak homályosan ismért múltnak ily érdekes, és alig gyanítható adatait meríthetjük.

Ritka egy ilyen forrást lelünk egy 1478, és 1481. között got betűkkel, negyedrébén, hat s fél ívre nyomtatott latin munkában, mely figyelmünket nem csak azért vonja magára, mivel benne nyomát leljük annak, hogy 1437-ben Szász-Sebesen Erdélyben tanoda virágzott, hanem azért is, mivel egy 1458-heli hazai történetíróval, és annak élete viszontagságaival ismertet meg, ki Szász-Sebesnek a török általi 1438-beli ostromán személyesen jelen volt, és azt híven le is írta.

Az említett munka címe ez :

„Tractatus de Ritu, Moribus, Nequitia, et Multiplicatione Turcorum. In quo si quispiam aliquid de secta Turcorum magna, atque admiranda scire desiderat. Pauca quae hic sub compendio narrantur memoria revolvat. — Esztendőszám nélkül.

A címlap tulsó felén : „Incipit Prohemium in Tractatum de moribus, conditionibus, et nequitia Turcorum,“ melyben szerző, ki dömés barát ¹⁾ volt, önmagáról, és török alatti fogságáról ezeket említi : „Hujus rei testimonium innumeralis multitudo fidelium esse potest, quorum multi promptissimi essent pro fide Christi, et suarum animarum salute in fide Christi mori, ²⁾ quos tamen conservando a morte corporali, et ductos in captivitatem per successus temporis suo infectos veneno, fidem Christi turpiter negari facit. ³⁾ Hujus rei

¹⁾ Kitétszik ez szerzőnek, e munkája XVII. czikkében előforduló következő szavaiból : „Legitur de sancto Vincentio ordinis nostri, quod plures Saracenorum converterit.“ — Egyébiránt ezen könyv (melynek fen említett eredeti kiadását csakis a bécsi császári könyvtárban láthattam) újra sajtó alá jött 1511. Párizsban *), és 1543. Helvétiaiban, de nem önállólag, hanem egyéb munkákhoz ragasztva. — Seivert János „Nachrichten von Siebenbürgischen Gelehrten“ 457. lapon ezen ritka könyvnek 1543-beli kiadásából töredékeket közlött. — Horányi Nova Memor. 159. lap. Seivertet szóról szóra (szokása szerint), nem követve, de annak szavait is latinra fordítva, ugyancsak annyit is közlött. — Gróf Mailáth János „Geschichte der Magyaren“ II. 189—192. l. ugyanezen régi könyvnek régi német fordításából némi töredéket közlött olvasóival. Én jelenleg a hitelesebb, eredeti kiadásból merítettem bővebb közléseimet.

²⁾ Értetnek itt a török rabságban levő keresztyének.

³⁾ Értetik a török.

*) E párizsi kiadás megvan a pesti egyetemi könyvtárban. Kolo-phonja így hangzik : „Libellorum de impugnatione legis Turcorum et de moribus, vita et nequitia eorum impressorum Parisiis in officina Henr. Stephani e regione scholarum Decretorum sita finis Anno Xti dei per sanguinem testamenti sui et Evangelium aeternum ubique credendum (így) et venerandum Salutaris (Saluatoris) nostri MDXI. 16. apr.“ Innen látni, hogy a híres Etienne Henrik e gyűjteménye csakis két libellusból állott, a mi szászszebesí névtelenünkéből, mely a 29—62. leveleken áll, s egy másikkból „de impugnatione legis Turcorum“ az 1—28. leveleken. — Toldy Ferenc.

veritatem in me ipso expertus didici, qui cum multo mentis gaudio expectabam mortem pro fide Christi subire, et tamen, ut inferius declarabo, de igne semivivus extractus, et vitae redditus per successus temporis detentus in manibus eorum veneno erroris eorum quasi infectus, de fide christiana non modicum dubitavi, et nisi misericordia Dei mihi affuisset, et me custodisset, turpiter eam negassem.“

A „Prohemium“nak vége után: „Incipit Prologus“ melyben említvén a szerző, hogy a törökök 1438-ban Erdélyre rohantak, ott Szász-Sebest elfoglalták, ő maga pedig a ki egy esztendővel azelőtt, azaz 1437-ben tanulás végett az odaváló tanodához jött vala, az ostrom alkalmával török rabságba esett, s abban 1458-ig nyomorgott; mind ezeket így írja le: „Cum anno domini MCCCCXXXVI. in obitu imperatoris Romanorum Sigismundi magna inter Ungaros et Alemanos exorta fuisset dissensio de faciendo rege, eo, quod imperator legitimum (haeredem) sibi non reliquisset, Turcus magnus, qui vocabatur Morathbeg, pater illius, qui nunc regnat, videlicet Mechemetbeg, in gravi exercitus multitudine partes illas intravit, dicebatur enim habuisse tricentorum mille equitum, ea intentione, ut totam Ungariam vastaret, quod fecisset, nisi cujusdam fluvii inundatio, Deo sic disponente, sibi impedimento fuisset. Illa intentione frustratus direxit aciem ad provinciam ultramontanam, quae *septem castra* vocatur, et omnia sibi occurrentia crudeliter devastavit, et demolitus est nullo sibi impedimento dante. Ea tempestate ego juvenis XV. vel XVI. annorum eiusdem provinciae¹⁾ anno praecedenti²⁾ recesseram de loco civitatis meae, et veneram in quoddam castellum, seu civitatulam nomine *Schebesch* secundum Ungaros, in teutonico vero *Mulenbag*³⁾ *studendi gratia*,⁴⁾ quae quidem civitas tunc erat satis populosa, non multum tamen bene munita, ad quam cum Turcus venisset, et castris positus expugnare cepisset, dux Valachorum, qui cum Turco venerat, propter an-

¹⁾ Tehát a szerző erdélyi honfi volt.

²⁾ Azaz: 1437-ben.

³⁾ Szász-Sebes, Mülenbach, Erdélyben.

⁴⁾ Tehát 1437-ben Szász-Sebesben tanoda létezett.

tiquam, quam prius contraxerat cum civibus ipsius civitatis amicitiam, venit ad murum, et sedata pugna, vocatis civibus persvasit, ut suis consiliis consentirent, et cum Turco non pugnarent eo, quod nequaquam civitati munitio esset suficiens ad resistendum. Hoc igitur ejus fuit consilium, ut civitatem Turco cum pace darent, et ipse a Turco impetrare vellet, quod majores civitatis usque ad terram suam secum ipse duceret, et postea, quando placeret eis reddere, vel etiam stare possent, reliquum vero vulgus sine alicujus rerum vel personae detrimento Turcus in terram suam duceret, et ibi data ipsis terra ad possidendum, deinde ad placitum recedere, vel habitare in oportunitate temporis in pace possent. Quae omnia ut promiserat, impleta vidimus, impetrata cum bono pacto inducie (igy!) usque in crastinum, ut unusquisque quo posset, se disponderet cum rebus, et familia cum pace exituri (exiturus). Quidam vir nobilis cum fratre suo eque strenuo viro, qui prius fuerat castellanus, et cum Turcis multum conflixerat, hujusmodi consilio, et pacto nequaquam acquiescens, dixit se prius centies velle mori, quam se, et uxorem, et filios in manus Turcorum tradere. Persvasit etiam quam pluribus aliis, et electa una de turribus, quam introivit, et per totam illam noctem arma, et victualia intulit, et fortiter munivit. Cum his igitur et ego turrinam intravi, et expectabam cum magno desiderio mortem, quam vitam. Facto itaque mane Turcus magnus in propria persona ad portam civitatis venit, et omnes exeuntes unumquemque cum familia sua jussit scribi, et deputatis custodibus in terram suam duci sine aliquo rerum vel personae nocumento, cives quoque, et majores duci Valachorum eodem modo ducendos in suam terram concessit. Cum igitur universus exercitus de hac praeda nullam partem habere potuisset, cum maximo impetu, et intollerabili furia unanimiter ad turrinam, in qua eramus, spe aliquid lucrandi cucurrerunt. Quanta autem, et qualis haec fuit tempestas, lingua nulla sufficeret exprimere. Tanta erat densitas sagittarum, et lapidum, quod densitatem pluviae, et grandinis excedere videretur. Tantus erat clamor pugnantium, et fragor armorum, et strepitus currentium, ut coelum et terra concuti viderentur in momento, et quia turris multum declivis erat, immediate

tectum sagittis, et lapidibus contriverunt, propter fortitudinem tamen murorum nequaquam poterant praevalere. Cum igitur tardior esset hora, utpote sol declinatus post meridiem, et nihil profecissent, inito consilio, aliis pugnantibus, alii ad deferendum ligna cucurrerunt, et struem lignorum quasi ipsi turri exaequarunt, submisso igitur igne nos quasi, sicut decoquantur panes in furno, decoxerunt, ut jam quasi omnibus mortuis, cum vidissent amplius neminem in turri moveri, distrahentes ignem incurrunt per ostium, et si forte aliquos semivivos invenissent, refocillatos extraxerunt, me quoque eodem modo extrahentes mercatoribus venditum tradiderunt, qui me cum ceteris captivis positum in catena, transito Danubio usque in Edrenopolim, ubi est sedes Turci magni, duxerunt. De anno autem domini praedicto ¹⁾ usque ad annum domini MCCCCLVIII. inclusive illius durissimae captivitatis gravissima onera, et intollerabiles angustias non sine corporis, et animae periculo sustinui. Tandem Deo auxiliante, ut infra, omnia liberatus superavi. ²⁾

¹⁾ Alább maga szerző mondja, hogy húsz esztendeig raboskodott, és mivel szabadságát csak 1458-ban nyerhette vissza, következőleg ezek 1438-ban történtek.

²⁾ Feljebb láttuk, hogy szerző 1438-ban esett török rabságba; — de két esztendővel azelőtt, u. m. 1436-ban egy más erdélyi honfi is török rabságba esvén, az is fogsága után a töröknek szokásairól egy munkát írt, mely azután 1530-ban ily cím alatt került sajtó alá:

„Türkei“ (ez alatt: tevéken utazó törökök képe, az alatt pedig:)
„Chronica, Glaube, Gesetz, Sitten, Herkommen, Weiss, und alle Geberden der Türcken. Von einem Siebenbürger, so da in Türckei gefencklich bracht, und vil Jar nachmals darinnen gewonet. Im M.CCCC.XXXVI. Jar beschriben. Gar lustig zu lesen. Die Zehen Nationen, und Secten der Christenheit. Inhalts Register am folgenden blat.“ — A könyv végén: „Zu Strassburg bei Christian Egenolph. Im Jenner des M.DXXX Jahrs.“ — Negyedréiben, négy ívre nyomtatva, minden előjáró vagy ajánlólevél nélkül.

Ugyanezen könyvre hivatkozik 1538-ban Fabricius György azon, előjáróbeszédében, mely mellett közre bocsátotta a következő című könyvet:

„Georgii Agricolae oratio de bello adversus Turcam suscipiendo ad Ferdinandum Hungariae Bohemiaeque Regem, et Principes Germaniae. Basileae Anno M.DXXXVIII.“ Negyedréiben. — Az előjáróbeszédnek ide tartozó szavai ezek: „Turcarum mores, et disciplinam militarem planius noscere qui cupit — — — — legat *Sibenburgii captivi*, et Pauli Jovii librum.“

Fogságának, s lelki szorongatásainak további történetét folytatja szerző e munkája XVI. cikkében e szavakkal : „Si autem aliquis mihi diceret, quid te movit, ut de fide Christi dubitares, et forte negasses, nisi misericordia Dei te conservasset. Breviter reveniendo ad historiam meae infelicitatis, quam in prologo narrare incepti, ea, quae huic congruere videntur, adjungam, nam a primis meis emptoribus me Dre-napolim emptum mercatores ultramarini in quadam civitate, quae Burgama vocatur, cuidam villano vendiderunt, cujus mihi crudelitas ad hoc profuit, ut celerius agerem pro libertate consequenda, horrorem illius sectae mihi inducens, et in fide Christi me consolidans. Licet longe me abductum conspicerem, nihilominus de Dei adjumento non desperans, fugam inire non distuli. Cum igitur proprietarius primam fugam mihi invento, et ad domum reducto, furorem conceptum reprimens pepercisset, minando, si secundo fugerem, duplicis vindictae me expectare rigorem, me, qui magis mori, quam vivere optabam, non solum non terruit, sed etiam ad secundam fugam citius agendam provocavit. De his autem, quibus mihi proprietarius fugam secundam fecerit, hoc solum dico, quod non solum ea, quae minatus fuerat, perfecit, sed omnia, quae citra mortem fieri poterant, sine aliqua misericordia peregit crudeliter, nec a vinculis absolvisset me, nisi duae sorores ejus carnales pro me intervenissent, fidemque jussissent me amplius non fugiturum. Haec omnia continens, nec jam dubius de crudelissima morte, si proprietarius post tertiam fugam me reperisset, non longe post cuidam de mercatoribus simulatim, de quibus mentionem feci superius, me sponte tradidi, qui me de ipso liberatum in spacio quatuor mensium de loco ad locum tribus vendidit vicibus, et tandem in locis remotissimis dimisit. Praeterea in isto medio quinque anni transierunt. Dum igitur omnes modos fugiendi cum maximis periculis, et immensis laboribus probassem, post ultimam fugam, quae erat octava in ordine fugarum, quam feci in domo ultimi domini, quasi omni spe libertatis frustratus, et a Deo derelictus cepi intra me cogitare, et fatigatus, atque fractus quodam modo in animo hesitare, et dicere : vere si Deo placuisset illa religio, quam hactenus tenuisti, utique te

non dereliquisset, isto modo, scilicet auxilio tibi fuisset, ut liberatus ad eam reverti potuisses, sed quia omnes liberandi vias tibi obstruxerit, forte magis sibi placet, ut illa derelicta, illi sectae adhereas, et in ea salvus fias. Et extunc neglectis orationibus, et psalmis, quos mihi ibi scripseram, et frequentaveram, incepti addiscere orationes et ceremonias eorum, et frequentare diligenter, quantum potui, et quantum permisit onus servitutis, et hoc magis nocte, et occulte aeque de die, cepique inter caetera doctrinas religiosorum, de quibus superius mentionem feci, diligentius ruminare, quae cerimonias, et legis ritum ad sensum spiritualem trahunt, et quodammodo religionem Christi approbant, et confirmant. Frequens igitur illarum ruminatio tandem elapsis in hac mea fluctuatione sex vel septem mensibus, subito una dierum Deo auxiliante mentem meam mutavit ita, ut dimissis omnibus sectae illius ritibus incepti pristinas orationes meas resummere, et fidem catholicam — -- — fortius amare, et constantius tenere et diligentius, quam prius feceram, custodire. Illos igitur XV annos, quos ibi postea transegi usque ad libertatem, ita firmatus permansi, ut nullum motivum sive interius, sive exterius me perturbare potuit, omnia enim, quae prius audiebam, vel videbam, nihil aliud, quam deliramenta, et illusiones diaboli interpretatus sum.“

Félbe szakasztván itt szerző fogsága történetét, azt e munkája XXIII. cikkje ¹⁾ után ily cím alatt folytatja :

---

¹⁾ Szerző e munkája áll a fenebb említett „Prohemium“on, és „Prologus“on kívül, huszonhárom cikkből, melyek ily renddel következnek :

„Capitulum primum. Quomodo Turci, terram, et regionem orientalem inceperunt possidere, et inhabitare.“

„Cap. II. Quomodo multiplicata est secta Turcorum, et quomodo hoc nomen Turcus accepit.“

„Cap. III. Quam terribilis, quam timenda est secta Turcorum.“

„Cap. IV. Quomodo differunt inter se persecutio corporum, et persecutio animarum.“

„Cap. V. De sollicitudine, quam habent Turci ad investigandum Christianos.“

„Oratio testimonialis eorum, quae dicta sunt. — Si rerum humanarum dubiis majori experientiae fides adhibetur potior, nulli minorem mihi de conditione, et ritu Turcorum loquenti fidem debere censeo, qui eorum truculentissimae captivitatis, et horrendae persecutionis *per integros viginti annos* terribiles tempestatum spiritualium turbines, et immensa pericula corporis, et animae pertuli. Et ut possem evadere praecipue periculum animae, et conservare fidem Christi, octo solemnes fugas peregi, quarum quaelibet hominem non solum in perturbationem mittere, verum etiam in desperationis foveam dejicere sufficiens materia existere potuisset. Quater quoque post fugam pretio redemptus, septies

„Cap. VI. Quomodo captivos conservant, emunt, et vendunt.“

„Cap. VII. De aviditate eorum possidendi servos, et ancillas, et de uga servorum, et liberatione.“

„Cap. VIII. De his, qui non invitati, nec coacti se sponte huic periculo se offerunt, vel ingerunt.“

„Cap. IX. De motivis persvadentibus istam sectam praeferentibus fidei Christianae, et de multiplici genere eorum.“

„Cap. X. De motivis experientiae, et particularibus.“

„Cap. XI. De motivis, quae alios attrahunt, et etiam ipsos in suo errore multum confirmant.“

„Cap. XII. De honestate faeminarum Turcorum.“

„Cap. XIII. De motivis supernaturalibus, et spiritualibus, et primo de professione, et lege Turcorum.“

„Cap. XIV. De motivis supernaturalibus, et religiosis.“

„Cap. XV. De motivis supernaturalibus, prodigiis, signis, et mendaciis.“

„Cap. XVI. Utrum motiva aliqua sunt sufficientia ad auferendam Christiano fidem.“

„Cap. XVII. De interpretatione motivorum.“

„Cap. XVIII. De profectu magno futuro hujus sectae, qui ex fundamento ejus consideratur.“

„Cap. XIX. De reliquorum motivorum interpretatione.“

„Cap. XX. De motivis retrahentibus ab errore Turcorum.“

„Cap. XXI. De secundo, et tertio motivis retrahentibus ab errore Turcorum, quae sunt ignorantia, et obstinatio.“

„Cap. XXII. De quodam notabili facto, quod contigit in Turcia ad probationem supradictorum.“

„Cap. XXIII. De commendatione religionis Christianae.“ — Ezután következik a feljebb érintendő: „Oratio testimonialis eorum, quae supra dicta sunt.“

pro pecunia venditus, et totidem emptus fui. Praeterea in tantum conversationis eorum consortio astrictus fui, ut maternam lingvam oblitus, eorum barbaricae ideomatis loquela ad plenum eruditus, nec non literaturae eorum tam extraneae, et perversae non mediocriter instructus, adeo, ut sacerdos eorum, unus de maioribus ad beneficium ecclesiae suae non modicis redditibus dotatum, quod ipsi mihi obtulit, me sufficientem, et idoneum aestimaret. Porro religiosorum eorum moribus, et ritui sic me conformavi, ut sermonum spiritualium, quibus ipsi in collationibus suis, et propositionibus populi utuntur, tantam haberem experientiam, et copiam tam in scriptis, quam in mente, ut non solum vicini nostri, qui me frequenter audiebant in congregationibus suis, verum etiam de aliis locis me proponentem audire desiderabant, ipsorum quoque religiosorum plurimi, quid proponerent populo, a me didicerent sermones. Denique domino meo ita charus eram, ut saepius in colloctione plurium, plusquam filium suum, quem unicum habebat, me diligere assereret, et propter hoc post adeptam libertatem promissionibus, et precibus me omnibus modis retinere attentabat, scilicet quia sciebat me valde avidum ad discendum literas, per excusationem, qua me finxi ad studium ire, et reverti, deceptus me dimisit, non tamen sine totius familiae suae desolatione, rogans per nomen Dei, et Mechometi me adjurans, ut quantotius redirem. Et forte adhuc reversurum a studio expectat, ut scilicet *de meo sacerdotio*, et sui desiderii implecione duplex sibi gaudium, quod multum optaverat, accrescat. Demum in fine, quod valde paucis ductis in eorum captivitatem contingere potest, cum litera imperiali auctoritate confecta, et autenticorum testium solemniter vallata testimonio, Deo mihi adiutorium praebente, et misericordiam, non solum illius durissimae captivitatis nexibus solutus, verum etiam illius crudelissimae sectae diabolica infectione absolutus liber exivi.“ ¹⁾

¹⁾ — Ezen „Oratio testimonialis“ után következik: „Isti sunt duo sermones in vulgari Turcorum“ török és latin nyelven. — Ez után: „Haec est opinio Abbatis Joachim de secta Mechometi.“ — Végre: „De decem nationibus Christianorum.“ — A legutolsó lapon: „Finiunt ritus, et mores Turcorum, una cum oratione testimoniali eorundem. Sermo in ideomate Turcorum cum interpretatione latina.“

II.

1480-BELI JÓSLAT MAGYARORSZÁG JÖVENDŐ-
JÉRŐL.

A jóslatok a középkorban nagy becsüek és hitelűek voltak főleg azért, mivel azok szülöttjei valának azon rejtélyes ábrándoknak, melyeknek tömött fátyolával nem csak a vallás, de minden bölcseségnek tudománya is be volt burkolva.

Nem csoda tehát, ha első Mátyás királyunk is minden férfias erélye mellett hódoló barátja volt a jóslóknak, s különös bizodalommal viseltetett a jóslatok iránt. Tudjuk, hogy nagy becsü volt előtte *Ilkus Márton*, ki 1456-ban a krakai egyetemen tanulását bévégezván, később budai plébános lett. Mátyás király által nagyon kedveltetett, mivel, mint nagy csillagász, a csillagok viszonyaiból a jövőndöt jósolni tudta. — Midőn említett királyunk Bécsset ostromolná, s előre kívánta tudni: leszen-e ezen ostromnak sikeres eredménye? teljes bizodalommal folyamodott Szombathelyi Tamás (*Thomas de Sabaria*) paulinus barát jóslói tudásához, a mit Eggerer András: „Fragmen panis Corvi proto-eremitici. Viennae, 1663.“ a 643. lapon, hiteles, és egykorú kéziratok nyomán így említett: „A Matthia rege pro homine divinis illustrationibus faecundo habitus (Frater Thomas de Sabaria), misso Chiliarcha suo Domino Pogan (*Pogány*), de dubio obsidionis Viennensis eventu, voce Prophetica certificari petiit; cui F. Thomas, consulto prius divino oraculo, prosperum occupandae urbis successum nunciari fecit.“

De Magyarország is Mátyás király idején Európa mérlegében nyomós levén, s a szomszéd nemzetek figyelmét magára vonván, nem maradhatott jövőndője az akkori nézetek, félelmek és remények között jóslat nélkül. Bizonyítja ezt a következő című könyv:

De maximis mutationibus regnorum Prognosticon D. Magistri *Antonii Torquati*, Artium et Medicinae Docto: Ferrariensis; Clarissimique Astrologi, *ad Serenissimum Matthiam Regem Ungarorum* Anno Christi M.CCCC.LXXX conscriptum, et ab eodem anno usque ad MD.XXXVIII durans.“ Ez alatt:

„Irrita, crede mihi, non sunt praesagia vatum,
Nec dubias fati cernimus esse minas.
Quare cum prosit casus praescire futuros,
Haec legito, et monitis afficiare Deum.
Qui capit, ille animum fortunae praeparat omni,
Praevisumque potest arte levare malum.“

Alább pedig, de csakugyan a címlapon: „M D.XXXIII.“
— Negyedréiben, két ívre nyomtatva. ¹⁾

Torquatusnak első Mátyás királyunkhoz 1480-ban intézett szavai, a mennyiben t. i. jóslatai Magyarországnak jövő sorsát illetik, így kezdődnek:

„Multa sunt Serenissime Rex, quae divinos homines efficiunt, virtutis primum excellentia — — — — secundo Deitatis contemplatio, claraque substantiarum separatarum notitia — — — — Sed inter caetera nihil tam simile Deo mortales reddit, quam contingentium praescientia futurorum, quam omnes Dei propriam esse confirmant, nec sine divinitatis participatione adipisci potest. — — — — Quoniam majori ex parte huiusmodi eventus nostra apparebunt in Europa, dignum duxi eandem annotare, et tuae Majestati destinare, Quia vir divinus es, et non parvam ipsius Europae partem cum prudentia regis atque gubernas, Christianamque rempublicam ab infidelibus tueris, et defendis. Et id ad consolationem tuam addere non vereor, futurum esse, post nonnullas strages, et depopulationes Ungariae ab Othomannis factas, Othomannorum regem in manus cujusdam Ungariae

¹⁾ Ez tehát az 1480-beli jóslatnak 1534-beli kiadása.*)—Ugyan-azon jóslat német nyelvre is fordíttatván, ily cím alatt bocsáttatott közre:

„Prognosticon Anthonii Torquati von Ferrer, der Ertzney Doctor, und in der Astrologiey erfaren. Von Veränderung der gantzen Europe Dem Durchleuchtigsten Mathia König zu Hungern, In dem Jar Christi 1480 zugeschriben, Und von dem selben biss auff das 1538 Werend.“ Negyedréiben esztendőszám nélkül. — Egy más német fordítása a jóslatnak közrebocsáttatott fordítója Gottwurm Athesinus Gáspár által 1558-ban is Frankfurtban.

*) Melyet én ugyan apokryphnak tartok.

Toldy Ferenc.

regis, et Ungarorum, Imperiique Romani, et Germanorum, agentibus Hispanis casurum esse. Interficieturque ab eisdem antequam anni M.D.XXXVIII finientur. Et Othomannorum domus, imperiumque Constantinopolitanum deficiet. Et Imperator Germanus unicus super duo regnabit imperia. *Et Ungariae gloria super sidera scandal.*¹⁾

Átmenvén alább a XVI. század elején történendőkre, Torquatus Magyarországra nézve a következőket jövendőli: Per haec fere tempora tumultus in Germania orientur, — — — ignobiles contra nobiles insurgent, sed prius haec labes in Ungaria nascetur, in qua viri ecclesiastici plurimorum causa malorum fient²⁾ — — — — Per haec fere tempora, atque haec ob bella Christianorum, et ad nonnullorum forte Christianorum instantiam immanissimus Turcorum exercitus capiet Belgradum, munitissima Christianorum loca. In Ungariam trajicient. Et potius Ungarorum seditionibus, quam vi sua vincet. Ungariae Rex, qui tunc erit, nescio vi, aut dolo, aut causa (így!) eo morietur in bello.³⁾ Quamobrem non modica inter Ungaros de regno orietur contentio, atque hi unum alii alium sibi deposceat in Regem. Turcarum gens Pannoniam pene totam depopulabitur, incendet, destruet, et praedam

¹⁾ Magyar hazánknak e jóslat kelése utáni számtalan szerencsétlen eseményei meghazudtolták ezen kecsgetető jóslatot nem csak 1538-ig, de mai napiglan is.

Második Rákóczi Györgynek nyugtalan és nagyra vágyó elméje miatt Erdély és Magyarország a török által véres csaták s pusztítások színhelyévé tétetvén, a magyar nemzetnek akkori romlását megsiratta *Medgyesi Pál* ily című munkájában:

„Sok Jajjokban, s bánatos szível ejlett könyhullatásokban merült, és feneklett szegény igaz Magyaroknak keserő siralmi, melyeket tétettec vele, ez utolban elmúlt nyolcz, kilencz, de mindenec felett tavalyi esztendőbeli, s attul fogva való megbecsülhetetlen kárvallási, s Romlási. *Medgyesi Pál* írta. Nyomtatta S. Patakon 1658-ban Rosnyai János.“ Negyedréiben.

E könyvben a következő sohajt leljük: „Hungariae regnum orientis olim, occidentisque spoliis opulens, tot victoriis tumidum, tot regna complexum, heu quo recidit! De tanto imperio vix tot reliqua sunt oppidula, quot olim regna.“ —

²⁾ Értetik Dózsa Györgynek 1514-beli pörzendülése.

³⁾ Értetik a mohácsi ütközet.

multam, viros ac mulieres, captivos absque numero ex ea abducet. Et duo Reges in Ungaria eligentur, unus per ambitionem, et contentionem, alius canonice atque mature, et forte ex antiqua regni Ungariae stirpe veniet. Hic ille erit Rex, in cuius manu Othomannorum Imperator interficietur, in ea siquidem re Ungarorum aderit non modica laus, et Germanorum. Sed astra etiam regem quendam magnum Hispanum, et Hispanorum ingenium affuturum pronunciant, et Imperatoris Romani auxiliares copias permittunt, et forte ipse quoque aderit Caesar. Sed Regis Ungariae prima laus, et singularis in hac erit opera. Nam et secretum tibi Serenissime Rex, et stellarum fata aperiam, inter annos MDXXXVI et MDXXXVII haec oculata fide cernent Christiani, antequam praefati finiantur anni, imperium constantinopolitanum dissolvetur, et debellabitur. — — — — — Sed prius Apuliam intrabit, et Siciliam, et Galliae, Hispaniaeque littora classe sua, nec non Italiam molestabit, et affliget, terrorem magnum Christianitati incutiet, sed Christus tandem suorum stragem diutius non feret. Furorem Germanorum, Ungarorumque militiam, et Hispanorum atque Italicorum ingenia contra eum adducet, et tandem superatus interficietur, in quo praelio, ac negotio Regis Ungarorum laus erit prima, nam ut astra praedicunt, dicti Regis auspiciis, ingenio, industriaque ac ductu perficientur omnia.“

Végre e szavakkal rekeszti be Torquatus, jóslásait: „Haec dixisse, scripsisseque voluerim Serenissime Rex, et tibi direxisse, ut non nullam ex hoc caperes voluptatem, et in eo tamquam in speculo futura prospiciens, etiam quae ventura erunt post te, praenoscas, ut beneficiorum a te receptorum non immemor, dictum vaticinium gratiarum loco referendarum Majestati tuae mitterem. Qui obsecro non donum, sed mittentis cor aspiciens, benigne accipias, et Torquati tui semper in bonum sis memor.“

III.

LAKI THÚZ JÁNOSNAK VELENCEI EMLÉKE 1486-ról.

Laki Thúz Jánosnak első Mátyás király alatti tettei, s végre Velencébe való átszökése alkalmasint ismeretes történetiróink előtt. Róla Bonfinius, kivel egy időben élt, így emlékszik: „Genere, opibusque praestans, inter potentissimos diu procures est habitus, multumque apud regem (Matthiam) consilio, authoritate, prudentia valuit, annis aliquot quaesturam, item varia munera cum laude gessit. Incidit autem in suspicionem, invidiamque principis. Causa nemini satis explorata. Multa huic oppida, castellaque in Sclavonia, Pannoniaque fuere. Detrectato demum iudicio, ad declinandam inimicorum invidiam, cum liberis, et fortunis Venetias aufugit, sexaginta aureorum millia secum asportasse fertur. Ibi cognita viri dignitate, in patriciorum ordinem a Venetis admissus est, vitaeque tranquilla fruitur et beata.”

Eletét leírta Budai Lexik. III. 415. Horányi „Memor.” III. p. 405, s mások, de nem kimerítőleg, mert ugyan ezen Thúz János eredetére nézve keresztelt zsidó, birtokára nézve pedig Csáktornyanak, Kaproncának, Szent-Györgynek, Kaprinának, Strigónak stb. ura volt, és 1443. Hunyadi Mátyás királyunkat keresztvíz alá tartá (lásd Liszti Jánosnak Bonfinius Decásaira írott jegyzéseit Kovachichnál „Script. Rer. Hung. Min.” I. 336. és 337. lapjain). — Hogy pedig Thúz János ugyan első Mátyás király idejében, melyről elleneink szeretik az akkori hazánkfiainak a tudományok iránti résztvétlenségét, sőt épen tudatlanságokat is szemünkre hányni, a tudományok kedvelője, s a tudósok pártolója is lett legyen, arról, mint egy eddigelé csaknem ismeretlen tényről tanubizonyságot teszen Juvenalis Satiráinak velencei akkori kiadása ily cím alatt:

„Juvenalis cum Tribus Commentariis, videlicet Ant. Mancinelli. Domitii Calderini. Georgii Vallae.” — A könyv végén: „Venetiis Impressum est hoc Juvenalis opus cum tribus commentis (így!) per Joannem de cereto de Tridino.

M.CCCC.LXXXXII. die secundo Decembris.“ -- Egész rétben. ¹⁾

Tudós Valla György a címlapon említett commentáriusait e szavakkal ajánlotta Laki Thúz Jánosnak:

„Illustri viro *Joanni Tucci*²⁾ *pannonico* Georgius Valla salutem dicit plurimam. Perspecta pridem mihi tua Joannes Tucci vir illustris vita integerrima me tibi plurimum devinxit, et cum edendos censeremus tantopere afflagitados, quos in Juvenalem vitiorum acerrimum repraehensorem scripsimus commentarios, eos tibi emittendos, dicandosque existimavi, quo aliqua in parte affectissima tibi mens, tuique studiosissimus nominis animus meus inotesceret. Nec me sane fugit, quod haec tota tibi jucunda futura sit materies ³⁾, qui res maximas cum prudentissime belli, domique gesseris, administraverisque, cavisti semper, ne quid unquam committeres, quod a quocunque carpi, atque damnari posse videretur. Quamobrem propter vitae tuae integritatem fortuna usus es, ut alii plerique solent, paulo iniquiore, talemque longe potiore arbitratu es, quam in magno honore minus recte vivere. Quamquam

¹⁾ Figyelemre méltó itt azon körülmény, hogy Juvenalis satirái, és azoknak Calderinus és Valla általi fejtegetései 1492-ben kevés hónapok lefolyása alatt Velencében háromszor, és három különböző nyomtató által adattak sajtó alá. Az első kiadásnak ez a címe:

„Juvenalis cum duobus commentariis, videlicet Domicii Calderini, et Georgii Vallae.“ — A könyv végén: „Per Bonetum Locatellum. Jdus Martii. M.CCCCXCII“ egész rétben. A második kiadás a 16-dik juniusi, melynek végén ez áll: „Impressum venetiis per magistrum Theodorum de regazonibus de asula: Regnante inclito principe Domino Augustino Barcadico duce Venetiarum. Anno domini MCCCCLXXXXII. de XVI. Junii.“ egész rétben. — A harmadik pedig a 2-dik decemberi, mely itt feljebb említettik.

²⁾ Valla György ezen commentáriusainak 1492. juniusi 16-diki kiadásában (lásd feljebbi jegyzésemet) nem „*Joanni Tucci* *pannonio*“, hanem „*Joanni Tuccio* *pannonio*“ áll.

³⁾ Mivel Valla Györgynek ezen commentáriusai legelőbb nem 1492-ben, hanem 1486-ban jelentek meg (lásd: „Argelatis Bibl. Script. Mediol.“ T. II. P. 2. col. 2183, -- és Tiraboschi: T. VI. P. 2. L. 3. pag. 313) kitetszik, hogy Valla György még első Mátyás király idejében érdemesnek tartotta Thúz Jánost arra, hogy commentáriusait neki, mint a tudományok buzgó barátjának ajánlja.

hujus te vitae non peniteat alacritas, hilaritasque, quae constantiam fortitudinemque concitari fere consveverunt, certissimae nobis sunt indices, et perinde optimi, justissimique viri tibi famam plane excitasti singularem, praecipue cum bonorum, justorumque hominum colas, et observes omne genus; animadverti equidem saepenumero cum insignes cujuspian virtutes te audiente memorassem, quam totis mihi exultare videbare praecordiis. — — — — — Proin tuo illustri (így!) tuae justitiae, qua vir admirandus jure haberi, gratulor, cum a tam inclito coetu (érti a velencei nagyokat) cerno, quantus habere, nec latere perspicua jam virtus tua potest, quam in hac civitate (Velencében) in totius orbis terrarum conspectu esse, necesse est, quamquam mavis esse tu quidem, quam videri, ac quoniam sepultae pars est inertiae celata virtus, similisque vel lyrae, quae reticet, vel qui non tenditur arcus, non potes Venetiis, ubi conspicuae omnes sunt virtutes, assequi, ut tuae silentio oblitterentur, tu enim Pannoniam, quam mirificis effers laudibus, et rerum gestarum gloria, ad coelum tollis patriam tuam, tuis ipse moribus impensissime exornas bonitate, gravitate, justitia, pietate, humanitate, prudentia, virtutum denique omnium quasi acervo protendis, et facis, et omnibus spectandam praebes, ut injustus, malusque non injuria habeatur, quisquis te non amat, ac observat. Miror equidem saepe mecum tam pacatam esse mentem tuam posse, ut quibus plurimum profueris, ingratosque subinde erga te esse noveris, tu cum caeteri de ipsis obloquantur, defendas, aut orationem, quod defendere nequeas, aliorum detorqueas, tam ab omni maledicentia abhorres. At ne jam sim non utique nimius, id ego non vereor in tuis recensendis virtutibus, ubi me etiam parcissimum fuisse sentio. Sed ne inquam verbosior, quam tu ipse pati possis praesertim tua memorantem, qui justus et aequi observantissimus est custos, jam virtutis ipsius rigidissimum lege satellitem, quo deinceps *liberis tuis discipulis nostris*¹⁾ quos innocentissimae esse vitae cupis, legendum atque adeo ediscendum exhibeas. Vale.“ — Így! de elég érthetetlenül.

¹⁾ Tehát Valla Velencében 1486-ban Thúz János gyermekeinek tanítója volt.

ELSŐ MÁTYÁS KIRÁLY IDEJEBELI EGY MAGYAR KÖLTŐNEK EMLÉKEZETE.

A sebes, és pusztító árvíz gyanánt rohanó időnek rontó és döntő ereje igen is gyakran sok olyat enyésztetett már el, a minek hacsak legkisebb töredékei is jelenlegig fenmaradhattak volna, azok reánk nézve az aranyból is becsesebbek volnának. Ilyek volnának valójában azon első Mátyás királyunk idejében honi költőnk *magyar versei*, kinek emlékezetét „Gábor“ név alatt egy ily című munkácskában leljük: „Fr. Arnoldi de Bavaria, liber singularis de arte poetica, ejusque laudibus, et usu, delectamineque.“ — A második lapon kezdődik „Prologus,“ a melyben a többi között a következő olvasható: „Poesis est signum vitae, et hinc est, quod gens, quae sua caret poesi, ipsa quoque careat quasi vita nationali, et hinc est denique, quod celebriores quaeque gentes suos habuerint et habeant poetas in signum vitae nationalis. Nemo est, qui ignoraverit poetarum graecorum, latinorumque elegantiam, quam imitari student omnes gentes nostrae aetatis cultiores, quin et ipsi quoque Pannonenses, inter quos memorari meretur Gabriel ille Ungarus, qui elegantissimas quasque cantilenas, versusque nativa sua lingua in delectamen concivium suorum adeo feliciter concinnavit, ut iis ipse quoque serenissimus D. D. Matthias Pannonum Rex eruditissimus semet saepius inter ocia recreasse feratur. Idem, uti mihi ex ea regione per confratres meos relatum est, nititur nunc invictissimi dicti Domini Regis sui virtutes, bellaque suo, et latius sermone decantando, memoriam tanti Regis nunquam emorituram futuris transcribere seculis.“

Az egész munkácska áll negyedréti 16 lapból, melynek utolsóján bérekesztőleg ez vagyon nyomtatva: „Impressum Colonie. M.CCCC.LXXXII.“ — Ezen ritka könyvnek azon példánya, melyből ezeket kiírtam, a nagyenyedi könyvtáré volt, s még elébb Pápai Páriz Ferencé (szül. 1649. † 1717), ki említett Gábor neve után a következő jegyzést tevő: „Bonfinius szerint szerette Mátyás király magát cántáltatni. — De ki volt ezen Gábor? hic labor, hoc opus.“

V.

MAGYAR ÉS ERDÉLYI NYOMDÁSZOK KÜLFÖLDÖN.

1472—94., S A BUDAI KÖNYVÁRUSOK 1484—1525.

Alig foghatom fel annak okát, hogy hazánkban, *Hess Andrásnak* ¹⁾ Budán 1473-ban működő könyvnyomtató műhelyét kivéve, 1534-ig, (mely évben t. i. Honter János Brassóban könyvnyomdáját felállította), más könyvsajtó nem létezett, holott Panzer György „*Annales Typographici ab artis inventae origine ad annum MD. — Norimbergae 1794 — 1796*” bizonyítása szerint 1472-től 1494-ig több honfiaink a külföldön tulajdon könyvnyomdáknak birtokosai valának. — De azt sem érthetem, hogy ezen, saját könyvsajtóknak birtokában lévő honfiaink hazájokat bár minemüleg érdeklő munkáknak kiadását miért mulasztották el?

Nem leszen talán érdektelen a csak most érintett honfiainkat és könyvnyomdái munkáikat itt említeni:

a) *Septemcastrensis (Siebenbürger) Tamás 1472—1481.*

I. „*Conciliator Differentiarum Philosophorum. Et precipue Medicorum Clarissimi Viri Petri de Abano Patavini,*” — a könyv végén: „*Opus hoc Ere Imprimi Jussit Mantue Per Thomam Septem Castrensem de Civitate Hermanni (Her-*

¹⁾ *Hess Andrásról* csak annyit tudunk, hogy ötlet I. Mátyás királyunk Velencéből budai prépost Geréb László által hívatta honunkba, s hogy Budán csak is az úgy nevezett *Chronicon Budensét* nyomtatta ki 1473-ban^{**}). — Azutáni emléke a feledékenységnak örvényébe merült; nem is említették ő a velencei nyomtatók között; hihető tehát, hogy ő Velencében a könyvnyomdai mesterséget tanulta akkor, midőn Mátyás király parancsára honunkba hivatott. — Családi neve mutatja, hogy nem olasz, hanem német honfi volt. — Lehetett talán fia azon Hess Jánosnak, a kiről Locher: „*Speculum Acad. Viennen. 1773*” 91. lapon, 1423-ra ezeket írta: „*1423 Johannes Hess Decretorum Licentiatu, et in Universitate Viennensi Decanus facultatis juridicae.*” — Lásd alábbi jegyzésemet is.

^{**}) Sőt többet; l. Irod. Történetem II. köt. 31. l. *Toldy*.

mannstadt , Szeben Erdélyben), et Joannem Burster De Campidona socios. Anno Verbi Incarnati *M.CCCC.LXXII*“ — egészrétben. — Lásd Panzer e. h. Vol. 11. 3. lapon.

II. „Tractatus Magistri Arnaldi de Villa Nova de arte cognoscendi venena. Item Tractatus de Venenis a magistro Petro De Abano editus“ — a könyv végén „Finitum Mantuae Anno Domini *M.CCCCLXXIII*. Char. (Characteribus) Thomae Septem Castr. et Joh. Wurster.“ — negyedréten. — Lásd Panzer e. h. Vol. II. 4. lapon.

III. „Eustachii de Villa Franca Regule Grammatices Usui Juvenum Per quam utiles“ — a könyv végén „Laus Deo. impresserunt Thomas Septem Castrensis de Villa Hermannii, et Johannes Franciscus socij Mantue. Anno Salutis *M.CCCC.LXXX*.“ — negyedréten, 14 ivre. — Panzer e. h. nem emliti ezen könyvet, de megvolt a nagy-enyedi könyvtárban 877. szám alatt.

IV. „Aesopi Fabulae,“ — a végén : „Finit Esopus Mutine (Mantua) impressus impensa et opera Dominici Rochociola: per Thomam Septemcastrensem et Joannem Franciscum socios: compositus per me Nicolaum Jenson. Anno Millesimo: quadringentesimo: octuagesimo primo: die decima nona Maii“ — negyedréten. — Lásd Panzer e. h. Vol. II. 147. lapon.

b) *Barcavidéki Zeideni Corvus (Raab) András 1476—1486.*

I. „Alberti De Padua Expositio Evangeliorum dominicalium et festivalium“ — a végén „*Venetiis* impressus per magistros: Adam de Rotuul (Rotwil) et Andream de Corona finit. anno 1476.“ — egészrétben. — Lásd: Panzer. e. h. Vol. III. 121. lapon.

II. „Breviarium Olomucense“ — a könyv végén : „Impressum *Venetiis* per Andream Corvum (Raab) Burciensem (Burzenland, — Barcia, — Barcaság) de Czeidino (Zeiden, — Köhalom Brassóvidéken), et Conradum Stachel de Blaubeurn socios: sub anno incarnat. dominice *MCCCLXXXIII*. die XXVIII. mensis Septembris, laus deo.“ — egészrétben. Lásd Panzer e. h. Vol. III. 212. lapon. — Ezen breviáriumnak példányát láttam Prágában a Strahofi könyvtárban. Ezen Raab nevű brassai családból élt még csakugyan Brassóban mint posztógyáros 1705-ben Raab György, a ki ugyanazon

évben az éhség miatt Oláhországba akart menekülni, de fogva visszatartóztaták, brassai Simon Kristófnak ily című érdekes kézírata szerint: „Kurutzen Geschichte.“ 35. lapon. Ezen kézírathnak eredeti példánya találtatik könyvtáramban.

c) *Bernardus de Dacia* (Erdélyi, — Siebenbürger.) 1478.

„Como per virtu de sante oratione se unisce la anima con dio, et como questa anima de la quale se parla qui essendo elevata in contemplacione a domandava quattro petecione al summo dio,“ a végén: „anno MCCCCLXXVIII. die vero vicesima octava mensis Aprilis impressum per *discretum virum Bernardum de Dacia*,“ — egészrétben, nyomtatási hely nélkül. — Lásd Panzer e. h. Vol. IV. 18. lapon.

Ezen Bernardus de Dacia paduai könyvnyomtató lehetett, mert az ily című könyvben: „Itinerarium literale Salviani de Ferrara lectu jucundissimum, utilissimumque“ — a végén: „Argentorati in Aedibus Matthiae Schurerij, Mense Aprili. Anno Dni M.D.XIII. Henrico Ingoldo. II. dictatore Argentoratensium.“ — negyedrértben. LXVII. lapokra, (megvagyon könyvtáramban), — a XIII. lapon a következő említettik: „1490 — qua in urbe (Paduae) plurimum mihi arrisit vir humanissimus, eruditus, et *solertissimus librarius Bernardus de Dacia* (tehát több könyveknek is nyomtatója vala), extraregnanus licet, lingvae tamen nostrae peritissimus, cujus consors Itala, prolesque magnae nobis erant jucunditatis.“ — Melyek légyenek pedig egyéb sajtói művei? — azt ki nem jelelhetem. Azonban említenem kell, hogy ugyanezen *Bernardus de Dacia*, vagy is *Siebenbürger Bernát* azon erdélyi szász családbeli volt, a mely Bécsbe áttelepedvén, a XV. század végével, és XVI-diknak elején birtokos, s hatalmas bécsi polgári nemzetség leve, és a melyről lásd bővebben: „Hormayr Geschichte Wiens“ X. Heft. 47. és 156. lapon, — és „Denkwürdigkeiten Wiens“ I. Band. 2. Heft 44. 45 lapon, — és „Urkundenbuch“ Nro 179.

d) *Petrus Ungarus.* 1482.

I. „Gvarini Veronensis Ars diphthongandi, punctandi, et accentuandi cum vocabulario breviloco“ — a végén: „Impressus *Lugduni* (Lyon Franciaországban) per mgrm. (*Magi-*

strum) *Petrum Ungarum*. Anno Domini 1482“ — kiseded egészrétben. — Lásd Panzer e. h. Vol. I. 534. lapon.

II. „Tractatus de proprietatibus rerum editus a Bartholomeo Anglico ordinis fratr. minor. (*Lugduni*) per *Petrum Ungarum* 1482. Nov. XXI.“ — egészrétben. — Lásd: Panzer e. h. Vol. I. 534. lapon. — Ezen *Petrus Hungarus* alig lehetett ugyan azonegy személy azon *Magister Petrus*“-sal, a ki kalocsai érsek Frangepán Ferencnek 1543-beli végrendeletében (Praynál, Hierar. II. 79. lapon) így említették: „Item Magistro Petro Medico Regio lego calcar meum aureum.“

e) *Garai Simon*. 1491.

„Biblia latina. *Venetiis* per *Simonem de Gara*. MCCCC-LXXXI“ — egészrétben. — Lásd Panzer e. h. Vol. III. 308. lapon. — Vajon ezen „*Simon de Gara*“ azon nagy birtokú *Gara* családból vette-e eredetét, mely hazánkban nádori hivatalt viselt? — vagy pedig a *Garai* családból származott-e? — azt el nem határozhatom, habár gyanítom is, hogy az utóbbi családnak tagja volt.

f) *Basay*.

„Joannis Jacobi Cornali Epigramma et Dialogus notabilis ad Bartholom. Mar. de Fornicibus. *Cremona* per *Basaynum Ungarorum* (így) et Caesarem Parmensem socios. 1494.“ negyedréten. Lásd: Panzer e. h. Vol. I. 351. lapon.

Lehettek több honfiaink is, a kik a XV. században a külföldön könyvnyomdát bírtak, de azokat csakis a nagyobb-szerű könyvtáraknak szorgalmatos kutatása által lehetne ki-nyomozni. ¹⁾

Habár azonban hazánk 1473-tól 1534-ig saját könyvnyomda nélkül maradt is, de voltanak mégis azon időben a mohácsi vérnapi (1526) honunk fővárosának Budának számos könyvtárai; méltán mondhatta tehát Metz Frigyes „Geschichte des Buchhandels und der Buchdruckerkunst. Darmstadt. 1836“ a 255. lapon: „Unter den Oesterreichischen Erb-

¹⁾ Gyakran bosszankodtam azon, hogy a könyvtári lajstromokban elősorolt egyes könyveknek nyomtatói, s nyomtatási helyök fel nem jegyeztettek, holott, ha azok is feljegyeztettek volna, könnyebbek lehetnének a bibliographiai kutatások.

landen war Ungarn das Erste, wohin sich die Buchdrucker-kunst verbreitete. Im Jahr 1473 druckte Andreas Hess, von König Matthias aus Italien berufen, zu Ofen eine lateinische Kronik der Ungarischen Nation.¹⁾ Doch schien in Ungarn der Buchhandel früher als die Buchdruckerkunst in Flor zu kommen. Denn in dem ganzen letzten Viertel dieses Jahrhunderts und selbst dem grössten Theil des folgenden geschieht von keiner neuen Druckerei in diesem Lande mehr Erwähnung, während die Ofner Buchhändler in Venedig, Augsburg, und Strassburg drucken liessen.“

Elösorozom tehát itt az azon időbeli budai könyváru-sokat, s nem különben azon, saját költségeiken nyomtatott könyveknek címlapjait is, melyek bizonyoságul szolgálnak arra, hogy amazok valódilag budai könyvárusok valának. — Ugyan ezen címlapokból kimerül az is, hogy említett hajdani könyvárusink mennyire törekedhettek hazánkban a literatu-rát akkora előmozdítani, a miben azonban, a széptudomá-

¹⁾ Ez az úgynevezett „Chronicon Budense,“ — melynek valódi címe: „Chronica Hungarorum,“ s a melynek utolsó lapján ez áll: „Finita Bude Anno Domini M.CCCC.LXXIII. in vigilia Pentecostes per Andream Hess;“ — kisebb egészrétben. — Említenem kell itt Denis Mihálynak: „Einleitung in die Bücherkunde. Wien. 1777“ 121-dik lapon lévő ezen szavait: „Ein Freund hat mich versichert: Hess habe dieser Chronik 1482 noch eine nachgeschickt, die einen wienerischen Doctor Med. Mich. Manerstorffer, den Freund und Sorbait zwischen 1473 und 1782 als Decan der Facultät und Rector Magnif. ansetzen, zum Verfasser habe. Aber ich finde sonst nirgend eine Spur davon.“ — Ha igaz lenne az, hogy Hess András által 1482-ben Manerstorffer Mihálynak magyarországi krónikája kinyomtatott volna, úgy ez két új nevezetességet valósítna, u. m. 1. hogy Hess Andrásnak budai sajtója 1482-ben még létezett, s működött, — és 2. hogy Manerstorffer Mihály is írt egy magyar krónikát. — De mindakettő eddig elé csak monda s mese, mert ezeknek seholt hírok, vagy nyomok. — Azon-ban ezen tárgyak még is némi figyelemre méltók, mert a szorgalmas bibliographiai kutatások, habár nem jelenleg is, de talán későbbre némi felvilágosítást, s helyreigazítást nyújthatnak honfiainknak. — A mi pedig Manerstorffer Mihályt illeti, megjegyzendő, hogy ő 1474-ben a bécsi orvosi karnak Dékánja, 1476-ban a bécsi egyetemnek Rector Magnificusa, és 1481-ben újra az odavaló orvosi karnak Dékánja vala. — Lásd Locher e. h. 6. 121. és 122. lapokon. — Lehetett azon-ban ezen Manerstorffer Mihály Sopron megyei Mannersdorfi magyar fi.

nyokra nézve (némely iskolai könyveknek kiadását kivéve) lényegesen nem igen fáradoztak, habár némely csekély érdekű iskolai könyveknek kiadására némi figyelmet, s azt is csak ritkán, fordítottak.

Habár azonban egyes években néha több egyén tűnik is fel mint budai könyvtáros, mindazonáltal egyenként sorozom őket itt elé, hogy egy tekintetre könnyebben láthassuk külön mindegyikének hazánk akkori szükségére s hasznára törekedő kiadási buzgalmukat, de a mely (Turóci János krónikájának kiadását kivéve), mostani nézeteink szerint, csak csekély hasznu lehetett.

I. *Feger Tibold*. 1484. 1488. 1491. és 1494-ben. 1498. *Maurer* p. 57

A budai könyvtárosok közt legrégibb, köztudat szerint, *Feger Tibold*, kinek kiadási művei ezek:

a) 1484. „*Breviarium Strigoniense*,“ — a könyv végén: „Finit breviarium de tempore, et sanctis: etiam commune sanctorum per anni circulum juxta consuetudinem et ritum Sacrae Ecclesiae Strigoniensis. Anno Dni MCCCCLXXXIII“ egészrétben, — gót betűkkel. — Lásd: Panzer e. h. Vol. IV. 34. lapon. — De találhatik, ha nem csalam, a pesti egyetemi könyvtárban is. ¹⁾ (Igen. *Toldy*).

Ezen breviáriumnak címlapján, és végén nem jelentetik ugyan, hogy az hol, és kinek költségén nyomtatott? azonban *Feger Tibold*nak ugyanezen évi második, s itt alább említendő művéből bizonyos, hogy ezen breviáriumot *Feger Vencel*ben *Radtolt Erhárd* könyvnyomdájában nyomatta. — A mi pedig *Feger Tibold*nak, az említett breviáriumnak címlapján, s végén kihagyott nevét illeti, megjegyzendő, hogy *Mihály*, *milkói püspök*, előljáró beszédében, mely ezen breviáriumnak elején olvasható, ezeket említette: „Recepimus in mandatis a serenissimo principe *Matthia*, quatenus

¹⁾ Mutatta nekem 1840-ben tudós *Fejér György* Pesten saját szállásán ezen breviáriumot: — tehettem volna akkor tövebb jegyzéseket ezen ritka könyv iránt, mert kész vala *Fejér György* engemet ezen breviáriumnak kiadása alkalmáról, szokása szerint, alaposan felvilágosítani, de nem vala még akkor célom egy bibliographiai munkát idővel készíteni.

circumspecto *Theobaldo Feger de Kirchem librario ad imprimendum plura breviaria traderemus.* — Bizonyos tehát, hogy Feger Tibold, a ki hihetőleg 1484-ben Mátyás királynak különösen ajánlva vala, ugyan 1484-ben már könyvtáros (librarius) volt, és talán ugyanakkor is telepedett Magyarországra, s nevezetesen Budára; továbbá: hogy Mátyás király rendeletének következtében Feger Tiboldra 1484-ben nem csak az esztergami, de egyéb püspökségi breviáriumoknak is sajtó alá való adása bízott, — és hogy Feger Tibold, a ki Kirchemről, azaz: Kirchheimről (Württembergában) írta magát, németországi fi volt. — Csalatott tehát Bél, midőn „Praefat. ad Script. Rer. Hung.“ Tom. I. n. 19. Fegert magyarnak tartja, és családi nevét *Fejérnek* állítja.

a) 1484. — „*Breviarium secundum usum Ecclesiae Zagrabienensis.*“ — A breviárium végén: „Explicit breviarium secundum usum ecclesie Zagrabien. magna cum diligentia revisum et fideli studio emendatum per venerabilem Dnum Blasium Decretorum Doctorem Archidiaconum de Kemleck et Canonicum ecclesie Zagrabien. Impressum Venetiis per Erhardum ratdolt de augusta: Anno salutifere incarnationis MCCCCLXXXIII. V. idus decembris.“ — S ezután: „Sequitur: Registrum Cartarum,“ és ennek vége után újra: „Impressum jussu et sumtibus Osvaldi Episc. Zagrab. opera atque diligentia Georgii de Bexin, et Blasii de Kemlek Archidiaconum et Canonic. Zagrabienisium.“ — Nagyobb nyolcadrétben, gót betűkkel. — Találtatik a magyar nemzeti muzeum könyvtárában.

Ujra említenem kell itt a fennebb érintett esztergami breviáriumnak előljáró beszédében olvasható szavakat: „Recepimus in mandatis a serenissimo principe Domino Mathia quatenus circumspecto *Theobaldo Feger de Kirchem librario ad imprimendum plura Breviaria traderemus,*“ — mert innen ered azon véleményem, hogy ezen zágrábi breviáriumnak kiadása is Feger Tiboldra, a kinek a zágrábi püspök Osváld a kiadásra kellett költséget nyújtotta, bízott, s következőleg ezen zágrábi breviáriumnak kiadása is Feger Tiboldnak műve.¹⁾ És mivel ugyanezen zágrábi breviárium 1484-ben

¹⁾ Bővebben írt a tárgyról néhai Fejér György ily című kézirati értekezésében: „De Legendis Sanctorum, Missalibus, et Breviariis in

Velencében Ratdolt Erhárd könyvnyomdájában jött sajtó alá, — innen bizonyos tehát, hogy a fenebb említett esztergami breviárium (mely ugyan 1484-ben, s ugyan Ratdolt Erhárd által nyomtatott), habár nyomtatási helye nem említettik is, mégis csakugyan Velencében jött nyomtatás alá.¹⁾

c) — 1488-ban folytatta Budán Feger Tibold könyvárusságát, s ugyanazon évben nyomtatta *Turóci Jánosnak krónikáját*, melynek első (a. 1. jegy alatti) lapján ez áll:

„Ad egregiū dñm Thomā de drag personalis presentie serenissimi principis dñi Mathie: hūgarie: bohemie etc. regis Austriq ducis cācellariū. Prefatio magistri Johānis de Thwroc in primū librū *Chronice hungaror.* foeliciter incipit.“ — A könyv végén: „Serenissimorū hungarie regū chronica bene revisa ac fideli studio emendata finit feliciter Impressa erhardi ratdolt

---

almis Hungariae ecclesiis ab olim usque ad Concilium Tridentinum usuatis.“ — Fejér György ezen, mintegy 5 vagy 6 tömötten írott ívekből álló negyedréti kéziratát mutatta nekem Pesten 1840-ben. — Ezen értekezése Fejér Györgynek, a ki azt akkor a primásnak benyújtandó vala, sajtó alá, tudtomra, nem jött.

¹⁾ Ugyanezen 1484-dik évben, az esztergami káptalan engedelmeiből, vagy talán kötségén is, sajtó alá jött Norimbergában: „*Missale divinorum officiorum ecclesie Strigoniensis.*“ Wespri István szerint: „Biogr. Medic. Cent.“ I. 112 lapon, a hol azt is jelentette, hogy az ő idejében (1776) ezen Missale megvolt a kassai anyatemplomban. — Ugyanezt említette Kaprinai István is: „Hungaria Diplom.“ I. 126. lapon, hozzá adván, hogy ezen Missalénak végén ez állana: „*Finit Missale divinorum officiorum tam de tempore, quam de sanctis cum certis officiis annexis, ut puta: de Transfiguratione Domini, de pestilentia etc. secundum chorū alme ecclesie Strigoniensis correctum et emendatum, de consensu et favore Reverendissimi in Christo Patris ac Domini Michaelis Episcopi Milkoviensis, ac in Pontificalibus Vicarii Generalis prenominate ecclesie Strigoniensis, aliorumque Dominorum de Capitulo, regnante feliciter Serenissimo ac Invictissimo Mathia Hungarie Rege, Domino nostro gratiosissimo Anno incarnate Deitatis MCCCCLXXXIV. die ultima mensis Augusti, in Imperiali Civitate Germanie Nurenberge per Antonium Koburger incolam prefate Civitatis, ad laudem Dei, ejusque Genitricis perpetue Virginis, cui gloria, et honor in evum. Amen*“ — Ugyan ezen Missalében találhatik egy „Calendarium“ is, a mely Pray Györgynek munkájában: „*Syntagma hist. de Sigillis* 1805,“ 136—148. lapig ily cím alatt: „*Calendarium anni M.CCCC.LXXXIV. in usum ecclesiae Strigoniensis*“ újra kiadatott.

virī solertissimī eximia industria et mira imprimendi arte : qua nuper venetijs nūc Auguste excellet nominatissimus. *Impensis siquidem Theobaldi feger concivis Budensis Anno salutifere incarnationis millesimo qdringentesimo octogesimo octavo tertio nonas Junij.*“ — Negyedréiben, gót betűkkel, — a lapok, melyek öszvesen 172, nincsenek számsorozva. A krónika szövegében láthatók hajdani királyainknak xilograph képeik. — Találtatik a pesti egyetemi könyvtárban (Lásd „Pray Index libr. rar.“ II. 402. l.) nem különben a magy. nemzeti muzeumnak könyvtárában is, s még pedig kettős példányban, melynek egyikében találtatik Turóci Jánosnak Mátyás királyhoz intézett azon ajánló levele is, a melyet Bel „De vetere Literatura Hunno-Scythica“ 41. lapon már említett.

Turóci krónikájának valódi címe „*Chronica Hungarorum*,” amint ezt fenebb láttuk, — nem pedig „*Chronicon Rerum Hungaricarum*,” amint ezt állította Voss Gerhard János „Hist. Lat.“ Libr. III. cap. VI. — és Stubel András „Hungaria Zeileriana. Francofurti 1690“ a 4-dik lapon, — de nem is „*De Regibus Hungaricis*“ Czwittinger szerint. — Csalatott Timon Sámuel is, midőn „Epitom. chronolog. rer. hung. Cassoviae, 1736.“ 86. lapon Turócinak említett kiadását 1483-dikra tette.

d) 1491. „*Missale Strigoniense.*“ — A könyv végén : Finit foeliciter Missale secundum veram rubricam sacre ecclesie Strigoniensis, fidelissime revisum per nonnullos dominos capituli prefate Ecclesie. *Impressum Brunne* (Brünn Morvaországban) *impensis Theobaldi feger concivis budensis librarij.* Per ingeniosos ac magnarum industriarum viros Conradum stabel : et Matheum preinlin impressores venetos. Regnante felicissime Illustrissimo Principe ac domino : domino Wladislao hungarie : bohemie : dalmatie : croatieque etc rege Marchione Moravie : Lucemburgense : et slesie duce : ac lusatie marchione etc. domino nostro gratiosissimo Regnorum suorum hungarie secundo. Bohemie vero vigesimo primo. Anno verbigene *Millesimo quadringentesimo nonagesimo primo* : die vero novembris vicesima prima.“ — Egészréiben, — gót

betűkkel. — Találtatik a magyar nemzeti muzeum könyvtárában. — De említi Panzer is e. h. Vol. I. 263. lapon.

Találtatik a pesti egyetemi könyvtárban egy ennél régiebb, u. m. 1480-beli veronai kiadása ezen missalénak ily cím alatt: „Missale secundum chorum alme Ecclesie Strigonien-sis,“ — de annak kiadója nem Feger Tibold. — Lásd: „Pray Index Libr. Rar.“ II. 116. l.

e) 1494. — Péterfi Károly: „Concilia eccles. Hung. Pars I. Posonii. 1741“ ¹⁾ 216. laptól 233. lapig részletes tartalmát közölte egy, negyedrétegű nyomtatott könyvnek, melynek címlapja elveszett. Beltartalmának szövegéből egész lapok hiányzanak, — és némely lapjainak csak rongyolt töredékei maradtak, — és a melynek, a címlap utáni első hasonlólag csak töredékben meglévő, lapján ez áll:

„Incipiunt — — — — —
nes novae — — — — —
sis Strig. — — — — —

a könyv végén pedig: „Finiunt Constitutiones, feliciter, synodales, Ecclesiae Cathedralis Strigoniensis Dioecesis, Viennae impressae, per Joannem Vinterburg, cura, et expensis Theobaldi Feger Librarii, et Con-civis Budensis. Anno salutis 1494. die quarta decima mensis Aprilis.“

¹⁾ Péterfi Károly fen említett munkájának: „Sacra Concilia ecclesiae R. C. in Regno Hungariae,“ első része kétszer jött sajtó alá, u. m. „Posonii Typis Haeredum Royerianorum. Anno 1741.“ 362 lapokon, egészrétegben, gróf Erdödi János költségén. — Másodszor pedig: „Viennae Austriae. Typis Kaliwodianis Anno 1742. Prostant Posonii apud Michaellem Kochberger Bibliop.“ 338 lapokon, — egészrétegben, pozsonyi könyvtáros Kochberger Mihály költségén. — Ezen munkának második része pedig csak is egyszer jött sajtó alá, u. m. „Posonii Typis Haeredum Royerianorum. Anno 1742. Prostant ibidem apud Michaellem Kochberger Bibliopolam.“ egészrétegben 488 lapokon; — a minek az az oka, hogy, minekutána ezen könyvnek 1741-ben nyomtatott első része, gróf Erdödi János által ugyanazon évben Bécsben számos példányokban elosztogatott volna, és minekutána pozsonyi könyvtáros Kochberger Mihály ezen munka második részének kiadási költségét magára vállalta, — szükségesnek vélte 1742-ben az első résznek újabb kiadását eszközölni. S innen vagy, hogy ezen könyvnek 1741-ben nyomtatott első része ritka. — Tudom ezt erdélyi püspök gr. Batthyányi Ignácnak (a ki anyámtóli nagyapámnak édes testvére vala) kézírati jegyzéséből.

Emlékszik ugyan ezen könyvről Panzer is e. h. Vol. III. 524. l. — De hol létezhetik ezen 1494-beli könyvnek vagy csak egy példánya is jelenleg? — erre bajos felelni.

Méltán sajnálhatnók ezen könyvnek tartalmát tekintve, hogy ezen esztergami zsinatnak, mely 1450-ben tartatott, végzései csak töredékben maradt meg, ha a bécsi császári könyvtárban (J. H. 183 könyvtári jegy alatt) nem léteznék ugyanezen zsinat végzéseinek egy régibb, és hihetőleg eredeti kiadása ily cím alatt „constitutiones synodales alme ecclesie Strigoniensis,” negyedréten, — gót betűkkel, — minden kiadási hely s esztendő nélkül. — Ugyanezen végzéseket erdélyi püspök gróf Batthyányi Ignác, az említett bécsi példányt híven követve, újra napfényre hozta ily című munkájában: „Leges Ecclesiasticae regni Hungariae.” III. 466—496-dik lapokon.

A mi pedig Feger Tiboldot illeti, annak legérdemesebb műve: Turóci krónikájának 1488-beli kiadása. — A többi fent említett kiadási fáradozásai merőben csak egyházi tárgyak, és a széptudományokat nem érdeklik.

II. *Ruem György. 1490. és 1493-ban.*

Nem csak Feger Tibold, hanem némethoni *Ruem*, vagy a mostani írás szerint *Rüm György* is gyakorolta 1490. és 1493-ban Budán a könyvárusságot, amint ezt a következő című akkori könyvek bizonyítják:

a) 1490. — „De officio misse liber perquam utilis Nicolai de alsentia ¹⁾ incipit feliciter cum prefatione G. Ruemii,” A könyv végén: „Impressū — venetijs per mgtrm (magistrum) Theodorum de legazonibus de asula *impensis autem georgii ruem librarij budensis*. Regnante Wladislao hūgarie et bohemie rege, ac inclyto principe domino Augustino barbadico duce Uenetiarum. Anno dni M.CCCC.LXXXX. die X. Sept.” — negyedréten, — gót betűkkel, — 27 ívre, s egy lapra. A címlapnak tulsó oldalán ez áll:

„Reverendissimo ac magnifico dno dno *Benedicto cornis*

¹⁾ Ezen könyvnek hajdani birtokosa ezt jegyezte *Alsentiai Miklós* neve után: „Vixit circa 1401. vide Thritthemium. Illustr. Vir. German. ad ann. 1401.”

episcopo drivestensi et canonico waradiensi georgius ruem librarius budensis S. et F. precatur. Quum tuo preprimis monitu, auxilio et favore has in terras patrie tue ex alemania me trans-tulerim, gratitudinis obsequiique signum aliquod fecisse puto, dum utilissimum hunc librum impensis meis ob raritatem illius recusum tibi humiliter commendo. Suscipe ergo quod pio voto feci, tu quoque, uti semper soles, pio animo, meque porro quoque ut foveas suplex iterum iterumque humiliter oro, ut plura quoque in honorem dei nominisque tui laudem tentare valeam. Bude anno dni M.CCCC.XC. calend. febr.“

Ezen előljáró beszédben említett *Cornis* azon *Kornis Benedek*, a kiről „Pray Hierar.“ I. 35. l. mint 1500-beli leleszi prépostról, ezeket említette: „1500. *Benedictus Kornis Episcopus Drivaszensis, Suffraganeus Episcopi Varadiensis.*“ — Ennek tanácsára s pártfogására jött tehát Némethonból *Ruem György* még I. Mátyás király idejében, (mert *Ruem* a most közlött előljáró beszédét 1490. februáriusban írta) Budára, a könyvárusságot gyakorlandó.

Ezen ritka könyvet, melynek nyomát Panzernél e. h., de egyebütt sem lelhettem, találtam 1834. erdélyi kincstári tanácsnok gróf *Kornis Mihály* néhai barátomnak könyvei között, a ki azt családi ritkaságnak s kincsnek tartotta. — Ugyanezen könyvnek egy sokkal hajdanibb birtokosa, a *Ruem György* neve után tintával ezeket jegyezte fel: „*Mortuus an. 1498 in aula Philippi Gyulani (Moré Fülep) infelici questure sue cursu pauper factus, licet prius sat opulentus fuerit.*“

*Ruem György*nek kiadási második műve ily című:

b) 1493. „*Missale secundum chorum sancte ecclesie Strigoniensis,*“ — a könyv végén: „*Missale secundum chorum sancte ecclesie Strigoniensis fideliter est explicitum. Impressum Venetijs per Johannem hamman de landoia Anno Salutis MCCCCXCIII. Kal. Februarij,*“ — és a könyvnyomtatónak bélyege alatt ez áll: „*Georgius Rüm,*“ — egészrétben, — gót betűkkel.

Igy írta le latinúl erdélyi püspök gróf Batthyányi Ignác ezen könyvet azon jegyzéseinek töredékeiben, melyek szerint 1784-ben kívánta könyvtárának lajstromát készíttetni mások által, hozzá tévén későbbre ezen könyvnek leírása

után: *Dono dedimus Missale hoc pergamenae superimpressum eximiae raritatis Eminentissimo Principi Primati Hungariae affini nostro (értsed herceg Batthyányi Józsefet), continuis ejusdem sollicitationibus non adeo permoti, quam potius defatigati.* — S egy ehhez függesztett cédulán: „*Georgius iste Rüm, rectius Ruem dictus, suis impensis non omnia hujus Missalis exemplaria imprimi curaverat, sed solummodo illa paucissima super pergamenam excusa, recte monente Daniele Cornides in literis nuper ad me humanissime exaratis. Quod et ego facile crediderim, cum in exemplari chartaceo ejusdem Missalis, quod in sacristia Claustroneuburgensi asservatum conspexeram olim, in fine dicti Missalis nomen Georgii Ruem impressum haud reperierim.*“

Kiadattak-e Ruem György költségén egyéb könyvek is? — előttem tudva nincsen.

III. *Paep, vagy Pap János. 1498. 1499. 1507. 1509, és 1515-ben.*

Elhalálozván 1498-ban, a mint feljebb láttuk, Ruem György, — ugyanazon évben leljük legelőbb *Paep, vagy Pap Jánost* mint budai könyvtárast, a ki könyvtárulása számára saját költségén idegen könyvnyomdákban a következő könyveket bocsátotta mások által sajtó alá:

a) 1498. „*Missale sm chorum alme ecclesie Strigoniensis,*“ a könyv végén: „*Finit feliciter Missale divinator. officior. tam de tpe — q3 d' sanctis cū ceteris officiis — anexis: Utpota transfigurationis — dni —: de pestilentia etc. — sm chor. alme ecclesie Strigonien. bn revisus ac fideli studio emēdatū. Impressū Venetijs impēsis Johannis Paep librarij Buden — p. Joh. emerici — d' Spira. Anno salutifere incarnationis dni nri iesu christi MCCCCLXXXVIIj. iiij Kaln. — Martij. Laus Deo,*“ — egészrétben, — gót betűkkel. — Találtatik a magyar nemzeti muzeum könyvtárában. — Panzernél e. h. nem lelem.

b) 1498. „*Legende sanctorum hungarie, que in hystoria lombardica non continentur,*“ — a könyv végén: „*Legende quorundam sanctorum regni Hungarie: que in hystoria lombardica non continentur felici numine expliciunt. Impresse Venetijs anno nativitatis xpi post millesimum quaterque centesimum nonagesimo octavo Idibus Januarii. Impressum impensis*

11507 és 1505 M. K. Sz. 1879. p. 267

Joannis Paep librarij Budensis.“ — negyedréiben, — gót betűkkel. — Találtatik, erdélyi püspök gróf Batthyány Ignác jegyzései szerint, Romában a vaticanumi könyvtárban.

Ugyanezen könyvet, melynek példánya, tudtom szerint, hazánkban nem létezik többé, említettik: Denis Mihály „*Einleitung in die Bücherkunde. 1777.*“ I. 121 l. — és Panzer e. h. Vol. III. 430 l.

c) 1499. „*Missale secundum morem alme ecclesie quinqueecclesiensis*“ — a könyv végén: „*Finit Missale secundum chorum alme ecclesie Quinqueecclesiensis. Impressum Venetiis impensis Johannis Paep librarij budensis Anno M.CCCC.XCIX. VIII. Kal. Maij*“ — egészréiben, — gót betűkkel. — A címlap után következik egy „*Calendarium*,“ — s azután a „*Missale.*“

Megvolt ezen Missale 1767-ben a kassai anyateplomban, mert Kaprinai István „*Hungaria Diplomatica*“ I. 128. l. ezen Missalét említve, ezeket jegyzette fel róla: „*Visitur. hoc Missale apud ecclesiam principem liberae ac regiae civitatis Cassoviensis, divae Elisabeth viduae, Andreae II Hungarorum regis filiae honoribus consecratam.*“ — Ugyanezt említi Weszprémi István is „*Biogr. Medic.*“ Centuria I. 112., aki azonban hibázott, midőn ezen Missalét Budán nyomtatottnak véli. — Panzer e. h. ezen Missaléről nem szól.

d) 1507. „*Missale secundum chorum Alme Ecclesie Strigoniensis cum quotationibus introituum psalmorum in ipso contentorum*,“ — s alább: „*Johannis Paep librarij budensis*,“ — a könyvnek utolsó lapján: „*Venetijs accuratissime impressum arte Luce antonii de giunta florentini: Impensis vero Johannis Paep librarij Budensis. Anno domini M.CCCC.VII. — XIV. Kal. decembris.*“ nagy nyolcadréiben, — gót betűkkel.

Panzer e. h. nem említi ezen Missalét. — Találtatik a magy. nemzeti muzeum könyvtárában, — és egy nagyon csonka, s elrongyolt példányban Erdélyben a tövisi templomban, a melynek egyik tábláján ez áll: „*Ex munificentia Reverendiss. thesaurarii fratris Georgii monachi.*“ (azaz: Martinusii).

e) 1509. „*Ordinarius Strigoniensis*“, veres gót betűkkel, — alább fekete rajzolatban szent Adalbert fára metszett

képe püspöki süveggel és pálcával, s feje körül ily írással „S. Adalbertus“ — a kép alatt a következő bélyeg I[†]P. egy kerek karikában, — ezen bélyegnek bal oldalán „Johannis Pap“ s a másikon „*Librarij Buden* —.“ s ez is mind fekete szokott nyomdai tintával. — A könyv végén veresen nyomtatva: „Ordinarius Strigonien. — accuratissime revisus feliciter explicit. *Venetijs per Luccantoniuꝝ de giunta florentinum. Impensis Johannis pap librarij buden impressus. Anno dni MCCCCCIX. qnto nonas Martij.*“ — s alatta Giuntának bélyege veresen nyomtatva. — nyolcadrétben, — gót betűkkel — 15 ivre, — jó, tömött, s szép papírra, — az osztályoknak, s egyes részeinek első szavai veresen vagnak nyomtatva. ¹⁾

Ezen, valóban ritka könyv, melynek nyomát sem Panzernél e. h. — sem egyéb bibliographiai munkákban, — sőt hazánkkivüli könyvtárakban sem lelhettem, találtatik saját könyvtáramban.

Meg kell itt azt is jegyezni, hogy ez az első, de nem is utolsó könyv, melyben Paep János magát családilag „Pap“nak nevezi, ²⁾ s ugyan ezen körülmény vitt engemet azon véleményre, hogy az itt rögtön említendő könyvnek kiadását is 1509-re tegyem :

f) (1509.) „*Epistola de miseria Curatorum seu Plebano-*

¹⁾ Ugyan ezen 1509. évben jelent meg Krakóban „*Ordinarius sive rubricella ad veram notulam alme Agrien. ecclesie. Regia in Civitate Cracoviensi. Impensis spectabilis viri Domini Johannes Haller impressa. Anno salutis nostre millesimo. CCCCC. IX. ultima marci. In vigilia sanctorum apostolorum Philippi et Jacobi sortita est feliciter finem — Laus Deo glorioso.*“ — Negyedréten, — 132 lapokon. — Lásd: „Janozki: Nachrichten von denen in der Hochgräflichen Zaluskyschen Bibliothek sich befindenden raren Büchern. 1753.“ IV. 154. lapon.

²⁾ „Pap“ mint családi név, hazánkban csak is a reformatio után keletkezhetett, mert csak is a reformatio után lehetett a papoknak magok után családot hagyni; — innen ered azon véleményem, hogy Paep Jánosnak valódi családi neve csak is Paep, nem pedig Pap, s ha még is magát 1509-ben magyarosan Papnak nevezte, azt talám mint budai polgár azért tette, hogy családi neve magyar hangzásu legyen, s a magyarok előtt több kedvességet nyerhessen.

rum,“ — ez alatt a könyvtáros bélyege, — s alatta „*Johannis Pap* (igy) *librarij budensis*.“ Panzer e. h. Vol IV. 416. l. ezen könyvnek csak is címlapját ismertette olvasóival, de annak végén mi legyen nyomtatva? — azt nem közlé, s így ezen könyvnek ismertetése, kiadási helyének, és esztendejének tudomása nélkül marada eddig. — Azonban, vélekedésem szerint, kiadási helye: *Velence*, — és esztendeje: 1509.

g) 1511. „*Missale Strigoniense novissime impressum*,“ — ez alatt a könyvtárosnak szokott bélyege, — s alatta: „*Johannis Paep librarij Budensis*,“ — a könyv végén: „*Auxiliante deo et domino nostro iesu christo cui est nostre bone operationis et laboris semper honor et gloria. Missale secundum chorum archiepiscopatus Strigoniensis ecclesie cum omnibus requisitis: et aliis multis superadditis studiosissime revisum correctum et emendatum: Alma Uenetiarum in Urbe quibus imprimendis: Maxima diligentia ac solitudine Nicolai de Franckfordia germani. Serenissimo Ladislao Rege ungari atque Bohemie faustissime regnante. Divini cultus Antistites Reverendissimus dominus dominus. Thomas sancte Romane ecclesie episcopus Cardinalis atque Archiepiscopus Strigoniensis. patriarche Constantinopolitani iussu et impensis Spectabilis viri Joannis Paep Librarij Budensis Anno Domini MCCCCCXI. Kl. Augus.*“ — nagyobb negyed-rétben, — gót betűkkel.

Ezen Missale, melynek nem csak vége, de beltartalma is tömve nyomtatási hibákkal, megvolt a brassai szász tanodának hajdani tudós elnöke Roth Pál idejében († 1793. 2. oct.) a brassai szász nagy templomban; — találtatik jelenleg a nemzeti muzeum könyvtárában.

Ha Paep Jánosnak említett könyvkiadási műveit áttekintjük, úgy kitűnik, hogy azok csak is papi érdekűek valának ugyan, de a szép tudományokat elő nem mozdították.

Mikor halt meg Paep János? — nem tudatik.

IV. *Kaym Orbán* 1503. [1515. 1517. 1518 és 1519-ben.

Paep Jánosnak a budai könyvtárusságban vetélkedő társa leve 1503-ban *Kaym Orbán*, és 1511-ben Várdiai István, de mind a kettő kevés sikerrel. — *Kaym Orbán* mind Paep János, és Várdai István miatt; mind pedig az 1512-ben felmerülő Henkel István, és Schaller Jakab, — s az 1514-

ben megjelenő Milcher Mátyás vetélkedő társai miatt (kikről majd alább leszen szó) csak is 1515-ben mutathatta magát újra, s jobb sikerrel honunkban mint budai könyvtárus.

Könyvkiadói művei ezek :

a) 1503. „*Missale secundum chorum alme ecclesie Strigoniensis*“, — alább „*Vrbani Kaim*“ könyvtárusi saját bélyege alatt, — a könyv végén : „*Finit missale secundum chorum alme ecclesie Strigoniensis. Impressum Venetijs Impensis Vrbani Kaim librarij Budensis. Anno domini MCCCCCV. Kal. XIII. Augusti.*“ — Nagyobb negyedrében, — gót betűkkel. — Találtatik a nemzeti muzeum könyvtárában.

b) 1515. „*Breviarium secundum ordinem alme ecclesie Strigonien* —“ — alább „*Vrbani Kaym*“ ugyan ennek könyvtárusi bélyege alatt, melynek formája ez : V[†]K. — A könyv végén : „*Finit breviarium alme ecclesie Strigoniensis. Impressum Venetijs per Nobilem virum Lucantonium de giunta florentinum. Impensis Vrbani Kaym librarii Budensis. Anno Domini MCCCCXV. die 4. Aprilis.*“ — Negyedrében, — gót betűkkel. — Ép, s szép példánya megvolt károlyfejérvári prépost Tamási Józsefnél († 1847.).

c) 1515. *In minorem magistri donati de octo partibus orationis librum compendiosa interpretatio*,“ alább Kaym Orbánnak könyvtárusi bélyege, s alatta „*Vrbani Kaym*,“ — a könyv végén : „*Finit feliciter in minorem mgtri donati de octo partibus orationis librum compendiosa interpretatio per mgtrum Joannem Glogouiensem in florigera craccoviensi universitate breviter in unum recollecta, nuperque denuo revisa: et accurata diligentia fideliter emendata, abjectis ex priori, exemplari nonnullis superfluis, necessariis vero additis pro juniorum aptiori institutione. Impressum Argentine per honestum virum Joannem Knoblauch (Knoblauch) civem argentinensem: impensis Vrbani Kaym librarij budensis. Anno Domini M. D. XV. in vigilia Symonis et jude apostolorum.*“ — Negyedrében, — gót betűkkel, — 21 ivekre. — Találtott a nagy enyedi ref. iskola könyvtárában.

A címlap után következik : „*Proemium. Ego magister Johannes Glogouiensis alme florentissimeque universitatis studii Craccoviensis maioris collegii artistarum Collegiatus*

pro laude dei gloria famaue universitatis nostre in communem novitiorum studentium profectum questiones compendiosas in libellum magistri Donati de octo partibus orationis recolligere institui: ut sic juniorum ingenia artis grammaticae principiis valeante doceri.“

Ugyanezen tanulói könyvnek 1504-beli krakkai kiadásáról, — és fen említett Glogaui Jánosnak életéről, és tudományi érdemeiről lásd: „Janozki. Nachricht von denen in der Hochgräflich-Zaluskischen Bibliothek sich befindenden raren polnischen Büchern. IV. Theil. Bresslau. 1753,“ — 109—112. lapig.

d) 1515. „*Introductorium Dialectice: quod Congestum Logicum appellatur: nuper denuo reuisum et accurata diligentia fideliter emendatum*“ — a könyv végén: „*Congestum per magistrum Michachaelem de Vratislavia: Collegii maioris artistarum studii Cracoviensis Collegiatum finit. Impressum Argentine per honestum virum Joannem Knoblouch civem argentinum. impensis Urbani Kaym bibliopole budensis. Anno Domini M. D. XV. die XIX. mensis Novembris.*“ — Negyedréiben, — gót betűkkel, — 64 lapra.

Ezen könyv legelőbb jött sajtó alá Krakkóban 1509-ben Haller János ¹⁾ nyomdájában, s ezen kiadást lapról lapra híven másoltatta Kaym Orbán 1515-ben Knoblach János által. — A címlap után következik: „*Michael Vratislaviensis* ²⁾ Bonarum Artium Magister Majoris Collegii artistarum studii Cracoviensis Collegiatus Spectabili viro Joanni Haller civi ac consuli Craco. Non possum adduci humanissime Joannes quin tibi gratificer plurimum, qui summam profecto hac nostra tempestate curam adhibuisti: ut tua opera, tua diligentia reipublice fructum adferres amplissimum. Quid enim commodius, quid utilius et urbi, et Gymnasio cracoviensi accidere possit quam eam habere artis impressoriae officii-

¹⁾ Ezen Haller János ugyanazon nürnbergi családból való, melynek más ága a XVI. századnak első éveiben Erdélybe átszármaazván, későbbre bárói, és grófi címzetet nyert, és amelynek törzsöke szebeni polgármester, s Erdélynek kincstárnoka Haller Péter († 1570) nejevel Kemény Katával vala.

²⁾ Ezen tudós és híres férfiúról lásd bővebben Janozkit e. h. 126—138 lapig.

nam per te studiosissime ac sumptuose erectam : qua utriusque fama celebrior apud exteros reddatur. Qua denique *adolescentes litteris traditi ad studia capessenda vehementius incitentur.* — — — hoc opusculum — — tuae iterum humanitati offerre institui : ut illud *ad communem studiosorum utilitatem imprimas : et in publicum ex tua officina prodire sinas.* — — — Ex aedibus nostris undecimo Kalendas Septembris. Anno salutis nostrae M. CCCCC. IX.“ Lásd : Janozkit e. h. 135 136. lapokan, — s Panzert e. h. Vol. IV. 72. lapon.

A nagy-enyedi iskola könyvtárának régibb lajstroma szerint, mely 1694 ben készült vala, láttam, hogy ezen könyv akkoron még megvolt ott.

e) 1518. , *Missale scdm chorum alme ecclesie Strigonien-sis Cum novis additionibus s. quottationibus 7 plerisque ī melius multarum missarum reformationibus, ac omnibus q̄ ad perfectione missalis pertinent suppletionibus,*“ alább szent Máriának fára metszett képe, — alatta Kaym Orbánnak szokott bélyege, s „*Vrbani Kaym Librari, Budeñ* —“ — A könyv végén „*Venetis accuratissime impressum. In edibus Lucātonii de Giunta florētini. Impensis vero Vrbani Kaym Librarii Budensis. Anno Virginei partus 1518. die 23 Mensis Augusti.*“ — negyedréiben, — gót betűkkel, — 301 lapokra. — Találtatik a nemzeti muzeum könyvtárában.

Ez ugyanazon Missale, melynek kiadási évét Wallaszky „*Consp. Reipubl. Litter. Hung. 1808*“ 186. lapon hibásan 1517-re tette, mert alig hihető, hogy ezen Missalének kiadásai egymás után oly rögtön keletkezhettek volna.

f) 1518. „*Exercitium secunde partis Alexandri per Magistrum Joannem Glogoviensem in florigera Cracoviensi universitate breviter in unum recollectum nuperque denuo revisum et accurata diligentia fideliter emendatum : abjectis ex priori exemplari nonnullis superfluis necessariis vero additis pro Juniorum institutione*“ — a könyv végén : „*Impressum Vienne Austrie per Joannem Singrenium : expensis vero Vrbani Keym biblopole Budensis. Anno 1518.*“ — Negyedréiben, — gót betűkkel.

A címlap után következik : „*Sintaxis commendatio,*“ melynek vége felé ez áll : „*ut itaque incipientium et juniorum*

*animi in diasintetice preceptis et regulis et exercitari edoceri-
que possint Ego Magister Joannes Glogoviensis alme florentis-
simeque Vniversitatis Studii Cracoviensis majoris Collegii
artistarum Collegiatus pro laude dei : gloria : famaue uni-
versitatis nostre, et pro juniorum studentium institutione
questiones cum argumentationibus in secundam partem Ale-
xandri Gallici breviter recolligere institui.*"

Ugyanezen könyvnek, mely Panzernél is e. h. Vol. IX. 39. l. említették, első kiadása jelent meg Krakkóban 1504-ben. Lásd : Janozki. e. h. IV. 110. lap.

g) 1519. „*Parvulus Philosophiae naturalis : Juvenilibus Ingeniis Phisicæ desiderantibus oppido quā neccessarius,*" — alább Kaym Orbán bélyege, és alatta : „*Vrbani Kaym librarij buden.*" — a könyv végén : „*Venetijs accuratissime impres-
sum ac recorrectum. In edibus Lucantonij de Giunta floren-
tini. Impensis vero Vrbani Kaym librarij Budensis. Anno sa-
lutis nostre 1. 5. 19.*" Kal. Jan." — Negyedréiben, — gót betűkkel. — Találtatott, de nagyon rongyolt példányban a nagy-enyedi iskola könyvtárában 778. szám alatt.

Ezen könyvnek első kiadása 1499-ben jött sajtó alá, mert Leichnál : „*De origine Typographiae Lipsiensis.*" 75. lapon ezeket olvashatni : „*Parvulus Philosophiae naturalis in
Erffurdensi Gymnasio per Barthol. de Usingen liberalium
studiorum interpretem* ¹⁾ *concinnata Lipsiae per Wolfgangum
Stoeckel 1499*" (editus).

Ezek tehát budai könyvtáros Kaym Orbánnak könyv-
kiadási művei, melyekből látható, hogy ő volt a budai könyv-
árusok közt az első, aki nem csak papi érdekű könyvek-
nek, hanem hazánk hasznára iskolai munkáknak kiadására
is figyelmet s költséget fordított; — és ezek lehettek azon
időben honi iskoláinkban használt tanítási s tanulási könyveink.

Meghalt Kaym Orbán 1519 és 1520 között, mert 1520-
ban budai könyvtárusságát már örökösei folytatták, de igen
rövid ideig, amint ezt alább látni fogjuk.

V. *Wardiai István. 1511-ben.*

Magyarhoni *Wardiai István*, Paep Jánosnak, és Kaym
Orbánnak 1511-ben a budai könyvtárusságban vetélkedő társa,
csekély sikerrel alapíthatta Budán könyvtárusságát, s gyako-

1519. Jan. 4. Kincses
p. 87.

rohhatta könyvkiadási igyekezetét, mert nevét csak is a következő című könyvben lelhettem :

(1511) „*Fratris Arnoldi de Bryennio oratoris elegantissimi sermones de tēpore* (de tempore) *summa diligētia recogniti*,“ — alább a szent szűz képe, — alatta ilyen bélyeg : „W[†]I (hihetőleg Wardiai István bélyege) s ez alatt „*Laus Deo sēper*“ (azaz : semper) — a könyv végén : „*Fratris Arnoldi de Bryennio oratoris elegantissimi sermones de tēpore summa diligētia recogniti finiunt feliciter. impressi Pariisiis* (így !) *in edibus Ascensionis, et joanis Peticij. Anno partus virginei M. D. XI. impensis vero honesti viri Stephani de Wardia, librarij budensis in Ongria*,“ — negyedréttben, — gót formájú betűkkel, — 41 ivekre tömötten, s két osztályban nyomtatva.

Példánya, fatáblákba, s rézkapcsokkal békötve tálatatott a nagy-enyedi iskola könyvtárában „B. 309“ könyvtári szám alatt. — Hajdani tulajdonosa a címlap tetejére ezt írta : „*Sum Joannis D. Keseruini 1628.*“ — Ez erdélyi reform. püspök volt. († 1633-ban). Élete leírását lásd Bod Péternél : „*Smirnai Szent Polikárpus*“ 62—71 lapig. — Egy más, de csak ugyan régi kéz ezen példánynak végére ezeket írta : „*Multa loquitur elegantissime, sed plura dicit ineptissime.*“ — S utánna egy más kéz : „*Quid non peperit Monachorum superstitio! — quis tot miracula credat!*“

De volt ugyan ezen 1511-dik évben Zágrábnak is könyvárusa, u. m. *Müer János*, akit azonban egyszersmind budai könyvárusnak is nem tartok, mivel ötöt, mint azt, sehott említve nem lelem. — *Müer György* emlékét fentartotta a következő című könyv :

(1511) „*Missale secundum chorum et Rubricam Almi episcopatus Zagrabiensis. Ecclesie : roboratum et approbatum in sacra synodo et generali capitulo sub Reverendissimo domino. Domino Luca episcopo etc. Venetijs autem Anno christi 1509. inceptum cum Cantu et Figuris omnium festivitatum ac Evangeliorum quam diligentissime absolutum est Anno 1511. Die 20 Junij*,“ — a könyv végén : „*Accipite optimi reverendique patres Missale secundum chorum almi episcopatus Zagrabiensis. ecclesie cum figuris et optimis charac-*

teribus quam pulcherrime perlustratum Jussu et impensis ac sumptibus providi atque egregy viri Johannis Müer civis Zagabiensis qui oriundus est germanus de Koppfstain ex patre autem Georgio Müer Schoto : ibidem concivis dum in humanis erat. *Venetijs* pervigili cura excussum. Anno virginei partus 1511. Die 20 Junij in officina Petri Liechtenstein,“ — egész rétben, — gót betűkkel. — Találtatik a Nemzeti Múzeum könyvtárában.

VI. Nagybányai Heckel István, 1512. 1513. és 1514-ben.

Wardiai Istvánt a budai könyvárusságban 1512-ben rögtön követték nagybányai Heckel István, és Schaller Jakab (a kiről alább leszen szó), s így ketten egyszerre, s ugyanazon egy évben lettek fenn említett Paep Jánosnak, és Kaym Orbánnak versengő társai, de az első csak is három, a második pedig csak is négy évig.

Heckel Istvánnak, mint budai könyvárusnak emlékét leljük a következő könyvkiadási műveiben :

a) 1512. „*Missale secundum chorum chorum alme ecclesie Strigoniensis*,“ — alább szent Istvánnak fára metszett képe, — s alatta : „*Stephanus Heckel Librarius Budensis*.“ — A könyv végén „*Venetijs accuratissime impressum. In edibus Petri Lichtenstein Coloniensis Germani. Impensis vero Stephani Heckel de Riulo (azaz : Rivulo) dominarum Library Budensis. Anno virginei partus 1512. Die 3. Augusti*,“ — egész rétben, — gót betűkkel. — Találtatik Erdélyben a csíki barátok klostromában, de nagyon rongyolt állapotban.

b) 1512. — Egy címlap nélküli könyvnek utolsó fele, melynek végén ez áll : „*De sanctorum invocatione liber salutaris finit foeliciter. Venetijs accuratissime reimpressus, ac diligenter correctus. In edibus Petri Liechtenstein Coloniensis Germani. Impensis vero Stephani Heckel de Rivulo Dominarum Librarii Budensis. Anno virginei partus 1. 5. 12. die 2 Decembris*,“ — legalól pedig Heckel István bélyege : „H⁺S“ — negyedréthben, — gót betűkkel, — 13 ívre, — de az 5 első hiányzik. — Találtatik szebeni könyvnyomtató néhai Hochmeister Márton azon saját könyvei közt, melyek kevés számmal apja halála után reá szállottak.

c) 1515. „*Missale secundum chorum Alme Ecclesie*

Strigoniensis “ — azután a könyvtárusnak bélyege, s alatta : „*Stephonus Heckel Librarius Budensis.*“ A könyv végén : „*Venetijs accuratissime impressum in Edibus Petri Liechtenstein Coloniensis Germani. Impensis vero Stephani Heckel de Rivolo Dominarum Löbrarii Budensis. Anno virginei Partus 1513. die 4. Januarii.*“ Egészrétben, — gót betűkkel.

Így irta le ezen könyvet Panzer e. h. VII. 415. lapon.

d) 1514. „*Missale fratrum heremitar. Ordinis divi Pauli primi heremite. Sub regula beati Augustini doctoris eximii sumo Deo militantium,*“ ez alatt a könyvtárus bélyege, s alatta : „*Stephanus Heckel.*“ A címlap után következnek : „*Carmina in B. Virginem,*“ — „*in D. Paulum,*“ — „*Correctoris ad Lectores,*“ — „*Calendarium,*“ — „*Exorcisoni,*“ — s ezek után : „*Incipit Missale Fratrum heremitarum*“ sat. — A könyv végén : „*accipite optimi Reverendique patres Opus Missalis quam luculentissime excussum Venetijs in edibus Petri Liechtenstein Coloniensis Germani. Nomine autem Stephani Heckel library Budensis. Anno virginei partus 1514. die July 20.*“ — Nagy negyedréthben, — gót betűkkel, — 307 lapokra. — Találtatik a Nemzeti Múzeum könyvtárában.

VII. Schaller Jakab. 1512. 1514. és 1515-ben.

Svéd eredetű Schaller Jakab (kinek utódjai jelenleg is Erdélyben virágoznak) ¹⁾ budai könyvtárusok Paep Jánosnak, Kaym Orbánnak, és Heckel Istvánnak 1512-től 1515-tig tartó vetélkedő társa, fentartotta emlékét a következő című könyvkiadási műveiben :

a) 1512. „*Postilla Guillermi super Epistolas et Evangelia : per totius anni circulum : De tempore : Sanctis : et pro defunctis ere et arte nova impressa : solerti diligentia : cuiusdam viri religiosi pro scholasticis exarata,*“ alább a könyv-

¹⁾ Budai könyvtárus Schaller Jakabnak unokája későbbre Basta György vezérlete alatt katonáskodván Erdélyben, s végre Beszterce vidékén birtokot szerezvén magának, törzsöke lett azon Schaller nevet viselt családnak, a mely Mária Theresia idejében bábizonyítván, hogy legrégibb eredetét a hajdani híres svéd Schaller nemzetségből vette, Löwenthal báró Schaller címmel ékesítettett (Lásd „Seivert, Nachrichten von den Siebenb. Gelehrten.“ 513 lapon) s amelyből jelenleg életben vagynak a következő három testvérek : 1. Károly, — 2. Sámuel, és 3. Zsófia, szebeni senator Hutter Mihály neje.

árus bélyege, és körülötte : „*Jacobus Schaller librarius Budensis.*“ — A könyv végén : „Explicit concordantia quatuor Evangelistarum : in passionem domini nostri Jesu Christi cum diligentia revisa : ac *Impensis domini Jacobi schaller library Budensis.* per magistrum Petrum de quarendus : In florentissima *Venetiarum* Vrbe Impressa sum annis (igy!) Domini *MDXII.* Kal. July. Regnante Inclito Principe Leonardo Laurendano.“ — nyolcadrétben, — gót betűkkel. — Találtatik feljegyezve erdélyi püspök gróf Batthányi Ignác kézirati jegyzéseiben, de könyvtárában nem találtatik. — Egy más példányt láttam Pesten 1840-ben tudós néhai Fejér Györgynél. — Ugyan ezen könyvnek 1516-beli basileai kiadását lásd Praynál : „Index libror.“ I. 469. lapon.

b) 1514. „*Ordinarius secundum veram notulam sive rubricam alme ecclesie Agriensis de observatione dinorum officiorum et horarum canonicarum,*“ — alább a könyvtárusi bélyeg, s a körül „*Jacobi Schaller librari Budensis.*“ — A könyv végén : „*Ordinarius sive rubricella ad veram (igy!) notulas almae Agriensis. ecclesie. Impressum Venetijs per nicolaum de Frankfordie germanum jussu tamen et impensis Spectabilis viris (igy!) Jacobi Schaller Library Budensis. Anno MCCCCXIII. Die quinto Augusti.*“ — Nyolcadrétben, — gót betűkkel. — Láttam 1840-ben néhai barátom Jankowich Miklósnál, — s találtatik mostan (hihetőleg) a Nemzeti Múzeum könyvtárában.

c) 1515. „*Incipit psalterium secundum ritum alme ecclesie Strigoniensis.*“ — A könyv végén „*Psalterium cum antiphonis simul et letania ac hymnis de tempore et sanctis per anni circulum cum vesteris et vigiliis mortuorum secundum ritum et consuetudinem alme Strigoniensis ecclesie novissime summa cum diligentia emendatum — et expensis providi viri Jacobi Schaller library budensis. Venetijs quam diligentissime Impressum per Lucantonium de giunta Florentinum finit feliciter. Anno Salutis MCCCC. XV. die XXI. mensis augusti.*“ — Negyedréiben, — gót betűkkel. — Találtatik a Nemzeti Múzeum könyvtárában, — de, gyanításom szerint, címlap nélkül.

d) 1515. Egy elrongyolt, — moly-ette, — csonka, — cím-

(1523) „*Index geographicus locupletiss : veterum authorum latiorum summa industria Georgii Sabini congestus cum provocatone ad singulum authorem.*“ A könyv végén : „*Impensis Leonardi de Sessardia bibliop : Budensis solertissime impressum Taurini per Antonium Ronotum. Anno dñi. M. D. XXij. Mense Junio.*“ — Negyedréiben, — latin betűkkel, — 13 ívre — Taláztatott a nagy-enyedi könyvtárban „G. 27“ könyvtári jegy alatt.

XI. Gryneus György. 1524-ben.

Hogy a Luther vallását illető s terjesztő könyvek a XVI. század elején a szomszéd német honból könyvárulás után is átjutottak Magyarországra, — az szintoly bizonyos, mint az is, hogy honunkban 1523-ban ezen új vallásnak már számos követői voltak, — s ez bizonyos az 1523-ban Budán szent György napján tartatott országgyűlésnek 54-dik törvéncikkéből, melynek szavai ezek : „*omnes Lutheranos, et illorum fautores, ac factioni ipsi adhaerentes, tamquam publicos haereticos, hostesque sanctissimae virginis Mariae, poena capitis, et ablatione omnium bonorum suorum majestas regia, veluti catholicus princeps punire dignetur.*“

Tagadja ugyan Timon : „*Epitom. Claudiopoli 1714*“ 221. lapon, — de még Budai Ézsajas is : „*Magyarország históriája*“ II. 62. lapon, hogy azon időben honunkban valaki a Luther vallása követéséért, vagy terjesztéséért elégetett legyen, holott még is az említett törvéncikknek áldozatja lön Budán 1524-ben *György* nevű odavaló könyvárus, könyveivel együtt, mert Luther a Bremeriekhez intézett, ugyan 1524-beli levelében ezt írta : „*Joannes et Henricus Bruxellae interfecti — — — Deo oblatis sunt in holocaustum, et odorem bonae fragrantiae, in quorum album et catalogum merito referendus est etiam Caspar Tauberus Viennae Pannoniae igne absumtus* ¹⁾),

¹⁾ Érdekesek a következő című s a bécsi egyetemi könyvtárban meglévő könyvnek : „*Ursach, warumb der Widerteuffer Patron unnd erster Anfenger Doctor Balthasar Hubmayr zu Wienn auff den zehenden tag Martij Anno 1528 verbrennet sey.*“ (Negyedréiben) következő szavai : Als vor Jarn (1524) zu Wienn der *Tauber* (*Caspar*) von dem glauben gefallen, ain aufrur gedacht, und im selber aus einer bezweiflung an gott, und seinem heiligen glauben etlich wunden und

item Georgius bibliopola, quem vita spoliavit Ungaria.“ Luthernek ezen levelére hivatkozik Seckendorf is, midőn „Histor. Luther. 1688.“ 463. lapon ezeket említi: „*Budae in Hungaria bibliopolam quemdam una cum libris exustum refert Lutherus Libro II. Epistolarum pag. 243.*“

Luther most említett levelében ezen szerencsétlen budai könyvárust egyszerűleg csak *Györgynek* nevezte, de családi nevét lelem Hermány Dávidnak († 1682) ily című kéziratára: „*Annales ecclesiastici ab 1520 usque 1659,*“ Soterius György által († 1723) írott jegyzéseiben, ahol ez áll: „*Anus 1524 nostratibus in Hungaria, uti ex vetustis actis coevis constat, crudelis erat, nam eodem anno quidam Georgius Gryneus germanus, qui obtenta prius regis licentia, civis et bibliopola Budensis factus erat, una cum libris suis sat copiosis, haudque exigui valoris, venum expositis, Budae in foro publico flammis injectus misere periit incusatus a Monachis, quod Magistri nostri Lutheri libellos dispergeret.*“

Gyanítható, hogy Gryneus György, akinek csak keresztnevét tudta Wallaszky „*Conspect. Reip. Lit. Hung. Budae. 1808.*“ 186. lapon említi, — mint budai könyvárus saját költségén könyvárulása számára könyveket is, (s talán épen Luther vallásának terjesztésére célzókat) nyomtattatott, — de azoknak nyomára eddig elé még nem juthatott a tudós világ.

XII. Prischwicz Mihály 1524, és 1525-ben.

Most említett Gryneus Györggyel együtt 1524-ben budai könyvárus volt Prischwicz Mihály, ki azonban Gryneusnál szerencsésebb vala, mivel könyvárusságát Budán 1525-ben is folytathatta. — Bizonyítják ezt a következő könyvek:

stich gegeben, und zu dem Fewr verurtailt, habent in denest (így!) die Lutherischen mit roten buchstaben in ainen Kalender, als ober heilig sey, gesetzt.“

Ezt azért említem itt, mivel érdekes lenne egy ilyes 1524 vagy helyesebben 1525-beli kalendárium után puhatolni, mert talán abban nem csak Tauber Gáspárnak, hanem akkori budai könyvárus Gryneus Györgynek is, a ki hasonlólag vallásáért csakugyan 1524-ben Budán megégettetett, valódi családi nevét lelhetnők; s ez által minden kétségen kívüli lenne ezen szerencsétlen budai könyvárusnak családi neve.

1523 Kngue
p. 88

a) — 1524. „*Breviarium secundum usum alme Ecclesie Strigoniensis*. Anno 1524. *Venetijs* in edibus Petri Lichtenstein: *Michael Prischwiz Librarius Budensis* excudi mandavit.“ — Nyolcadrétben, gót betűkkel. Megvolt Jankowich Miklós könyvtárában, — találtatik jelenleg a Nemzeti Múzeumban.

b) 1524. — Wallaszkynak: „*Consp. Reip. Liter. Hung. 1808*“ 186. l. bizonyítása szerint egy *Pelschnicz Mihály* nevű budai könyvtáros Velencén 1524-ben újra nyomtatta azon „*Missale secundum chorum alme Ecclesie Strigoniensis*“ című könyvet, amelyet még 1517-ben budai könyvtáros Kaym Orbán Velencében bocsátott vala sajtó alá. — Ezen 1524-beli Missalénak jelenlegi hollétét nem tudom ugyan, gyanítom azonban, hogy Wallaszky csalódott *Pelschnicz* nevében, s hogy ezen név alatt Prischwicz Mihályt kelletik értenünk.

c) 1525. „*Obsequiale seu baptismale secundum chorum alme ecclesie Strigoniensis*,“ — alább: „*Michael Prischwicz Librarius Budensis*.“ — A könyv végén: „*Anno salutis 1525. Venetijs* Excussum in edibus Petri Liechtenstein Mandato *Michaelis Prischwicz librarij Budensis*.“ — Nyolcadrétben, — gót betűkkel. — Találtatik a magyar egyetemi könyvtárban Pesten.

Az 1526-beli mohácsi gyásznapiok Budát is lángba, s a török birtokába ejtven, az odavaló könyvtárusság lehetlenné vált.

VI.

HAZAI TUDÓSAINK A XV. SZÁZAD VÉGÉN

S A XVI-NAK ELEJÉN.

Első Mátyás királyunknak a tudományok iránti vonzalma s kedve, azoknak gyarapítására tett számtalan költiségei, és az innen eredt s a külföldre is áthatott nagy híre s neve kezdette akkori honfiainkat királyuk példája követésére oly annyira buzdítani, hogy közölők többen a tudományokat erősebben kedvelni kezdték, s a külföldre utazni, ott a tudósokat felkeresni, és azoktól tanulni törekedtek.

Ezen tudományok iránti mozgalmak következésében alakult Budán a XV. század végén tudós *Celtes Konrádnak* aki 1508-ben életének 49 esztendejében elhalt, befolyása által, s Budán való személyes jelenléte alkalmával egy tudós egyesület „*Sodalitas litteraria danubiana Ungarorum*“ név alatt, aminek emlékét *Schlechta János* II. Ulászló király titoknoka ugyanakkor e versekben kívánt fentartani:

„Pannoniae regis nuper dum viseret aulam

Celtes, et a trijugis vectus equabus erat,

Omnia tunc secum sinuosum vexit ad Histrum,

Quae Graji, et Latii concinuere viri.“¹⁾

Ugyanezen alkalommal választott ezen tudós társulatnak elnökévé a *veszprémi püspök*, akinek ily megtiszteltetésére a következő versek íratlak:

„Danubiana cohors phebeis digna triumphis

Quem decorat claris Celtica musa sonis,

Principe te gaudet, concordique eligit ore

Patronum, et nutu statque, caditque tuo.“²⁾

Nem lehet tehát csodálni azt, hogy tudós *Celtes Konrád*: „Ad Sodalitatem litterariam Ungarorum“ írt ódájában akkori honfiainkat a tudományok iránti buzgalmokért dicséri, említett ódáját így kezdvén:

„Ultimo nobis celebrandi amici³⁾

Pannonnes, claris studiis faventes.“

¹⁾ — Lásd bővebben: „Abhandlungen der kurfürstlich bayerischen Akademie der Wissenschaften.“ I. 36.

²⁾ Lásd ugyan ott I. 38.

³⁾ *Celtes Konrádnak* említett ódája találtatik a következő című igen is ritka könyvben:

„*Conradi Celtis* Protucij, primi in Germania poetae coronati, libri Odarum quatuor, cum Epodo, et saeculari carmine, diligenter et accurate impraessi, (így!) et hoc primum typo in studiosorum emolumentum editi.“ — A könyv végén: „Argentorati, ex officina Schüreriana, ductu Leonhardi, et Lucae Alantsee fratrum. Ann. M.D.XIII. Mense Maio. Regnante Imperatore Caes. Maximiliano P. F. Aug.“ — Negyedréttben. — Az ajánló levélnek szavai ezek: „Generoso, Amplissimoque viro, Laibacensis, et Secoviae ecclesiarum Antistiti, reverendissimo Dno *Christophoro Rauber* (a Rauber család a legújabb időben erdélyi hazafiúsítást nyert) sacratissimae majestatis Caesareo

Olaszhoz vala akkori időben a tudományok kedvesebb

Consiliario — — — — M. Thomas Velocianus Austriacus theologus, et poeta, cathedralis ecclesiae Viennensis canonicus se plurimum commendat. — — — — Odas scilicet Celticas chalcographorum manibus emissi (így), tuaeque gratiae, tuoque splendidissimo nomini — — — — potissimum dedicare percensui, qui omnium illustrium litterarum patronus, amator, decusque amplissimum existis.“ — A negyedik ívnek utolsó lapján találatik Celtesnek fen említett ódája, melyet mivel a csak most említett könyv szerfelett ritka, egész terjedelmében itt átírnk:

„Ad Sodalitatem litterariam Ungarorum de situ Budae, et monstis, quae praecesserant mortem divi Mathiae Pannoniae Regis, Penthice.“

„Ultimo nobis celebrandi amici
Pannones, claris studiis faventes,
Quique sub coelo mitiori nati

Sole propingvo,
Auream terram colitis beati,
Quam rigat pulcher Savus, et sonanti
Defluens cursu Dravus, et remoti

Nominis Ister
Alluit mitem citus ille collem,
Februos Austros, Boream, et videntem
Qui gerit pulchram resupinus urbem
Regis, et arcem.

Mathiae magni monumenta Regis
Vidimus, priscis ibi multa saeculis
Aequa, seu Martis studium sequere, aut
Palladis artes.

Solus hic vastas tumidi procellas
Armaque Eoi potuit tyranni
Ferre, dum late dederat ruinas
Perfidus hostis.

Dum premit victor refugas catervas,
Et truces enses animi ferocis
Sternit, et saevam rabiem cruentis
Stragibus arcet.

Saepe mecum repetistis alta
Mente, quae rerum fuerint latentes
Inferum causae, Superumque quis sit
Lucidus ordo.

Unde sublatum mare fluctuosis
Turgeat ventis, nebulosus aer
Unde vel vultus triplices coloret
Nubibus Iris.

enitescit, comitate affabilis, liberalitate munificus, bellica virtute praepollens, et ob id maximo Pannoniarum regi perjurcundus, qui cum bellum continenter gerat adversus Turcas

jadéka. — Ami pedig a *Gyulai család* eredetét illeti, arról Istvánfi Miklós, kinek anyja *Gyulai Hedvig* vala, írja, hogy ezen család Ottotól, Salamon magyar király nádorától vette származását. — De virágzott honunkban még egy más *Gyulai család is*, mely eredetét vette Gyulától, a magyarok hajdani vezérétől. A heidelbergi egyetemi könyvtárban találhatik egy, első Mátyás király idejében német nyelven írott, s eddig elé egészen még ki nem adott krónika ily cím alatt: „*Historia regum Hungariae*,” s ennek XXdik cikkelyében ez íratik: „*Der dritt Hauptmann (der Ungarn) ist gewesen Gyula, von welchem kommt der Sohn Ladislai Gyula.*” E szerint tehát ezen Gyulai László maradéka volt az említett Gyula vezérnek, és ezen Lászlónak fia élt első Mátyás idejében, t. i. akkor, mikor az említett krónika íratott. — Ezen családból volt azon *Gyulai Farkas*, kit Istvánfi „*Lupus Giulanus*”-nak nevez, s aki maga is Olaszthonban tanulván, 1549-ben zágrábi püspök lett a következő című könyv szerint:

„*Oratio in Introductione, ac Installatione Reverendissimi, ac Amplissimi Domini D. Wolffgangi Gyulay Episcopi almae Ecclesiae Zagrabiensis dignissimi. Ibidem in templo Cathedrali per Reverendiss: ac eximium D. Paulum D. D. Lectorem, Canonicum, ac Vicarium ejusdem ecclesiae zagrabien: e. c. t. in maxima doctissimorum virorum, ac optimatum Regni Sclavoniae corona, populique frequentia habita. An. salutis nostrae 1549 die 24 Februarii.*” — Alább;

„*Georgii Petrowinay Submontani Hexacticon.*”

„*Qui cupis eximii, Lector, pernoscere munus*

Pastoris sacrum, pagina lecta dabit.

Contemplare lubens veneranda Praesulis acta,

Et mores dignos posteritate lege.

Hunc canit Orator praecellens divite lingua

Paulus, cum studiis, tum pietate valens.”

Ez alatt pedig, de csakugyan a címlapon: *Viennae Austriae Joannes Carbo, et Egidius Aquila exudebat. Anno. 1549.*” Negyed-rétben, 5 lap. — Ezen beszédben *Gyulai Farkas* dieséretére mondatik: „*Natus es nobili eademque generosa, et inclita prosapia, jam a puero nobilissimis ad omnem pietatem, et virtutem doctrinis institutus, non te luxui, non inertiae, non intempestivis conviviis, aut potationibus, non aleae, non denique aliis hujusmodi voluptatibus, et illecebris dedisti corrupendum, sed ut primum ex ephebis . . . . atque ex his studiis, quibus illa aetas ad humanitatem informari solet, excessisti, mox generosi animi ductu ad majora aspirans, in celeberrima Patavinae urbis academia ita liberalium artium studiis animum tuum excoluisti, ut jam tum omnes aequales tuos, sicut scientiarum gloria, ita etiam candida*

lakhelye, ott élt az akkori világnak egyik híresebb tudósa

Ignæus Phoebi globus unde tanto
Impetu currat, rapido rotatus
Turbine, et lentam roseis reducat
Solibus umbram.

Et modo celsas properans ad ursas,
Evocet flores, iterum rotatus
Orbe declivi pluvium recurrens
Pronus in Austrum.

Sepius mecum rigido sub axe
Frigus Arctoum pepulistis altis
Noctibus, blando mea dum calebant
Tempora Baccho.

Qui modo vultus posuit serenos,
Arma fraternis animis perosus,
Et gemit raris habitata maestus
Arva colonis.

Martios longum queritur furores,
Et truces enses, galeas micantes,
Stridulos arcus, et abacta lento
Spicula cornu.

Non habet secum Satyros procaces,
Nec leves Faunos calamis sonantes,
Maeret, et nullis comitata pratis
Gracia Nymphis.

Quam gravem cladem superi scientes
Noscere, humanum voluere pectus,
Dum fuit magnis patefacta monstribus
Ira Deorum.

Visus ardenti rubicundus igne,
Crinibus sparsis rutilus Cometes;
Et stetit Mavors facie minaci
Herculis astro.

Phoebus et tantos fugiens tumultus,
Maestus abscondit rosei micantem
Verticis vultum, soror ut decora
Lumina texit.

Quin et infausto genitrix labore
Tristis immanem peperit draconem,
Ille funesto furiale sparsit
Ore venenum.

Hinc graves mundo venient ruinae, et
Bella per multas sacianda caedes,
Quas parit fulcum stolidis petitem
Regibus aurum.

idősb *Beroáld Fülöp*¹⁾ bononiai tanár, és a classicus tudományok ujdontója, s oda húzódtak a tudományokat kedvelni kezdő akkori ifjaink is a legjobb sikerrel.

Jeles adatokat nyujtanak ennek bebizonyítására említett Beroáldnak azon ajánlólevelei, melyeknek kíséretében az alább

Quale nobiscum Deus ipse fatum
Tentat, aut qualem superis dedere
Legibus sortem teneamus aequam, et
Tempore mentem.

Et brevis nobis abeunt beati
Temporis soles, statuatur altis
Cymbys Bacchus, fugiant necantes
Pectora curae.

Increpet nervos citharae canoros
Mobilis pollex, veniat solutis
Crinibus curas relevans edaces
Mollior aetas.

Cum data est nobis brevis hora vitae,
Et cito rugae properant seniles,
Hic erat felix, sua qui fugavit
Tristia laetis.

A 14-dik iv második lapjának utolsó felén következnek Celtesnek versei ily felírás alatt: „Septennaria Sodalitas litteraria Germaniae.“ — Mivel pedig ezen hét vidékű „Sodalitás“nak egyik osztálya „Septemcastrensis Danubianus“nak neveztetett, ennél fogva sokan azon tévedésbe estek, mintha ezen most említett vidéki tudós osztály alatt Erdélyt, mely régenten „Septemcastrensis regio“nak is neveztetett, kellene érteni (Lásd: „Kurz. Magazin für Gesch. Siebenb.“ I. 385), de okát annak, hogy az érintett vidéki tudós osztály mi okból neveztetett „Septemcastrensis“nek? — maga Celtes ugyan ott a következő verseiben jelenti:

„Septemcastrensis Danubianus.“
„Si clara Graeciae recenseo lumina,
Erraticos septem globos vincentia,
Vicinitatis rite munus exequor.
Servant Eoas Graius, et Getae plagas,
Qua pontico septem ostiis Ister mari
Illabitur, septemplici haud Nilo minor.
Hinc nomen esse septem datum castrensibus.

¹⁾ — *Beroáld Fülöp* született 1443. † 1505. — Tudományos érdemeiről lásd: „Ersch und Gruber. Allg. Encyclop. IX. Theil. Leipzig 1822.“ lap 222. — és „Meyer-Convers. Lexic. I. Abth. IV. Band. Hildburghausen. 1845.“ lap 654.

említendő három munkáját a világ eleibe bocsátotta. Ugyan ezeknek tartalmából látjuk, hogy Gyulai vagyis More Fülöp, aki mint pécsi püspök Mohácsnál 1526. elesett, a XV. század végén Bononiába ment tanulás végett, és hogy Bakacs Tamás esztergami érsek nem csak János, és Pál nevű atyjafiait Bononiában neveltette, hanem más magyar ifjakat is, csak hogy tanulni Oloszhonba mehessenek, pénzbeli költséggel segédmezett, s hogy kalocsai érsek Várdai Péter is ugyanazon időben több magyar ifjakat, s név szerint Keserű Mihályt is, a ki azután bosznai püspök lett, és Isokrates beszédeit görögből latinra fordította, alapos tanulás végett Bononiába Beroáldhoz küldötte. — De lássuk már a forrást is, a honnan ezeket tudjuk, ú. m. Beroáldnak fennebb érintett három munkáját, melynek *elsője* következő című:

„Commentarii quaestionum tusculanarum editi a *Philippo Beroaldo*.“ — A könyv végén: „Impressum Venetiis per Bartholomeum de Zarmis de Portesio. 1499. die XVII. mensis Julii,“ — egészrétben, 114 lap. — A címlap tulsó oldalára nyomtatott ajánlólevélnek igen érdekes szavai így következnek:

„*Philippi Beroaldi* Bononiensis ad nobilem *Philippum Gyulanum* ¹⁾ Pannonium discipulum suum epistola. — Socrates ille summus disciplinae rhetoricae professor, ex cujus ludo litterario, tamquam ex equo trojano innumeri principes exilierunt, super discipulis duobus theopompo atque ephoro ita dijudicabat, ut alteri frenis, alteri calcaribus opus esse dictitaret. Tu vero mi Philippe theopompo quam ephoro similior, non tam stimulo eges ad studia excolenda, quam freno, cum Tuapte sponte propensus adeo sis ad litteras sicienter hauriendas, ut ardore quodam inflammatus rapi videaris. Et cum doctoris officium sit, ut docere, discipuli, ut velit praebere se docilem: ego quidem operam do, ut ex promptuario meo poenora neque mucida, neque putida Tibi expromantur. Tu autem tanta ingenii docilitate existis, ut dociliores Te oppido quam paucos cognoverim. *Jam sexquiannum in meo contubernio me-*

¹⁾ Ez volt azon *Gyulai Fülöp*, kit másképen *More Fülöp*nek is neveztek, előbb egri prépost, azután pedig pécsi püspök — Mohácsnál 1526-ban a törökök ellen életét hagyta. Lásd: „Budai Hist. Lexik.“ II. 713.

cum degis, quo toto tempore nulla per incuriam dies transmissa est, quin aut ipse Tecum aliquid musitaveris, aut ex me quidpiam audiveris dignum auditu, dignumque memoratu. Ex hac vigilantia, ex hoc pertinaci studio, ex hac quotidiana exercitatione tantum profecisti, ut linguae vitilignes repurgaveris, ut salebras barbarismorum, qui transmontanis fere genuini, ac peculiare sunt, latinitatis dolatrio levigaveris, *ut jam prosa, et versu pericliteris ingenium*. Et cum in eo sis adolescentiae lubrico, in quo fere aut cadere, aut titubare contingat, Te nullus vitiorum turbo jactavit, non deliciae nostrates, non condiscipulorum sodalitates, non illicibiles voluptates transvorsum ducere potuerunt a cultura litterarum, sine quibus cultus omnis est incultus, et vita vix vitalis. Non fecisti, quod condiscipuli: scholasticorum, qui ad nos prout barbari veniunt, ita barbari in patriam revertuntur, rigidi prorsus et indolatiles, quos nulla scobina elimare, nulla ascia possis expolire. Caeperunt tamen haud pridem, quod mihi magnae voluptati est, plerique omnes transmontanorum me potissimum auspice, et doctore barbariem exuere, elegantiam induere, nitorem linguae deteresa rubigine ostentare, nec tam verbosas leges, quam eloquentiam latialem assectari, quibus non tam cordi est Bartolus, et Baldus, quam Plautus et Plinius. Tu autem impensam operam das, ut in Pannoniam nitidior redeas, atque elegantior, neque ulla ex parte sis Gyulanae familiae dehonestamento, quae clara, honorataque apud Pannonios est, ex qua non pauci longo abhinc seculo exstiterunt nobilitate monstrabiles, et in praesentia *tres fratres Tui, Ladislaus*¹⁾, *Georgius, Nicolaus* praefecturis militaribus decorati, inter quos *Georgius, quem Morem*²⁾ nominant, cum primis

¹⁾ *Gyulai More László*, fen említett Fülöpnek testvére, sok vitéz tettei után török rabságba esvén, két fiaival török vallásra állott. — Lásd: „Budai Hist. Lex.“ II. 710.

²⁾ *Gyulai More György* szörényi bán volt 1492-ben, és 1505-ben belgrádi bán. — Lásd: „Budai Hist. Lexik.“ II. 710. — Mivel ennek testvére Fülöp „Philippus Gyulanus“nak nevezetik Beroáld által, — Györgyről pedig ugyanazon Beroáld ezt írja: „quem Morem nominant,“ — és mivel történetíróink az említett testvéreket nem Gyulaiaknak többé, hanem Moreknak nevezik, innen gyanítható, hogy a *More család* eredetére nézve a Gyulai családnak XVI-dik századbeli sar-

truculentos, eum ducatu bellico exornatum, veluti obicem opposuit procellae efferatarum gentium suffrenandae, atque ferociae retundendae. Tu vero militiae hujusce nostrae litterariae sacramentis initiatus, et eloquentiae candidatus, nihil omittis earum rerum, quae familiae esse possint ornamento, quod mihi hortamentum sane fuit et incitabulum, ut Tibi nun-

animi dexteritate, erudita pietate, incomparabili modestia, et fortitudine plurimum antecellueris. Religionem deinde spiritu sancto suggerente amplexus, quantum in negotio evangelico profeceris, quam solidis verae, et divinae sapientiae doctrinis animum tuum imbueris, mirari profecto potius valeo, quam eloqui. . . . . Multum igitur tibi debet, debebitque perpetuo universa Gyuulaynae familiae posteritas. — — — Tu illi sidus praefulgens, tu decor, et gloria non immerito appellabere, *conscendisti enim, quo nemo unquam ex Gyuulayna domo conscendisse legitur* (Tehát zágrábi püspök Gyulai Farkas nem volt egy családból való a fenemlített Gyulai Fülöppel, a ki 1505-ben pécsi püspök vala) Multum etiam tibi debet natale illud tuum solum, quo primum in lucem editus es, cui . . . . . plurimum decoris de tua stirpe, ac origine est accessurum.“ — Ezen beszéd után következik: „Cum doctrina, tum virtute praestantissimo viro, Magistro Joanni Krautzitz Capituli almae ecclesiae zagrabien: Ludimoderatori e. c. t. Georgius Petrowynay Submontanus salutem, et sui commendationem . . . . Zagrabia certe inclita Sclavoniae metropolis, eximio D. Paulo (értetik az említett beszédnek szerzője Zondi Pál (D. D. viro, me hercle, omnibus verae sapientiae dotibus cumulatissimo non solum gratulari, verum etiam ad sidera se extollere jure et potest, et debet, cui tantus, et talis vir jam patriae pene oppressae, fato quodam divino caelitus contigit, qui eam haecenus obscuram, neque adeo apud exterarum nationes clarum (érti Sclavoniát) sua excellenti doctrina, virtuteque admirabili in tantum illustravit, ut jam nomen suum non ignobile, sed magnificum . . . . in aethera usque feratur. . . . . Petis, ne oratio, cujus paulo ante memini (értetik a Gyulai Farkas dicséretére, és igtatására mondott beszéd) diutius in tenebris lateret, quin potius eam sub praelum typographis mitterem, ... tibi lubens parui, ... idque eo feci animosius et hilarius ob praesentiam dignissimi praeceptoris mei Magistri Sebastiani Solidi, poetices apud Viennenses professoris non paenitendi, hic siquidem casu intervenit, cum in officinam typographicam eam orationem tulissem, quam et ipse diligenter perlegit dignamque ut imprimeretur, judicavit, hosce subscriptos versiculos in eadem officina ex tempore edidit . . . . . Vale. Datum Viennae Austriae ex musaeolo nostro. Contubernii Heidenhaim. die 18. Martii, A. D. 1549.“ — Bérekasztőleg következnek az ezen levélben említett latin versek.

cupatim dedicarem commentarios tusculanarum quaestionum, quos nuperrime excudi, quibus spero me dedisse tale temperamentum, ut neque immodice extuberarent, neque anguste astringerentur, quorum doctrina neque promiscua est, neque protrita, utpote ex philosophiae deprompta sacrario, intercisim flosculi intexuntur spirantes svaviolentiam magis, quam graveolentiam. De tota re Tu, et caeteri sinceri lectores bene, opinor, judicabunt. Virulentorum linguas et oblatratorum morsus nihil moror. Quod superest, Deum rogo, ut mihi tantisper vitam proroget, dum ero ad hanc commentandi facultatem idoneus. In manibus sunt *commentarii Apuleiani*,¹⁾ quos intervallo brevi intermissos ad officinam revocare contendo, ut litteratoria incude formati, usui esse possint mercis nostrae negotiatoribus, et condimentorum nostrorum alimenta sectantibus. Vale, et dilige doctorem.“

Beroáld Fülöp fen érintett *második* munkájának címje e lehetne (mert címlap nélkül jelent meg 1503-ban) Philippi Beroaldi opusculum de symbolis Pythagorae,“ amint ezt nem csak a könyv tartalma, de annak végére nyomtatott következő szavak is bizonyítják: Opusculum Philippi Beroaldi de Symbolis Pythagorae Impressum Bononiae a Benedicto Hectoris. Anno salutis M. D. Tertio. Pridie Dominicum (így!) Natalem. — Negyedrében.²⁾ — Az ajánlólevélnek érdekesebb sorai ezek:

¹⁾ — Lásd Beroáldnak majd alább említendő harmadik munkáját.

²⁾ — Beroáldnak ezen munkája jelent meg 1509-ben is a többi munkáival együtt ily cím alatt:

„Varia Philippi Beroaldi opuscula in hoc codice contenta. Orationes, Praelectiones, et Praefationes, et quaedam mythicae Historiae Philippi Beroaldi. Item Plusculae Angeli Politiani, Hermolai Barbari, atque una Jasosonis Maini ad serenissimum Maximilianum, invictissimum Romanorum imperatorem Oratio. Epigrammata, ac ludicra quaedam facillioris musae carmina eruditissimi viri Philippi Beroaldi ab Ascensio nuper elucidata: nunc demum coimpressa: et eo ordine disposita, ut maxime moralia sint omnium prima. L. Coelii Lactantii Firmiani pia Nenia verbis Christi domini crucifixi, sua in nos beneficia commemorantis. Item P. Beroaldi de septem sapientum sententiis Libellus. Ejusdem Symbola Pythagorae moraliter explicata.

„Ad Maximum Antistitem D. Thomam ¹⁾ Cardinalem, et Archiepiscopum Strigoniensem, Philippi Beroaldi Bononiensis epistola . . . . . Tu prudentia, consilio, auctoritate tanta prae-cellis, ut inter principes Pannoniae refulgeas velut inter minores stellas luna splendet, ut sacratissimus, et omni cum honore mihi nominandus Wladislaus tibi una habenas pannonici regni moderandas crediderit, ut sine te nihil altum suscipiat, ac meditetur. Tu vero instar optimi gubernatoris clavum rectum tenens id agis, id curas, eamque operam das, ut cimba tutelae tuae credita, in vado salutis, portuque justissimo consistat . . . . . Et cum summo viro, rerumque magnarum administratori turpe sit noctem totam somno consummere, tu somni parcissimus, brevissimum tempus quieti das, vigilasque de nocte, religiosum pensum, peragis, tributumque quotidianum, quod quisque religiosus Deo debet, diligenter, libenterque persolvis, interdum librorum pabulo, quo nullum est svavius, animum pascis, et refoves, et ita vigilando, lucubrandoque pluribus horis vivis, vita nam vigilia est, ut sapientes dixere. . . . . Tu litteratorum es salutare praesidium, studiosorum adminiculator, atque fultura, qui non paucos candidatos doctrinarum in Italiam ad capiendum ingenii cultum proficiscentes viatico instruis, pecuniam, alimenta, et cuncta ad culturam studiorum conducentia benigne suppeditas. ²⁾ Tu nunc

De optimo statu, et de foelicitate. Declamatio Philosophi medici, et oratoris. Declamatio ebriosi scortatoris, et aleatoris. Oratio autem proverbialis caeteris apposita est.“ — A könyv végén: Excussa (így!) sunt haec aurea opuscula aerographico characterismo in officina Industrij Gregorij Bartholomei, scitissimaque (qua licuit) castigatione emendata. Basileae. Sumptibus vero multi nominis viri Wolfgangi Lachneri Anno salutis christianae M.DIX. Ad Idus Martias.“ Negyedréiben. 153 lap.

¹⁾ — Bakacs Tamás bibornok, és esztergami érsek, akiről az itt következő jegyzésben bővebb említés tétetik, s nem különben alább is 1514-re.

²⁾ — Hogy Bakacs Tamás tanulni vágyó honfiainkat nem csak Olaszthonban, amint Beroáld említi, hanem Krakkóban, s Bécsben is saját segedelmezésével taníttatta, annak tanubizonyságát leljük a következő című könyvben:

„Orationes Viennae Austriae ad divum Maximilianum Caes. Aug. aliosque illustrissimos Principes habitae. In celeberrimo trium

Bononiam ad me tamquam ad mercatum ingenuarum disciplinarum duos *nepotes tuos, Joannem, et Paulum*, juvenes probos, modestos, studiosos destinasti, eosque in contubernio meo esse voluisti, ut doctrinae nostrae pigmentis colorarentur, nec non dolatorio eloquentiae levigarentur, et sane ambo sunt dotibus ingenii, egregiaque indole praediti, quamquam in *Joanne* jam non tam indoles virtutis, quam ipsa virtus elucescit, quia jam sublimius evolat, et fastigia altiora conscendit. Ego vero, quod bonum praeceptorem deceat, pro virili parte curabo, ut suffarcinati nostris mercibus in Pannoniam ad genitales terras revertantur, ut sub magistro Beroaldo stipendia litteratoria haud quaquam fecisse peniteat, et contubernium meum dicant bonorum morum, bonarumque doctrinarum fuisse diversorium, in quo *Michael quoque Cheserius* ¹⁾

Regum ad Caes. conventu. Anno. M.D.XV.“ — A könyv végén : „Impressum Viennae Pannoniae per Hieronymum Vietorem. Expensis vero Leonardi. et Lucae Alantsee fratrum. Mense Januari. Anno M.D.XVI.“ Negyedréiben. — Ezen beszédek között találtatik : „Ad Reverendissimum in Christo patrem et D. Dnum *Thomam* tituli Sancti Martini in montibus. S. S. Romanae ecclesiae presbiterum Cardinalem Strigoniensem, Patriarcham Constantinopolitanum, ac Apostolicae Sedis a Latere Legatum. Ludovici Restionis Vordingani oratio, in gratulatione adventus sui Viennae nomine florentiss: universitatis habita.“ — Ezen beszédben mondatik Bakacs Tamásról : „Cujus tantae tuae benevolentiae, et munificentiae non solum in doctos omnes, verum etiam in litterarum cupidos testes sunt tot praestantissimi viri et virtute, et omni eruditionis genere, quos in tua tam magnifica familia et amplis et honestis conditionibus habes, testes sunt tot egregii adolescentes, qui vel domi, vel Cracoviae, vel hic, vel in Italia tuis auspiciis, tuoque ductu omnifariam studiis operam navant.“ — Hogy egyébiránt Bakacs Tamás nem születése, hanem érdemei által emelkedett nagy hivatalaira, bizonyos az ugyan e beszédnek következő soraiból : „Desinant itaque jam indignari, qui hominum sortes scrupulosius pervestigant, te illustrissime princeps sibi tanto dignitatis intervallo praeferri, quum tam longe sit generosius ab humili loco per virtutis gradus, cui nihil praeclusum est, ignobilitatis nube discussa ad summum nobilitatis culmen tendere, seque virtute, veluti face praelata universo orbi ostendere, quam praeclare nasci, et ab atavis etiam stemmata deducere, ac re ipsa scelere, et ignavia obfuscare.“

¹⁾ — Cheserius, vagy is Keserű Mihályról leszen bővebb em-

boscinensis Episcopus jam pridem degit consecratus, discipulusque nepotum tuorum, *adolescentulus apprimè eruditus*, qui jam ad bonam frugem pervenit, fitque in dies doctior, atque elegantior. Ego vero, cum amicitias principales expectam, simque tui nominis, atque adeo numinis reverentissimus, observantissimusque, tibi nominatim dedico Antistes maxime libellum hunc.“

Beroáld Fülöp fen említett *harmadik* munkájának címlapja pedig ez:

„Commentarii a Philippo Beroaldo conditi in Asinum aureum Lucii Apuleij. — A könyv végén: „Impressum Venetiis per Bartholomeum de Zanis de portesio. Anno domini M.CCCCC.III. die XI. mensis novem.“¹⁾ Egészrétben, 237 l.

Ajánlotta Beroáld e munkáját kalocsai érsek *Várdai Péternek*, aki még gyermekkorában árvaságra jutván, tudós váradi püspök *Vitéz János* által neveltetett, és bővebb tanulás végett Olaszországba Bononiába küldetett²⁾. E volt az, a kit, ámbár ő már érsek és kancellár volt, szabad szájáért, melyért dühös Péternek is neveztetett, első Mátyás király fogságba tétetett, amelyben a király halálaig tartatott.³⁾

Az említett ajánlólevélnek érdekesebb szavai pedig ezek:

„Ad maximum Antistitem D. *Petrum Archiepiscopum Colocensem* Philippi Beroaldi epistola..... Tu perinde pythagorici dogmatis observandissimus cultor, ita religione praecellis, ita doctrina praepolles, ut nulli antistitem clarissimorum sis secundus, agisque Archiepiscopum ex omni prorsus parte absolutissimum, in quo consortus episcopalium virtutum

lékezet Beroáldnak mindjárt említendő *harmadik* munkájában, és egy alább következő jegyzésben.

¹⁾ — Mivel Apulejusnak ezen kiadása 1504-beli, más részről pedig Beroáld Apulejusát kalocsai érsek *Várdai Péternek* ajánlotta, ez pedig 1501-ben már meg volt halva, ennél fogva Beroáld Apulejusának ezen kiadása nem az első, mert az Bononiában jelent meg. — A második kiadása 1501-beli velencei „per Sim: Papiens: dictum Bevilacqua.“ A harmadik az, amely itt említettik. — A negyedik 1521-beli. Lásd: „Clement.“ III. 219. — „Bauer.“ 73.

²⁾ — Lásd: „Budai. Hist. Lexik.“ III. 684.

³⁾ — Lásd „Bonfin. Decad.“ IV. — „Bel. Not. Hung. Nov.“ I II. — „Pray. Annal.“ IV.

chorus splendet, et sacerdotalia ornamenta collucent . . . . . Tu sobrius, tu prudens, tu moribus defecatis ornatus, tu castitate vitae sanctissimus, frugalissimusque, doctrina vero tantapreculiariter excellis, ut non minus sis eruditione, quam archiepiscopatu memorandus . . . . . Quae vero ad tuum sacerdotium pertinent divina misteria, ea tam diligenter, tam sancte, tam solemniter celebrantur, ut omnia in his maxime casta solemnia religiosa sint, ut sacerdotes alii ex institutis tuis religionis colendae formulam mutuentur. Ad haec cum hospitalitas, quae praecipua virtus est, episcopum cum primis exornet, domus tua patet illustribus, humilibusque indiscriminatim; pauperes ad te perinde ac in asilum salutis confugiunt, tuis erogationibus sustentantur . . . . . Quantum vero illud est, quo preconio, qua laude memorandum? quod militibus regiis annonam omnifariam, calceos, pilea, vestimenta large suppeditas, qui oppositi sunt veluti obices Turcis coercendis, et sane decet episcopum orthodoxum nulli impendio parcere ad cohibendos hostes christianae fidei sempiternos, qui sanguinis nostri sicientes, christianique nominis delendi cupiditate flagrant faciant continenter in regionibus pannonicis incursiones, omnibusque vicibus expugnare contendunt propugnaculum in confinio Pannoniae munitissimum, cui *Belgrado* nomen. Verum illic paesidium regium in provincitu expeditum semper est ad illorum impetum retundendum, et ferociam suffrenandam. Hi autem bellatores limitanei tuis incitamentis excitantur, tua largitate fiunt in arma promptissimi, te opitulatorem, te parentem consono ore appellant; inde fit, ut te non minus auxilio pollentem, quam consilio experiantur. Cum autem summus honos sit, notum esse tantummodo amplissimis principibus, tu apud maximum Pontificem Alexandrum es impetrabilis, tu maximo regum regi Matthiae, cujus laudes nulla aetas conticescet, qui Alexandro magno caesari, dictatori Hannibali Poeno virtute imperatoria est comparandus, tam carus, tam jucundus olim fuisti, ut apud maximum regum honoratior fueris, quam apud Scipionem Panetius, apud Alexandrum Aristander; nec immerito, ille enim maximas complusculas tuo consilio, auctoritate, prudentia gloriose confecerat. Quamobrem maximis, sicut par

erat, ornamentis te ornavit, et archiepiscopatus apice merittissimo condecoravit, quem tu tamen ante merueras, quam acciperes . . . , . . . Denique nulla tranquillitas potest esse diuturna, nec ulla fere est tam solida felicitas, quam non fortunae turbo concuciat, quae semper virtuti adversatrix est, et contumax, cujus spicula aculeata cum alibi, tum in aula principali maxime perforant, ubi invidi calumniatores, atque malevoli criminatores dominantur . . . . . Horum itaque fictae criminationes te regi Matthiae fecerunt suspectum . . . . . Tu sicuti in prosperis modestus, ita in adversis constans procellam illam impetu vehementiore prosilentem patienter pertulisti virtutis adminiculo fultus, et conscientia immaculabili subnixus, qui ad unicum calamitatis levamentum, studia confugiens, id temporis maxime expertus es litteras sicut felicibus in rebus sunt maximo ornamento, ita in calamitosis esse maximo solatio, singularique perfugio, ex quo uberrimus est fructus, jucunditasque sapienti. Verum cum maximum hominis propugnaculum innocentia sit, cumque virtus concuti possit, excindi funditus non queat, tu pristino mox fastigio restitutus, clarior, illustriorque emersisti instar solis, quem nubecula obumbraverit, qua mox dispulsa, purior, nitidior, flagrantior emicare consuevit. Impraesentiarum in maxima es, sicut merito esse debes, existimatione, atque auctoritate apud sacratissimum, et omni cum honore mihi nominandum regem *Wladislaum*, quem religiosissimum, sanctissimum, indulgentissimum regum omnium sciunt omnes, qui noverunt, ... quem mihi in animo est aliquando reverenter salutare, sed non sine munere carthacio. . . . . Tu apud summates, et proceres aulicos omnes es amabilis, atque pro ea, qua plurimum polles virtute, es venerabilis, te omnes uti parentem colunt, ... Quid memorem, quam probus, quam splendidus, quam inculpatus existas in vita interiore, atque domestica . . . . . Et cum in familia numerosa plures habeas egregie fideles, inter caeteros probissimus est *Martinus Arthandius*, quo in negotiis domesticis obeundis nihil fidelius, diligentius, vigilantius novi, quem tu ex omnibus unum, utpote solertiozem, maxime idoneum delegisti, cui arcana committeres, et negotia permagna concrederes, quem ad Pontificem maximum nuncium, renun-

ciumque impetrabilem es expertus. . . . . Tu somni parcissimus vigiliis de nocte, bonasque horas bonarum artium studiis impendens, ita vitam producis . . . . . Tu eruditorum benevolentiam studiose expetis, muneribusque concilias. Nullus in Italia, litterarum litteratorumque altrice ac parente, est studiorum claritate paulo celebrior, qui non tibi sit glutinio amicitiae copulatus. Tu me perinde ac in studiis humanitatis neque postremum, neque imi subsellii professorem muneribus es prosecutus. Tu ad me crebras litteras dedisti, quo, Dii bone, lepore! qua verborum atque sententiarum amenitate refertissimas prorsus ut perfectus orator. *Tu ad me veluti ad praeceptorem* neque moribus, neque doctrina penitendum destinasti necessarios discipulos, ut doctrinis expolirentur, et dolatrio eloquentiae levigarentur, inter quos eminet Michael Cheserius ¹⁾, quo in puero mirifica indoles virtutis apparet, et ingenii lumen elucescit, qui ad comendam linguam, et capien-

1) — Ha a „Ch“ betük annyit tennének, mint „Cs“ ugy Cheserius Cseseriusnak kellene olvasni, mely név alatt nem ösmérünk mindazáltal magyar családot, — de ha „C“ betű, „K“ helyett vétetik, ugy Keserius, vagy is Keserü válik az említett családi névből. — Hogy pedig régenten az akkori magyar írásmód szerint „C“ igen is gyakran „K“ helyett használtatott, az irodalmunkban ismételtes dolog. — De hogy Cheserius Mihályt valószíggal is nem Cseserinek, hanem Keserünek hívták, az a következőkből bővebben fog kitetszeni.

Cheserius Mihálynak apját Istvánnak nevezi Beroáld s róla azt jegyzi meg, hogy magyarországi alnádor volt, — már pedig nem Cseseri, hanem Gibárti Keserü István volt ugyanazon időben alnádor, és nevezetesen 1507-ben, mikor a bányavárosok kiváltságai megerősítettek, és 1514-ben is, amikor ugyanő másokkal együtt Verbőci István törvénykönyvének megvizsgálására volt kirendelve. — Ennek fia volt tehát Keserü Mihály, ki Bononiában tanulván, tanítója Beroáld Fülöp által „Cheserius“ név alatt dicsértetik. Őtet nevezte IV. Sándor pápa 1502-ben május 30-dikán bosznai püspöknek, mely papi hivatalát még 1524-ben is viselte. Lásd: „Pray. Hier.“ II. 437. — Tud. Gyűjt. 1836.“ X. 106. — Ő fordította görögből latinra Isokratesnek két beszédét, melynek elsőjét II. Ulászló királynak, a másodikat pedig olaszthoni volt tanuló társának, pécsi püspök More Fülöpnek, kit Beroáld, a mint felebb láttuk „Philippus Gyulánus“nak nevez, ajánlotta, s a melyek Bolonyában 1524-ben azon cím alatt nyomattak ki, melyet Horányi „Nova Mem. Hung.“ I. 645. 646. közölt.

dum facundiae cultum esse oppido quam docilis, haud quam degenerans a parente *Stephano Cheserio* viro clarissimo, qui ob probitatem, atque virtutem agit istic *Vicepalatinum*, quod nomen est praefecturae in Pannonia honoratissimae, tertiasque a rege dignitatis partes gerit. Magnum ego hoc duco, quod archiepiscopo maximo, elequentissimo nostra, quantulumcumque est doctrina, non sordet. Hujusce autem inter nos florentis in dies amicitiae conciliator, et quasi conglutinator fuit discipulus meus *Philippus Gyulanus* ¹⁾, juvenis apprime nobilis, et impense doctus, qui auro pannonico merces latias, hoc est litterariam supellectilem, qua nihil preciosius, comparavit, et hac politiori eruditione suffragatus (?), pigmentisque oratoriis bene coloratus, in patriam ad suos nuperrime remeavit. Et sane me plurimum juvat cum ex gymnasio nostro litterario scholasticos conspicio non solum cismontanos, verum etiam transmontanos nobiles complusculos bene litteratos prodiisse, quotidieque prodire repurgata lingvarum vitilagine, omni que deterisa barbarie.“ —

Bakacs Tamás, és Vardai Péter, az ifjainknak tudós külföldön való taníttatása iránti példáját követte ugyanazon időben kalocsai érsek *Frangepán Gergely* is, bizonyítja pedig ezt bécsi tanár *Coturninus (Schuster) Lénárdnak* azon beszéde, melylyel 1515-ben Frangepán Gergelyt a bécsi egyetem nevében megtisztelte; — ezen beszéd találtatik a következő című könyvben:

„*Orationes Viennae Austriae ad Divum Maximilianum Caes. Aug. aliosque illustrissimos Principes habitae. In celeberrimo trium Regum ad Caes. conventu. Anno M D. XV.*“ — A könyv végén: „*Impressum Viennae Pannoniae per Hieronymum Vietorem, Expensis vero Leonardi, et Lucae Alantsee fratrum. Mense Januari. Anno. M. D. XVI.*“ Negyedréiben. — Az említett beszédnek címe és ide tartozó töredéke így következik:

„*Oratio in exceptione Reverendiss: D. D. Gregorii de Frangepanibus archiepiscopi Colocen: in conventu Caesareae Majestatis cum tribus Regibus nomine Academiae Viennen-*

¹⁾ — Lásd itt felebb az 51. lapi jegyzést.

sis, per Magistrum Leonhardum Coturninum habita.“ — Ebben Frangepán Gergely ifjúságáról, életéről, tudományosságáról, és ifjainknak a külföldön való taníttatásáról ezek említettnek : „Nullis in tua juvenili aetate laboribus pepercisti, nulla vitae pericula timuisti, nullas calamitates, quae continue tibi imminabant, fugisti, sed audaci animo singula, praemium sperans, quod magnifice tibi contigit, aggressus fuisti; rei illius testimonium veridicum videtur vultus tui majestas praeseferre excellentissimum, namque scientiarum thesauri in te absconditi indicium pariter facie comparere solet, non hic nimirum abest doctissima litterarum cognitio, non veri a falso discretio, nec sermonis elegantia ornatissima . . . . . Munificentia pecuniarum copiis minime parcis . . . . . qua dominum *Georgium* consobrinum tibi inclite dilectum *Comitem de Frangepanibus* nobilissimum Viennae nobiscum in gimnasio florentissimo artibus ingenuis edoceri cupis, quod procul dubio omni opera, et diligentia adhibita exequi videtur adolescens pulcherrimus.“ A Frangepán családnak Magyarországra való átszármazásáról, és említett Frangepán Gergely elébbi hivatali működéséről ezeket tanuljuk e beszédnek folytatásában : „Beda rege Ungariae potentissimo (IV Bela) a Tartaris, ut ferunt, devicto, et a Romanis auxilio potitores (így!) sibi viros fortes ordinis senatorii cum magna hominum multitudine in auxilium delegerunt (így!) quorum unus tuae vetustissimae stirpis primus parens fuisse creditur, qui tanta contra infestissimos hostes bella habuit, ut propter rei bellicae peritiam, Croatiam, tuae revendiss. dignitatis patriam dudum pacifico gubernamine rexit, etiam alii nobilissimi Comites post eum gubernatores facti, felicissime moderavere, hi armis, tu vero ex ea antiquissima familia, sapientia, prudentiaque cunctos excedis, et superas, facundia tua clarissima opitulante, atque Dei gratia in te agente, dignitates, officiaque magnifica non immerito adeptus es, qui enim Praepositus in Albaregali, civitate nimirum Hungariae non minima factus, ac serenissimi regis Hungariae legatus ad fratrem suum Poloniae regem Sigismundum gloriosum, et victoriosum missus ita utrinque causam gessisti, ut et archiepiscopus, et archigrammateus summus et excellens factus sis, insuper ditissimi

regni Hungariae sigilli majoris lator ac custos acceptus habearis. Haec cuncta tuae vetustissimae prosapiae a Romanis oratae adjecisti munera. Nec reverendissime Princeps Gregori, tuum patrum dominum *Christophorum Comitem a Frangepanibus* eminentissimum aliquam infelicitatem perpersum opineris qui fortitudine sua cuncta vitae pericula respuit, caesareae Majestati strenuissime militans a Venetis ipsis captus sit. Grata superveniet quae non sperabitur hora. Maximus enim honor est, vel mortem, vel ingentes calamitates pro reipublicae, patriaeque salute subire, quem honorem is absque dubio consecutus est, qui omnes humanas adversitates postponens, ab ipsis hostibus cum captus sit, ab eisdem tamen honorifice tractatus dicitur. Quantum e regione honoris et gloriae ex patruo tuo domino *Michaeli Comite* famigeratissimo, crudelissimi belli contra Turcas duce, et capitaneo fortissimo in dies consequeris, nemo est, qui ignorat, cum is stragibus undeviginti truculentissimis Turcis felicissime reluctatus sit, eosque profligaverit.“

A XV. századnak vége, és a XVI-diknak eleje azon időpont amely honfiainkban a tudományok iránti vonszalmat, s vágyat annyira nevelte, hogy nem csak akkori ifjaink, de meglett férfiaink is tanulás végett a külföldre utaztak, amiről a többi között bizonyoságot tészén a következő című könyvnek ajánlólevele:

„M. T. Ciceronis Oratio luculentissima, quam pro Aulo Licinio poeta habuit, unde et magna Poeticae laus in hac ipsa continetur coloribus Rhetoricis in margine suo loco eleganter appositis.“ A könyv végén: „Viennae Pannoniae impressum per Joannem Singrenium. Anno M.D.XVIII.“ Negyedréiben. —A második lapon: „Egregio viro, *bonarumque artium studioso Georgio Sereed Agriensi Canonico*. Udalricus Fabri S. exoptat. — Recte, nec minus prudenter facis mi Georgi, quod ea potissimum studia tantopere, et quae vel maxima sunt, amplectendo simul conjungis, horasque ipsis impartiri studes, ac collocare tanta temporis parsimonia, ut ne minimum ejus punctum citra singularem aliquam frugem tibi elabi incassum aut effluere queat. Studia inquam tum eloquentiae, tum juris ipsius. Haec duo si juncta fuerint, vix dici potest, quantum verae

laudis, et gloriae homini afferant . . . . . Tu igitur Georgi, quo cepisti, ingredi proposito, perseveraque in bonis studiis . . . . . Accipe jam jam hanc, quam tantopere efflagitasti, Ciceronis orationem luculentam pro A. Licinio poeta, quae quam elegans sit, facile, ea attentius lecta, dijudicare poteris. . . . . Ex aedibus nostris. Viennae Austriae. XII. Kalen. Augusti. Anno M.D.XVIII.“ — Innen kitetszik tehát, hogy *Serédi György*, bár 1518-ban már egri kanonok volt, még is ugyanakkor Bécsben a szónoklást, és törvényt tanulni nem tartotta dísztelennek.

II.

Ezen tanulási vágy nem csak a tudományokat hozta át hazánkba, de honfiainknak tudományos hírét is terjesztette oly annyira a külföldön, hogy a külföldiek tudós munkáik ajánlásával siettek műveltebb honfiainkat megtisztelni, amiről tanubizonyságot tehetnek a következő című könyveknek akkori kiadásai:

I. — „Joanantonii Modesti Umbri Oratio de Amicitia.“ — A könyv végén: „Excusa sunt haec Viennae Austriae ab Hieronymo Vietoris Philovalle. Anno M.D.X. quarto Kalendas Octobris.“ Negyedréttben. — Ajánlotta pedig a szerző e munkáját erdélyi prépost, és királyi titoknok *Zeremlényi Ferencnek*, akiről azt írja, hogy tudós hírét még a külföldön is discsérni hallotta. Ezen ajánlólevélnek ide tartozó szavai így következnek: „*Joanantonius Modestus* Reverendo D. *Francisco Praeposito Transsilvaniensi* *) ac Serenissimi Ungariae Regis a Secretis. — Quum dudum te adhuc in facie non novissem, tua tamen in omnes humanitate, ac singulari in studiosos amore factum est, ut te absentem absens ego diligere ceperim. Verum quum me in Ungariam animi gratia contulissem, teque adivissem, tunc demum meo in te amoris non mediocris facta est accessio, nam id quod reipsa de te comperi, minima fuit illius portio, quod aliorum praedicatione prius

*) E volt *Zeremlényi Ferenc*. Lásd: „Schematismus venerabilis clerici Dioecesis Transilv. 1838. az LVIII. lapon.

acceperam, auxit enim praesentia famam, nam tunc mihi cognoscere, atque intueri datum est, quam magno inter maximas occupationes litterarum flagrares amore, quippe qui quum regis negotiorum magnitudine pene undique obruaris, nulla-que ab his detur tibi hora vacua, tamen tu cujuslibet puncti temporis observantissimus, ne quid incassum abeat, aliquid semper inter negotia tibi oculi subripis, quo aut in amenos poetarum campos spaciaris, aut in florida oratorum prata evageris. Accedit praeterea ad hanc generosam animi tui in bonas artes indolem, humanissima quaedam in doctos omnes humanitas, atque munificentia, nam quicumque musarum sacris candidatus huc accesserit, abs te statim comiter accessitur, convivio humanissime adhibetur, omnibus in rebus promptissime juvatur, nec abs te nisi honorificentissime donatus abit. . . . Vale. E Vienna Sex. Kalendas Octobris, M.D.X.“

II. — „Joanantonii Modesti Umbri Oratio de nativitate Domini. Ejusdem Ulysses.“ — A könyv végén: „Typis e stagno (így) effigiata est haec Oratio Viennae Austriae Hieronymi Vietoris industria. IX. Kal. Novembris“ — esztendőszám (1510) nélkül, negyedréiben. — Ajánlatott e munka szerzője által 1510-ben akkori pécsi püspök (későbbre esztergami érsek) *Szakmári Györgynek*, a kit a szerző személyesen ugyan nem ösmért, de akinek dicséretét már azelőtt Olaszországban s Némethonban hallotta. — Az ajánlólevélnek érdekesebb szavai ezek: „Reverendissimo in Christo patri, et domino *Georgio episcopo quinqueecclesiensi*, Joanantonius Modestus S. P. D. — Quum ego adhuc in Italia agerem, audiremque subinde a multis, qui Ungariam lustraverant, tuas egregias virtutes omni laudum praeconio celebrari, miro quodam cepi flagrare desiderio tanti praesulis videndi, salutandi, alloquendi, hinc enim tua me incredibilis in omnes benignitas, hinc auctoritas, qua plurimum in hoc regno polles, hinc ingenii dexteritas, hinc omnibus in rebus prudentia, hinc gravitas maxima quadam condita comitate summa defigebant admiratione, quo fiebat, ut in dies exardescerem me, licet absentem, in tuam amicitiam aliquo modo insinuare. Verum quam facultatem mihi adhuc in Italia degenti denegaverat fortuna, nunc demum in Germania agenti Dii ultro obtulerunt.

Nam quo quis ignem propius accedit, eo magis incalescere consuevit, eodem pacto mihi evenit, quo enim Ungariae propior factus sum, eo manifestius singulares virtutes tuas licuit mihi perspicere. . . . . Namque alios pecunia honestos, alios sacerdotiis honestatos, alios magistratibus insignitos dimittere consuevisti, ita fit, ut omnibus sis charissimus, et ab omnibus commenderis. Quapropter quum divitiis tua non indigeat conditio, nec mearum rerum fortuna has posse cuiquam elargiri patiatur, munus tibi, quod benigna esses fronte suscepturus, et id donare vires meas non excederet, offerendum duxi. Quum igitur Viennae nonnullas habuerimus orationes, quarum quae de Salvatoris nativitate est, et quam Ulysses inscripsimus, tuo nomine circumferendas esse censui, *doctissimo* enim, ac humanissimo *Praesuli* nihil accidere gratius, nihil jucundius arbitrabamur, quam perspicere se a bonarum artium sectatoribus talem haberi, qualem sese ipse semper praestiterit, atque esse cognoverit, videlicet egregium doctorum patrum, et virtutum omnium fautorem maximum. . . . . Vale. Ex Vienna, pridie Kalen. Octobris. M.D.X.“

Ugyanezen *Szакmári György* tudományáért, és a tudósok iránti vonszalmáért dicsértetett 1515-ben is budaífi *Kresling János* által azon beszédében, melylyel *Szакmári György* akkor a bécsi egyetem nevében ünnepélyesen megítiszteltetett, — közrebocsáttatott pedig ezen beszéd a következő című könyvben:

„Orationes Viennae Austriae ad Divum Maximilianum Caes. Aug. aliosque illustrissimos Principes habitae. In celeberrimo trium Regum ad Caes. conventu. Anno M.D.XV.“ — A könyv végén: „Impressum Viennae Pannoniae per Hieronymum Vietorem. Expensis vero Leonardi, et Lucae Alantsee fratrum. Mense Januarii. Anno M.D.XVI.“ Negyedréiben. — A csak most említett beszédnek címe ez: „Oratio nomine florentissimi Gymnasii (Viennensis) ad Reverendissimum in Christo Patrem et D.D. *Georgium Quinqueecclesiensium episcopum*, supremumque Ungariae Cancellarium, pro adventus sui gratulatione a *Magistro Joanne Kresling Budense* habita.“ — Tartalmának pedig fő lényege így következik: „Non . . . parentum praecibus, aut quacunque ipsorum ratione habita,

non sanguinis haereditaria generositate, sed tuo, ut dicitur, Marte certando, tuis enitendo virtutibus, quae vera est nobilitas, ad hanc episcopalem gloriam, ad illud cancellarii regiae Majestatis officium, quod aliquandiu gessisti, ad hos tantos fasces, tantaque dignitatum culmina conscendisti. . . . Tu perinde ac pithagorici dogmatis observandissimus cultor, adeo religione praecellis, adeo *doctrina praepolles*, ut nulli Antistitum clarissimorum sis secundus, agisque episcopatum ex omni prorsus parte absolutissimum. . . . Tu sobrius, tu prudens, tu moribus defecatis ornatus, tu castitate vitae sanctissimus, frugalissimus, *doctrina vero tanta peculiariter excellis, ut non minus sis eruditione, quam episcopatu memorandus*, quo fit, ut omnibus fere conviviiis tuis doctos adhibeas, litteratosque diligas, ac liberalitate tua foveas. . . . In maxima es, sicuti merito esse debes, existimatione, atque auctoritate apud sacratissimum, et omni cum honore mihi nominandum Regem Uladislaum, . . . qui te ex suis omnibus, utpote summae prudentiae antistitem sibi elegit, cui arcana committeret, regnique Pannoniae negotia permagna concrederet, quem superioribus annis ad invictissimum imperatorem Maximilianum nuncium, legatumque solertissimum est expertus. Tu apud summates omnes, et proceres aulicos pro ea, qua polles, virtute es amabilis, atque venerabilis, mansuetudine nemo, nemo te liberalitate vincit.“ — A ki egyébiránt Kresling Jánosnak e beszédét összeveti Beroáld Fülöpnek azon ajánlólevelével, mely mellett Apulėjusra írt commentáriusait Várdai Péternek ajánlotta (melyet feljebb közlöttünk), az át fogja látni, hogy Kresling János, a ki egyébiránt említett beszédének elején ezt vallja: „Non enim injussus huc veni, sed mandato, praeceptoque majorum meorum parendo, huic tantae dicendi provinciae humeros meos subjeci,“ — e beszédében Beroáld szavait a tulong túl is használta.

III. — „Homeri Batrachomyomachia, hoc est bellum Ranarum et Murum, Joanne Capnione Phorcensi metaphraste. Sequitur aliud carmen Jocis et facetiis refertissimum.“ — A könyv végén: „Impressum Viennae Pannoniae per Hyeronimum Vietorem Mense Junii Anno M.D.XVI.“ 4r. — Az ajánlólevel így kezdődik: *Bartholomaeus Frankfurter Pannonus*,

R. in Chr. Patri Dno ac D. *Michaeli utriusque Juris Doctori, Praeposito Colocensi, ac Canonico Albaeregalis, affini suo humanissimo S.*“

IV. — *Bartholomaei Pannoni* *) Comoedia Gryllus. Et ejusdem inter Vigilantiam et Torporem Dialogus.“ — Esztendőszám nélkül, negyedréiben, 2¹/₂ ívre nyomtatva. — A szindarabot ajánlotta a szerző „*Georgio Dei gratia Marchioni Brandenburgensi*,” aki akkor Budán II. Lajos király udvarában élt, s a kiről, erkölcsi tulajdonságait magasztalva, ezt írja: „Quo fit, ut optimatum quivis invictissimi regis Ludovici te colat, observet, et hoc non ex alio, nisi amore magistro egregio provenire pro comperto dicitur, ad te veluti statuam Julii confugiunt.“ — A szindarab után következik: „Vigilantiae et torporis, virtute arbitra Bartholomaei Pannoni Certamen,” ajánlva: „Reverendissimo . . . *Georgio (Szakmári) Quinqueecclesien. episcopo, alias Majestatis regiae Cancellario supremo*,” a kihez a szerző e szavait intézi: „Praesens vigilantiae, ac torporis certamen castis plane moribus tuae politissimae Minervae dedicandum duxi, in quo censoris limatissimi adhibueris officium, si forte quibusdam in locis mox ad stomachum non faciet. Tua tamen nihilosetius Reverdiss. Dominatio saltem pagellam legat. Plura dum per ocium licebit, de me in tui nominis aeternitatem moraturus. Vale.

V. — „*Lucii Flori, Bellorum Romanorum Epitomes Libri Quatuor. Joannis Camertis Ordinis minorum sacrarum litterarum doctoris in eosdem libros quatuor, annotationum Libellus.*“ — Ez alatt:

„*Joannes Camers.*“

„*Materiam libri quaeris si noscere poscis,
Scriptores Grajos continet et Latios.*“

Ez a címlapnak egész tartalma, — a könyv végén pedig ez áll: „*Impressum Viennae Pannoniae per Joannem Singrenium. Anno 1518.*“ — Negyedréiben. — Lucius Florus négy könyveinek, és azoknak Camers általi fejtegetése

---

*) Ezen Bartholomaeus az előbbeni könyvnek címlapján Bartholomaeus Frankfurternek neveztetik.

után következik: „Sexti Rufi Consularis de tribus Romano-
rum imperandi generibus, deque Romani imperii accessione
libellus aureus, per Joannem Camertem ordinis Minorum, suo
nitori, quantum fieri potuit, novissime restitutus. Ejusdem
Camertis quorundam obscuriorum locorum Scholia adjuncta
paucula.“ — Ezt ajánlotta Camers: „Ingenuo Juveni Bene-
dicto Bekenio Pannonio, amico, ac *discipulo* quam gratissimo.“
— Ajánlólevelét pedig a következő szavakkal rekeszti be
Camers: Hunc qualemunque laborem nostrum amico tibi, ac
romanorum gestorum ab incunabulis . . . . studioso dicamus,
ut cum Livianos spatiosos campos per occupationes adire non
poteris, habeas saltem Rufum hunc ipsum, qui te unius horae
studio quicquid unquam memoria dignum a Romanis gestum
est, mira quadam svavitate reficiat. Vale. Viennae Panno-
niae, pridie Nonas Januarii. 1518.“

VI. — Nenia Sereniss. Dominae Mariae Reginae Pan-
noniorum de obitu Sereniss. Dominae Elisabethae Reginae
Danorum, Sororis dulcissimae. *Casp. Ursino Velio* Autore
Ejusdem ad diversos Epigrammata.“ — A könyv végén: „Jo-
annes Singrenius Viennensis Typographus excudebat. Anno
a Christo nato M.D.XXVI.“ Negyedréiben. — Ursinus Veli-
usnak ajánlólevele így kezdődik: „Clarissimo et egregio Viro
Domino Benedicto Bekenio Pannonio, Protonotario Palatinali
Gasp. Urs. Velius S. D. — Cum alias propter res multas mul-
tum sane debeo Pisoni doctiss. probatissimoque viro, tum prae-
cipue loco singularis beneficii duco, quod illius domi praete-
rito hieme, svavissimo in convictu Benedicte Bekeni, te pri-
mum nosse cepi, cujus morum incredibilis svavitas summae
mihi voluptati, ingenium, atque animi moderatio non minori
fuerunt admirationi. Tantopere porro complacita est mihi vir-
tus tua vel primo gustu, ut repente te ad amandum vehemen-
ter, mirabilemque in modum fuerim accensus, ac jam inde ab
ab initio, ex quo jacta sunt fundamenta amicitiae nostrae,
mecum in animo cogitavi, quo pacto, et qua via mei erga
te amoris, atque observantiae magnitudinem tibi possem
ante oculos ponere. Cum itaque perspectum haberem, *te eru-*
ditorum scriptis, ac literarum monumentis imprimis oblectari,
statui in praesentia tibi nugas hasce meas in publicum prodi-

turas nuncupatim dedicare . . . . . Jam vero quidquid est libelli hujus, ut gratius, acceptiusque sit oculis legentium, et ponderis aliquid accedat magis meis, Reverendiss. ac amplissimi Domini D. *Ladislai Salcani* *) archiepiscopi strigoniensis versus, tametsi perpauco, operi tamen minuto, et non ita magni pretii consulto praefixi, quos ille, mirabile dictu, extempore inter funebres pompas, et immediate effudit, *qui vir vel solus documento esse potest exteris nationibus, ut aliarum rerum omnium, quas natura ad usum, cultumque vitae humanae pro-*

*) *Zalkai László* dicséretét leljük a következő című könyvben is:

„Sancti Cyrilli Archiepiscopi de Animae decessu, deque ejus vita altera Sermo. C. *Ursino Velio* interprete. Ejusdem Ursini Tomos (így!) quidam Evangelii Lucani in versus redactus. Ejusdem Oratio ante sacram corporis dominici communionem dicenda.“ — A könyv végén: „Viennae Pannoniae in aedibus Joannis Singrenii. Men. Martio. M.D.XXI.“ — Negyedréiben. — Ajánlotta e munkát Ursinus Velius az olmuci püspöknek 1521-ben, és ajánlólevelében akkori honfiaink dicséretére ezeket mondja: „Neque vero sui desunt Maecenates Pannoniae, quid enim liberalius, quid doctius, quid sapientius *Ladislao Salcano* archiepiscopo colocensi Reveren., ejus munificentiam nemo non probat, eruditionem admiratur, sapientiam denique incredibilem observat. Apud eos ipsos Pannonos vel hoc nomine clarescit *Stephanus Verbetius (Verböci)*, vir doctorum amantissimus, et ipse litterarum studiis peculiariter addictus.“

*Zalkai László*t dicséri ugyan Ursinus Velius a következő epigrammájában is:

„Ad reverendissimum D. Ladislaum Zalcanum archiepiscopum:
Ante Jovem longe certamine Pallas, et Augur
Delius, et conjunx disseruere Jovis:
Quod majora dedit tibi numen, ut illius esses.
Divitias Juno, Carmina Phoebus ait.
Pallas: ego huic pectus. — Vos ne contendite, dixit
Jupiter, his majus cum dabo, noster erit.“

Találtatik pedig ezen epigramma a következő című könyvben:

In hoc Libello haec habentur: Oratio dominica in versus adstricta Caspare Ursino Velio auctore. Aurea carmina Pythagorae graece, ac deinde latina eodem Ursino interprete. Ejusdem Epistola ad D. Erasmum Rhoterodamum. Ejusdem varia Epigrammata.“ — A könyv végén: „Viennae Austriae per Joannem Singrenium. Anno *XXIII*. (1524). Negyedréiben.

duxit, copiam atque ubertatem affluere, ita animos sublimes, et ingenia excelsa, ac matura Pannoniis minime deesse. Quis vero est modo sana sit mente, ac iudicio praeditus, qui non admiretur Salcanum arduissimis negotiis, gravissimisque laboribus jam pridem ab ineunte aetate continenter occupatum, domesticis studiis tantopere, et successivis horis, quae illi paucissimae propter infinitam rerum administrandarum vim, et molem contigerunt, profecisse, ut nulli praeterea rei deditos, quam ingenii culturae, bonarumque artium exercitationi, ipse insigniter antecellat. . . . Magnifico, et amplissimo viro D. Stephano Verbetio (Verböci) incliti regni Hungariae Palatino me diligenter commendabis, quem ego virum propter et multas, et egregias virtutes ipsius plurimi facio, coloque, et summo opere observo. Viennae Kal. April. Anno . . . 1526.“

A következendő második lapon következnék Zalkai Lászlónak versei ily móddal:

„Reverendiss. et Ampliss. Domini D. *Ladislai Salcani* Archiepiscopi Strigoniensis ad Serenissimam D. Mariam Reginam Panno: extemporalis consolatio:“

„Hungara Reginae Danae Regina parentat

Amissa lachrimis plena sorore soror.

Cur ploret non est, vita clementior illi

Mors fuit, haec rapuit, quod dedit illa malum.“

„Ejusdem de feliciss. puerperio Serenissimae Dominae Bonae, Reginae Poloniae:“

„Quae Bona dicta fuit nunc regem enixa Polonis,

Optima felici facta puerperio est.“

Ursinus Veliusnak e könyvben kiadott epigrammáiban találatnak több akkori tudományos honfiaink dicsérve, s megfiztetve, ugyanis olvashatni itt Ursinusnak epigrammáit: „ad Rev. D. *Ladislauum Zalcanum* archiepiscopum Strigoniensem.“ — „Ad Magnificum D. *Stephanum Verbecium* regni Hungariae Palatinum.“ — „Ad Magn. D. *Alexium Thurzonem*.“ — „Ad Rev. D. *Stephanum Brodericum* episcopum Sirmiensem, et incliti regni Hungariae Cancellarium.“ — „Ad Rev. D. *Andream Praepositum* Strigoniensem, virum undequaque doctissimum.“ — De clarissimo viro *Benedicto Bekenio* ad Pisonem.“ —

„Ad optimum virum D. *Emericum Calnai* (Kálnai) Regium Secretarium.“

VII. — „*Casparis Ursini Velii* Oratio habita in Alba Regali die felicissimae Coronationis inclyti ac potentiss. Ferdinandi Ungariae, Bohemiaeque Regis. Anno M.D.XXVII.III. Non. Novembris.“ — S alább ugyan a címlapon :

„Carolus Hesperii regnat, Ferdinandus Eois,

Quam bene divisum est fratribus Imperium.“

A könyv végén : „Excusum Viennae Austriae per Joannem Singrenium.“ — Negyedrébten, esztendőszám nélkül. — Az ajánlólevélben, mely nádor *Báthori István*hoz vagyon intézve, Ursinus Velius az akkori magyarokról ezt írja : „Bona cum venia, ac pace dixerim certarum nationum, nulla sub coelo gens diligentior fuit cultus religionis, nulla fidelius, et constantius eandem defensavit.“ — *Báthori István*nak pedig ezt mondja : „Excellens virtus tua, ac praecipua erga patriam pietas Spectabilis ac Magnifice Domine Inclite regni Hungariae Palatine, cujus anno superiori (1526) in eligendo rege Posonii significationem egregiam dedisti, laudem et nomen meretur sempiternum, etenim exstincto rege Ludovico, secundum reginam ad te sub interregni tempus summa rerum administratio devoluta esset, indicto ex lege, et vetusta consuetudine sanis adhuc, et integris regni primoribus, qui inclitam reginam Mariam fuerant secuti, conventu, author fuisti, ut magnanimum, ac potentissimum principem Ferdinandum regem Pannoniorum nominarent.“

VIII. — Tudós hazánkíai *Zalaházi Tamás* egri püspök, és *Gerendi Miklós* *) erdélyi püspök tiszteletére írott versei

---

*) Ugyan ezen *Gerendi Miklós*nak későbbi (1541) dicséretét találjuk a következő című könyvben :

„Moldaviae, quae olim Daciae pars, Chorographia, *Georgio a Reicherstorf* Transylvano . . . . . autore. Excusum Viennae Pannoniae per Joannem Sigrenium M.D.XLI.“ Negyedrébten. — Ajánlotta *Reicherstorf* e munkáját : „Inclitissimo, et potentissimo Principi, et Domino Domino Ferdinando Romanorum, Pannoniae, Bohemiaeque Regi.“ — És ajánlólevelét így kezdi : „Multas, et eas quidem longinquas legationes, quas . . . . Majestas Tua mihi injunxit, prompto, alacrique animo suscepi, et pro mea virili strenue, ac sedulo peregi, qua-

Ursinus Veliusnak közrebocsáttattak 1528-ban a szerző által ily című munkájában:

„Hoc in libello haec continentur. Monosticha Regum Italiae, Albanorum, Romanorum, et virorum illustrium, tum Caesarum usque ad nostram aetatem. Monosticha summorum Pontificum Rom. a Petro usque ad Clementem septimum. *Caspere Ursino Velio* Authore. Ejusdem Carmen ad Adrianum Sextum Pont. Maximum. Adjuncta sunt praeterea Epigrammata quaedam selectiora.“ — A könyv végén: Excusum Viennae Austriae per Joannem Singrenium. Anno etc. MDXXVIII. Cum gratia et privilegio Regiae Majestatis.“ Negyedréiben. — A fen említett tisztelő versek így hangzanak:

„Ad Reverendiss. D. *Thomam* Agriensem Episcopum, et Regni Hungariae Cancellarium:“

„Ad te missuro mihi carmina Cynthus aurem

Vellit, et increpuit me Deus ore sacro:

Stulte quid attentas? huic qui sua carmina mittit

Pannoniae vites, Danubio addit aquas.

rum proxima fuit, qua S. M. Tuae jussu Moldaviam perlustravi, atque ipsis oculis, quibus major fidei auctoritas esse solet, ejus terrae montes, flumina, silvas, urbes, oppida, pagos quam diligentissime, solertissimeque consideravi, ut veraci, minimeque dubio animo ad omnia S. M. Tuae interrogata respondere paratus, instructusque redirem. Cum itaque annis superioribus Lincii ad S. M. Tuam de rebus omnibus in regno Moldaviae visis, gestisque retulissem, memoria teneo, Majestatem Tuam mihi negotium dedisse, ut terrae illius Moldaviae situm, descriptionemque, quantum judicio meo assequi possem, litteris mandarem. Quod equidem pro debito officio, quo magis imperio legationis meae satisfacerem, executus (sum) . . . . . Quod S. M. Tuae denuo offerendum ac dedicandum duxi, ut animadverterem: Moldaviam minime contemnendum, Hungariae quasi ramum non infimum . . . . . esse vindicandam.“ — Ezen ajánlólevél után következik egy más levele Reicherstorfnak: „Reverendissimo Domino Domino *Nicolao de Gerend* Transilvanen. Episcopo, Sacrae Romanorum, Hungariae et Bohemiae etc. Regiae Majestatis intimo Consiliario,“ akinek discseretére e levélben ezeket írja: „Quorum (historicorum) in numero quanti fiat Thucydides, Polibiusque, Tua Reverendissima Dominatio, quae tam graecorum, quam latinorum monimenta plurima percurrisse, diversasque regiones et provincias perlustrasse, perspectissimum est, haud ignorat. . . . . Datum Posonii Calen. febru. Anno . . . . 1541.“

At qui dicenti, hunc laudare heroa volebam,
 Laude vehat alios, hunc venerator, ait.
 Indoctos aliena canat Polyhymnia, Thomas
 Fortia et hic facere, et scribere facta potest.“

„Ad Amplissimum virum D. *Nicolaum Gerendi* Episcopum Transsylvanum, Regni Hungariae Questorem :“

„Tam fido nuper gazam tibi credere certus

Custodem Aerarii Rex jubet esse sui.

Mox et Pontifici tibi non sine numine lecta,

Divinae merito est tradita cura rei.

O rarae exemplum fidei, vir maxime, credit

Hinc cui divitias Rex, Deus inde suas.“ *)

IX. — Versekkel tisztelte meg 1529-ben hazánknak akkori tudományos férfait, u. m. *Nádasdi Tamást*, szerémi püspök *Broderich Istvánt*, egri püspök *Zalaházi Tamást*, *Thurzó Jánost*, és *Eleket*, esztergami érsek *Várdai Pált*, erdélyi püspök *Gerendi Miklóst*, és említett egri püspök unokáját *Kecheti Mártont* silesiai tudós *Logus György* ily című munkájában :

„*G. Logi Silesii ad inclytum Ferdinandum Pannoniae, et Bohemiae Regem invictissimum Hendecasyllabi, elegiae, et epigrammata.*“ — A könyv végén: „*Viennae Pannoniae Hieronimus Vietor Silesius excudebat. Mense Maio M.D.XXIX.*“ — Negyedrétkben. — Nevezetes e könyvben még az is, hogy annak végén VII. Kelemen pápának II. Lajos királyunkhoz : *Dat. Romae, die XXIII. Novembris MDXXV*“ írt levele becsáttatik közre, amelyben a pápa a többi között ezt írja : „*Is (Georgius Logus) nobis narravit, se triennium jam in Italiae gymnasiis literis operam dedisse, adjutum liberalitate, et munificentia Serenitatis Tuae, quae ei annum subsidium ducuntorum aureorum constituisset, gratissimoque animo se se opus Tuum, et abs te factum esse praedicavit. Quod nobis de Tua Serenitate semper optime sentientibus auxit etiam opinionem benignitatis Tuae, cum videremus Te id, quod maxime est*

---

*) Innen bizonyos, hogy *Gerendi Miklós* elébb kincstárnok volt és csak későbbre lett erdélyi püspök.

regium, de animandis ad optimas artes his, qui in regno Tuo nati sunt, et cura et sumptu elaborare.“

X. — *Jacobi Philomusi Locher* Oratoris et Poetae praeclari, *Judicium Paridis*, ludi cujusdam instar carmine luculenter descriptum, ac nuper exactiori cura a superfluis, et erroribus antea commissis prorsus emendatum. Secutus vero est auctor *Fulgentii Mythologiam*. *Huldrichus Fabri* Lectoribus quasi argumentum libelli complectens loquitur“ — ezután következik öt verspár, s azzal végződik a címlap. — A könyv végén ez áll: „*Impressum Viennae Austriae per Joannem Singrenium. Expensis Bartholomei Werlen. Bibliop.*“ — esztendőszám nélkül, negyedrétkben. Megfordítván a címlapot, következik: „*Magnifico viro, et singulari tum litterarum, tum omnigenae virtutis amatori integerrimo domino Caspari Banffy Pannoni de Thaluncz Huldrichus Fabri Rhetus felicitatem exoptat. . . . .* Quis te, qui nobilium decus, et splendor es humanissime domine Gaspar, non magnopere laudabit? qui triplici bonorum genere, quibus potissimum mortales extolli merentur, egregie praeditus, litterarum tamen, et virtutis cultores tantopere, quasi unus omnium sis, penes quem bonae artes diutius immorentur, et propemodum in vado consistent, amas, venerarisque. Taceo interea inclitam stirpis tuae prosapiam, majorum tuorum facta egregia, qui semper apud reges, et magni nominis viros primas facile obtinuerunt. Quae certe omnia proprium merentur librum.“

IDŐSB PERÉNYI GÁBOR EMLÉKEZETE 1509--1512-BŐL.

Említettem másszor, hogy a XV. század vége, és a XVI. század első eleje azon időpont, melyben jelesebb honfiaink a tudományok és külföldi tudós férfiak iránt nagyobb vonzalommal kezdettek viseltetni. — Jeles egy példáját leljük ennek a következő című könyvnek ajánlólevelében is, melyből kitetszik, hogy idősb *Perényi Gábor* krakkai tudós tanárt *Crosnai Pált* (ki a tanulás végett odautazó honfiainkat, s névszerint 1508-ban *Mághi Sebestyént* a széptudományokban

oktatta, s a ki Lengyelországból az ott dühöngő dögvész miatt az 1503-dik esztendőnek vége felé kényszerítve vala kívándorolni), maga házánál nem csak szívesen fogadta, s kényelmesen tartotta, de gazdagan gyámolította is. — Az említett könyvnek címe ez:

„*Pauli Crosnensis Rutheni, Artium Liberalium Magistri, Poëtaeque quam svavissimi Panegyrici ad divum Ladislaum Pannoniae Regem victoriosissimum: et sanctum Stanislaum praesulem ac martyrem Poloniae gloriosissimum: et pleraque alia connexa carmina non sine magna svavitate condita.*“ — Ez alatt egy fametszésen: szent László király páncélosan, s lóháton; — felette szűz Mária képe, és egy koronát hozó angyal; — alatt a Perényiek címere. — A könyv végén: „*Opusculum hoc mira diligentia Joannis Winterburger civis Vinnensis: et impressoris accuratissimi impressum est: impensis Hieronymi doliarii de Libental: Anno dominicae incarnationis 1509 Die quarto mensis Junii.*“ Negyedrében, 10½ ívre nyomtatva.

A címlap után következik: „*Magnifico Domino Gabrieli Perenaeo Cubiculariorum Regalium Magistro, et Comiti Vgochensi, domino et Patrono suo gratiosissimo Paulus Crosnensis Ruthenus, artium liberalium Magister, et collega florentissimi studii Cracoviensis, Salutem D. P.*“ — Az ajánlólevélnek ide tartozó szavai ezek: „*Ut e gimnasio nostro Cracoviensi pestilentiali saevitia pulsus in Pannonios querendae salutis gratia fines me contulissem, tandemque sub sidereum Magnificentiae tuae conspectum invitamento quodam invitabili delatus venissem, in viridantia Nimpharum viridaria, et secessus inexplicabili voluptate illico divorti (így!) inibi Panegyricos hoste geminos exhilarandi, et vegetandi ingenii gratia, et quo tuae Magnificentiae gratificarer auspicatus sum, et intra sesquimensem successivis temporibus te duce, et auspice concinnavi, absolviq̃, quos Magnificentiae tuae Gabriel beneficentissime peculiater adscribo, nominatimque dedico, non ut hisce tibi famam, laudem, aut honestatem comparare coner, qui famigeratissimus, laudatissimusque es, et omni honestatis genere demonstrabilissimus, sed ut illis fulgentissimo nominis tui splendore, faustosque et felici auspicio gratiam*

concilies, et vitam sempiternam impertiaris, atque clientuli tui, et mancipii jam pridem Magnificentiae tuae addicti animum, fidem, studium, laborem, vigilantiam, observantiamque perspicias, et cognoscas. Esset quidem voti, et desiderii mei Gabriel Pereneae gentis specimen candidissimum, te, tuasque virtutes dignis decantare praeconiis, quae, me Hercle, tales et tantae sunt, ut magis continuam historiae perpetuitatem, quam tantillum epistolii compendiolum exigant. Quam ob rem silentio hocce tempusculo opprimendae sunt, dabit certe Deus optimus maximus, dabit aliud laudandi tempus, quo et tuam, et avitam gloriam affatim canam, celebrem, ac extra mortalitatem collocem. Verum liberalitatis tuae, et munificentiae, qua nulli duci virtus dulcior esse potest (ut Epigrammaticus cecinit) immemor esse nec volo, nec possum, qua literatos clementer foves, qua coetus religiosos cotidiana fere alimonia pascis, qua extruis, et ornas, qua clientes tuos, et servos locupletas, qua denique me infautissimum, et rudissimum homunitionem nuper ubertim decorasti, et olim, ut spero, decorabis. Quo virtutis munere quantum nostri saeculi mortales tibi obstrinxeris, haud facile dixerim. Quocirca, ut de aliis sileam, qua re tuae Magnificentiae gratificer, prorsus ignoro, tot namque, et tanta tua sunt in me congesta beneficia, ut non pro meritis torrens facundia grates ferre potest, centum non ora sonantia lingvis. Nam ut omittam facilitatem tuam mirandam, qua me ignotum, et peregrinum invitasti, frontem sideream, qua me excepisti, vocem nectaream, qua me appellasti, dexteram virtutis, et fidei plenam, quam mihi porrexisti, nonne vel illud maximum est? quum me clericalem vitam initurum cognoras, ut me non solum Magnificentiae tuae, sed etiam patriae locupletissimae arctius adstringeres beneficium beneficium, amplum, tranquillum, viteam porticum (igy!) ingredi, frondea tecta subire, vitamque ducere poterim quietissimam, jucundissimamque . . . . . Accipito ergo Gabriel, domine et patrone mihi perpetuo colende hosce Panegiricos . . . . . quos . . . . . literariis officinatoribus notis chalcetipis in quingenta exemplaria transcribendos tradidi, quo fama tua non modo per Pannoniam, sed et per remotissimas regiones felicissime circumferatur . . . . . Quod si Magnificentiae tuae

neque nauseabundum, neque fastidiendum intellexero, et in reliquos paulo post Pannoniae patronos Panegiricos sub tuo nomine publicandos tradam . . . . . Data Viennae anno a natali christiano Millesimo sesquingentesimo nono, die quarto Aprilis.“

Ez után következik a könyvnek verses tartalma ily renddel:

„Ad libellum, ut in Pannoniam omnigenam se conferat ad Magnificum, et Generosum Gabrielem Perennaeum.“

„Pauli Crosnensis Rutheni Panegiricus in laudem divi Ladislai Regis, et patroni Hungariae obsecundantissimi concinnatus,“ — és ennek a végén: „Lusum anno a natali christiano 1509 apud M. D. Gabrielem de Peren, in oppido viti-fero Zeules“ (Szölös).

„Pauli Crosnensis . . . . . Panegiricus ad divum Stanislauum praesulem . . . . . ac patronum Poloniae.“

„Magistri Pauli Crosnensis . . . . . Elegiacon ad S. Barbaram virginem . . . . . extemporaliter lusum apud M. D. Gabrielem Perennaeum anno — 1508 die quarto Decembris.“

„Imnus extemporaneus ad divam virginem Mariam.“

„Saphicon . . . . . ad S. Catharinam . . . . . Lusum apud eundem Dominum anno eodem in festo virginis hujus . . .“

„In virginalem conceptionem Saphicon, modulatum apud eundem Dominum, anno eodem, die octavo Decembris.“

„In natalem Christianum.“

„Ode Pauli Crosnensis . . . . . ad M. D. Gabrielem Perennaeum pro novo anno, quam in conspectu ejusdem Domini sidereo D. *Sebastianus Maghius**) *discipulus suus* carissimus voce camaenali modulatus est anno 1509 ingrediente.“

„Ad Janum deum bifrontem.“

„Magistri Pauli Crosnensis Rutheni Epigrammata in insignia M. D. Gabrielis de Peren.“

---

*) *Mági Sebestyén* szerzője a következő című munkának: „De vitae humanae Vicissitudinibus faustis perinde ac nefandis Oratio, quam *Sebastianus Magius Pannonius* publico scrutinio expositam voluit.“ — A könyv végén: „Coloniae ex aedibus Servatij Cruphtani. Anno Domini M.D.XXI.“ — Negyedréttben, 2¹/₂ ívre nyomtatva.

„Ad M. D. Gabrielem Perenaeum Magistri Pauli Crosnensis Rutheni salutatorium, quod modulatus est in lapillosa Ticiae (Tisza) ripa prope *Zeules* (*Szölös*) dum memorati Domini navicula amnica descendens conspectum subiret sideralem, et venerandum, adstante nobili et egregio Domino *Paulo Maghio* una cum liberis suis carissimis *Sebastiano*, et *Demetrio* Anno . . . 1508 pridie Idus Novembris.“

„Eucharisticon ejusdem ad M. D. Gabrielem Perenaeum . . . . . in discessu ad Viennam Austriacam, lusum a. c. 1509. 12. die Januarii.“

„Eucharisticon ad eundem. Lusum in Debrecen, Anno eodem, die XXIII. Januarii.“

„Pauli Crosnensis . . . . . Elegiacon ad M. et G. D. *Stephanum Bathoriensem*, Praefectum, sive, ut vulgo dicitur, *Castellanum Budensem*, et regiae proles fotorem. Lusum Waradini, Anno . . . . 1508, die XII. Octobris, quod D. *Sebastianus Maghius* in ejusdem conspectum magna Baronum cetera adstante modulatus est.“

„Propempticon M. Pauli Crosnensis Rutheni ad ingenuum adolescentem D. *Sebastianum Maghium* Pannonium, in genitales terras proficiscentem. Lusum *Cracoviae* anno . . . . 1508 die XV. februarii.“ Maghi Sebestyén Krakkóban tanítványa volt Crosnai Pálnak, mert az említett versek így kezdődnek: „Quo properas quaeso, properas quo semper *amande Discipule*.“

„Invitatorium ad eundem. Lusum Waradini.“

„Ad D. *Stanislaum Thurzo Praepositum Waradiniensem* de tempore brumali . . . . Lusum apud eundem anno 1508 die 1. Novembris.“

„In caenam ejusdem Domini.“

„In laudem Joannis Winterburger impressoris solertissimi,“ ez nyomtatta t. i. Crosnai Pálnak ezen munkáját. — Végre:

„In invidum.“ —

Crosnai Pált 1512-ben újra Krakkóban leljük, hol jöltövőjéről Perényi Gáborról el nem felejtkezvén, ugyan neki a következő című könyv kiadását ajánlotta:

„*Joannis Pannonii Episcopi Quinque Ecclesiarum*, Poë-

tae, et Oratoris clarissimi Panegyricus: in laudem Baptistae Guarini Veronensis Praeceptoris sui conditus.“ — Ez alatt a Perényiek címere, u m. egy hárpiát magába foglaló koronás címer ily felirással: „Harpya loquitur:“

„Nobilis Ideo Jovis ales fulsit in Orbe,
Est mihi Pannonico gloria magna solo.“

A könyv végén: „Viennae Austriae in aedibus Hieronymi Vietoris, et Joannis Singrenii. Anno M.D.XII.“ — Negyedréiben, 5 $\frac{1}{2}$ ívre nyomtatva.

Crosnai Pál ajánlólevelének érdekesebb tartalma ez:

„Inelyto et Magnifico Domino *Gabrieli Perenaeo* Cubicularium Regalium Magistro, et Comiti Vgochensi ac Maramorusiensi Domino, et Patrono suo gratiosissimo . . . . . Quum tuam incredibilem in me humanitatem, vel potius pietatem, ac munificentiam . . . . . considero, qua re tuis in me meritis gratas aliquando referam gratias, certe nescio. Tamen non me tibi debere fateor, quantum nunquam persolvere poteró. Nullae namque mihi sunt possessiones, nulli divitiarum cumuli, nullaque opum ac preciosarum rerum gazophilatia, nec tua Magnificentia re ulla indiget, sola benefaciendi contenta, laetaque conscientia, quod templa tuis sumptibus erecta, caenobia tuis impensis exstructa, muneraque in religiosos assidue collata liquido testantur, ut merito dicendus sis perfugium calamitosorum, subsidium inopum, bonorum sustentaculum, splendor Pannoniae, omniumque virtutum sanctissimum exemplar. Quid non referam tuam in omni re modestiam, continentiam, normamque vivendi exactissimam? Quid mansuetudinem, facilitatem, et clementiam? qui nemini, neque diviti, neque pauperi accessum ad te prohibes, aut aures benignas claudis. Quid in rebus humanis solertiam et prudentiam? qui arces munitissimas, et prope inexpugnabiles construxeris, sed inprimis in vitifero colle *Zeules* (*Szölös*), quae subtiliter, et magnificentissime exstructa praetereuntibus viatoribus magnum praebet forinsecus (így!) oblectamentum tum ob moenium, aedificiorumque altitudinem, tum pinnarum, turricularumque elegantiam, ut quivis non humanis manibus, sed divinis artibus illam perfectam existimet. Quid memorem pulcherrimum divae et intemeratae Virginis cum caenobio

amplissimo templum? quod Deo optimo maximoque, et suae beatissimae genitrici in pignus tuae salutis, et perpetuum tuae famae monumentum condidisti, consecrastique.“

Ezen dicséret után Crosnai Pál Pannonius Jánosnak említett munkájára átmegyén, arról a következőket jegyez-
vén meg: „Venit diebus paulo ante transactis in manus meas opusculum *Joannis Pannonii* quinque ecclesiarum olim Antistitis, quem omnibus velut polyhistora (így!) seculi nostri prudentissimis, integerrimis, scientissimisque facile praepo-
nendum contenderim, qui inter praeclara ingenii sui moni-
menta, quae in Cartophilatio situ et pulvere obducta, veluti carcere quodam tenebroso clauduntur, coercenturque, Pane-
gyricum quemdam de laudibus Baptistae Guarini Veronensis praeceptoris sui condidit, quo summam demonstrat animi sui erga praeceptorem copiam, benevolentiaeque magnitudinem, quantum denique sinuoso pectore, penitissimisque animi par-
tibus illum fixerit, ac clausurit, carmine terso, luculento, et camaenali svaviloquio composito enarrat, quem non modo latinae, graecaeque linguae cultorem nuncupat, sed incultae barbaraeque corruptelae indefessum exterminatorem, ac latii eloquii industrium recuperatorem. Quod (érti itt a kéziratot, melyszerint Pannonius Jánosnak fen említett verseit ez uttal köz-
rebocsátotta) quum incuria, iustitiaque transcribentium blae-
sum, barbarum, mancum, mutilum, ac longo situ lacerum, sordidulumque, et a nativa penitus venustate deformatum (ut plerisque in locis conjectore Oedipo foret opus) offendis-
sem, multijugo tandem studiosorum svasu, ac impulsu, tuis denique innumerabilibus in me meritis poscentibus, in pristi-
num nitorem, genuinumque candorem restaurare curavi, quod eo feci libentius, quum rem patriae tuae nobilissimae non minus utilem, quam jucundam me facturum perspicerem, ex-
teris quoque, et remotissimis declararem gentibus, ad Panno-
nios etiam ipsos humaniores et svaviores migrasse musas. Quo munere te praecipue dignum esse existimavi, quod cre-
bro hujusce viri, quem noras tibi familiarissimum, ingenium, vigilantiam, doctrinam, sapientiam mihi commendaveris, quod literas quam studiosissime foves, literatosque, et literarum cultores magno et honore, et praemio prosequeris, amplecte-

risque, quapropter Joannem Pannonium tibi Pannonio merito dedico, nuncupatumque consecro . . . . . O utinam reliqua tanti vatis opera tuo studio, tuaque diligentia in lucem veluti e tetro carcere consurgerent, et in communem studiosorum utilitatem emergerent, optime profecto literis, literatisque ipsis consuleres . . . . . Vale faustiter cum conjuge tua magnifica, forma eleganti, probitate insigni, nobilitate generosa, et non tam pecunia, quam prudentia bene dotata . . . . . Dat. Cracoviae, mense Junio M.D.XII.“

Ez után következik:

„Libellus e cartophilacio promptus, et pristino nitori restitutus loquitur“ latin versekben.

Adriani Wolfhardi Transylvani Protrepticon ad libellum“ latin versekben.

„*Adrianus Wolfhardus Transylvanus* sub auctoris persona, ad Lectorem“ latin versekben.

Ezek után Pannonius Jánosnak fen említett munkája, melynek vége után: „Carmen ejusdem (Joannis Pannonii) de arbore foecunda. Ab *Adriano Wolfhardo*, et Hieronimo Vietore repostum.“ — Végre:

„*Adriani Wolfhardi Transylvani* Exosticon in Zoilum, et Ardelionem“ latin versekben.

VIII.

ERDÉLYI KÖLTŐK A XVI. SZÁZAD MÁSODTIZEDÉBEN.

A XV. század vége, s a XVI. díknek eleje, I. Mátyás király erélyes időkora következén, honfiainkban nem csak a tudományok iránti vonszalmat nagyobb mértékben ébresztette, hanem azoknak gyakorlatát is nem csak Magyarországba, a hol Pannonius János, mint költő már az előtt is fénylett, de Erdélybe is áthozta, a hol többen a XVI-dik századnak első éveiben főleg a latin ajkú költészetet nem minden siker nélkül gyakorolták, de a kiknek hírók s nevők a nem sokára azután dúló csaták következtében csaknem örökös feledékenységbe merültek volna, ha egy pár azon időbeli, de már igenis ritka, könyvecske azoknak emlékét imitt amott mintegy dugva fen

nem tartotta volna. — Ezek között tűnnek elé a poros bibliographiai kutatások nyomán névszerint *Wolfhard Adorján*, *Hagymás Máté*, szebeni *Wall Tamás*, kolosvári *Roth (Veres) Tamás*, *Szilágyi Ambrus*, *Hatz Márton*, *Székely Ferenc* és *Ladó Ferenc*.

*Wolfhard Adorján*nak, Pannonius János verseinek 1512-beli kiadása körüli fáradozásait láttuk a múltkori cikknek végén; de egy hosszú gyászkölteményét latin versekben leljük: „Arbogasti Stsub (Strub) Glaronesii orationes duae, quas dum in humanis fuit, habuit, dein nonnulla mortuo ab doctis viris eulogia, Epitaphiaque pie posita. Carmen item de morte per Joach. Vadianum.“ — Az utolsó lapon ez áll: „Viennae Pannoniae apud Hieronimum Philovallensem, et Joannem Singrenium, quorum expensa haec excusa sunt Anno M.D.XI Decimo sexto Kalen. Maias.“ — Negyedréiben. — Ezen könyvnek mellék tartalmát teszik Cressus Antal norimbergai prépostnak, és „Arbogastus Strub Glaronensis, septem artium Professor“nak halálára írt latin versek, s ezek között legszebb *Wolfhard Adorján*nak a következő cím alatt oda ígatott hosszabb gyászkölteménye: „Elegia *Adriani Wolfhardi* ad Joachimum Vadianum de vitae humanae erumnis.“ — Megjegyzendő, hogy *Wolfhard Adorján* itt „*Jazik*“nak is nevezi magát. — De találhatik az említett versek között egy más akkori honfinknak is latin költeménye, melyet, mivel rövid, ide átírnok:

„*Matheus Hagymas Hungarus Arbogastum loquitur.*“

„*Viximus: atque comes virtus fuit ardua nobis:*

Qua duce Coelicolum nunc habitamus opes.

Tu quoque, qui vivis sociam tibi Pallada junges:

Corpore ut extincto mens super astra volet.“

Fen említett *Wolfhard Adorján*nak tudós *Camers János* tiszteletére írt latin verseit fentartotta a következő című könyv:

„*Dionisii Afri de situ Orbis, sive Geographia, Prisciano, aut Fannio Rhenio interprete lib. unicus. Joannis Camertis in eundem Commentariolum.*“ — A könyv végén: „*Viennae Pannoniae in aedibus Hieronimi Vietoris, et Joannis Singrenii, sociorum. Expensis vero Leonardi, et Lucae Alantsee,*

fratrum. Undecimo Kalendas Novembris. Anno M.D.XII.“ Negyedréiben. — Ezen „Commentariolus“ bérekesztése után, az Index előtt találatnak Wolfhardnak Camers János dicséretére, és csak most említett versei illy felülírás alatt: „Excellentissimo S. Theologiae, et optimarum artium professori Joanni Camerti ordinis divi Francisci, Adrianus Wolfhardus Transylvanus.“ — Camers János, ezen munkájának ajánlólevelében, Wolfhárd Adorján tudományát így említi: „Magister Adrianus Wolfhard Transsylvanus mihi ob — ingenuos mores ac non vulgarem eruditionem claritate arctissimus.“ —

Adorján tudományát így említi: „Magister Adrianus Wolfhard Transsylvanus mihi ob — ingenuos mores, ac non vulgarem eruditionem charitate arctissimus.“

Wolfhardnak tudományosságát dicsérte akkori tudós Logus György is latin verseiben, melyek ily című könyvben olvashatók: „G. Logi Silesii ad inclytum Ferdinandum Pannoniae et Bohemiae Regem invictissimum Hendecasyllabi, et epigrammata. . . . Viennae Pannoniae Hieronymus Vietor Silesius excudebat Mense Maio. M. D. XXIX.“ Negyedréiben.

De nem is volt alaptalan Wolfhardnak dicsérete, mert nem csak latin költészete által, hanem mint mások munkájának kiadója is érdemesítette magát az akkori tudós világ előtt, így p. o. a következő munkának 1512-ben vala ő kiadója: „Dialogus Mythologicus Bartholomei Coloniensis, dulcibus jocis, et salibus, concinisque sententiis refertus, atque diligenter nuper elaboratus. . . . Viennae Pannoniae in aedibus Hieronymi Vietoris, et Joannis Singrenii. Pridie Nonas octob. Anno Do. MCCCCCXII.“ Negyedréiben. — Ajánlotta Wolfhard, a ki magát „Artium, et Philosophiae Professor“-nak nevezi, ezen kiadását ifjabb testvérének Wolfhard Hiláriusnak, a kinek azt is ajánlja, hogy atyját idősb Wolfhard Adorjánt tisztelje. — Mivel pedig az ajánlólevél „Viennae 9. Cal. oct. 1512“ iratott, innen gyanítom, hogy sokszor említett Wolfhárd Adorján azon időben bécsi egyetemi tanár volt.

Ugyan ő adá ki Horátiusnak következő című munkáját is: „Quinti Horatii Flacci de divina Poetarum arte non minus elegans, quam omni eruditione refertum opus ad Piso-

nes, cunctis adprime necessarium. Ejusdem Carmen seculare perquam jucundum . . . Viennae Austriae per Joannem Singrenium. Anno Domini. 1522.“ — Negyedréiben. — Ezen címlap után következik Wolfhardnak, mint kiadónak ajánlólevele, melynek kezdetén magát egyszerűleg így nevezi: „Adrianus Wolfhard Transsylvanus,“ — és azután következik ugyan annak, ezen könyv ajánlását célzó hét distichona.

Wolfhardnak egyéb latin jambusai jelentek meg a következő könyvnek címlapja után: „Grammaticae opus novum, mira quadam arte, et compendiosa excussum, quo Regum Nominis, et Verbi ingens bellum ex contentione principatus in oratione describitur. . . . Viennae Pannoniae per Hieronimum Philoallem, et Joannem Singrenium de Oeting Calcographos solertes. Tertio Nonas Aug. Anno. M. D. XII.“ — Negyedréiben. — Szerzője ezen könyvnek Guarna András, — kiadója pedig nem Wolfhard Adorján (a mint ezt Seivert János „Nachrichten von Siebenbürgischen Gelehrten“ 494. lapon hibásan erősíti), hanem bécsi könyvnyomtató Victor Jeromos, és Singrenius János.

Más latin verseit Wolfhard Adorjának leljük a következő könyvnek címlapján:

„Fratris *Baptistae Mantuani* Carmelitae Theologi poetaeque clarissimi contra poetas impudice loquentes carmen elegantissimum.“ — Ez után valamivel alább, de még mind a címlapon:

„*Adriani Vuolfhardi* Transilvani Hendecasillabi ad Juvenes:

„Qui musas colitis severiores,
Et cordi quibus est notare versus,
Vatum quae vesient (így !) tenere partes,
Baptistae legite hoc poema sacrum,
Non est hic sybariticus libellus,
Non ignes Veneris, Cupidinisque
Arcus, Basia, sunt leves jocique,
Nam castum esse decet pium Poetam,
Et versus, licet hos negat Catullus.
Ussit Lesbia quem face et Diones,
Est parvus liber, unioque parvus,

Immensum valet hic tamen, quum parvis
 Usus major inest, solet gravari
 Injusto sonipes subinde fasce.“ —

Ez után következnek a második lapon említett Mantuai Jánosnak versei, azoknak vége után pedig „*Carmen Thomae Wall ad Zoilum*.“ — Végre: „*Viennae in aedibus Hieronimi Vietoris, et Joannis Singrenii. Septimo Idus Septembres. Anno M D. XII.*“ Negyedréiben, egy ívre nyomtatva.

Most említett *Wall Tamás* azon időben a bécsi egyetemen folytatván tanulását, 1521. április 14-dikén az ottan tanuló magyar ifjakkak gondnokává (*Procurator Nationis hungaricae*) választatott (Lásd „*Locher. Speculum Acad. Vienn. 1773.*“ 251. lapját). — Születésére nézve erdélyi szebeni fi vala, mert *Locher* említett munkájának végső Indexében ez olvasható: „*Wall Thomas Transylvanus Cibiniensis.*“ — Hazájába visszatérván, 1523-tól 1527-dig schellenbergi (Szeben széki) plébánus vala, a szebeni capitulumnak egykorú anyakönyve szerint.

De visszatérve *Wolfhard Adorjánra*, annak tudományos emlékét fentartotta a következő című nyomtatott munkája is:

„*Adriani Wolfhardi*“ Transsylvani Panegyris ad Invictissimum Caesarem Maximilianum semper Augustum.“ — Ez alatt, de csakugyan a címlapon:

„*Joachimi Vadiani Octostichon* :“

„*Caesareas laudes, doctaeque verenda Viennae*

Gymnasia, et cultus Austria bella tuos,

Emuncto cecinit non vilis carmine vates

Wolfhardus: vati pulchra Vienna fave.

Nam decoris, famaeque tibi multiplicis autor

Extulit in varias tot monumenta plagas,

Quae nec tempus edax, precibus nec surda vetustas

Destituet. Rerum carmine durat honos.“

Ez a címlapon, a könyv végén pedig ez áll: „*Viennae Pannoniae per Hieronymum Vietorem Philoallem, et Joannem Singrenium de Oeting Calcographos diligentissimos*“ (értse „impressum“) *Tertio Idus Augusti. Anno Dni M. D. XII.*“ Negyedréiben, három ívre nyomtatva. — A címlap tulsó fe-

lén következik: „Eminentissimo D. *Martino Capinio Transsylvano* utriusque Juris, et Philosophiae Professori, ac Reip. Viennensis supremo censori, *Adrianus Wolfhardus S. D.*“ — Ezen ajánlólevélnek érdekesebb része ez: „Ne silentio, ut inquit Crispus, veluti pecora vitam transigerem, Panegyrim juvenili animo, *vix enim primum et vicesimum annum, ut nosti, attigi*, de Divo Caesare Maximiliano audaculus scribere institui . . . . . Quapropter D. Eminentissime, qui et judicio acri, ea et doctrina insignitus videris, ut quem primum habeas, haud facile inventum sit, tibi uni libellum dicatum fronte leta suscipe, nostrique Imperatoris Augustissimi (cujus in civitate copiosissima, et studiorum omnium patrona, propter eruditionem multijugam, et amplissimum virtutum cumulum, caeteris, omnium assensu, eivibus electus, Judicis partibus fungeris) vel maximam virtutum partem prius re comploratam, nunc tamquam archetypo descriptam perlege. Quod si feceris, brevi futurum crede, ut plurima alia in adolescentia concinnata Ydillia tuo nomine sumus publicaturi. Vale, bonique consule, et tiro-nem poetam *ab Ardelionum vipereis lingvis* tuae auctoritatis patrocinio defensato.“ — „Panegyris“ után következik: „Carmen Christophori Crassi ad Adrianum Wolfhardum.“ — Azután pedig: „Tetrasticon *Thomae Roth Colosvarini* (kolosvári Roth, vagy Veres Tamás) in laudem Calcographorum.“ — S ezzel végződik is a könyv.

Ugyan ezen Roth, vagy Veres Tamás neveztetett „Thomas Rufus Colosvarinus“nak is, és 1513-beli emlékét találjuk a következő című könyvben:

„Joachimi Vadiani Minusculae poeticae“ — A könyv végén: „Tubingae apud Thomam Anschelmum Badensem. Anno M.D.XIII.“ — Negyedréiben. — Itt olvashatni a következő felirású verset:

„Ad Ampliss. virum D. *Thomam Rufum Colosvarinum* Consolatoria:

„Mitte curas, non jam nunc est tibi causa doloris,

Hungara quae denegat, laeta Vienna dedit.“

Mi adott e versre alkalmat? — annak nyomára nem akadhattunk.

Ezen kolosvári Roth Tamással egykorú latin költő vala

1514-ben *Szilágyi Ambrus* („Ambrosius Zilagius“) kinek tudós Vadianus Joachim dicséretére írott versei kinyomattak a következő című könyvben: „Joachimi Vadiani Helvetii Mythicum Syntagma, cui Titulus Gallus Pugnans.“ — A könyv végén „Hieronimus Vietor, et Joannes Singrenius impresserunt Viennae Austriae . . . Anno M.D.XIII.“ Negyedréiben. 4 lap. — Ezen könyvben „Ambrosius Zilagius“ neve után e tétetett: „Card. Strig. Nepos.“ — Volt tehát Szilágyi Ambrus Bakacs Tamás esztergomi érseknek (a ki 1501-ben bíbornokká lett) unokája.

Ezekkel szinte egy időben jelenik meg az akkori latin költők sorában erdélyi *Hatz Márton* is, kinek verseit láthatni a következő című könyvben:

„Pomponii Melae Hispani, Libri de situ orbis tres, adjectis *Joachimi Vadiani Helvetii* in eosdem Scholiis: Addita quoque in Geographiam Catechesi, et Epistola Vadiani ad Agricolum digna lectu. Cum Indice summatim omnia complectente. Cautum est Caesareo privilegio, ne alibi hoc opus proximo sexennio imprimatur.“ — A könyv végén: „Impressus est Pomponius Viennae Pannoniae expensis Lucae Alantsee Civis, et Bibliopolae Viennensis per Joannem Singrenium ex Oeting Baioariae. Mense Maio. Anni M.D.XVIII.“ Egészrétben.

E könyvnek első lapjain találhatunk több akkori költőknek az olvasóhoz intézett verseik, s ezek között a következők is:

„*Martinus Hatzius Transylvanus* ad Lectorem.“
 „Stagna, lacus, fluvios, et apertas aequoris undas
 Noscere si tractus, rura, nemusque paras,
 Quos dedit Oceanus campos, rapuitque profundus,
 Cynthia dum rapido vertitur axe madens,
 Denique qua trifidi pateat tibi machina mundi,
 Circuat et gemino Delius orbe solum,
 Sumis ab exiguo, quem cernis, cuncta libello,
 Perlege, parva legis, commoda multa feres.
 Saepius in modico magnus cinere ignis habetur,
 Et brevis ingenti vena redundat aqua.
 Nemo superficies (vulgus nam pascitur illis)
 Sanus amat, fruges interiora dabunt.“

Érdekes egyébiránt e könyvben még az is, hogy a végén Vadianusnak ifjabb Agricola Rudolphhoz írt levele talál-
tatik, a melynek utolsó soraiban *Taurinus* (*Stieröxel*) *István*-
ról, a ki gyulafejevári kanonok volt, és az 1514-diki magyar-
országi pórzendülést leírta (lásd: Engel „*Monumenta Ungrica.*“
111—184. lap.) ezeket olvassuk: „*Stephanum Taurinum ju-*
risconsultum, virum optimum, et doctissimum, si adhuc Istro-
grani apud Cardinalem vestrum degit, meo nomine impense
saluta, utque aliquid ad me literarum det, hortare, ex eo enim
tempore, quo ex urbe Roma reversus Viennae apud me, col-
limitiumque, et tum convivii nostri symposiarcham Jacobum
Spiegel jureconsultum, et Secretarium Caesareum, una, se
amica jucunditate oblectavit, quid agat, aut qua fortuna sua
stet conditio, nec fama, nec literis intelligere potui, id quod
mihi non parum in hominis praesertim tam amici desiderio
molestiae adfert. Si isthic non est, mihi significa.“ —

Fen említett Hatz Mártonnal egykorú latin költő volt
erdélyi *Székely Ferenc* („*Franciscus Siculus Transilvanus*“) a
ki feljebb említett *Taurinus* (*Stieröxel*) *István* dicséretére a
következendő epigrammát készítette:

„Dirruta Meonii quantum vel Pergama Vati
Debent, vel rapidis vectus Ulysses aquis;
Quantum Roma suo debet victura Maroni
Et pius Aeneas, durus et Agricola;
Taurino debent tantundem regna Poetae,
Quae gaudent titulis Rex Lodovice Tuis.“

Talál-
tatik az ily című könyvben: *Stephani Taurini*
Olomucen: Stauiromachia, id est Cruciator: Servile Bellum.
qd' anno ab orbe redēpto post ses, qmillesimo quartodecimo
et Pannoniā, et Collimitaneas pvincias valde miserabiliter de-
populaverat. In quinq libros summatim digestū. Ejusdem In-
dex eorum quae in hoc opere visa sunt annotatu digniora.“
— A könyv végén: „*Impressum Viennae Pannoniae per Jo-*
annem Singrenium.“ — Esztendő-szám nélkül (1519) negyed-
rétben. — Kiadta újra e könyvet Engel Keresztély „*Monu-*
menta Ungrica. Viennae 1809.“ 111—184, és 447—471 la-
pig, de nem csekély hibákkal. — De ezeket elmellőzve, csak
azt említem, hogy a fennebbi „*Franciscus Siculus Transilva-*

nus“ ugyan azon személy, a kit I. Ferdinánd, Monora, Sorostély, Holdvilág, és Csanád nevű erdélyi faluk iránt 1554-ben április 18-dikán Cherepovich Miklós számára költ adománylevelében (találtatik a szebeni levéltárban) e szavakkal említ: „Venerabilis quondam Franciscus Doctor, Abbas Kolosmonostoriensis,“ és tovább: „praefatus quondam Franciscus Zekel;“ — és a ki 1553-ban Kolosmonostort meggyilkoltatt. (Lásd: „Miles, Würgengel.“ 53. lapon). — Megöletésének oka gyanítható Schesaeusnak „Ruinae Pannonicae“ I. 56. lap. következő verseiből:

„Doctor Franciscus, tum forte Vicarius Albae,
Saevitia major reliquis tamen, atque nocendi
Conatu potior, cunctos delere laborat,
Sancta quibus placuit divi doctrina Lutheri.“

Ugyan ez volt előbb musnai pap (Haner. Histor. eccles. 202, 203. lap.), azután gyulafejevári kanonok, és az odavaló püspöknek helytartója (Vicarius), s végre 1553-ban csanádi püspök, és kolosvári abbás) „Batthyany. Episcop. Csanád.“ 143. lap.). — Neveztetett „Franciscus Zekel de Medgyes“-nek, — „Franciscus de Medgyes“-nek, — vagy egyszerűleg „Doctor Franciscus“-nak is. — Egy eredetű egyébiránt a mái „Czekelius de Rosenfeld“ erdélyi családdal. —

Fen említett Hatz Mártonnal és Székely Ferenczel egyidőkoru költő volt *Ladó Ferenc*, kinek nyolc pár verse közrebocsáttatott a következő című 1520-beli könyvben:

„*Joannis Camertis* Minoritani, artium et sacrae Theologiae Doctoris, in C. Julii Solini *ΠΟΛΥΙΣΤΩΠΑ* enarrationes. Additus ejusdem Camertis Index tum literarum ordine, tum rerum notabilium copia, percommodus Studiosis. Cum Gratia, et Privilegio Imperiali.“ — A könyv végén: „Excusum est hoc opus Solinianum cum Enarrationibus egregii sacrae Theologiae Doctoris Joannis Camertis Minoritani. Anno nativitatís domini M.D.XX. Viennae Austriae, per Joannem Singrenium, impensis honesti Lucae Alantse civis, et Bibliopolae Viennensis.“ — Egészrétben. — Az ajánlólevél után, a mely *Verböci István*hoz intéztetett, következnek különböző költőknek e könyvre hivatkozó verseik, ezek között pedig az utolsó:

„*Franciscus Lado Siculus Transsylvanus ad Lectorem.*“

„Perlege narrantem vasti miracula mundi,
 Solinum Lector, perlege sed redeuntem.
 Reddit Hippolitum vitae Titanius heros,
 Quem dedit indigne dira noverca neci.
 Dicitur et gelidos animasse Caducifer artus,
 Et recidiva bonus vulnera Phyllixides.
 Tempus edax pariter lento Polyhistora morsu
 Ad prope tartareas presserat usque domos,
 Hunc sed enim vindex tandem miserata Camertis
 Cura vel ad superos extulit usque Deos.
 Quin etiam docti spaciosa volumina Plinii
 Facta Camertino pollice clara nitent.
 Hinc varias rerum, Lector studiose, latentum
 Naturas facili scire labore potes.
 Eia age nunc, illi, meritorum parva suorum
 Praemia, sed grates dicito perpetuas.“

Úgy látszik egyébiránt, hogy honfiaink magokat a XVI. század elején főleg a költészetben gyakorolták. Szembetűnő ugyan, hogy akkori honfiainknak csak latin ajku verseikre akadunk, de merjük mindazát hinni, hogy ha azon időben a magyar nyelv számára is a sajtó már sűrűbben használtatott volna, bizonyynyal több akkori magyar ajku versszerzőknek nem csak emlékezete, de egyes költeménye is fenmaradhatott volna a jelen időkig.

IX.

A DÓZSA-PÓRHAD EGYKORU EMLÉKE.

A Magyarországon 1514-ben *Székely Dózsa György* fővezérlete alatt dühösködő parasztlázadásnak történetét írta le *Taurinus (Stieröxel)* *István* gyulafejevári kanonok ily cím alatt :

„*Stephani Taurini Olomucen. Stauromachia, id est Cruciatorum Servile Bellum. Quod anno ab orbe redempto post sesquimillesimum quartodecimo et Pannoniam, et Collimitaneas provincias valde miserabiliter depopulaverat. In quinque libros summatim digestum. Ejusdem Index eorum, quae in*

hoc opere visa sunt annotatu digniora.“ — A könyv végén Impressum Viennae Pannoniae per Joannem Singrenium.“ — Negyedréiben, esztendőszám nélkül. — Ezen munkát, nagy ritkasága miatt, újra közrebocsátotta 1809-ben Engel Keresztély: „Monumenta Ungrica“ című nyomtatott gyűjteményének 111-dik lapjától kezdve a 184-dik lapig. — De szint oly ritka a következő című könyv is:

„Odeporicon, id est Itinerarium Reverendissimi in Christo Patris, et Dni D. Mathei Sancti Angeli Cardinalis Gurensis coadjutoris Saltzburgen: Generalisque Imperii locumtenentis, quaeque in conventu Maximiliani Caes. Aug. Sereniss.que regum Uladislai, Sigismundi ac Ludovici memoratu digna gesta sunt, per *Riccardum Bartholinum* perusinum aedita. (így!) Cum gratia, et privilegio.“ — A könyv végén: „Hieronymus Vietor opus impressit Viennae. Impensis Joannis Wideman Augusten: quod impressioni XIII. Kalen. Sept. datum est, absolutum vero Idibus Septemb. Anno Domini M.D.XV.“ Negyedréiben, 16 ívre nyomtatva. — Ezen könyvnek D.II. alatti lapján az említett pórzendülésnek története egykoruan, s röviden így íratik le:

„Pannonos ¹⁾ cum diuturna, gravique servitute prementur, quemadmodum jugum excutere possent, meditabantur. Cardinalis Strigoniensis (*Bakacs Tamás*) cum populis cruciatem (így!) promulgaret, ad facinus iter praebuit, trecenti enim fere ab initio nomina dederant, sed paulatim multitudo crevit, Ducemque *Georgium Zechelium* (*Székelly Dózsa György*) elegerunt. Hic cum quater duello Turcas profligasset, propter res fortiter gestas summo in honore apud regem habebatur, sed cum nihil mercedis ob exantlatos honores, paratasque victorias a quaestore, cui rex mandaverat, percepisset, indignátus ultionem meditabatur, paulo post regium exactorem, tribus millibus ducatorum arreptis, interfecit, minatus etiam se Turcarum partes sequuturum. Id cum Pannoniae rex intellexisset, (nam is *Belgradi* arcis praesidium tenebat, ubi militum manus ad arcendos hostes semper excubabat) veritus ne Turcis regni obices aperirentur, illum ducentis ducatis,

¹⁾ Értetik a magyarországi parasztság.

equisque duobus auro, argentoque phaleratis donavit. Dum haec aguntur, Selimus Turcarum imperator cum oratore regis Pannoniae foedus iniit. Id cum rex, regnique duces rescisissent, rem occultare, atque in aliud tempus bellum in Turcas suscipiendum consulere, animosque, quantum poterant, ab incepto retrahere. Verum qui nomina pro cruce Christi dederant, rem damnare, impiumque esse, nec dignum pannonico nomini, nisi Christum sequerentur, asserere, atque deinceps de iis, qui incepto obstarent, se supplicium sumpturos palam dicere. Cum itaque nihil proficerent, cumque maximo odio, invidiaque praelatos, principesque, a quibus saevissime expilabantur, prosequerentur, *Georgium* ducem primo, deinde regem creant, crescenteque in dies servitiorum multitudine, *Joannem* quoque *Georgii Frutrem* (*Szé-kely Dózsa Jánost*), *Laurentium presbiterum* (*Pap Lőrincet*) hominem deperditum, audacissimumque, ac *fratrem Michaellem* duces creaverunt; hic mitis ingenii fuit, astu doloque insignis. Ii ergo validissimis copiis (octo enim exercitus fuisse memorantur) cum in pannonia crudelissime grassarentur, praedae aviditate, quam quotidie exercebant, corrupti, arma, quae contra Turcas principio sumpserant, in viscera patriae converterunt, atque tam impie malitiam exercebant, ut nobilissimis quibusque jugulatis, uxoribus, liberisque necatis, bona diriperent, alii stupro virgines corrumpebant, maritisque palo affixis, uxores in conspectu obscene demolibant. *Episcopum Schinadiensem* (*Csanádi püspök Csáki Miklóst*) ¹⁾ cum interceptissent, virum et prudentia et integritate memorabilem, palo per viscera transacto, necaverunt. Idem se et Strigoniensi, Quinqueecclesiensi, Palatinoque, viris honestissimis facturos minitantes, in regem minime saevituros affirmabant. Itaque quamplurimis devastatis castris, regionibus depopulatis, innumerisque nobilium interfectis, animosiores facti, *Budam* versus copias moverunt, usque Danubium ad *Pestum* oppidum castra metati sunt. *Budae* adeo tumultuatum est, ut cives urbem deserere aliquando cogitaverint. Sed cum consultando tempus terunt, *Bornemissa*, cum omnes ad propio-

¹⁾ Lásd : „Batthyány Episc. Csanad.“ 127. lapon.

rem ripam naves traxisset, Danubium cum parte copiarum transfrenatus, eos quasi oscitantes aggressus est, quos prope pagum *Subad* fudit, fugavitque. Budenses victoria elati, alterum exercitum ad oppidum *Pazcho* deleverunt, tertium ad *Seyves*, quarta autem pugna, quae circa *Debre*, *Themsivarque* (Temesvár), quod contra Turcarum incursiones praesidium est, a *Joanne* (*Zapolya*) Jazygum, i. e. Transylvaniae principe, cum diu, ancepsque certatum fuisset, profligato tandem exercitu, *Georgius* (*Székely Dózsa György*) rex captus est, quem inter duas scalas religatum, a latronibus suis, quos more patrio bestias vocare solitus est, devorari jussit, *Joannes* vero frater, post candentem galeam capiti impositam, in quatuor discreptus partes est, militum autem alii ad palum fixi, alii exenterati cum longo vitae cruciatu feruntur. Circa autem *Waradinum* cum *Laurentio presbitero* ita pertinaciter pugnatum est, ut tria hominum millia desiderata fuerint. Ducem et assatum, et a suis exesum ferunt. Ultimus *Michael*, quamquam et circa *Bachyam* et *Bayam* pagos reliquiae copiarum profligatae, prope *Syrmium*, cum fortiter pugnaret, victus est, reliqui autem, qui vel vinci, vel capi non poterant, ad inhospita montium fuga salutem sibi comparaverunt. Talis itaque exitus servili conspirationi datus.“ — *Cuspinianus János* ily című munkájában: „Congressus et Celeberrimi Conventus Caesaris Max. et trium Regum Hungariae, Bohemiae, et Poloniae In Vienna Pannoniae mense Julio. Anno M.D.XVI. facti brevis ac verissima descriptio,“ — ezen pörzendülésnek iszonyúsága, s annak Bartholinus Riccárd általi leírása felől (melyet most közlöttem), ily ítéletet hozott 1515-ben: „quod seculum mihi narrabit simile facinus? quis unquam talia aut legit aut audivit? sed longe majora sunt, quam quae scribuntur, multa enim ob pudorem nemo scribere audet.“ —

Ugyan ezen könyvnek H. 2. jegy alatti lapján olvasható következő szavakkal említették Zapolyai Jánosnak I. Ferdinánd házassága elleni 1515-beli törekedése: „Dum itaque musarum svavitate delectamur, rumor increbruit (hic Posonii), Joannem Vayvodam cum quinque millibus Pannonum a Turcis fusum, fugatumque esse. Is enim cum cis Danubium esset, ut aliquod egregium navaret opus, pontem in fluvium

jecit, oppidumque Sarnoviec ad alteram ripam obsedit. Turcae collectis undique militibus, Pannonum castra aggressi sunt, tantaque ab iis strages illata, ut aegre Vayvoda saucius cum paucis evaserit. Alii factum Ducis culpa dicere, alii exploratorum incuriam accusantes, defendere, atque ut cujusq. odium, ac benevolentia erat, rem culpa dignam, aut indignam facere. Sequenti die, ut cladem tegerent, laevius factum vulgari. Velites scilicet trecentos a Turcis, qui in insidiis erant, intercaptos, caesosque. Verum, ut prior fama fuit, praesidium, quod illic tenebatur aviditate gloriae, a Vayvoda amisum est, *qui cum Regis Uladislai filiam sibi in uxorem dari urgentissime efflagitavisset, et quo minus cum Caesare affinitas contraheretur, pro viribus obstitisset, aliquid praeclarum, gloriosumq. moliri tentabat, ut inde sibi Regis benevolentia, regnique favore comparato, quod optabat, facilius consequi posset. Sed longe aliter, quam sperabat, accidit.*“ Ezen adat annyival is inkább érdemli historiai figyelmünket, mivel oly egyén által iratott, a ki ugyan azon időben II. Ulászló udvarában vala, s következőleg a dolgot hitelesen tudhatta.

X.

VITÉZ JÁNOS ÉS EPERJESI JÁNOS 1514-beli
EMLÉKEZETÖK.

Előbb váradi püspök, azután esztergami érsek Zrednai Vitéz János († 1472. aug. 9.), nem csak polgári érdemeiről, de tudományos műveltségéről is első Mátyás király idejében oly annyira ismeretes volt, még hazáján kívül is, hogy az akkori külföldi tudósok barátságát, társalgását, és tudományos tanácsát örömet keresték. — Így p. o. kereste meg ötlet váradi lakában amaz azon időben oly annyira híres csillagász Regiomontanus János is, a ki *Peurbach Györgynek*, általa rendezett csillagászati abroszait Vitéz Jánosnak nem csak ajánlotta, hanem Vitézzeli társalgásának emlékéül *váradí égabroszoknak* is nevezte, valamint ez a következő című könyvnek tartalmából kitetszik:

„Tabulae Eclipsium Magistri Georgij Peurbachij. Ta-

bula primi mobilis *Joannis de Monte regie.*“ — A könyv végén : „Absolutum est hoc illustre Tabularum Eclypsium, et Primi mobilis opus Arte, et industria solertis viri Joannis Winterburger. Impensis vero Leonardi et Lucae alantse fratrum Civium Viennensium. Anno Christi 1514. Idibus Aprilibus. Elimatum denuo et recognitum summa cum diligentia a Georgio Tannstetter Collimitio Artium, et Medicinae doctore, Nec non Astronomicae rei Professore ordinario Viennae Austriae. Imperante invictiss. Romanorum Imperatore Maximiliano Caes. Aug. P. F. P. P.“ — Egész rétben.

E könyvnek második lapján találtató ajánlólevélben, melyet Tannstetter György Resch Tamáshoz írt, a többi között ez mondatik : „Suscepi igitur praestantissime Thoma jam primum praelo excusas tanti Mathematici (Peurbachii) tabulas, quas Joannes de monte regio authoris discipulus *Waradinski Episcopo* dedicaverat ¹⁾ et *Waradienses tabulas* appellavit.“

De érdekes e könyvben még az is, hogy, következvén az említett ajánlólevél után a „Praefatio Magistri *Andreae Stiborii Boij*,“ abban egy más tudós hazánkfiának emléket is leljük : „Potissimum hoc aureo saeculo, quo et versis literis scribere usus inolevit (értetik a könyvnyomtatás) caepit et Mathematicorum multitudo per universam pene germaniam increbrescere. Claruerunt Viennae praenominato cum doctore Theologiae Joanne Phortzn, Magistro Kupfersperger, *Joanne Epperies*, Joanne Dorn : monacho predicator,“ sat. — Be kár, hogy Eperjesi Jánosról ennél többet nem mondhatunk. — Lám, ha a most említett könyvnek vagy egy példánya a jelenig meg nem maradott volna, bizonynyal e ritka könyvvel együtt hajdani tudós honfink Eperjesi Jánosnak is emlékezete örökre elnémult volna.

---

¹⁾ Vesd össze itt azokat, a melyek a Tud. Gyűjt. 1829. XII. 88, és 89 lapon mondatnak.

XI.

A VELENCEIEK ÁLTAL ELFOGLALT RÉSZEI
MAGYARORSZÁGNAK.

Azon fegyveres elfoglalások, melyeket a velenceiek nagyravágyó indulatból más nemzetek s fejedelmek kárára tettek, általánosan előszámláltatnak 1510-ben a következő cím alatt közrebocsátott szónoklatban:

„*Ludovici Heliani Vercellensis, Christianissimi Francorum Regis Senatoris, ac Oratoris de bello suscipiendo adversus venetianos et Turcas oratio Maximiliano Augusto, in Conventu Praesulum, Principum, Electorum, et civitatum Romani imperii dicta in Augusta vindelica. IIII Idus Aprilis. Anno a partu virginis Millesimo quingentesimo decimo.*“ — A könyv végén: „*Impressum Augustae Vindelicorum per M. Joannem Othmar, apud Cenobium sanctae Ursulae cis Licum. Anno salutis humanae. M. D. X. die XII. Maii.*“ Negyedréiben.

Magyarországra nézve ezen beszédben ezeket olvashatni: „*Testis est Serenissimus Rex ungarorum (Uladislaus II), cujus prope tercentas insulas, decem civitates episcopales, duas provincias Dalmatiam ac Liburniam, tot portus, quingenta circiter millia passuum maritimi littoris occupaverunt.*“

Magyarországnak ezen tengerparti részei a velenceiek által nem II. Ulászló, hanem még Zsigmond király idejében foglaltattak el. Fentartotta azonban Magyarország azokhoz való jogát a legújabb időkig.

Ugyanezen tengerparti részekért véres csatákat vívtak ősünk II. és III. István, III. Béla s IV. László királyaink alatt, míg végre I. Lajos 1357-b. Velencét minden, Dalmáciához és annak szigeteihez való jogáról lemondani kényszeríté. Az erről 1358-ban írott okmányban ugyanezen részek, melyek fenemlített Helianus Lajos által csak általánosan említettek, név szerint így soroztatnak elé: „*a medietate scilicet Guarnarii (azaz a medietate Carnici sinus) usque ad confines Duracii, omnibus civitatibus, terris, castris, insulis, portubus, et juri-*

bus, quae (nos Veneti) habuissemus, et tenuissemus, habebamus, et tenebamus in eisdem quoquo modo, et specialiter civitatibus Nonae, Jadrae, Scardonae, Sibenici, Tragurii, Spalati, et *Ragusii*,¹⁾ in terra firma existentibus; item civitatibus et terris adjacentibus, videlicet Cherzo, Veglia, Arbo, Pago, Brachiae, Lesinae, Cursulae, cum insulis earundem, cum omnibus pertinentiis, et utilitatibus earundem; ac titulis Dalmatiae, Croatiae, quibus uti consueveramus, et totum ipsorum jus et dominium, et proprietatem, si quas habuissemus, in ipsum D. regem (Ludovicum I), et successores suos sponte, deliberate, et cum maturitate transferentes, renunciantes insuper omni actioni, et omni juris et legis beneficio“ stb. (Lásd: Fejér. Cod. Diplom. Tom. IX. Vol. II. 656. lapon).

De hazánk mindemellett is ezen tengerparti részeinek állandó birtokában nem maradhatott, mert a magyarok és királyuk Zsigmond közt 1397-től 1403-ig létező villongások alkalmával Dalmáciának lakosai nápolyi Lászlónak, kit a megelégedetlen magyarok már 1397-ben királyuknak meghívtak, pártját követvén, Zsigmondot nem akarák továbbá királyuknak ismerni. Azonban lecsendesedvén Magyarországon a viszálykodások, s nápolyi László is látván, hogy Dalmáciát meg nem tarthatná, ami még keze között volt, azt Velencének százezer aranyért eladta 1409-ben. Ezért 1413-ban hadat indított Zsigmond Velence ellen, de serege megveretvén, Zsigmond, mivel a konstanci nagy zsinatra sietett, pénze pedig nem vala, Velencével, kétszáz ezer aranyok fizetéseért, öt esztendőre fegyvernyugvást kötött; s mivel Velence

¹⁾ Ragúza Magyarországnak birtoka alá (mely azonban lassanként csak is oltalomná vált) jött ugyan ezen 1358-beli okmány következtetésében, s hazánkunk oltalma alatt, habár gyakran adózott is a töröknek, maradt a mohácsi vénapig (1526), mely Ragúzát is azután a török iga alá vetette. — 1684. aug. 20-dikán Ragúza magát ismét I. Leopoldnak mint magyar királynak oltalma alá adta, (az erről kelt alkulevél találtatik a császári levéltárban), de ezen oltalom sem lehetett állandó a töröknek még akkori hatalma miatt. Erről, és Ragúzának további sorsáról lásd: Engel: Geschichte des Freystaates Ragusa. Wien. 1807.

azután is több versen a bő költséget szerető Zsigmondnak pénzt nyújtott, Dalmáciában mind beljebb beljebb terjeszkedett.

Ezen terjeszkedéseket a magyarországi rendek 1433-ban nehezen vévén, sürgették ugyan Zsigmondot, hogy ezen tengerparti részeit hazánknak foglalná vissza Velencétől, de Zsigmond ugyanazon évben Rómába menvén, hogy ott magát romai császárrá koronáztassa IV. Eugén romai pápa által, a ki maga is velencei fi vala, arra biratott, hogy Velencét meg ne támadná, s így Velence ezen részeknek birtokában maradt²⁾.

Hallgatásba merülni láttatott ezen részeknek visszafoglalása még I. Mátyás alatt is, akiről egy névtelen, s még kiadatlan egykoru osztrák kronista (a bécsi császári könyvtárban) a következőket panaszolja: „Quis non ingemiscat, quod Mathias rex ungarorum vires suas numero, et pondere sat amplas ad subjugandam Viennam, Austriamque, ad quam nec regnum ejus, multo minus persona ejus quidquam juris habebat, nostra aetate converterit, siquidem sane sacius fuisset, tantas vires ad adterendos Turcos, aut saltem ad recuperandas maritimas Ungariae antiquas provincias pleno jure convertere. Sed placuit regis hujus animo gloriae quidem semper, sed recti non item semper cupido, horum oblivisci³⁾).

²⁾ Böven s alaposan kimerítette e tárgyat Pray György ily című kézirati értekezésében: „De Jure S. Regni Hungariae Coronae in Partes Dalmaticas, fide Diplomatica stabilito.“ Megvolt 1805-ben magyarországi nádor József főhg könyvtárában, — de tudomásom szerint megvagyon a császári levéltárban is. — Praynak ezen munkáját nem említi Paintner Mihály Pray élete s munkái leírásában.

³⁾ Mennyire érdemlette Mátyás királyunk irigyeitől ezen vádat, vagy pedig annak általunk mentességét? annak bírálása bővebb kritikai értekezést kíván, azért azt elmellőzve, meg kell mindazonáltal vallanom, hogy alig magyarázhatom meg magamnak az 1485-beli országos végzésnek ezen, Mátyás király megegyezésével kelt szavait: „Tota Dalmatia subiacere debet judicio Palatini, et pro proventibus habet (Palatinus) in illa certas insulas.“ (Corp. Juris Hungar. I. 233. l.). Habár tagadhatatlan, hogy Magyarország azon időben némely egyes csekély számú tengerparti szigetekre tetteles jogot gyakorolni láttatott is („Engel: Geschichte des ungr. Reichs, und seiner Nebenländer.“ II. 559. l.), de hogyan rendelkezhetett 1485-ben akár Mátyás király, akár pedig Magyarország egész Dalmáciá-

II. Ulászló királyunk 1508-ban únszoltatván I. Maximilián császár által a Velence elleni háborúra (lásd: „Katona Hist. Critic.“ XVIII. 529. l.), ugyanezen részeket akkor annyival könnyebben visszafoglalhatta volna, mivel Velence ugyanazon időben mindenfelől megtámadtatván, erejében nagyon el vala gyengülve, de Ulászló, szokott lomhasága miatt, pusztá szavaknál nem mozdított egyebet. (Lásd: Katona. e. h. 570. l.).

Igy múltak századok. — Végre királyunknak I. Ferencnek sikerült az 1797. oct. 17-kén végre hajtott campoformiói békekötés útján, az ádriai tenger, és az Ecs vize között fekvő tartományt, Velence városával, Istria s Dalmáciával együtt, az osztrák birodalomhoz csatolhatni, s így Magyarországnak fenemlített tengerparti részei is, három század lefolyása után, visszakerültek azon fejedelemnek birtoka alá, aki egyszersmind Magyarországnak is királya volt. Ennek pedig következése az lett, hogy hazánknak országos rendei 1802-ben a pozsonyi gyűlés alkalmával Magyarországnak sokszor említett tengeri részeit Dalmáciával együtt a magyar koronához visszaesatoltatni kérték, mely kérésre 1802-ben october 17-kén a következő királyi válasz keletkezett: *Quoad Dalmatiam agnoscit Sua Majestas SS., hanc ad jura Sacrae Coronae pertinuisse; cum tamen proposita circa suscipiendam illius cum Regno Hungariae conjunctionem quaestio gravior sit, quam ut in moderno rerum exterarum nexu, et ratione etiam status publici nunc superari possit, Sua Majestas SS. meritum isthoc uberius expendet, altissimamque Resolutionem suo tempore elargietur.*“

Sürgették honfiaink ezen visszaesatoltatást az 1805-beli országgyűlésen is, de, az ugyanazon évben I. Ferenc királyunk és Franciaország közt kiűtött szerencsétlen há-

---

ról („Tota Dalmatia subiacere debet iudicio Palatini.“), midőn az akkor birtoka s hatalma alatt nem volt? Ha a fenemlített törvénycikknek szavait csupán jogfentartásnak, vagy valami, de nem tudom minő eszes politikai ráfogásnak nem akarjuk tartani, úgy kénytelenek vagyunk feltenni, hogy itt valami olyas rejlik, a miről krónikásink említést tenni elmulasztottak.

boru félbeszakasztá ezen tengerparti részeknek további birhatását, mert a dec. 26-kán (1805) kelt pozsonyi békekötés nyomán I. Ferencnek le kellett mondani a velencei hajdani köztársaságnak azon részeiről, melyek a campoformiói békekötés nyomán tulajdonaivá lettek, s mostan I. Napoleonnak olasz királyságához csatoltattak.

Kilenc harcias év lefolyása után újra sikerült I. Ferenc királyunknak ezen tengerparti részeket 1813-nak vége felé a franciáktól győztesen visszafoglalni, melyeknek birtokában 1814-ben mind a bécsi congressus, mind pedig a párizsi békekötés által állandóul megerősítettet. S így valósultak I. Ferenc királyunkra nézve a hajdani költőnek e szavai :

„Et redit ad dominum, quod fuit ante suum.“

XII.

VERBÖCI ISTVÁN EMLÉKEZETE.

Verböci Istvánnak törvényeskönyve legelőbb is Bécsben Singrenius János betűivel nyomtatott ki 1517-ben ily cím alatt :

„Tripartitum opus juris consvetudinarij inclyti regni Hungariae: per magistrum *Stephanum de Werbewcz* personālis prēsentie regie majestatis locumtenentem accuratissime editum.“ — A könyv végén: „Impressum Viennae Austriae per Joann. Singrenium. Anno dom. M.D.XVII.“ — egészrétben. ¹⁾

— Ezen törvényeskönyvnek bérekesztése után következik :

„Carmen *Hieronimi Balbi* Doctoris, Praepositi posoniensis, et Socretarii Regiae Majestatis.“

„Inclita, quae Sciticis gens prodiit Hungara terris,

Nil nisi sangvinei Martis amabat opus,

Clara quidem bello, partisque decora triumphis,

Sed non pacificae conscia legis erat.

Non fora legitimis resonabant sparsa tabellis

¹⁾ Ezen törvényeskönyv Bécsben háromszor jött sajtó alá, ú. m. 1517. 1545. és 1561-ben. — Német nyelvre fordítva jelent meg ugyan Bécsben 1555-ben.

Nullaque conscripti regula juris erat.
 Jus dubie pendens, incertaeque alea litis,
 Sparsaque clamoso jurgia vana foro.
 Inde (nefas) patriis ejectus sedibus haeres
 Haesit, et alterius substulit alter opes,
 Inque pari causa, lata est sententia dispar,
 Et modo qui victor, mox fuit ille reus.
 At Stephanus veterum laudes egressus avorum
 Adtulit optatam providus author opem.
 Qui nunc Pannoniae perscribit jura feroci,
 Armaque fulta sacris legibus esse jubet,
 Ille aperit regni triplici decreta libello,
 Et notat ambiguo jura tuenda foro.
 Atque docet mores, longo servabit ab aevo
 Quos Scitha, Caesareis legibus esse pares,
 Et quae vix poterant numeroso codice claudi,
 Sedulus in paucas diggerit ipse notas,
 Actio certa patet, certa est praescriptio rerum,
 Et contestatae formula litis adest.
 Quisque suum noscens, alieno limite cedit
 Sponte, nec infirmus praeda potentis erit.
 Jusque, piumque colent placida sub lege quieti,
 Sorte pari causas Croesus, et Irus agent.
 Macte animi qui tanta tuis dare commoda nosti
 Gentibus, insignis fama futura tua est.
 Ut Cretae Minoa colunt, Argique Phoroneum (igy!)
 Legifer, et Spartae templa Licurgus habet,
 Utque Solone suo dociles laetantur Athenae,
 Sic laudes referet Pannonis ora tuas.
 Major erit sacris, qui moenia legibus armat,
 Quam qui belligerae congerit artis opes.
 Nam licet arma vacent, solidi stat gloria juris,
 At sine jure parum Martia bella juvant.“
 „Benedicti Bekenii ²⁾ ad Dominum suum Epigramma.“
 „Hos proprius delectat amor, sed gloria famae
 Hos juvat, et mentis non colit ille bona.

²⁾ *Békényi Benedek* emlékét lásd feljebb a 70. lapon.

Tu rarus o nimium, nimiumque iterumque beatum (igy)
 Cum patriis studeas moribus, atque fide.
 Lycurgus sanxit leges, et commoda gentis
 Inachiae, et Siculos perdocet alma Ceres,
 At tu probatas multo discrimine leges
 Congeris, et nostros patria jura doces.“

Ezután következik bérekesztőleg: „Ejusdem (Benedicti Bekenii) in Ardelionem, et Zoilum Epigramma.“

„Si tibi livor iners urit praecordia tantum,
 Ut patriis nobis consuluisse bonis,
 Vel te dura silex genuit, seu torva Megaera,
 Vel si quid magnus saevius orbis habet.
 Si potis est, jubeo viventem Zoile lingvam
 Comprime, vel si non, pestis acerba voret,
 Post cineresque tuos, frondes quot in arbore cernis,
 Plutonis poenas tot tibi regna parent.“

Ezen verseket azért írtuk itt terjedelmesen által, hogy az akkoron honunkban is divatozó latin ajku költészeti ízléssel és szellemmel megismérkedhessünk.

A mi pedig Verböci István törvényeskönyvének fenn említett első kiadását illeti, annak némi apróbb körülállásairól szól maga Singrenius János azon levelében, melylyel csakugyan 1517-ben következő című nyomtatási munkáját Verböcinek ajánlotta.

„Petronii Arbitri Poetae Insignis, atque praeclari Satyra non minus festiva, et elegans, quam studiosae juventuti frugifera, ac utilis, nuper exactissime in lucem edita.“ — A könyv végén: „Habes lector ingeniosissime si vetera placent, Satyrae Petronii Arbitri festivae atque elegantis finem, quae a nobis accuratissime impressa ad communem studiosorum usum, nam admodum rara est. Sunt et alia ejusdem Petronii opera, quae prope diem, tempus oportunius nacti, in lucem dabimus. Vale lector studiose. Nonis Augusti. 1517.“ — Negyedréiben. — A második lapon ez olvasható:

„Praestantissimo Viro, ac Domino Magistro *Stephano de Verbeucz* inclyti Hungariae regni regiae majestatis locumtenenti. Joannes Singrenius Calcographus se se humiliter

commendat. Cum superiori mense abhinc plus minus quarto opus tuae dominationis revera luculentissimum de inclyto scilicet Hungariae regno, ac privilegiis ejusdem, in officina nostra libraria non sine magno labore penitus ad umbilicum . . . . . deductum esset, insuper etiam munere, quod excellentia miserat tua, satis superque ornato, et decenti forem donatus, subinde in animo agitavi, quidnam tali viro dignum munusculi loco remitterem“ stb.

Hogy Verböci Istvánt II. Lajos király 1520-ban Romába X. Leo pápához követségbe küldötte, azt Istvánfi után igen is tudjuk, de hogy II. Lajos ötöt 1521-ben a római császárhoz, és a német birodalmi nagy gyűlésre is Wormsba követnek küldötte, azt hitelesen csak a következő című könyvnek ajánlóleveléből tanuljuk:

„Ad Carolum Max. Imperatorem. Et Hispaniarum Regem, *Fratris Ambrosii Cath. Ord. Praed. Apologia pro veritate Catholicae, et Apostolicae fidei: ac Doctrinae Adversus impia ac valde pestifera Martini Lutheri Dogmata.*“ — Ez után következik csakugyen a címlapon: „Index operis.“ — A könyv végén: „Anno domini M.D.XXI. Die vero XXVII. Aprilis. Ex secunda recognitione.“ — Negyedréiben, 315. lap. — E munkának második kiadását ajánlotta II. Lajos magyar királynak maga: „*Stephanus de Werbeucz* ejusdem vestrae Serenissimae Majestatis praesentiae personalis locumtenens, et erga Caesaream, Catholicamque Majestatem ad conventum totius Imperii generalem WORMATIAE celebrandum Orator destinatus.“ — Ezen második kiadásnak alkalmát, és II. Lajos királyhoz intézett ajánlásának okát így adja elé Verböci említett ajánlólevelében:

„Abeunti nuper mihi ex Pannonia Serenissimae Majestatis Vestrae ad Carolum Caesarem invictissimum, ac Hispanicam Regem Catholicum, totiusque romani imperii illustrium principum conventum Oratori, insvetus, ac fide carens de Luthero rumor perlatus est, quo is . . . . . laudem a crimine sumit . . . . . Auxit admirationem, quod plures non omnino vulgares homines Lutheranis erroribus praeter modum conspexerim irretitos. Quaerebam subinde studiose, essetne peritus quispiam catholicae veritatis amator, qui huic homini

..... pro rei indignitate se se acriter opponeret? Haec percunctanti mihi librum mox mox quispiam obtulit laetabundus ..... Allectus ego, ac plurimum delectatus, cepi pro temporis angustia librum hunc ipsum cursim, ac citis, ut ajunt, oculis lectitare. Reperi scriptorem felicissime, quod promiserat, executum ..... Percunctabar ..... an esset sufficiens exemplariorum horum copia? Percepi, vix praeter hoc iis in locis alterum reperiri. Displicuit rei tam necessariae tanta haec penuria. Nec ad communem hominum utilitatem tunc aliud occurrebat, nisi ut quamprimum *librum iterato excudendum meis etiam sumptibus demandarem*, ratus aptissime reservari, quicquid in Christi, et fidei nostrae commodum fuerit collocatum ..... Hunc igitur libellum aureum ..... nostra opera tuo nomine excusum denuo, Majestati Vestrae Serenissimae ..... mittendum curavi eam praesertim ob causam, quod fidei nostrae zelus in te adolescenti quamvis adhuc, ferveat ferventissime, curaeque sit Majestati Vestrae maximae, ut optimum regem decet, ne regnum tuum longo jam seculo christianissimum Lutheriano tandem, quod absit procul, contagio corrumpatur ..... Majestati Vestrae pro viribus enitendum, ut pestis hæc saevissima tuo auspicio a regno ipso toto ultro Sauromatas penitus relegetur ..... Quod faxit Deus optimus, atque summus. Cursim haec Viennae sexto Nonas Martii, anno ab incarnatione Christi 1521.“

Hogy egyébiránt Verbőcink, a ki magyarul, latinul, görögül, és németül folyvást, és ékesen tudott beszélni,³⁾ a maga idejében sok külföldi tudóssal barátságos viszonyban élt, sőt azok által gyakran meg is tiszteltetett, annak bízonyossága az, hogy neki a következők által az itt előszámlálandó munkák ajánlottak.

I. — „Prima pars Plybiani Indicis editi per Joannem Camertem ordinis minorum sacrae Theologiae D. In qua tabellae pictae instar, mira litterarum connexionem dicuntur ea omnia, Geographiam praeter, quae toto Plybiano volumine continentur.“

³⁾ Ennek tanúbizonyságát lásd az itt következő cikkben.

„Pars secunda Plyniani Indicis ejusdem *Joannis Camertis*, Geographiam, id est: Terrae, et in ea regionum, montium, Promontiorum, specuum, sylvarum, fontium, lacuum, fluminum, marium, insularum, oppidorum, populorumque descriptiones continens copiose secundum inter se seriem litterarum.“ — A könyv végén: „Impressa Viennae Pannoniae per Hieronymum Vietorem, Joannemque Singrenium artis socios. Sumptibus Leonardi, et Lucae Alantseae fratrum, ac civium Viennensium optimorum, quibus idem Joannes Camers, apud quem tantum opus publicandi fuerat autoritas, hunc Plynianum Indicem, facultatem tribuit imprimendi. Anno videlicet a Christo natali M.CCCCC.XIII. Calendis Septembris.“ — Negyedréiben. — Mind a két rész külön külön Verbőcinek vagyon ajánlva Camers által. — Az első résznek ajánlólevele így kezdődik:

„*Joannes Camers* Ordinis minorum Sacrae Theologiae Doctor *Stephano Verbeucio* Pannonio, bonarum artium cultori optimo S. P. D. . . . . . Has studiosis non inutiles, ut credimus, vigílias pro incepta nos inter amicitia tibi dicavimus, majora deinceps, nam plura sunt in manibus, Deo comite dicaturi. Viennae Pannoniae Anno M.D.XIII. Pridie Kalen. Septembris.“ — A másodiknak ide tartozó szavai ezek:

„*Joannes Camers* Ordinis minorum Sacrae Theologiae D. *Stephano Verbeucio* Pannonio, virtutum, ac virtutes colentium insigni cultori S. D. P. . . . . . Quum teste Platone, non nobis solum nati simus, vigílias hasce nostras, sperendas fortassis multis, sub tuo nomine aliis communicare statuimus . . . . . Viennae Pannoniae Anno . . . . . M.D.XIII. Sexto Calendas Augusti.“

II. — *Jani Pannonii* quinque ecclesiarum Praesulis, Poetae candidissimi, Elegiarum aureum Opusculum. Extant Autoris ejusdem poemata plurima, quae in manus studiosorum propediem ventura sperantur.“ — Ez alatt: „*Joannis Camertis* Ordinis Minorum, sacrae Theologiae professoris, ad egregium virum dominum *Stephanum* (értsd: *Verbőci*) Maecenatem alterum Hexastichon:“

„Virtus magna fuit versus scripsisse disertos,
 Turpe sed hos longo delituisse situ.
 At tua cura diu non est id passa nefandum,
 En relegunt vates carmina Jane tua.
 Multum igitur Janus: multum Pannonia tellus

Debebit *Stephano* docta Minerva simul.“ — Ez után pedig: „*Francisci Zelei* wacien. et Posonien. ecclesiarum Canonici Carmina ad Lectorem:“

„Pegasei quantum Latices: quid vivida laurus
 Vatibus attribuat plectra sonora simul.
 Praesulis hic Jani modo Pannonis indicat orsus
 Terse qui latio carmina more dedit.
 Hic Patriam illustrat, generi et laus maxima cedit,
 Et sua perpetuo nomina clara manent.
 Quippe tibi favum pulcherrima praemia lector
 Spondet, et armigeræ se duce castra deae.“

Mind ezek teszik a címlapot, — a könyv végén pedig ez áll: „Hieronimus Vietor, et Jo. Singrenius Viennae impri-
 mebant.“ — Negyedrében, esztendőszám nélkül (1514), négy ívré nyomtatva.

A második lapon foglaltatik a következő nagyon érdekes levél:

„Egregio Domino *Stephano de Werbeucz* Patrono suo inclutissimo *Benedictus de Beken* S. D. — Diutius mecum deliberans, quam sit ingenio dignum, si quando nos, nostramque patriam laudum insigniori virtute accumulatiorem, splendidioremque aspiceremus, verum ut fatear, cum martiale bellum laudis deliberatae desiderat praeconium, erit patria nulla, praeter animosos Ausonios, quorum facta stelligeri coeli petunt asensum, qua sudanti virtute nostratibus certet. Quid autem pulchrius fieri potuisset, quam egregie gesta patrum monumento litterario aere obduro perenniori quispiam efficacior, perspectabilioremque reddidisset. Penuria siquidem ingenio elucubratorum ex nostra gente taciturnitatem delitescentem genuit, exterorum vero vecors invidia pulcherrime factorum nostrorum non attendebat excellentiam, sic sub tam

rigescenti silentio multa per tempora vitam sine celebri memoria duximus. Non quia defuit nobis ingenii valor, non liberalitatis strenua majestas, quae sola vita est ad undantis scientiae apicem, decentisque corporis decorata proceritas, quae omnia quam studiosis conveniat, et decens sit, dubitat nemo. Obfuit sed quoniam sangvinolenti belli continua exercitatio. Illa enim majorum oblectabat animos, devastantis omnia belli defendam miseriam quantam fecerint, noverunt hi, qui vesana contumacia superbiae ducti quippiam adversi eis moliti sunt. Cum vero pacis clementior ubertas gloriam tum patriae, tum genti splendorem indidit, paulatim pallescentis Minervae dulciloqua speciositas nostros fulcivit homines; quod brevi in eo studio, quo vita honestatur, gloria dilatatur, omnis denique floridae virtutis honos amplificatur, profecerimus, dat apertissimum argumentum Joannes Pannonius poeta gracili facultate sublimis, et citra Sulmonensis vatis deliciosam lyram resonabilis. Cujus nuperrime paucula carmina ad me misisti, quae cum Cecropide choturnata sint, erunt testes qui perlegendi favorem nostro indulserint poetae. Quae inquam carmina ob incuriae calamitatem cicatricibus duriusculis scatebant, praestantissimi attamen viri, praeceptorisque jucundissimi Joannis Camertis sacerrimae theologiae professoris inclitissimi cura usque adeo pristinae excellentiae redacta sunt, ut non secus resonare videantur, quam si emunctae naris autor mundissimo ore, delicataque camaena circumserpentis rivuli marginem reboaret. Scripseras siquidem brevi in curriculo longe majuscula ex operibus suis mittere, quod ut facias petimus nos omnes, quibus amaenissimi poetae evigilatum opus cordi est. Ne vero (ut dicunt) in sinu gaudemus, efficias vel ob tui sanctissimi moris, et consuetudinis indelebilem pietatem, habes enim pro arbitrio maximam ubicunque ad ea aquirenda libertatem; si enim armorum fragoso strepitu alias terremus nationes, obstupescere faciamus, decens est, animi eminentia, qua quantum in utraque arte fulgeamus virtutis est videre illos, qui praesentis saeculi fruuntur amicabili dulcedine, et non minus illos, qui post nostram peregrinationem subsequuntur. Ista vero praesentia nominis tui titulo insignire curavimus. Camertisque tui,

ut mei curam velim suscipias. Vale felix. Kalen. Martiis. 1514.“

Ez után következnek *Pannonius Jánosnak* ily című elegiái :

„Ad divam Feroniam, Najadum italicarum principem.“

„Laus Andreae Montegnae pictoris patavini.“

„Blasio militanti.“

„De stella aestivo meridie visa.“

„De apro et cervo.“

„Threnos de morte *Barbarae matris suae*.“

„In lunam, quod interlunio matrem amiserit.“

„Mathias Hungariae Rex Antonium Constantinum poetam italum alloquitur.“

„De se aegrotante in castris.“

„Conquestio de aegrotationibus suis in mense Martio.“

Ezen elegiákat követi Camersnek ily tartalmu levele :

„Joannes Camers Ordinis Minorum, sacrae theologiae professor, Egregio viro domino *Stephano Verbeucio* S. P. D. — Relegi diligenter, Stephane humanissime, decem Jani Pannonii quinque ecclesiarum praesulis elegias, quae (absit adulandi suspitio) splendore carminis cum antiquitate, non longo intervallo, certare videntur. Condolui, Deum testor, poetae facundissimo, quod ejus digna posteritate carmina merita laude privarentur, ac nescio quorum vitio tam inversa e turpi situ prodirent in lucem. Has siquidem elegias jam nomine tuo excusas tipis optimis ita depravatas, mutilasque accepimus, ut in locis plurimis vix earum sensus integer posset percipi. Dedimus tamen amore tui operam, ut eo nitore, quo a vate Jano conscriptae sunt, ab his, qui docta cupiunt, legerentur. Tuum deinceps erit, (quum impense doctis faves) ut si qua Jani opera delitescunt, ob Pannonum gloriam, Jani meritum, et tuam tandem in hisce rebus vigilantiam ostentandam conquirere, et conquisita huc transmittere, transmissa operà nostrà castigentur, et suo denique nativo restituta candori, studio demum tuo in manus exeant peritorum. Vale. Viennae Pannoniae, Pridie Idus Martias. 1514.“

Végre e ritka könyvet rekeszti :

„*Benedicti Bekenii* Distichon ad Lectorem :“

„Quem totiens Janum contendas improbe livor

Nonne pudet talem dilacerare virum?

Porge manus igitur poscenti mente benigna

Jano, si Jani carmina culta placent.“

III. — „Joannis Camertis Minoritani artium, et sacrae Theologiae Doctoris, in C. Julii Solini *ΠΟΛΥΣΤΩΠΑ* enarrationes. Additus ejusdem Camertis Index, tum literarum ordine, tum rerum notabilium copia, percommodus Studiosis. Cum Gratia et Privilegio Imperiali.“ — A könyv végén: „Excusum est hoc opus Solinianum cum Enarrationibus egregii sacrae Theologiae Doctoris Joannis Camertis Minoritani, Anno nativitatis domini MD.XX. Viennae Austriae, per Joannem Singrenium, impensis honesti Lucae Alantse, civis, et Bibliopolae Viennensis.“ — Egészrétben. 336 lap, az „Index“ nélkül.

Az ajánlólevélnek ide tartozó szavai ezek:

„Joannes Camers . . . . . praestantissimo, ac doctissimo viro domino magistro *Stephano Verbeucio* Pannonio, inclyti Hungariae regni Majestatis locum tenenti, perpetuam felicitatem deprecatur, et optat. . . . . Similibus te quoque lectionibus oblectatum, fidem faciunt inter caetera tot ad me variis temporibus scriptae literae, quibus animi tui integritas, ingenii solertia, sermonis comitas, rerum multifariarum experientia, dicendi concinna facilitas, a quovis politioribus studiis bene instituto vel primo aspectu deprehenditur. Pannonicae insuper institutiones a te nuper docte, et eleganter aeditae legisse te diligenter nobiles authores, id est, Jurisperitos primarios, ac optimos historiarum scriptores, efficax perhibent testimonium. Quam bene studiosis consultum foret, si id tempus, quod curis ad regnum maxime pertinentibus, assidue a te impenduntur, in revolvendis bonis authoribus, ac scribendis libris contribuere licuisset. At non omnia possumus omnes. . . . . Has ergo paucarum noctium vigilias libuit sub tuo tantum nomine publicare, quibus affectum erga te meum, tui ipse in primis, tum lecturi eas alii agnoscerent passim omnes. . . . Vale felix semper ad vota. Viennae Pannoniae. VI. Calendas Februarii, anno . . . M.D.XX.“

A magyarokról és Verbőciről Camers, e munkájának

163-dik lapján is így emlékszik: „Qui hac tempestate Pannoniam incolunt, a Scythis se traxisse originem praedicant, et *Hungaros ab Hungaro eorum Rege nomen habere*. Qui plura cupiunt, legant epistolam XXI. 34 epistolarum libri *Francisci Philelfi* viri undecunque doctissimi . . . . . Quantum nostra quoque tempestate Pannonii bello valeant, inter plurima argumenta maximum illud est, quod atrocem Turcarum impetum frequenter reprimunt. *Essent utinam inter se ejus regionis primates unanimes*, ea enim ratione nedum illatam ab iis injuriam repellerent, sed ultro non minorem vim hostibus inferre possent. Inter Pannonios non paucos reperies, qui bonis disciplinis omnem operam collocant. Mitto alios huius professionis complures, est inter Pannonicam nobilitatem *Stephanus Verbeutius*, vir, si humanitatem queras, humanissimus, si ingenium expostules, ingeniosissimus, si studiorum amatorem exquiras, is hujus genus hominum amantissimus, si in rebus agendis consultorem expetas, Stephanus se offert consultissimus. Id fatebuntur profecto omnes, qui ejus Pannonicas institutiones nuper ab eo editas introspexerint. Praetereo ejus in Deum, ac sanctos alios cultum solertissimum, pietatem in Deo dicatos homines, in cunctos reliquos charitatem, eos praesertim, quos praeditos bonis moribus animadverterit. Ejus munificentia tanta est, ut non aliam ob causam divitias expendas existimet, nisi ut eas ad beneficentiam, liberalitatemque conferamus. Taceo praesentia quantis, qualibusque is me muneribus honestaverit. Non mirum igitur, si ob tantas, talesque virtutes Pannoniorum Regibus, optimisque regni principibus semper fuerit acceptissimus. Sed condignas amici laudes locis oportunioribus reservamus.“

Az említett ajánlólevél után következnek különböző költőknek e könyvre hivatkozó verseik, és ezek között az utolsók: „*Franciscus Lado Siculus Transsylvanus ad Lectorem*“ cím alatti versek, amelyeket már közöltem.

XIII.

BUDAI SIMON MAGYAR VERSELŐ 1518-BAN

ÉS ERDÉLYI MIKSA INDIAI UTAZÓNK 1519.

Bibliographiai kutatásim alkalmával gyakran tapasztaltam, hogy néha a legcsekélyebb, és első tekintetre csak eldobást érdemlő régi könyv a legbecsesebb adatokat foglalhatja magában. Példája ezen tapasztalásomnak többi közt a következő című, és csak is nyolc lapból álló könyvecske :

„Fr. Chrysologi de valle marie tractatus specialis de lingvarum scientie utilitate, jucunditateque, exemplis sat plurimis illustratus.“ — A könyv végén : „Imprimebat Vienne Austrie Joannis (így!) Singrenius propriis impensis. Anno Dñi M.D.X.VIII.“ — negyedréiben. (Találtatott a nagyenyedi könyvtárban, az idősb Páriz Pápai Ferenc († 1716) könyvei között a 39. szám alatt). — Ezen munkácská 5-dik lapján ezeket leltem :

„Quid de *Simone de buda* dicam, qui aliquando regi suo Pannonie denūciatus, ex patria sua exul ad Sevilam, non ultimam Hispaniarum regis urbem perveniens pauper et inops, ibidem invictissimam ejusdem regni majestatem septem lingvarum, uti : latine, grece, germane, polonice, gallice, ungarice, ac thurcice versibus elegantissime per eundem compositis, cum adstantium maximorum quorumque virorum applausu salutatus est, moxque munificentissime auro donatus, ad presens usque feliciter in eadem regione moratur, prout mihi illustrissimus vir *Stephanus de Werbewcz*, qui ipse non solum summe eruditus est, sed et linguas plures uti : latiam, grecam, germanam, ungricamque fluenter perinde ac eleganter loquitur, quemve nuper in edibus compatris, et fautoris mei honorandissimi dñi joannis Singrenij sepius videndi, et colloqui fortuna mihi contigit, retulit, postquam videlicet intenti hujus scripti mei mox secutura elaboratio, in antecessum ab amicis eidem innotuisset.“

Ugyanezen időben élt, szinte Spanyolországban, egy más hazánkfia is, u. m. Károly spanyol királynak (ki 1519-

ben német császárrá választatott) titoknoka *Maximilianus Transilvanus*, ki is a következő című munkájában: „Legatio ad Sacratissimum, ac invictum Caesarem Dñum Carolum semper Augustum, et Regem Hispaniarum Catholicum, ab Reverendissimis et illustrissimis Principibus sacri Romani Imperii electoribus, qua functus est Illustrissimus princeps Federicus comes palatinus etc. in Molendino regio, (Mühlhausen) die ultima Novembris Anno M.D.XIX.“ (Negyedréiben) az első lapon, ajánlólevelét így kezdi: „*Maximilianus Transylvanus* Joanni Alemanno Burgundioni, a Secretis Caesaris, collegae suo salutem.“ — Tehát spanyol király Károlynak titoknoka volt Maximilianus Transylvanus is, aki nem csak tudományos műveltségéről, de tengeri utazásai által is a maga idejében híres vala. — Emlékezetét leljük pozsonyi fi Moller Dániel Vilmos ily című munkájában is: „Disputationem de Transilvania, sub Praesidio Dan. Guil. Molleri Sacr. Caesar. Majest. Comitum Palatini Professoris Publici Altorfini. . . publico Eruditorum examini subjiciet Joannes Graffius Cibinio-Transilvanus. Altorfii 1708 die 26. Junii. H. L. Q. C. Cattitero Köhlesiano,“ (negyedréiben), hol a 7-dik lapon ez áll: „Adjectiva ex Substantivo, *Transilvania*“ formata reperire licet triplicia, nempe: Transilvanus, Transilvaniensis, et Transilvanicus, quorum illud in viri etiam cujusdam literati cognomen videas abuisse, ceu ex Tomo IV. Delitiarum Belgarum pagina 499 innotescit, ubi carmina occurrunt, quae Maximilianus Transilvanus Bruxelii Flandriae elaboraverat.“

Moller ezen szavai után jénai tudós tanár és hazánkfia Schmeizel Márton († 1747) saját kezével a következő jegyzését függesztette a birtokomban levő példányba: „Mentionem hujus Maximiliani Transilvani fecit Mercator in Atlanté pag. 681, his verbis: „Loevini Apolonii, Petri Martyris, *Maximiliani Transilvani*, und Maffaei Beschreibung der Indianischen Geschichte.“ — Ennyit Schmeizel. Tehát Maximilianus Transilvanus nem csak latin költő volt, hanem Indiának történetét is írta.

Megjegyzendő azonban, hogy Bod Péter: Magyar Athenása 76. lapján, az említett Maximilianus Transilvanust „Erdélyi Miksának nevezi, s őt az akkoron Erdélyben virágzott

nagy birtokú *Somkerek*i *Erdélyi* magyar családnak tagjává teszi. — Én részemről ezen Maximilianus Transilvanust nem erdélyi magyarnak, hanem erdélyi Beszterce vidéki szásznak tartom, még pedig azon családból, mely Bécsbe áttelepedvén, a XVI. század első éveiben *Siebenbürger* családi név alatt hatalmas bécsi család volt. (Lásd : ugyanezen bécsi nevezetes hajdani családról : „Hormayr. Geschichte Wiens“ X. füzet. 47. és 156. lapon ; s nem különben : „Denkwürdigkeiten Wiens“, I. Band. 2. Heft. 44. 45 lapon , — és „Urkundenbuch“ Nro. 179).

Ugyanazon családbeli volt a Maximilianus Transilvanussal egykorú *Siebenbürger Márton*, ki magát *Capini*usnak is nevezve, a bécsi egyetemnek tanára, s Bécsnek hatalmas polgármestere volt, és kinek feje vétetett 1522-ben I. Ferdinánd parancsára. — *Siebenbürger Márton*nak ezen szomorú esetét egykorúlag leírva olvashatni a következő című, s honi történeteinkre nézve is becses könyvben : „*Conspectus Historiae Universitatis Viennensis, ex actis, veteribusque Documentis ab anno 1463. usque ad annum 1565. continuae*“, hol a 112. és 113. lapon ez említettetik : „In aestate (1522) Dominus Princeps noster Ferdinandus venit altera vice in Austriam, celebratis nuptiis Lincii (Annával, II. Ulászló király leányával), et ad novam Civitatem (Neustadt), Viennam praetervectus, divertit, ad quam civitatem novam vocavit, et citavit per Edictum publicum valvis ecclesiae S. Stephani die 1. Junii anni praesentis (1522) affixum, per Joannem Siess, quatenus Provinciales omnes Austriae, ac antiqui Regentes Caesaris Maximiliani (ezeknek nem akartak engedelmesskedni a bécsiek, polgármesterök *Siebenbürger Márton* ingerléséből) die 8. Julii coram D. Principe in Nova Civitate ad praestandam audientiam ambabus partibus, videlicet antiquis Regentibus, et eorum adhaerentibus ex una, et Provincialibus Austriae infra Onasum ex parte altera adessent. Ubi vocati sunt etiam Doctores Legum tum ex nostra (Viennensi), tum etiam ex aliis Universitatibus. Itaque partibus his auditis, ea sententia pro Dominis antiquis Regentibus contra Dominos Provinciales lata est : quod Provinciales male egissent, reservaret tamen Princeps sibi poenam contra eos, qui

hujus negotii inceptores fuerunt principales. Et ea die 13. Julii lecta sententia dicta publice, Princeps misit capere Dominum Joannem de Puechaim et Michaellem de Eyczing Barones Austriae, qui demum vigilia Laurentii publice decollati sunt. *Ac deinde capere misit cives Viennenses impertinentiores, videlicet Doctorem Juris Magistrum Siebenburger Judicem civium, Joannem Ründ, Joannem Schwarz Monetarium, Stephanum Stachindweit, Fridericum Inersch, Martinum Schlosdiner, Sigefridum Steiner, Wolfgangum Schmidinger, Casparum Reitter, et Michaellem Lungl. Ex his civibus Viennensibus crastino S. Laurentii (10. aug.) sex primi sunt decollati publice in Nova civitate; ultimi vero quatuor cives ex his sunt reservati in captivitate diutius.* — Egy más, ugyan egykorú író ezen *Siebenbürger Mártonról* ezt írta: „Ostentabat quamdam literati hominis gravitatem, et domus ejus veluti oraculum a plerisque adiri solebat.“ (Lásd: „Pez. Script. Rer. Austriac.“ II. 990. lapon.

Írt ugyanezen Siebenbürger Márton egy naplót, melynek eredeti kézírata egésszrétben a bécsi császári könyvtárban 8134. szám alatt található.

XIV.

A MOHÁCSI ÜTKÖZET EGYKORU EMLÉKE.

A mohácsi mezőn 1526-ban augusztus 30-kán volt magyar vérnapnak több leírásai ismereteseek, — de legegyszerűbb, és következőleg leghitelesebb leírását, és azon gyászos ütközetet megelőző körülményeknek szinte akkori emlékét a következő című könyvben leljük:

„*Oratio protreptica Joannis Cuspiniani ad sacri Ro. Imp. Principes et procures, ut bellum suscipiant contra Turcum cum descriptione conflictus nuper in Hungaria facti, quo perijt Rex Hungariae Ludovicus. Et qua via Turcus Solomet ad Budam usque pervenerit ex Albagraeca, cum enumeratione clara dotium, quibus a natura dotata est Hungaria, cum insertione multarum rerum annotatu dignissimarum. Lage Lector, et judica in quam miseriam hodie Christianitas est coniecta.*“ — A könyv végén: „*Excusum Viennae Austriae per*

Joannem Singrenium.“ — Esztendőszám nélkül (1527), — negyedréiben, — gót betűkkel.

Ajánlotta Cuspinianus ezen munkáját: „Reverendissimo in Christo Patri, et Dno D. Bernhardo Praesuli Tridentino, Sereniss. Regis Hungariae et Bohemiae, Archiducis Austriae etc. Ferdinandi Primario a Consiliis,“ ezen szavakkal: „Scripsi his diebus Reverendissime Praesul miserabilem et execrandam Turcorum stragem, qua Ludovicus Rex Bohemiae et Hungariae misere periit, et regia urbs Buda et Pestum oppidum a Turca incensa conflagrarunt, templa desolata sunt, muri conquassati corruerunt, quod nemo sine lachrimis cernere hodie possit, principes sacri romani imperii et proceres adhortando, ut postposita mora veniant in subsidium Christianitati, ne hoc idem experiantur, facilis est enim Turcis aditus ex Hungaria in Austriam, Bavariam, et Sveviam, et licet hoc idem Aeneas Silvius in conventu Mantuano tamquam Pontifex Romanus, Antonius Campanus Episcopus Aprutinus in conventu Ratisponensi Friderico III. Caes. Rom. cunctisque principibus astantibus svasit, et adhortatus est, ut arma contra crudeles Turcos summant; Franciscus quoque Philelmus longe lateque Carolo et Ludovico Francorum regibus, Uladislao regi Hungariae, Nicolao Pontifici Romano, Paulo II. Pontifici Maximo, Sixto III., Nicolao Trano, et Christophoro Mauro ducibus Venetorum, Friderico Urbinati Duci, Bernhardo Justiniano patricio veneto, Ludovico Fuscarino equiti aurato, et jureconsulto, et passim aliis de Turcis expugnandis scripsit artificiosissime simul et elegantissime, ego autem simpliciter ut res gesta est in nostra vicinia, et quae oculis vidi, et fama ad nos pervenit, rem disserui, ut omnes intelligant, si moda legerint, crudelis illius tyranni saevitiam ab omnibus christianis principibus animadvertendam, et cito, quam citissime succurrendum, si christianitatem tutari, ac defendere volunt. Vale.“

Ezeket előre bocsátva, következik Cuspinianusnak említett beszédje, melynek érdekesebb része ez:

„Cum itaque Selimus superiori anno post devictum Sultanum, recepta Palestina, Siria, et Alexandria, et post superatum Persarum Regem Sophi cum plerisque locis, quae

tributaria fecit, mortuus esset, relicto filio Solmeth (Solimanno), qui efferatior patre, *Hungaris malo fato negligentibus, et dormientibus*, clavem regni *Nandoralbam, Taurinum* sive *Belgradum* veteribus dictum, eripuisset, vel ut loquar verius potius *Hungari suâ desidiâ amisissent*, ¹⁾ capta dehinc Rhodo nobilissima insula pari tempore *christianis principibus male vigilantibus*, Zelimo extincto filius Solometh (Solimannus) patre saevior, multoque truculentior, majorum suorum vestigia secutus, ut voraret caeteras christiani orbis regiones, sicut a maioribus suis institutus, maximam classem navium toto anno fabricare nixus, quo contra Danubium irrumperet in Hungariam, quam multo ante invadere meditatus, cum jam diu Bulgariam, Moesiam, Illyrici et Croatiae partes cum Graecia insatiabilis bellua devastasset, sic rem aggressus est, ut ordine omnia explicem: tria namque maxima flumina Danubio, qui Hister postremo appellatur, in unum alveum prope Nandoralbam coeunt, Savus, Dravus, et pisculentissimus Tibiscus, qui nostra aetate Tissa vulgo dicitur, prope *Segedunum (Szeged)* Danubium ingrediens, receptis prius in suum alveum *Keres (Körös)* et *Maros* fluviis, maximus illic fit alveus in Danubio, qui deinceps per Transalpinam Walachiam ob montes precipites, et in coelum usque vergentes, ut sic dicam, fit auctior, sed mirae profunditatis, ut Trajanus caesar

---

¹⁾ *Belgrád* elvesztéséről a következők említettnek Cuspinianus által fen említett intő beszédének vége felé: „Erat *Belgradum* superioribus duobus annis in eum usque diem antemurale christianitatis, et propugnaculum, quod Turcos arcebat ab ingressu, sed anno salutis vigesimo primo post M. D. citius perditum, et traditum in manus Turcorum, quam Hungari animadverterent per suos, quibus custodia erat demandata. Tanta est jam majorum, et nobilium vigilantia, et integritas! De bonis non loquor, quos semper excipio, sed de iis, qui auro corrumpuntur, et honestatem nauci aestimant.“ — S még alább: „Nostra aetate in manus Solomet (Solimanni) praesentis tyranni nullo labore venit, non sine ingenti christianitatis ignominia, et clade, clavis haec regni, et clipeus Nandoralba anno primo et vigesimo supro M. D. ex cujus deditione, vel proditione potius subsecuta est calamitosa haec in Hungaria clades. Utinam illi dentibus lacerarentur, qui hodie degunt tanti mali autores, et caeteris nobilitate volunt praeferri.“

olim debellaturus Decibalum regem, in Persas proficiscens, occasionem summens, pontem supra Danubium mira arte, et ingenio stravissem feratur, cujus fragmenta hodie adhuc exstant cum inscriptione Trajani, Nervae filii Caesaris vere Pontificis, quod paucis etiam doctissimis notum est; ubi haud longe fons seaturit, qui sanctae crucis vulgo dicitur, et magnis miraculis claret, quoties enim rex aliquis Hungariae vel moritur, vel periculum aliquod subire cogitur, aqua fontis in cruorem vertitur, ad multos hominum langviores, quibus medentur, haud inutilis, quod accolis longe lateque patet, et longa experientia comprobatum est. ²⁾ Vere itaque proximo hujus anni *Hungaris dormientibus somnum Epimenidis choreisque, et vino indulgentibus*, sangvinolentus tyrannus Solomet (Solimanns) innumeris navibus parvis et magnis, temporariis quoque, celeribus tamen, quos antiquitas celoces appellat, onustis commeatu, et bellicis machinis, cum magno exercitu quoque in Hungariam irrumpit. Fertur autem ducenta millia hominum, praeter inutilem turbam Calonum, et lixarum habuisse in exercitu cum triginta millibus camelorum, qui artalarum, ingentem commeatum ac caetera impedimenta ferebant, cum selectissimis equitibus, et peditum caterva, qui Janizari vulgo dicuntur, ex sanguine christiano fere orti, quos pro decima parentibus surripit, et gladiatoria arte, ac militari disciplina institui facit, quibus custodiam corporis committit proprii . . . . . Postquam ergo Solomet ex Nandaralba solvit, recto itinere primum arcem munitissimam *Salankemen* pervenit, quam nullo labore cepit. Hinc adjacentes arces, et oppida aggressus, donec *Varadinum Petri* strenuis viris, ac militibus egregiis munitum, ac commeatu, et bellicis machinis bene provisum pervenit, ubi substitit, et aliquot diebus frustra conatus, licet semper ad solitas fraudes, ut pelliceret ad se inhabitatores, confugeret. Cum illis persuadere nequirit, indignatus veluti frendens bellua acrius instare, et illi tanquam viri fortes acrius se se defendere, quoad praecipuos e suo exercitu milites amitterent. Tum blandiri cepit militibus, ac libertatem, si se se dederent, obtulit. At ii sperantes a rege auxilium, mori prius decreverant, quam se se dedere.

²⁾ Itt talán a *mehádiai* gyógyító hévforrások értetnek.

Cum nusquam auxilium veniret nec a rege, nec a regnicolis, accepta libertate ultro se dediderunt. Turcus castro, et arce munitissima potitus, nullam, ut assolet, servat fidem, sed captivos ut pecora abegit in perpetuam servitutem, ac miserum exilium. Dehinc arcem hanc munit, et militibus, ac necessariis providit, proque fortalitio firmissimo usque nunc utitur. Paulatim adjacentes villas, et oppida hominibus vacua occupat, *Titellum* arcem, dehinc *Vlak* (*Ujlak*) oppidum in ripa Danubii situm, ubi quondam *Capistranus* in sepulchro quiescens resurrectionem communem exspectat, flammis, ferroque expugnavit. Tandem tandem exciti Hungari, *episcopo Colocensi* ³⁾ lachrimis ac precibus commixtis adhortante, et flagitante, ne tamquam inertes, vino, somnoque sepulti universo mundo essent fabulae, vix enim dici potest, quantum vir ille religiosus equidem, et bono zelo motus, cum tamen ab ineunte aetate semper fuerit bellicosus, saepissime manus conserens cum Turcis, passim cunctos ad aggrediendum cohortatus, ut patriam tuerentur, uxores et liberos, *quamvis saepe rideretur a plerisque*, qui omnia inique interpretantur. Sic itaque piissimus rex Ludovicus cupiens regnum, et subditos sibi commissos tutari, ac defendere, paucis comitantibus, *multi enim ex suis immemores jurisjurandi*, ⁴⁾ *fatum sui regis*

³⁾ Kalocsai érsek Tomori Pál.

⁴⁾ Hüttlenséggel vádolja akkori honfiainkat szinte egykorú (1528-beli) *Sibutus György* is a következő című munkájában:

„Ad Potentissimum atque invictissimum Ferdinandum Hungariae et Bohemiae, Dalmatiae ac Croatiae e. c. t. Regem, Hispaniarum Infantem, Archiducem Austriae, ac Burgundiae e. c. t. *Georgii Sibuti* Medici, Poetae, et Oratoris Panegyricus. Ejusdem exhortatio in Thureum. Ejusdem confutatio in Anabaptistas. Ejusdem illustratio in Olomuncz.“ Az ajánlólevél végén: „Impressum Viennae Austriae per Jo. Singrenium. Anno e. c. t. M. D. XXVIII. a reconciliata divinitate, Decima die Marty.“ — Negyedréiben. — *Sibutus Györgynek* ide tartozó szavai pedig im ezek:

„Natus ab hijs Ludovicus erat pulcherrima proles,
Cui Mars in facie, cui bellica Pallas in ore
Sedebat, fuit hic fortis, procerus, et audens,
Sed nimis humanus, quoniam commercia traxit
Multorum heroum, *fuit hic et prodigus ultra*
Quam Regem esse decet cunctis impertiit aurum,

expectantes latuerunt. Budam egressus XXIII. Julii, decem octo millibus passuum Tolnam venit haud longe ab oppido, quod Batha appellatur, ubi sanguis Christi religiosissime veneratur, Turco occurrit. At contra Turcus a Danubio cum exercitu haud longe discedens, omnia longe, lateque devastat, arcem Soclos (Siklós), quam olim Emericus de Perin (Perényi) magnis sumptibus struxerat regni Hungariae palatinus, vir sane haud ingratus, oppugnaturus, scalas apponit Turcus, credens uno aut altero die in potestatem suam vi posse redigere, sed omnes illius conatus viri fortes, qui hanc arcem custodiebant, eluserunt, et ter repulsus ab expugnatione arcis, tandem cum ignominia cessit belua frendens prae ira. Idem illi accidit in altera arce haud longe ab hac, cui nomen Walpo, quam pari furore aggressus irrita labore omni, et frustrato

---

Aurum atque argentum multum profusus in omnes
 Exitit, hic homines dedit, hic Rex oppida et urbes,
 Omnibus hic ratus est se se. Rex posse placere,
 Ipsius in procures admissa licentia quamvis
 Arguitur multum, excusat tamen ipsa juventus,
 Libera namque illa esse solet sic regia virtus
 Nescit habere modum, nisi quem persvaserit aetas.
 Plus etiam fuerat hic Rex audentior aequo,
 Nam se praecipitem paucis cum millibus agit
 In medias acies, pro quinque stetero viginti
 Thurcorum pedites, sed postquam accitus ad illos
 Rex fuit, indoluit, nam quos sibi credidit esse
Obsequio vinctos, et servitute fideles,
Absentes fuerant, passim per rura vagantes,
Differre arma rati, donec succumberet armis
Hic Rex qui largus populo est laudatus ab omni.
 Quis furor o superi? vel quae dementia? vel quae
Perfidia illius fuerat turpissima gentis?
 Obvia ventura venit quae missa triumpho
 Et sponte atque astu promissa retraxerat arma,
 Est ne talis amor, tale obsequium referendum.
 Huic Regi, argento qui omnes donavit, et auro,
 Ingenio ingrato potuit nil turpius esse,
 Temporibusque suis sua detur et ultio cuiquam."

Hasonlólág vádolja akkor magyarainkat 1530-ban Gebuiler

Jeromos is ily című munkájában:

„Sub umbra alarum tuarum protege nos. (ez alatt a kétéfű

ridicule cessit amissis pluribus bellicosissimis viris, et militibus. Utinam omnes alii sic vires intendissent. . . . . Cum in Soclos (Siklós) et Walpo male cessisset Turco, convertit se ad *Quinque ecclesias* (*Pécs*) civitatem haud fortem, ubi episcopatus nobilis virum habuit olim nostra aetate insignem, et prudentia, et experientia multis regionibus compro-

sas képe, az aiatt pedig) Epitome Regii ac vetustissimi ortus sacrae Caesareae Catholicae Majestatis, serenissimi quoque Principis et Domini Dn. Ferdinandi Hungariae ac Bohemiae Regis omniumque Archiducum Austriae, ac Habsburgensium Comitum, a *Hieronymo Gebuilero* ex antiquiss: et receptiss: Authoribus nunc recens diligentiss: In lucem aedita. Cum gratia, et privilegio Imperiali.“ — „A könyv végén:“ Hagenoae ex officina Joannis Secerii Salutis anno M. D. XXX. Mense Augusto.“ Negyedrében, 27 ivekre nyomtatva. — Gebuiler e munkájában ott, ahol Ferdinándról szól (Libr. 3 Cap. IX) ezeket írja:

„Grassabatur sub idem tempus atrocissimo in Ungaros bello immanissimus christiani nominis hostis, Turcarum imperator, cujus barbaram saevitiem serenissimus Pannonum, et Bohemorum rex Ludovicus, Ferdinandi principis sororius vi prohibiturus, selectissimi christiani militis exercitu barbaris occurrit, pugna et quidem auspiciatissima illis congressus *Ungaris parum fidei regi suo, authore transilvano quodam comite*, (értetik *Zapolya János* erdélyi vajda) *praestantibus*, pars enim Turcae congregi detrectans, pars inter pugnandum fuga elabens, *regem suum prodiderunt*, cui quamquam Bohemi ac Germani milites fortiter assisterent, inchoatam pugnam intrepide continuantes, frequentis tamen, et copiosi hostis validas manus ferre nequientes, defatigati tandem post longum certamen vitae suae fuga consultari, victoria Mahumeticae turbae arridente, pientissimus rex Ludovicus cum undeviginti christianorum millibus pro orthodoxae fidei ac regni sui defensione XXV die Augusti, anno virginei partus M. DXXVI oppetiisse dicitur.“

A magyarok részéről elveszett mohácsi ütközetnek egyik fő okát helyhezveti ugyan azon korú Ursinus Gáspár azon körülménybe, hogy a magyaroknak nem volt akkor elég alkalmas hadvezérek: „Fuerunt aliquot jam seculis Pannonii ceu viva propugnacula, et spirantes muri totius Europae adversus potentissimos crudelissimosque hostes, quorum impetus horribiles fortissime sustinuerunt, suoque ipsorum spiritu, ac sanguine, quom saepenumero volentes effuderunt, ceterarum gentium libertatem defenderunt. Unde perspicuum est: res ad bene, fortiterque gerendas haud unquam Pannoniis defuisse, ac laude bellica semper cumprimis floruisse sed non perpetuo illis contigisse duces impigros, ac belli artibus egre-

batum, cui nomen erat *Georgius Zotmar* (*Szakmári* ⁵⁾). Hanc urbem facile igne et ferro expugnavit, hic saevitia usus crudelissima in viros, quos trucidavit, et mulieres, quas stupro in luxum suis militibus concessit, et postremo in servitutum abegit, volens compensare saeva truculentia ignominiam, quam et in Soclos (*Siklós*) et Walpo adeptus erat. Sic misera urbs viris, et mulieribus spoliata, tandem cremata est, nec preces nec lacrimae quas mulieres ac liberi cum parentibus non absque magnis singultibus, ac gemitu emisunt, locum ullum apud saevum hostem habere potuerunt. O crudelissimum spectaculum, quod merito principes, et proceres romani imperii cordi suscipere debeant! Erat enim haec urbs viris, et faeminis speciosis decora, mercimoniis clara, divitiis insignis, quae una die sic misere periit, et occidit, cum tot hominibus, ac bonis, quae in spolium ac praedam Turcorum cessere omnia. Rex Ludovicus interim circa oppidum, cui nomen *Mohatz* exercitum habens, ut fertur, triginta millium equitum, expectavit a suis subsidium, jussit, ut thesaurum ecclesiae in tanta rerum necessitate dissolverent. Maria regina Hungariae de nobilissimo stemmate regum Hispaniarum, et archiducum Austriae orta et quae maritum unice adamavit, nihil obmisit, quod ad salutem domini sui spectare videbat, rogando, petendo auxilia ab exteris, et suis regnicolis, opes suas omnes dilargita est, Bohemos nobiles acersiit, nullis parcendo expensis, ut suo regi suppetias ferant. Intendebat omnes nervos *Paulus Temeri* (*Tomori*) archiepiscopus colonicensis, qui prius aliquoties priusquam habitum S. Francisci indueret, tamquam strenuissimus miles a pueritia saepe manus cum Turcis conseruit, et ob id propter praeclaras ejus res gestas in archipraesulem electus, veluti vigilantissimus

---

gie instructos.“ — Ezek Ursinak szavai a mohácsi ütközetről, melyek a következő című könyvben olvashatók:

„Casparis Ursini Velii Oratio habita in Albaregali, die felicissimae coronationis inclyti, ac potentissimi Ferdinandi Ungariae, Bohemiaeque Regis“ s. a. t. „Anno M. D. XXVII. Non. Novembris.“ — Negyedréiben.

⁵⁾ Tudós pécsi püspök Szakmári György emlékezetét adtuk feljebb.

pastor super gregem dominicum, omnes angulos circumeundo, adhortando, et monendo anxie obivit, ut se se, liberos, uxores, et patriam defenderent, aliis fletum excussit, et lacrimas, *aliis risum, qui subsannando monachum tamquam inutilem rei bellicae putabant*, tamquam surdis fabulam cecinit. Alii prae-sules, et nobiles regni suum regem comitabantur, susque deque omnem fortunae aleam aestimantes. Regem admonere nemo bonus censuit suoapte ingenio plus satis ad quaeque pericula obeunda promptum, qui nullis calcaribus egebat. Utinam fuissent, qui ejus rei rationem habuissent, et tam pium regem tanto periculo non commisissent. Sed cum ex suis multi imprudentes regem hortarentur, ut cum Turco congrederetur, impar et viribus, et potentia contra tam saevum, ac potentem hostem, noluit degener apparere, et inglorius, ne timidus incusaretur propriam vitam contempsit, et salutem, manum conserere, licet testudines gradu ad tam arduum opus sui se moverent, cum hoste tam potente statuit. Alii causabantur exercitum suum non satis fore turbae tantae, *alii arguere regem, si hostem elabi sineret, arma conversuros in ipsum*, pars expectare plura auxilia ex Bohemia svadebat, pars satis esse affirmabat. Sic piissimum regem ancipitem suis svasionibus, qui tamen minus virium habuit, quam tantum negotium requirebat, reddebant, alii ut urgerent regem ad hoc fatum, alii sibi magis, quam regi consulerent, variis argumentis instabant. *Contumelias, quas in ipsum regem jaciebant*, ferre non potens rex, licet careret et imperatore experto, qui aciem instruere sciret, tormenta jaculari, exercitum ordinare, plerisque reluctantibus, et disvadentibus aciem educit non satis compositam XXX Augusti, qua die ecclesia decollationis S. Johannis festum religiose colit. Fit clangor tubarum, strepitus armorum, ferit aethera clamor virorum. Nostri tormenta bellica et machinas frustra jaculantes, ne exercitus Turci ullam quidem partem attigerant. Aliqua distantia haud modica Turcus audiens ibi paratam aciem, cum numerosa sua multitudine praemissis tormentis, ac bellicis machinis, ne ictum quidem ullum frustra emisit, qui recto tramite in exercitum regis veluti repentissimus imber, et tonitru certis grandinibus venit, quo territi nostri

cum dicto citius Turci exercitum regis obruerent, a multitudine superati, non pauci vertuntur in fugam salutis suae consulentes fuga. Posteaquam nec punctum, nec cesim Turci a nostris possent offendi ita armati cortesisinis, et loriceis, tam copiosum sanguinem fuderunt, ut campi sangvinolenti instar torrentium fluitarent. Nostri pallantes territi barbarico clamore frequentato *Dabra Dabra hu*, quas voces crudeliter reiterabant, maximumque terrorem nostris injecerunt, praesentem mortem oculis animadvertunt. *Dissolutus exercitus a nostris, regem arripuit male custoditum a suis*, qui praeter opinionem omnium in lacum, quem Danubius inundatione fecit, insiliit, et cum non essent, qui piissimum regem armis exuerent, obrutus aquis in lacu submersus est, et absorptus, ⁶⁾ ut olim Decius Augustus pari conflictu periit. Et post mense Octobri tandem repertus, in Albaregali, ubi majores sui sepulti quiescunt, praesentia multorum regnicolarum terrae mandatus. Ex nostris cecidisse, et captos esse triginta circiter millia feruntur, in quibus (inter quos helyett) episcopus tschinadiensis (csanadiensis), varadiensis, quinque ecclesiensis, jaurinensis, strigoniensis, et archiepiscopus colociensis (*Tomor Pál*), cujus caput longae hastae affixum, ⁷⁾ per exerci-

⁵⁾ Második Lajos király halálának körülményeit némileg bővebben irta le egykorú Ramus János: „ipse rex medios hostes, quibus undique inclusus erat, qua potuit celeritate perrupit, et inconsulta fuga salutem querens, in palustrem, et limosam convallem, itinerum ignarus, descendit, unde cum diu luctando emergere conaretur, sub equo in ultimos pedes surgente supinus miserrime suffocatur.“ — Ramus Jánosnak e sorai olvashatók pedig a következő című könyvében:

„Otthomannorum familia, seu de Turcorum Imperio Historia, N. Secundino Autore, addito complemento Jo. Rami. a capta Constantinopoli usque ad nostra tempora. Item Elegiae, et Hendecasyllaba quaedam ejusdem Rami. Cum gratia, et privilegio. Vindobonae Austriae, excudebat Egidius Adler Anno M. D. LI.“ Negyedréiben.

⁶⁾ Ugyanazon korú Faber János a következő cím alatt közrebocsátott beszédében:

„Oratio de origine, potentia, ac tyrannide Turcarum, ad serenissimum et potentissimum Henricum Angliae et Franciae Regem e. c. t. ejus nominis VIII. dicta Londini a D. Joanne Fabro“

rum ostentari fecit (Solimannus) in suorum consolationem, utpote quos crebro sua strenua manu occidit, in ludibrium. . . . . Sic Turcus ostenso capite archiepiscopi colocensis, magno timpanorum, et tubarum praemisso sonitu consolari voluit suos incommoda multa ab eo passos . . . Perfecto igitur praelio cum pars se se fugae dedisset, pars misere cesa occubisset, Turcus (Solimannus) convocatis ad se se summis suis consiliariis, qui vulgo Bassae dicuntur . . . . . iis committit ut cum jam dissipatus esset exercitus, et rex fuga elapsus misere periisset, regiam urbem *Budam* adorirentur. Hi dicto audientes, ut Budam arripiant, et spolient, ingenti exercitu Turcum (Solimannum) praecedunt. Tunc fit miseranda fuga civium, et Maria regina in tanta festinatione ignara adhuc de mariti fato, omnem suppellectilem in naves asportat. Sic caeteri cives cum uxoribus, et liberis, ac suppellectile, quam in tanto metu ac tripidatione eripere poterant, Danubio se se committunt, ut Viennam versus fugiant. Feruntur septuaginta sex naves onuste per Danubium ascendisse, praeter illos, qui currubus et equis satagebant auferre

---

(1527-ben) a mohácsi ütközetben elesett esztergami, és kalocsai érsek holttestéről ezt mondja: „In praelio aestatis proximae non satis erat, quod octo episcopos Pannonum interfecerant (Turcae:) sed post stragem inter mortuos christianos, archiepiscopum strigoniensem Cancellarium regni, ac dominum *Paulum (Tomori)* Archiepiscopum Colocensem, utrumque pro fide Christi mortuum, Solumon (Solimannus) Turcarum princeps decapitari, et in frusta, ac minutissimas partes, ut nonnulli retulerunt, secari ac discindi impudico ore iussit.“ — Ki vagyon pedig adva ezen beszéd a következő című könyvben:

„Opuscula quaedam Reverendiss: in Christo Patris, ac Domini D. *Joannis Fabri* Episcopi Viennensis. . . . . Lipsiae in officina Nicolai Wolrab. An. MDXXXVII.“ Egészrétben.

De a győztes töröknek dühe a mohácsi vérnapon nem csak Tomori Pál testének csonkításában gyönyörködött, hanem több elesett magyar vitézek iránti kegyetlenségében is irtózatos, és divatos vala, valamint ezt azon időben élt Ricius Pál következő czimű beszédében hitelesen elébeszélette:

„Ad Principes, Magistratus, Populosque Germaniae, in Spirensi conventu *Pauli Ricii* Oratio.“ — ez alatt pedig, csakugyan a címlapon:

quas quisque poterat reculas suas. Hic miserum cerneret spectaculum! Erant in navibus mulieres impregnatae, et partui vicinae, quae pariebant, et ob timorem abortum fecerunt. Quaedam puerperium nuper egressae, infantes lactaverunt, et dum hos curant, alios praecipites pueros e navibus praecipitare vident. Hic ejulatus, singultus, lacrimae, fletus die et nocte audiuntur. Ventum est in Danubio ad *Strigonium* archiepiscopalem sedem. Tum *Husserones* (*Huszárok*), incolae regni Turcis longe saeviores, et crudeliores, nulla pietate moti, nulla misericordia navem unam onustam regia suppellectile reginae auferunt, spoliant, et diripiunt, nec tanta feritate satiati, muliebres vestes, et puellarum soleas ex gineceo absportatas induunt, choreas faciunt, risus, et subsannationes in timidum sexum jaciunt. O gens effera, et crudelior omni Turco, omni supplicio perdenda, et mille mortis generibus castiganda, soboles scelerata, non aere, non terra ferenda, id tuae reginae facis piissimae viro orbatae, fletu, et lacrimis tabescenti? O scelus! num o principes sacri romani imperii, et proceres! est haec gens funditus e radicibus exterminanda, et delenda?

„Lectori Jannes Alexander Brassicanus Jureconsultus:“

„Si Germani estis, germano e sanguine nati,

Virtutum ex tripode hac credite dicta sacro:

Auribus ille suis debet, qui haec audit, at vos

Debetis animo plurima qui legitis,

Autor item Ritius vos multo obstrinxerit aere,

Publica dum recto commoda amore juvat.“

Ez a címlapja az említett beszédnek, mely hely, s esztendő nélkül ugyan azon időben, negyedrétkben, 10 lapra nyomtatott. Riciusnak pedig ide tartozó szavai ezek: „Vidimus novissime incliti, et in toto terrarum orbe celebrandi Hungariae regni, universae christianae militiae . . . . . lugubrem, et lacrimabilem ruinam . . . . . ubi praepotentem, innocentissimumque Ludovicum regem, pie et strenue pro Christi cruce militantem, in primo floridae juventutis limine deterrimo conflictu, et pugna prostratum, sublatumque . . . . . vidimus, et numeroso, et instructissimo ejus exercitu profligato, et ad internationem quasi fuso, et deleto, quot ibi orthodoxi, piique antistites, quot strenui, et nobili stemmate trucidati sunt duces, quorum alius hasta transfixus, et per castra delatus, alius palo trajectus, alius jugulatus, alius medio sectus, alius patibulo affixus, alius aquarum gurgite absorptus, alius flagro consumptus, alius vivus defossus, alique horrendis, et inauditis novae mortis suppliciiis affecti.“

bonos, si qui extant, semper excipio. Quibusdam navibus funes nauticos secuerunt, ut in Danubio fluctuarent errabundae et submergerentur. Denique nullum genus saevitiae, et crudelitatis, quod in reginam suam, et miseros cives profugos excogitare poterant, obmiserunt hi strenui milites, *ut hinc facile liquescere potest, quantum regem suum amaverint, quantum illi servierint, quantum auxilium illi praestiterint.* Animus meminisse horret, dictuque refugit. Quis potest lamenta mulierum, vociferationesque diurnas, nocturnasque satis pro rei indignitate recensere — Postquam appulerunt *Posonium* regina, et miseri cives cum uxoribus, et liberis, ut textum orationis meae servem, urbs regia (*Buda*) a Bassis, qui caesarem (Turcorum) praevenerunt, incendio horrendo conflagravit, et *Pestum* oppidum in quintum usque diem, Trojam ardentem tunc quisque imaginari poterat. Corruerunt tecta, et turres, templa sanctorum spoliabantur donariis, reliquiae, quae superfuerant, corripiebantur. Servi dominorum profugorum scientes repositoria adaperiebant, ut furta committerent quae vellent, ne nihil tutum bonis viris remaneret. *Judaei*, quorum magnus numerus *Budae* erat, pro vita usque, et libertate strenue se se defenderunt. Priusquam Solomet (Solimannus) Turcus urbem *Budam* intraret, ducenti forte ex pauperibus, quibus fuga non erat concessa ob inopiam, regiam arcem occupabant, et cum imperator (Solimannus) vellet ingredi, tanto ardore, et impetu tormentorum ingressum arcuerunt, licet vix annona in dies paucos iis sufficeret, ut vitam iis salvam promitteret, si ejus ingressum haud impedirent, quod ratum tenuit, quoad occupata arce in solio resedit, tandem svasionibus induxit, ut secum Turciam proficiscerentur. Cum itaque regia urbs in cinerem esset pene versa, nono die adventus sui in *Budam*, Turcus festinabundus fugam molitus, pontem temporarium ex *insula S. Georgii* ubi moniales habitant, stravisse fertur, causatus adversam valetudinem: sed revera ut occurreret *Sophi Adrianopolim* ferro flammisque evastandi, ut ex exploratore, qui *Viennae* captus fuerat, didici, pontem trajecit festinabundus multis se se comitantibus, ac prementibus, rupto in fine ponte submersis, ac praecipitatis. . . . . Utinam o principes, et

proceres romani imperii! qui prius aliquoties *Budae* fuistis, unde vestri subditi in Bavaria, Svevia, et Rheno alimenta saepe ex tam locuplete emporio sumserunt, cerneretis in eam redactam turpitudinem, ac deformitatem, ut non modo villae cuipiam, sed ne pago quidem aliquo sit conferenda, sine tectis, turribus, muris scissis, et ruinam minantibus, plane rudera potius appellanda, quam urbs regia, olim divitiis affluentem, et voluptatibus plenam, jam defoedatam, et suo pristino aspectu deformem, lupis, et vulpibus, quam hominibus an inhabitandum aptiorem, nemo certe vestrum sibi a lacrimis temperaret, nemo ex vobis, non excandeceret in cruentissimam beluam Turcum, nemo se cohiberet, si posset, quin arma sumeret, ad vindicandum tam nefarium opus. Nulla jam templa sanctorum videntur solito ornatu redimita, sed squalida, sed scissa, et imaginibus beatorum vacua, stabula potius porcorum, quam loca sacra. Urbs oppleta cadaveribus hominum, et jumentorum. Quis haec videns non ingemiscat, ac doleat tantae urbis tam citum interitum, et desolationem? tanti inquam regni, quod in Europa unicum est et solum archiregnum, tam citam eversionem.“ — S így végződik az akkori gyászos eseményeknek leírása ⁸⁾.

⁸⁾ Ezen historiai leírás után előhozza Cuspinianus említett beszédének második részében Magyarországnak természeti gazdagságát azon célból, hogy Németország fejedelmeit inkább buzdíthassa hazánknak akkori sürgetős védelmére, s ugyan ezen alkalommal vádolja az akkori magyar nemességet, melynek, úgy látszik, nem vala igen barátja: „Timent nobiles rustici, si plus colligerent frumenti, quam sibi pro annuo censu hero dando, ne praeda fiat nobilibus, si frumento abundaverint. Ita rapiunt nobiles quicquid colonis abundat, et id facit socordes, et ignavos rusticos. Alioquin haec terra tantum frumenti produceret, si coleretur, ut duobus regnis sat esset, omnia enim pauperum alimenta exposita sunt praedae, et spoliis nobilium, qui excarnificant subditos, si viderint eos abundare annona, et aliis necessariis.“ — Hogy egyébiránt Cuspinianus a nagyítást csaknem mód nélkül szerette, annak bizonyossága nem csak az, amit említett beszédéből csak most közlötünk, de a következők is, mert alább említvén Magyarországnak hal-, marha- s vadakkali bővségét, ezt mondja: „Cepit una venatione *Marchio Georgius (Brandenburgensis)*, aki II. Lajos király udvarában húzamosan élt) centum et viginti cervos me vidente.“ — Ezután

XV.

GEORGIEVICS BERTALAN XVI. SZÁZADBELI

ORIENTALISTÁNK EMLÉKEZETE.

Magyarhoni *Georgievics Bertalan* 1547-ben közrebocsátott ily című munkáját:

„Prognoma, sive Praesagium Mehememetanorum, Pri-

pedig Magyarország madarait említve: „Festo divae virginis, quo ejus nativitas *Budae* celebratur, tanta venit multitudo turturum, quae me praesente numeratae a mercatoribus viris fide dignis, ut fidem superet, posse reperiri uno die turtures, quae publico foro distrahuntur, *supra enim octoginta millia et sexcenta* saepius numeratae sunt, ut vix tot columbae possent alicubi capi.“ — De ezeket mellőzve, érdeke- sebb az, amit Cuspinianus hazánknak gazdag arany- és ezüst-termé- keit érintve, ugyanott Erdélyről és Kolosvárról említ: „Nec id tacendum puto: in Transalpina (Transylvania helyett) regione inve- niri montes, unde effoditur cera, et inde coquitur mirae aromatici- tatis cupressum oleum, unde fiunt cereae miri odoris. Montes salis lucidi, quod veteribus salgemma vocatur, habet adeo longos, latos- que, ut rex aliquis ex hoc solo proventu ingentem possit alere exer- citum, quod sine labore, non ut fit in Germania magnis cum impen- sis coquendo, excinditur. Et haec bona pene omnia habet Transylva- nia juxta civitatem *Claudiopolis* (értetnek itt a *kolosi sóaknák*) a Clau- dio caesare exstructam, ut merito olim haec terra produxerit caesares, et Augustos potentissimos, qui totum pene orbem rexerint: Decium scilicet e Bubali ortum, Claudium II. qui urbem potentem *Colosvar* condidit, e Dalmatia oriundum“ s. a. t. — Végre megjegyzendő még, amit Cuspinianus ugyan ezen beszédében I. *Mátyás királynak fekete seregéről* mond: *Rege Mathia* vivente semper continuus exercitus alebatur, cui nomen erat *Nigra Legio*, quae ad omne momentum pa- rata erat contra Turcos, in castris genita, et educata a pueritia, quae nunquam, vel raro urbes incolebat, quae simul cum vita *Mathiae* regis defecit adeo, ut Hungaria nunquam talem passa ca- lamitatem meo iudicio fuisset, si et nostri ita vigilassent.“ — Ezen fekete seregről emlékezetet teszen *Agricola György* is ily című munkájában:

„Georgii Agricolae oratio de Bello adversus Turcam susci- piendo, ad Ferdinandum Ungariae Bohemiaeque Regem, et Princ- pes Germaniae Basileae. Anno M. D. XXXVIII.“ Negyedrébén. *Agricolának* szavai ezek: „Et profecto etiam si pauci sint nostri pugnantes, tamen plurimi videbuntur; quod et Turcae olim, quum *Matthias* clarissimus Ungariae rex pauca nostrorum manu, *nigram Le- gionem* appellarunt, contra eos pugnaret, senserunt.“

mum de Christianorum calamitatibus, deinde de suae gentis
 interitu, ex Persica lingua in Latinum sermonem conversum.
 Authore *Bartholomaeo Georgievits*. Cum gratia, et privilegio.“
 — A könyv végén: „Viennae Pannoniae. Haeredes Singrenij,
 impendio Bartholomaei Georgievits excudebant. An 1547.“
 nyolcadrétben, — augsburgi püspök, és bibornok Waldburg
 Ottóhoz intézett ajánlólevelében önmagáról ezeket írja: „Ut
 nautae post naufragia libenter recitant sua pericula, ...
 ita mihi dulce est . . . in memoriam revocare exantlata in
 bello hungarico pericula, durissima vincula, captivitatem
 plusquam babilonicam, servitutem omnium acerbitate supli-
 ciorum refertam, tum multiplices mei mutato domino nundi-
 nationes, tum varios in mea fuga casus.“ — Elészámlálván
 pedig ezen ajánlólevelében említett bibornok Waldburg Ottó
 tisztelőit, ezek között említi *Kassai Vogelwaidner Szaniszlót*
 is e szavakkal: „*Stanislaus Vogelwaidner Cassoviensis*, natus
 regni Hungariae alter Ulisses; multarum lingvarum, et regio-
 num expers, Caesareae M. et Reginae Mariae Consiliarius,
 primatum tenens.“ — Irta pedig Georgievits e levelét: „Lo-
 vanii 16. cal. April. 1545.“ A munka rendében pedig ázsiai
 keresztyén templomoknak a törökök által tett foglalása em-
 litése után ezeket írja: „Ita quoque [majorem partem Euro-
 pae, videlicet Graeciae, Thraetiae, usque Austriam, totius
 fere Hungariae, Sclavoniae, et Illyriae (profanarunt Turcae);
 ac nescio an non ista indignitate iram divinam provocamus,
 dum alius cum canibus tanquam venator in templo obambu-
 lat, alius de foenore, alius de scorto garriat, alius ad templum
 nunc urinam, nunc oletum faciat, qualia neque inter infideles
 quisquam videre potest. Credibile est, quod propter hanc ir-
 reverentiam Deus ipse malit nostra templa sub Mehemeto,
 quam sub nobis esse.“ — Ezen a templomok iránti tisztelet-
 lenség Magyarországon azon időben onnan eredhetett, hogy
 a mohácsi ütközetben sok püspök megöletvén, a hívek vagy
 csak a töröknek szünteleni dúlásai miatt is, sokáig lelki-
 pásztorok nélkül maradtak. — Érdekesek egyébiránt Geor-
 gievicsnek következő szavai is: Alii . . . doleant, simodo
 dolere possunt, magis ac magis suum appropingvans pericu-
 lum sentire, tam tenues partiunculas Hungarici imperii, olim

a mari Baltheo usque ad paludes Maeotidis exporrecti in tantas angustias redactas esse, quamquam, ut hoc obiter dicam, *ipsi nos Hungari maxime nobis hanc causam mali dedimus, dum Germanos fere ita exosos habemus, ut Turcas*, dum omnia in duos reges distrahimus, dum alii Turcam accersunt, alii propellunt, nec nisi sero didicimus: omne regnum in se divisum collabescere, et domum supra domum cadere, ac maximas res discordia comminui. Sed serae sunt querimoniae, ... saltem laetiora ominari volo. Quamobrem carptim Hungarorum nomina, quae nuper ab eorum legatis egregio viro *Georgio Euskero Cremniciensi*, et *Christophoro Hofkircher* viris doctissimis ad Majestatem Reginae Mariae missis, pro petendis praesidiis, conscripta habui, qui etiam fatebantur: reliquias Hungariae posse praestare exercitatissimos equites, si tantum Romanorum Imperatoris, ac caeterorum principum christianorum copias adesse viderent. Quapropter in quibus aliquid virium est, nunc subjiciam, nullo ne hic quidem servato ordine, sed ut quisque se nostrae memoriae ingerit, ita prius ponetur. Magnifice sperandum est de R. D. *Paulo de Várda* Archiepiscopo strigoniensi, cujus opes adhuc praevalidae, et tantum prudentiae in ejus animo est, ut ejus sine opibus, magna in eo fiducia collocanda esset, quamvis etiam amiserit majorem partem dominii, ex quo captum est Strigonium. Laeta quoque ac magna *Nicolai Olahi* episcopi Zagrabiensis, et Vicecancellarii regni Hungariae autoritas, rerum peritia, et multiplex eruditio, corporis, animique robur de se promittit. Egregios item spiritus gerit R. D. *Martinus Kecheth* episcopus vesprimiensis, elegantia, et belli laudibus mire insignis, et natus, ut videtur, in Turcarum pernitiem, vir praedecessori suo *Petro Berislo* in re militari vel jam par, vel mox futurus. His addo *Franciscum Turzonem* ecclesiae nitriensis praesulem, de quo mira, et laeta augurantur. Item inter Barones clarissima est domus *Bathorea*, qui avita indole praediti, armis, animisque infestissimi sunt turcico generi. Nec magnifici viri *Thomas Nádasdi*, *Franciscus Batyani*, *Balassa* domus illustrissimae dignitatis, suo officio deerunt, inter quos facile primus *Melchior Balassa*. Atque adeo nuper in gratiam regis Ferdinandi recepti Barones incliti egregiam

spem de se praebent *Raphael*, et *Joannes Apodamian* (igy!) quibus merito adjungitur *Franciscus Revay* Vicepalatinus regni hungarici, de cujus consilio, prudentia, et fide quidvis sperare licet. Sed ut omittam *Nyári Franciscum*, *Bartholomaeum Horvát*, qui saepius cum victoria, multis occisis, multisque captis, ad regem Ferdinandum redierunt. *Frater* quoque *Georgius* (*Martinusius*) episcopus varadiensis, nunc tutor regii pueri, et uxoris Joannis (*Zapolyai*) vaivodae, ducis Transsilvaniae, qui si firma subsidia contra Turcas videret, descenderet facile et prompte, ut nunc de eo certa persvasio est, cum praedictis Baronibus Hungariae, ad minus quadraginta millia equitum in re bellica expeditissimos producerent, quibus hactenus perpetua bella cum Turcis fuere. Itaque isti omnes, quoniam jam pertesi sunt Turcarum saevitiem, potius cupient unanimiter studere pro patriae salute mori, quam eorum jugo tyrannico subjici, id quod constat multorum legationibus. Tantas, et tam praevalidas reliquias regni Hungariae confirmabimus, si tandem bellum moverimus, aut omnino amitemus, si ut hactenus, cessatores fuerimus.“ — Bérekasztöleg következik a könyv utolsó lapjain: „Epistola exortatoria ejusdem contra infideles ad illustrissimum Principem Maximilianum Archiducem Austriae.“ — Megjegyzendő mindazát itt az, hogy Georgievics Bertalannak ezen „Epistola“-ja külön is nyomtatott ki nyolcadrétben: „Antverpiae, cura et impendio Bartholomaei Georgievits, typ. Eg. Copenij.“ — esztendőszám nélkül.

Ugyanezen Georgievics Bertalan 13 esztendeig szenvedett a török rabságban, amint ezt a következő munkájának címe bizonyítja:

„De afflictione, tam captivitate, quam etiam sub Turcae tributo viventium christianorum, cum figuris rem clare experimentibus. Similiter de Ritu, deque Caeremoniis domi, militiaeque ab ea gente usurpatis. Additis nonnullis lectu dignis, lingvarum Sclavonicae, et Turcicae, cum interpretatione Latina, libellus. Autore Bartholomaeo Georgievits, peregrino Hierosolimitano, qui per duos menses cathena collo vinctus, saepe venundatus, XIII. annos apud eosdem servitutem serviens, omnia experientia vidit, et didicit. Cum gratia, et

Privilegio Caesareo ad biennium, sub poena C. Karol. (Carolinorum), et librorum confiscatione.“ — A könyv végén: „In veteri Vangionum Vormatia excudebat Gregorius Comiander. Anno M. D. XLV“ — nyolcadrétben.

Ajánlotta Georgievics e munkáját V. Károly császárnak, ismételvén ajánlólevelében: „Ego, ... qui turcicam captivitatem tredecim annis expertus sum, septies venditus sum, cui ipsis sensibus explorata sunt mala ejus vitae, statui brevi libello imaginem illarum tragoediarum leviter delineare.“ — Ugyanezen könyvnek közepén közöltetnek Georgievics által négy lapon keresztül sláv-ajku beszédek, szavak, stb, melyekről Georgievics ezeket jegyzi meg: „Visum est nobis . . . . nonnulla vocabula sclavonicae linguae addere, ut scias, quam differat sclavonica a Persarum lingua, qua Turcae utuntur. Scias enim, quod omnibus hac lingua peritis tuto adire licet Croatiam, Dalmatiam, Russiam, Valachiam, Serviam, Bohemiam, et Poloniam, quamvis propter provinciarum distantiam in quibusdam vocabulis, ac prolatione nonnihil differat, ut Itali ab Hispanis, Germani a Flandris. Nec te lateat, Ruthenos, ac Servios eadem lingua uti in officiis divinis. Habent enim XXXIII. literas Graecis non multum dissimiles. Sic etiam Croati, sed horum literae plurimum ab illis differunt forma, numero tamen, et prolatione similes sunt. Et ideo impossibile est nobis latinis characteribus ipsorum vocabulorum veram prolationem imitari. Turcae quoque eadem lingua in aula eorum Regis, et in confiniis Sclavoniae versantes utuntur.“

Ugyanezen Georgievics Bertalan az, aki 1547-ben *Váradon* a barátok klastromában egy török dervissel a válás felett nyilvánosan vetélkedett, és ezen vetélkedését a következendő cím alatt ki is nyomatta:

„Haec nova fert Africa. Mysterium sanctissimae Trinitatis. Arabice. . . . Pro fide Christiana cum Turca disputationis habitae, et mysterio sanctiss. Trinitatis in Alchorano invento, nunc primum in latinum sermonem verso, brevis descriptio. Authore *Bartholomaeo Georgievits*. Cum gratia. XVI Cale: April. 1548.“ — A könyv végén: „Viennae Haeredes Sijngrenij, cura et expensis Bartholomaei Georgievits excu-

debant. Nemo coronatur, nisi legitime certaverit. Laus Deo.“
Nyolcadrétben.

A fen említett vetélkedésnek alkalmát így adja elé Georgievits e munkájában: „Cum post crudelissimae captivitatis meae multum exoptatam libertatem, flagrarem desiderio videndi Pannoniam, et aliorum regnorum partes, post aliarum provinciarum longam peregrinationem. . . . appuli in urbem florentissimam *Varadinum* dictam, in qua reliquiae corporum beatissimae memoriae, videlicet Ladislai, Stephani, et Emerici regum Hungariae sepultae habentur, in qua eodem tempore casu fortuito aderat quidam Mehemetanae sectae legis peritus *Dervis Csielebi* dictus, qui peractis cum Praelato ejusdem civitatis, videlicet *fratre Georgio (Martinusio)* suis negotiis, summopere desiderabat cum christianis aliqua de fide ac religione utraque conferre. . . . . Hoc igitur cum per aliquot dies per interpretem jam dicti Praelati, Gabor nominatum egisset, ut illi antagonista substitueretur, qui religionem christianam contra eum defendere audeat, sed omnes quotquot in ea religione fuerant urbe, ad unius ethnici vocem muti redditi erant. . . . Mehemetanus quidem cum voti compos esse non potuisset, plurimum turbatus, caepit conqueri per interpretem jam dictum, quoscunque alloqui poterat, negligentiam paetorum, et sacerdotum christianorum accusando, multa etiam impudice de imperitia eorum, ac nostra religione contumeliose, nemine contradicente, loquebatur, mirum in modum prae sua insolentia se extollens, non secus, quam si jam victoriae laudem pro tam acerrimo certamine . . . . nactus fuisset . . . . Qua quidem re ego . . . . olim mancipium infidelium vehementer turbatus, dolebam nimium, in tanto coetu clericorum, et christianorum reperiri neminem qui, veritate ipsa armatus, saltem per interpretem, insolentiam ethnici reprimere audeat, et verebar, ne propter nefandam . . . . tanto praesertim in negotio taciturnitatem, et ignaviam, homini nefario palmam tribuisse judicaremur. . . . Quamobrem, licet ad munus ecclesiasticum non sim vocatus, nilominus tamen suscepi provinciam, de hoc pietatis negotio cum eo me certaturum quocunque modo opus fuerit, ... et si opus fuisset, sangvinem insuper et vitam effundere . . .

paratus existens. . . . Itaque statuto et a nobis praescripto die convenit magna hominum utriusque conditionis frequentia, spectatum rei futurae exitum, hocque in monasterio fratrum ordinis divi Francisci, die vero dominica Pentecosten, 29 may (a könyv szélén „1547“ nyomtatva). Ibi cum videret me paratum ad defendendam fidem Christi, multas proposuit quaestiones de religionis nostrae traditionibus, quas hoc loco adferre supérvacaneum duxi, sed unam tantum, et eam ultimam, qua credebat se me superaturum. . . . Interrogavit a me, utrum scirem, ubinam Deus erat ante omnes creaturas cum nihil illo tempore exstaret. Respondi, in suo esse, sed cum illi videretur res utcumque obscurior, nec posset intelligere, ubinam hoc fuisset, postea dixi: ibidem eo tempore, ubi et nunc est, illum exstitisse; hoc intellecto, negavit haec in universum, dixitque: nequaquam, sed in nube candida. Omnia tamen fiebant per interpretaem propter adstantem multitudinem, et quidquid ille turcice interrogabat, hungarice mihi referebatur, et ipse interpretaeti hungarice respondebam, et non turcico sermone. Qui cum Deum in nube candida fuisse affirmaret, universa multitudo auditorum risit sibillando, ipse quoque non potui a risu abstinere audiens tam ineptam responsionem. . . . Post ultro citroque de hac re agitados sermones, convictus veritate, suum ipsius errorem vel etiam invitus coactus est fateri, et cum nihil suis proficeret vanis argumentis, cessit mihi locus quaestionis proponendae, ibi propter festivitatem ejus diei, visum est de eodem pauca disserere, antequam caeteras sacrae nostrae fidei aggrederer alias propositiones, et depictis his verbis, literis, et sermone arabico, sicut hic pro majori horum fide eadem verba, quae in Alcorano descripta habentur, exempli gratia inserere curavi, quae et illi legenda porrexeram, ut sequitur.“ stb.

XVI.

MÁTYÁS KIRÁLY KÖNYVTÁRÁNAK EMLÉKEZETE.

1527-ben jelent meg Brassicánusnak ily című munkája: „*Luciani Samosatensis, Aliquot exquisitae lucubrationes per Joannem Alexandrum Brassicanum latine redditae, ac uberrimis scholijs illustratae.*“ — A könyv végén: „*Excusum Viennae Austriae, Per Joannem Singrenium. Anno a nato Jesu M.D.XXVII. Mensis Julij die decima.*“ — Negyedrébten.

Ezen könyv alig érdemelné figyelmünket, ha Brassicánus ezen könyvben foglalt jegyzéseiben két, minket érdeklő adatot nem említett volna; — egyik az: hogy a törökök 1526-ban Mátyás király budai könyvtárát név szerint két nevezetes kéziratból u. m. „*Marcus Monachus Anachoreta*“, és „*Valerius Maximus*“ munkájától fosztották meg; a második: hogy Brassicánus tulajdon könyvtára számára *Pannonius (Pesti) Gábor* közbenjárása által a törököktől *Pannonius János*nak 300 epigrammáit váltotta meg. — Megjegyzem egyébiránt itt, hogy Brassicánusnak könyvtára és írásai idővel a bécsi császári könyvtárhoz csatoltattak ¹⁾: ott lehetnek talán ma is az említett epigrammák. ²⁾

Ami pedig első Mátyás király budai könyvtárát illeti, arról *Singrenius János*, Verböcinek törvényes könyvét Bécsben 1545-ben újra kiadván, és azt esztergami érsek *Várdai*

¹⁾ — Lásd: „*Suppl. ad L. I. Lambec.*“ col. 820. Érdekes azonban, habár (ítéletem szerint) nem alapos is az, amit ugyan ezen fenn említett budai híres könyvtárnak sorsáról erdélyi szászfi Kelpius Márton ily című munkájában: „*Natales Saxonum Transylvaniae. Jenae. 1684.*“ — Negyedrébten, a B. 2. nyomtatási jegy alatti lapon e szavakkal említ: „*Celebratur Bibliotheca coronensis, quā post Budensem (cujus reliquias, nescio quā ductus invidia, Sigismundus Báthori Transylvaniae Princeps, cum plurimis antiquitatis monumentis flammis subjecti Albae Juliae) celebriorem Hungaria habere non creditur.*“

²⁾ — Találatnak Florenciában is az úgy nevezett „*Laurentio-Medicea*“ könyvtárban Cod. 50. Plut. 34. *Pannonius János*nak eredeti kéziratai, melyek 19, eredeti irással tölt lapokat foglalnak; — az irás olvasása felette nehéz.

Pálnak ajánlván, ajánlólevelében így emlékszik: „Inter alia id praecipue ab omnibus deplorandum: furius (így!) istius bestiae immanissimae (érti a törököket) ornatissimam literariam suppellectilem, qua plurimum decoris, honestatisque florentissimis nationibus (quas brevi tempore diabolico suo regno adjecit) semper accedebat, adeo penitus devastasse, ut nullae restent reliquiae, quo ostendit (turca), non tam hominum, quam omnis pietatis, virtutis, honestatis, justitiae, bonae politiae perpetuum moliri interitum. *Buda* Ungariae urbs plane regia, antequam in formidandi istius Cerberi, vel ipsius Plutonis crudeles manus incidit, florentissima, quasvis vere nationes bibliothecis superabat, at quo redacta est? *locus bibliothecae vix ostendi potest.*“ Ezt írta Singrenius 1545-ben. Egy századdal későbbre tudós madridi királyi tanár *Clemens Claudius* Mátyás király könyvtárának kincseit török kézben vélte még meglenni, midőn ily című munkájában: „Musei, sive Bibliothecae tam privatae, quam publicae exstructio, instructio, cura, usus. Libri IV. Accessit accurata descriptio Regiae Bibliothecae S. Laurentii Escurialis: insuper Parae-nesis allegorica ad amorem litterarum. Lugduni, sumptibus Jacobi Prost. M.DC.XXXV.“ Negyedréiben, — a 36-dik lapon ezeket írja: „Hinc profecta haud dissimilis cura Mathiae Corvini Hungariae regis, quem vere appellare possis Martigenam, videlicet qui natus sit inter arma, et quasi adoleverit in ipso Martis sinu, nimirum in Joannis Hunniadis disciplina. Is haudquaquam degener a perenni, et contestata parentis bellicosissimi virtute, ita se literarum studio addixit, ut Italos, Germanosque, si qui bonarum artium laude excellerent, evocarit, et (quod hic praesertim agitur) *bibliothecam Budae instituerit* in ipsa Regia, *quae etiam nunc exstat, sed sub barbarie othomanica*, doctorum virorum haud amplius parens et altrix.“

De érdekesebb ennél az, amit ugyan Mátyás király budai könyvtárának maradványairól írt 1661-ben *Conring Hermann* ily című könyvében: „De Bibliotheca Augusta, quae est in arce Wolfenbuttelensi, ad illustr. et generosum Joan. Christianum L. Baronem a Boineburg epistola, qua simul de omni re Bibliothecaria disseritur. Helmestadii, typis, et sum-

ptibus Henningi Mulleri. 1661.“ Negyedréiben. — Conringnak pedig ide tartozó szavai ezek : „Dum ardua serenissimae domus (Wolfenbütteliana) negotia, Rudolphum II. et Ferdinandum II. imperatores Vindobonae adire compulissent (principem Wolfenbütteliensem) in Hungaria laciniam celeberrimae quondam bibliothecae Mathiae Corvini sibi comparare, quamvis magno aere, concessum fuerat. Deprehendere vero in illo MSS. ordine licuit tibi simul incomparabilem Thesaurum, et in Germania quidem nusquam antehac visum, prope ducentorum, et quidem magnam partem spissorum, omnique pagina plenissimorum . . . . . primae magnitudinis voluminum, de arcanis negotiis, ac rebus praecipuis non duntaxat Germaniae universae, aut hujus incliti Ducatus, sed Galliae etiam, aliarumque rerum publicarum Europae.“ — Ezek tehát akkor Wolfenbüttelbe vándoroltak.

Mátyás király budai könyvtárában Cuspinianus idejében (a mohácsi ütközet után, a XVI. század elején) még meglévő egy más codexről emlékszik maga Cuspinianus ily című munkájában : „*Joannis Cuspiniani De caesaribus atque Imperatoribus opus insigne : ab innumeris, quibus antea scatebat, mendis vindicatum : una cum Volphgangi Hungeri Juriscons. doctiss. annotationibus, quibus innumera cum hujusque auctoris, tum aliorum quoque historicorum loca et restituuntur, et explicantur. Basileae per Joan. Oporinum, et Nicolaum Brylingerum 1555.*“ — Egészrétben. — E munkában Cuspinianus ott, ahol Justinianusról szól, ezt hozza elé : „Bellum vero Lybicum, quod Johannes contra Afros gessit, Fl. Cresconius Corrippus VIII libris persecutus est, quibus titulum fecit : Johannidos, quos in regia bibliotheca Budae reperi. Hi sic incipiunt :“

„Signa, duces, gentesque feras, Martisque ruinas,
Insidias, stragesque virum, durosque labores,
Et Lybiae clades etc.“

Ugyan ezen budai királyi könyvtárnak tulajdona volt Heliodorusnak azon görög codex is, melyet 1534-ben Obso-
poeus Vince következő cím alatt közrebocsátott : „*Heliodori Historiae Aethiopicae Libri X. nunquam antea in lucem editi. Graece. Basil. ex officina Hervagiana. 1534.*“ Negyed-

rétben. — Heliodorusnak e munkájáról Obsopoeus előljáró beszédében ezt írja : „Devenit ad me (Codex Heliodori) servatus ex ista clade hungarica, qua serenissimi quondam regis Matthiae Corvini bibliotheca omnium instructissima, superioribus annis a barbarie asiatica vastata est. Hunc (Codicem) cum aliis nonnullis miles quidam plane gregarius, et ab omnibus tam Graecorum, quam Latinorum disciplinis abhorrentissimus, jam apud nos tinctorem agens, tunc vero illustrissimum principem Casimirum Marchionem Brandeburgensem . . . . . comitatus in Hungariam, forte fortuna, non sine mente, reor, non sine numine divum sustulit, quia auro exornatus non nihil adhuc splendescbat, ne scilicet, tam bonus author et visus, et lectus paucissimis interiret.“

XVII.

WAGNER ANDRÁS EMLÉKEZETE.

Az erdélyi száz tudósok lajstromát és életrajzát közrebocsátotta ugyan Seivert János ily című munkájában : „Nachrichten von Siebenbürgischen Gelehrten. Pressburg. 1785.“ — De a 481. lapon csekély az, amit *Wagner Andrásról* említ; — bővebb emléket leljük a következő könyvnek ajánlólevelében :

„De imagine Mundi Libri quinque, Authore *Honorio Gotto* ²⁾ quodam, in quibus quatuor Elementa ita discutiuntur,

¹⁾ Hungaria, et Attila. Vindobonae 1663. II. könyv. 18-dik fej. 198. l.

²⁾ Lazius Farkasnak, aki az említett Honoriusuak e munkáját feltalálta, és legelőbb kiadta, Honorius iránti vélekedését leljük *Wagner András*hoz intézett ajánlólevelének e szavaiban : „*Honorium* hunc nostrum *Episcopum*, ut ego reor *Gothicum*“ stb — és alább : „Ut de authoris aetate conjecturam facere audeam, hunc forte sub *Valentinianis* (*Caesaribus*) scripsisse“ stb. — De hogy Honorius nem got, hanem német honfi volt, és a XII. században élt, azt ugyan ezen munkájának későbbi kiadása így jelenti :

„*Honorii Solitarii Augustodunensis, Mundi Synopsis, sive de imagine mundi Libri III., ante annos 463 scripti* (tehát 1123-ban) quorum

ut Cosmographiae ex his rudimenta simul astrorumque scientiae haurias. Inventum opus, et a tineis situque erutum labore et industria Nobilis Viri *Wolfgangi Lazii* Vien. Medici, Sacrae Rom. Regiae Majestatis Consiliarij, et Historici. Viennae Austriae ex officina typographica Joannis Carbonis. Anno M.D.XLIX.“ Negyedréiben.

Ajánlotta e könyvet Lazius : „Ad Nobilem, et praeclari nominis virum D. *Andream Wagner*, Sacrae Rom. Regiae Ma. a Consiliis, et penitioribus secretis, Dominum, et Patronum.“ — aki hogy erdélyi szász volt, az, az ajánlólevélnek e sorai- ból bizonyos : „Patriam Tuam, hoc est Daciam, is autor (Honorius) adfabre descripsit, et eo quidem tempore, quo a Gothis Germanis erat cultus terrae tractus. Tametsi enim *Saxones* (teutonica et ipsa gens) posterioribus annis eam in provinciam a Carolo Magno praesidii gratia contra Avars et Hunnos fuerint translati, tamen Gothorum isthic (érti Erdélyt) semper reliquiae quaedam, ceu et Hunnorum (érti a Székelyeket) manserunt. Id quod ex Jornande partim, hungaricisque annalibus, partim vero ex ritu ejus gentis, consuetudineque colligitur, quae Gothicum adhuc nescio quid sapit. Jam vero *Transylvaniensis Tu* (ubi olim Dacia) *ex Gothorum vel Saxonum posteritate oriundus* Honorium hunc nostrum Episcopum, ut ego reor, Gothicum, sub signis Tuis in aciem descendere non permittes? Non enim video, cui rectius Dacum scriptorem, quam Daco, et cui justius etiam nuper inventum opus, et a tineis, situque erutum, quam hujus auctori inventionis dedicare debeam? Fuisti Tu nobis instigator laboris quam permolesti, sed tamen non inutilis, cum ad bibliothecarum Styriae, Carinthiaeque latissime excurrentium provinciarum perlustrationem hortareris, atque ut Rex sua nos autoritate,

tertius hactenus nunquam visus : jam vero una cum duobus prioribus ex vetusto M. S. Cod. primum in gratiam studiosorum luce donatus prodit. Spirae apud Bernardinum Albinum. 1583.“ Nyolcadréiben. — De neveztetik Honorius Presbiternek is a következő munkájának címlapján :

„*Honorii Presbiteri Augustodunensis, qui floruit ante annos 400* (tehát 1131-ben) *Speculum ecclesiae, sive sermones aliquot tam de tempore, quam de sanctis. Coloniae, ex aedibus Quentelianis 1531. 8r.*

sumptuque adjuvaret, causa fueris. Quapropter ut aliquis merito ad ejus authorem consilii fructus redundet, hunc suscipies interea Andrea observan: Honorium, donec aliud Te magis dignum munus adornaveró.“

De lelünk említett Honoriusnak csak most előhozott munkájában is reánk nézve más érdekes adatokat, mert Honorius az akkori, azaz XII-dik századbéli Ázsiának részeit, s tartományait leírván, öseldödeink hazáját így vázolja: „Mons Caucasus a Caspio mari attollitur, et per Aquilonem vergens pene usque ad Europam porrigitur. Hunc inhabitare Amazones, faeminae videlicet, et viri praeliantes traduntur. — His contermini sunt Mastagetae, Solchi, et Sarmatae. Deinde est Serica regio a Serens oppido, unde vestes, et populus nomen accepere. Post est Batria a Bactrio amne vocata. Huic conjungitur Hircania a silva nominata, in qua dicuntur esse aves, quarum pennae per noctem splendent. Huic jungitur *Scythia*, et *Hunnia*, quarum gentes sunt quadraginta quatuor, Post hos sunt Hiperborei montes, et Albania regio, a candore populi appellata eo, quod albo crine isthic nascantur homines, alias Albocenses dicti. Cui conterminatur Armenia“ stb.

Ez után Europa részeit s tartományait előszámlálván, azon helyet, ahol ma két magyar hazánk fekszik, így tájékozza Honorius: „A Thanai fluvio est *Scythia inferior*, quae versus meridiem usque ad Danubium porrigitur; in hac sunt provinciae: *Alania*, *Dacia*, *Gothia*. A danubio usque ad Alpes est *Germania superior*.“ (Honoriusnak e szavaira ezt jegyzi meg Lazius: „Sic codex Theodosii Gothiam usque ad Tisciam (Tisza) fluvium extendit.“) És alább: „*Pannonia superior*, quae a Savia usque ad Peninum montem, cui ad meridiem Histria ab Istro amne, qui et Danubius (extenditur). Ejus pars fertilior *Valeria* dicitur inter Dravum et Savum, reliqua Danubio proxima *Pannonia prima* vocatur. A Pannonia et Istria Italia attollitur.“

Ami pedig említett *Wagner Andrást* illeti, ugyancsak Lazius Farkasnak egy más munkájából „*Respublica Romanorum*“ bizonyos, hogy név szerint Brassó-vidéki fi volt. Laziusnak szavai, a most érintett munkájának 529-dik lapján, ezek: „In hujus (Coronae) vicina quoque natus est longe

optimus vir, singularis Musarum, earumdemque alumnorum patronus, Dominus *Andreas Wagnerus*, Serenissimi Romanorum Regis Ferdinandi a Consiliis, et primis Secretis, Provinciaeque Austriae Inferioris Scriniarum Praefectus, noster, et de nostris benemeritus Maecenas.“

XVIII.

MARTINUZZI HALÁLA IDEJÉNEK MEGHATÁROZÁSA.

Heltai Gáspár a Dávid zsoltárait magyarra fordítván, és azokat tulajdon betűivel a következők címe alatt kinyomatván :

„Soltar, azaz Szent Davidnak, es egyeb Profetaknak Psalmusina, avagy Isteni dichireteknek Könyve: Szep Summatkackkal es roevideden-valo aertelmoeckel, Magyar Nyelven Heltai Gaspar . . . . . ¹⁾ Colosvarat. 1560.“ nyolcadrétben; — azokat *második Zápolya Jánosnak* ajánlotta, s ajánlólevelét e szavakkal rekesztette be: „Datae Colosvarini Anno domini M. D. LX. die XX. Februarii, quo ante annos octo (következőleg 1552-ben) *Frater Georgius Dalmata*, Thesaurarius, hostis veritatis Christi, et Majestatis tuae serenissimae in *Castro Alvinc* perfidie suae . . *justas poenas dedit*.“

Martinusius György megöletése Erdélyben történt, ahol maga Heltai is élt, és Martinusius személyesen ismerte. Martinusius megöletésének esztendeje és 1560 között csak egy pár év a különbség, s következőleg Heltainak, Martinusius megöletésének esztendeje és napja iránti feledékenység vagy tévedése alig lenne képzelhető, ha Pray György „Hierar. I. 180. az eredeti példányból („ex authographo transcribo“) közre nem bocsátotta volna Castaldusnak Nádasdi Tamáshoz írt levelét, melynek ide tartozó szavai ezek: „Placuit Omnipotenti Deo Illustrissimum Dominum Cardinalem Varadiensem felicis recordationis ad aliam vitam ducere morte quadam repentina. . . . Ex Zassebes,

¹⁾ Példányom itt a papiros enyvétlensége miatt elmállott.

die XVII. Decembris 1551. — Tehát Martinusius 1551-ben December 17-dikén már meg volt ölte, ²⁾ s következőleg 1552-ben februárius 20-dikán meg nem ölethetett.

Castaldus, említett levelének utánírásában jelenti egyébiránt: „*Marcus Antonius primus inter omnes pugione in gutture bis transfixit Reverendissimum. Ipse Marcus commendat servitia sua humiliter.*“ — Bizony jó markos legény lehetett ez a Markus! — emlékezetét leljük mindazáltal a következő című könyvben is:

²⁾ Az akkori villongós és egymás ellen dühöngő időnek leírása találhatik egykorú latin versekbe foglalva a következő című, s már igen is ritka könyvecskében:

„*Ad Clariss. Virum, Nobilitate et Virtute praestantem Quirinum Schlaher, Senatorem Schemnicens: studiosae juventutis Maecenatem singularem Εἰδύλλιον, scriptum a Zacharia Ursino Vratislaviensi. Vvitebergae. Anno 1552.*“ negyedrében. — A csak most említett versek e könyvecskében ím ezek:

„Mota novo cernis civilia bella furore,
Infestos ducibusque duces, atque urbibus urbes,
Undique et infausto populos se tollere motu,
Bella volunt miseri, pax fastidita fugatur.
Aspicis ut miles passim sceleratus oberret,
Multaque sollicitis minetur damna colonis,
Pernicies gregibus, cultisque novalibus ingens.
Vos quibus est justa populos ditione tenere
Concessum, quo vos rapit exicialis Erinnyis,
Horrida prae miti placeant ut bella quiete?
Siccine deseruit vestrae vos cura salutis?
Ne tantum tentate nefas, satis autem malorum est.
Turcicus hei vobis vosmet lacerantibus hostis
Imminet, exhaustas germanae perdere gentis
Relliquias cupiens, quem dudum Pannonis ora
Et timet, et sentit violento Marte furem.
Nec mora quin dominum jam jam superata ferocem
Accipiat, vestrisque immittat protinus agris.
Hunc igitur contra tandem socia arma parantes,
Parcite jam vobis, vestris jam parcite regnis,
Consiliis ceptos placidis componite motus.
Non profecturas sed quin ego cesso querelas
Fundere? non curant pastoria carmina reges.
Conscia venturae sibi, cum natura ruinae
Vix trahat extremum tot fracta laboribus aevum,
Principium interitus quaerunt jam fata futuri.“

„De Justitia sempiterna Tractatus *Mihaelis de Neckardis* Accessit ejusdem Sermo Collegialis, et Carmina varia de virtute.“ A könyv végén: „Moguntiae. M. D. LX. secundo.“ negyedréiben, — az 5-ik lapon ezeket olvashatni: „Quid ni et ipse Reverendiss. Dominus Frater Georgius Sacrae Romanae Ecclesiae Cardinalis, vir summae apud Transylvanos auctoritatis, conductitio *Marci* Itali pugione miserrime adeo nuper periit, ut Dei justissimi vindicta tantum crimen diu ignorare nequirit. *Marcus* enim iste nefarius, miles in necando solum strenuus, haud diu post, non obstante auri vi, quam ex carnificio isthoc sceleratis manibus promeruerat, et ipse crudelissimam subivit mortem, ita volente et imperante Omnipotentis justitia.“

XIX.

OLÁH MIKLÓS EMLÉKEZETE.

Ki ne ismerné közölünk e tudós hazánkfiának munkáit, s érdemeit? de ismérte őtet a maga korában a tudós külföld is, és egykorú dicséretes emlékét fentartották a következő külföldi könyvek:

„Epigrammata Ex Thesauris Graecorum deprompta, et jam recens latine facta. *Joanne Ramo* Goessano Autore. Vienne Austriae ex officina Typographica Joannis Syngrenii. Anno M. D. LI.“ Negyedréiben. — Rámus János ajánlotta ezen munkáját: „Illustriss. Principi D. *Nicolao Olaho* Episcopo Agriensi, et Regiae Majestatis per Hungariam Cancellario,“ kinek dicséretére ezeket írja: „Cujus in graecis vertendis tanta est dexteritas, ut vel solis Tuis manibus videantur Graecorum thesauri velle contrectari: lusisti in hoc argumento adolescentior, cumque Tibi aetas ad has delicias sequendas manum porrigeret, at nunc cum Te in alto fortuna collocarit, nec suscepta patriae, reiquepublicae negotia in his studiis amplius Te commorari patiantur, pro Musis praestantissima quaeque favoribus, et opibus enutris ingenia, sub tali ductore haud dubie ad spes maximas praeparata, unde

Musae suarum dotium foenus se non mediocre fecisse palam confitentur.“

Ugyan ezen Rámus János írta a következendő verseit is Oláh Miklós dicséretére :

„In Te Musarum turbaingenuosa quiescit,
 Tuque Helicon, Tuque es quicquid Apollo fuit.
 Ergo sibi Musas quisquis velit esse faventes,
 Et felix studiis numen adesse suis,
 Pectoris ille Tui precibus penetrare fatiget,
 Expugnetque animi limen Olahe Tui,
 In quo, quicquid habent vatū monumenta, reclusum est,
 Heu quanto Deus hic flumine abundat opum.“

Lásd pedig ezen verseket a következendő című könyvben :

„Symmicta Elegiarum, et Epigrammaton Latinorum : In quibus heroica quaedam, multa seria, plurima jocosa, et ad reprehensionem comparata invenies. *Joanne Ramo* Goessano autore. Viennae Austriae excudebat Egidius Aquila. Anno M. D. LI.“ negyedréiben.

Oláh Miklósnak a görög nyelvben való különös jártasságát és tudományok iránti bőkezűségét említve látjuk a következendő című könyvben is :

„De Exequiis Caroli V. Max. Imp. quas Ferdinandus Augustissimus Imp. Germano fratri suo clarissimo Augustae Vindelicorum fecit fieri. Item de exequiis Mariae Hungariae, et Mariae Angliae Reginarum, per eundem Imperatorem nostrum aliquot diebus post celebratis. 2. Machab. 12. Sancta, et salubris cogitatio est exorare pro defunctis, ut a peccatis solvantur. Augustae Vindelicorum. Philip. Ulhardus excudebat. 1559. IIII. Calen : Martii.“ — Negyedréiben. — Ezen halotti beszédeknek kiadója előjáró beszédében Oláh Miklósról e szavakkal emlékezik : „Reverendiss. Archiepiscopus Strigoniensis Nicolaus Olahus, pater vigilantissimus, literis ipse tam Graecis, quam Latinis non minus instructus, quam liberalis fautor litterarum.“

Oláh Miklósnak hírét a külföldön nem csak alapos tudománya, de az is nevelte, hogy a külföldnek több akkori tudósait segedelmezésével gyakran eltette, így p. o. tudós

Rámus János, Nannius Péterhez, és Latomus Jakabhoz írt elegiáiban maga jelenti ki, hogy Oláh Miklós segedelmezésének köszönheti, hogy tanulás végett Páduába mehetett. Ezen elegiákat pedig olvashatni a következő című könyvben :

„*Otthomanorum Familia, seu de Turcarum Imperio Historia, N. Secundino Autore, addito complemento Jo. Rami a capta Constantinopoli usque ad nostra tempora. Item Elegiae, et Hendecasyllaba quaedam ejusdem Rami. Cum gratia et privilegio Rom. Reg. Maj. ad quinquennium. Viennae Austriae, excudebat Egidius Aquila. Anno M. D. LI.*“ Negyedréiben.

Tudós *Burgundiai Jánost* (Joannem a Burgundia) Oláh Miklós, aki Németalföldön 1531-től 1539-ig második Lajos királynak özvegye mellett hivataloskodott, onnan hozta magával tulajdon költségén Austriába; — ez adta ki azután Bécsben csakugyan Oláh Miklós költségén s meghagyásából e következő című könyvet :

„*Fructus quibus dinoscuntur Haeretici, eorum quoque nomina, ex Philastro, Epiphanio, Augustino, Eusebio etc. Et quibus armis devincendi. Per F. Joannem Fabri ab Hailbrun Cathedralis Ecclesiae Augustanae a sacris contionibus. Mathei V. ij. A fontibus eorum cognoscetis eos.*“ Esztendőszám nélkül, nyolcadréiben. — A második lapon kezdődik a kiadónak előjáróbeszéde : „*Pio Lectori salutem in Christo Joan: a Burgundia.*“ — Ezután pedig *Sebastiani Listii* és *Wolfgangi Byrvdy* (*Büdi Farkas*) ajánló versei; — végre Fábri-
nak a könyv címlapján említett munkája ¹⁾.

A tudós külföld Oláh Miklósnak gyakorti segedelmezéseit azzal hálálta meg, hogy tudósabb férfiai által ötöt több versen könyvek ajánlatával megtisztelte, aminek bizonyosságai a következő című könyvek :

¹⁾ Fáber Jánosnak e munkájában a többi között ez is iratik : „*Arobonarii dicunt : Caenam Domini dari nobis in signum tantum, et pignus corporis Christi, Hoc idem docet Franciscus Stankarus in Transilvania, et profugus ille Paulus Scalith (Scaliger) ac apostata ille Vergerius apud Ducem Wirtenbergensem.*“

I. — Ad Potentissimum utriusque Pannoniae, ac aliarum Provinciarum Regem Ferdinandum e Boemis redeuntem, Carmen congratulatorium *Jani Lucii Brassicani*. Ejusdem aliquot Epigrammata.“ Hely, és esztendőszám nélkül, negyedréiben. — A második lapon következnek Brassicanusnak ajánló versei : „Ad Reverendum D. Nicolaum Olah Cusodem Alben : ac Secretarium Regium :“

„Cuinam debeo dedicare carmen?
Ab incude recens meum patrono?
Profecto Tibi Nicolae soli,
Qui mi continue facis benigne.
Quod si dignum erit approbatione
Tantum magne Tua, satis superque est,
Non assis facio severiores
Censuras aliorum, et omne virus,
Quare perlegere hoc velis poema
Ineptum fateor, nec eruditum,
Quandocunque per ocium licebit.

Janus Lucius
Brassicanus.“

Ezen könyvnek vége felé találtatnak Brassicanus epigrammái : „Reverendo D. *Nicolao Olah* Patrono suo.“ „Ad pudicissimam Dominam *Magdalenam Turzonis* conjugem.“ ¹⁾ „D. *Francisco de Bathyan*.“ „Magnifico D. *Thomae Nadastino*.“

II. — „Hesiodi Ascarei Poetae vetustissimi poemation de Herculis Clypeo jam recens latino carmine redditum *Joanne Ramo* de Goes apud Austriacorum Viennam graecae linguae professore publico interprete. Viennae Austriae apud Joannem Syngrenium. An. MDL.“ negyedréiben. — A második lapon kezdődik Rámusnak ajánló levele : „*Nicolao Olaho*

¹⁾ Brassicanusnak *Turzó Magdolnához* írt versei ezek :
„Pallada cum superes, Venerem, castamque Dianam
Ingenio, forma, dote, prudentia,
Nacta virum merito es tandem virtutibus hisdem
Pollentem, ac tibi sic undique consimilem,
Ut pietate Aeneam vincat, Nirea forma,
Et pylum pulchris Nestora consiliis.“

Episcopo Agriensi, S. R. Mtis per Hungariam, et Bohemiam Cancellario, „és abban a többi között: „Sed ne prolixitate nimia odiosus sim, ad Cel. V. venio, cui nostri laboris patrocinium in tanta temporum malignitate imponere ausus fui, confisus vel D. Nannii nomine, hominis Cel. V. studiosissimi levidense hoc unusculum (munusculum) non ingratum Cel. V. futurum, praesertim cum jam olim ab ipsa Tui ortus nobilissima infantia, et doctos ornare, et crescentium ingeniorum conatus adjuvare consveveris. . . . . Ad Te redeo Reverendissime Praesul, obsecrans, ut nostri ingenii primitias e Tui nominis splendore aliquid ornamenti decerpere patiaris, quod, si facis, nostrosque labores a Cel. V. probari sensero, majora brevi, quae nondum ad iudicium populi maturuerunt, multo et lubentius, et alacrius proferemus. Bene vale generosissime, atque eruditissime patrone. Viennae Austriacorum, tertio Idus May. Anno 1550.“

III. — „Sylva Encomiorum Serenissimi ac Potentissimi Principis et D. D. Ferdinandi Dei gratia Romanorum, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae etc. Regis, infantis Hispaniae, Archiducis Austriae, et Ducis Burgundiae etc. Domini sui clementissimi. *Autore Joanne Serifabro Oppolitano.*“ — A könyv végén: „Viennae Austriae apud Joannem Carbonem. Anno 1550. Mense Aprili.“ — Negyedréiben. — A második lapon következik a szerző levele: „*Nicolao Olaho* Episcopo Agriensi, Cancellario Regni Ungariae.“

IV. — „Carmen Graphicum de Bachanalibus. Dicatum Reverendissimo et Illustri Principi Domino *Nicolao Olahy* (így!) Archiepiscopo Strigoniensi . . . . . Studiorum Mecenati inclyto *Autore Joanne Stasio a Dubnice.* Viennae Austriae. Excudebat Michael Zymmermann. M. D. LX.“ — negyedréiben.

V. — „*Tranquilli Parthenii* Ragusini de morum in omni Republica, ac in omni vitae genere necessaria integritate. Opus posthumum. Nunc primum in lucem editum scholiisque hinc inde perquam utilissimis auctum per *Johannem Cynglum* Pludentinum Rhetum. Antwerpiae. Ex Officina Christophori Plantini. M. D. LXI.“ — Negyedréiben. — Ajánlotta e könyvet Cynglus János esztergami érsek *Oláh Miklósnak*, akiről ajánlólevelében ezeket írja:

„Quisquis eruditorum suum in specie laudat Maecenatem, et fautorem, inque ejus laudes profunditur. Sed sunt haec pure specialia, passimque obvia. At Te non unus, aut plures seorsim solum laudant eruditi, nam Te praeter inclitam Pannoniam, ac patriam, in qua ad gentis Tuae gloriam, splendoremque natus es, alia quoque regna, in quibus olim versabaris, et quorum eruditos Tua eximia, incomparabilique largitate non minus ac humanitate juvasti, et ad majora in republica litteraria audenda consilio, aereque Tuo munificentissime excitasti, laudare non desinent. Et sane merito, nam sive eruditionem Tuam conscriptis operibus sat jam omnibus notam, ac laudatissimam, sive natales Tuos, ex quibus etiam inclitissimus quondam Pannoniae Rex Matthias, cujus memoria ad astra merito attollitur, ortum traxerat, sive denique eminentissimam, summamque Tuam dignitatem tam ecclesiasticam, quam et civilem intueamur, nihil certe his omnibus excellentius, nihil nobilius, nihilque laudabilius aetate nostra inveniri sane poterit. Et tamen majus his fere omnibus est illud, quod non sit in Germania, non sit apud Belgios, non sit apud Helvetios nostros, non sit denique in Italia, sed ne in Gallia quoque vir vel et mediocriter eruditus, qui virtutes Tuas, eruditionem Tuam, Tuum in litteratos munificum amorem, Tuumque eos juvandi, animandique studium laudari uberrime non audivisset. Tu ergo jam non solum unius, alteriusque eruditi, sed integrorum plane regnorum Maecenas dici merito promereris. . . . . Vivis nunc in Pannonia, ... resplendent tamen velut solis radii, quotidie exteris etiam in oris, et regnis laudes eruditionis, munificentiaeque Tuae. . . . . Tu historicus perinde ac poeta ornatissimus, Tu sanctissimus perinde ecclesiae praesul, ac sapientissimus Regis a consiliis, tantas jam ab olim promeruisti laudes, ut exile hoc, quod nunc Tibi dicamus munusculum, si fors giganteum plane esset, nihil Tibi jam laudis adferre, sed sibi ipsi solum ex nominis Tui splendore ornamentum, praesidiumque nancisci valeat.“ ¹⁾

¹⁾ Nevezetes, amit Cynglus János e könyvben az 5-dik szám alatti jegyzésében ily cím alatt: „De ira“ első Mátyás királyunkról

Mellözve itt a többieket, csak még azt említjük, hogy Oláh Miklósnak korabeli arcképe a következő című könyvekben látható :

I. — „Breviarium secundum usum almae, et Metropolitanae Ecclesiae Strigoniensis, in promotionem divini cultus, et ministerii, denuo impensis reverendissimi D. *Nicolai Olahi*, ejusdem Ecclesiae archiepiscopi impressum. Viennae Austriae, excudebat Raphael Hofhalter Anno 1558.“ — Nyolcadrétben.

II. — „Missa Evangelica quid sit, solidis, catholicisque explicatum documentis, iisdemque sanctissimis Ecclesiae Doctoribus petitis, atque collectis, in gratiam, confirmationem, consolationemque piorum. Per D. *Joannem Fubri* Hailbrunnen: professione Dominicanum, apud Agustam Vindelicarum majoris aedis concionatorem. Anno. M. D. LVIII.“ — A könyv végén : „Viennae Austriae excudebat Raphael Hofhalter.“ — Nyolcadrétben.

III. — „Catholicae ac Christianae Religionis praecipua quaedam capita, de Sacramentis, de Fide, et operibus, de Ecclesia, Justificatione, ac aliis a Reverendissimo D. D. *Nicolao Olaho* Archiepiscopo Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis, Primate Hungariae, et Legato nato etc. ex purissimis sacrae scripturae, traditionum Apostolicarum, Canonum ac Sanctorum Patrum fontibus derivata, et in Synodo sua Dioecesana Tirnaviae proposita, ac breviter explicata. Anno M. D. LX. Viennae Austriae in Aedibus Collegii Caesarei Societatis Jesu. Excudebat Raphael Hofhalter. Anno 1560.“ — Negyedréten. — Oláh Miklósnak e könyvben megjelent arcképe alatt a következő versek állnak :

„Praesulis effigiem quisquis depinxit Olahi,
Vicit Apellaeam sedulus arte manum.“

Ez tehát a leghívebb arcképe Oláh Miklósnak.

---

mond : „Inclitissimus quondam Pannoniae rex, *Mathias*, suae aetatis regum splendidissimus, adeo vehemens narratur nonnunquam fuisse, ut ira saepius ejusdem animum ad omnia bona proclivem oppresserit, eique subinde mortem adtulerit, quamquam sint Aulici, ejusdem viduae infensi, qui cum veneno succubuisse fabulentur.“

XX.

SYLVESTER JÁNOS EMLÉKEZETE.

Sylvester János, kinek a magyar nyelv s literatura iránti érdemei számtalanak, tudományos műveltségéért az akkori külföldiek által magasztaltatott ¹⁾, a minek jeles tanubizonyságát lelhetjük akkori tudós Reisacher Bertalan verseiben, melyek 1551-ben ily cím alatt jelentek meg:

„*Doctorum in Viennensi Academia brevis Depictio Autore Barptolomeo (így)! Reisachero Carintho. Christophorus Poppenheuser Thuringus Lectori (következik négy distichon) Viennae Austriae excudebat Egidius Aquila. Anno. M.D.L.I.*“
Negyedréiben.

A Sylvester dicséretére írt versek im ezek? „*Ad perdoctum, ac Humanum virum Joannem Sylvestrum, artium et philosophiae Magistrum* ²⁾).

„*Quam piam prompsistis gremio vos munera Musae!*

O quantos nutris Hungara terra viros!

Foelices Musae foeliciaque Hungara prata,

Quae datis hosce viros ex Helycone sacros!

En tua Maeoniis Sylvester tempora limphis

Unxit Tritonis, quae tua fata juvat.

Hungaricae Graecam, Solymam, lingvamque Latinam

Addis Pieridum roscida templa colens,

Et quanquam pedibus fato vexeris accerbo,

Artibus at praestas, ingenioque vales.“

¹⁾ Tudományaért dicséri Sylvestert Melanchthon is azon levelében, melyet 1537-ben Nádasdi Tamáshoz írt, e szavakkal: „*Joannem Sylvestrum etiam hominem doctum Celsitudini Tuae commendo.*“ — Lásd Ribinyi, Mem. eccles. Aug. I. 40. 41.

²⁾ Sylvester János 1544-ben a bécsi egyetemnél a zsidó nyelvnek rendes tanítója volt, és ugyan akkor bocsátotta közre ily című munkáját: „*De bello Turcis inferendo Elegia nunc primum et nata, et aedita (így!) Psalmi: Deus venerunt gentes ect. Paraphrasis. Cum audieritis praelia, et seditiones, nolite terreri. Lucae XXI.*“ — A címlap tulsó felén: „*Ad Lectorem Carmen Endecasyllabum.*“ — A következő lapon Sylvester ajánlólevele: „*Serenissimo Romanorum,*

Életének, és szenvedett viszontagságainak töredékét pedig írta le maga Sylvester következő című munkájának első Ferdinánd királyhoz intézett ajánlólevelében:

„Querela Fidei, ad Serenissimum Romanorum, Hungariae et Bohemiae etc. Regem Divum Ferdinandum. Autore Joanne Sylvestro Pannonio. Viennae Austriae Joannes Carbo excudebat. Anno. M. D. L. I.“ Negyedréiben.

Sylvesternek csak most érintett leírása ez: „Cum praeteritis hisce diebus cum mandato Serenissimae Majestatis tuae in agellum mihi per M. T. S. collatum venissem, ab eo deturbatus iterum sum, seditione rusticorum in me iterum moto. Qui etiam jussu Officialium parati erant mihi vim inferre, nisi parva admodum corporis declinatione periculum evasissem, in tutumque me, uxore, liberis, bonisque omnibus in periculo relictis, recepissem. Qui etiam nunc incertis oberrant sedibus, omniumque ludibrio, et injuriae expositi, vitam in maerore, et lachrimis agunt . . . . . Fides queritur hic se injuste opprimi, praesidiumque implorat (e t. i. ezen könyvnek tárgya), ita et ego, qui sub tutela et praesidio M. T. S. sum, et fidei Christianae, cum caeteris, qui juventutis informandae studio in hac schola (Viennensi) ejusdem S. M. T. tenentur, sincerus cultor. . . . . Viennae octava Mensis Octobris. Anno. M. D. L. I.“

Hungariae, Bohemiae ect. Regi Ferdinando Infanti Hispaniarum, Archiduci Austriae, Duci Burgundiae etc. Johannes Sylvester Pannonius S. . . . . Viennae 15. Kalen. Februarii. Anno 1544.“ Ezután pedig: „Ad principes Christianos de Bello Turcis inferendo consultantes Elegia, Joanne Sylvestro Hungaro, Professore Hebraicarum Litterarum Publico, Authore.“ Ezen „Elegia“ után következik: Deus venerunt gentes in haereditatem tuam ect. Paraphrasis. Eodem Autore.“ — Ennek vége után, az utolsó lapon: „Caeterum libuit hic inter prodigia recensere, quod proxime contigit. Nondum enim capta urbe Albensi (Székes-Fejérvár), reges apum, examina e stationibus suis eduxerunt, quae etiam quasi impendentis mali praescia, avolarunt. Contra, capta urbe alia advolarunt, ac in urbis theatro, in loco, ubi damnati plecti solent, uvam suspenderunt non sine superbissimorum victorum admiratione, quae postea in caput illorum recidit, illosque evertit.“ — Valamivel alább: Viennae Pannoniae excudebat Joan. Syngrenius. Anno. M D X L IIII.“ Negyedréiben, három s fél ívre nyomtatva,

XXI.

EGY ADATKA ERDELYI SZÁSZAINKRÓL.

Hogy erdélyi szászaink a mohácsi vésznapoktól kezdve a Szapolyaiakat nem kedvelték, és I. Ferdinánd részét hol nyíltan, hol titokban is követték légyen, arról tanubizonyosságot tészén az, ami a következő című könyvben mondatik:

„De continuo Germaniae periculo, Thurcorum astutissima nequitia sic volente. Sermo lugubris omnibus Christianis dictus, et scriptus. Authore Rodolpho de Capsis, Pomerano.“ — A könyv végén: „Augustae Rheticae, Philippus Vlhاردus in platea Templaria Divi Huldricchi excudebat. M.D.LII.“ — Negyedrébén, egy s fél ivre nyomtatva.

Ezen beszédnek ide tartozó szavai ím ezek: „Quousque tandem expectabis o Germania? — Ungariae olim florentissimaeque fortissimaeque pars major nefandissimorum Thurcorum tutelae jam succubuit Zapuliae domus perfidia eo quam maxime, et quam nequissime adlaborante. Nobilissimum hoc Regnum si Christianitati totum periret, an non putas viscera quoque Tua mox Thurcorum tyrannidi patescere posse? Transylvania generosissima Hungariae pars, et sub Hunadiis (Hunyadiak) Kenisiisque (Kinisi) Christianitatis contra Thurcorum saevitiem antemurale fortissimum, multoque Christiani sanguinis cruore defensum, ipsa quoque latissimam jam aperuit immanissimis Christianitatis hostibus portam, quam Germanorum ibidem degentium, Comitatumque *Saxonum* efficientium manus, (etsi ipsi Serenissimo ac potentissimo D. D. Ferdinando Caesari semper addictissimi, *missaque nuper non sine periculis legatione*, se perfidi *Zapulii Comit*is infanti, ejusque matri minime fidere, e contra vero Serenissimo Caesari ab initio regiminis ejus, cum propriarum etiam fortunarum periclitatione fere continua, palam, et in secretis quoque semper observandissimos fuisse adtestati fuerint (vix tamen in tanta eorum paucitate iterum obcludere poterunt. Peribant certe hi in ultimos Thulae Christianae agros fato disjecti, interque colluviem tot inimicorum jactati, nisi ipsa magna Germania mater de eorum conservatione mature prospexerit.“

XXII.

ISTVÁNFI PÁL HALOTTI EMLÉKEZETE ¹⁾.

Hazánk Liviusának Istvánfi Miklósnak apja Kisaszonyfalvi (Baranya megyei) Istvánfi Pál 1553-ban elhalálozván emlékére következő című könyv jelent meg:

„Epitaphium Clarissimi Viri, Nobilitate Generis, Virtute, et Eruditione praestantiss: Domini Pauli Istvánffij a Kysazzonffalva, Sacrae Regiae Majestatis Consiliarii, scriptum a *Francisco Theuke*. Viennae Austriae excudebat Michael Zimmermannius. Anno. M.D.L.III.“ Negyedréiben, 1¹/₄ ívre nyomtatva.

A második lapon látható Istvánfi Pálnak egy kigyótól átfogott ősi címere, u. m. egy, koronán álló, s orrában tört tartó sas, ez alatt pedig:

„In insignia Pauli Istvanffij *Gabrielis Zentgewrgii* ²⁾ Szentgyörgyi Phalecium:

Altilem Jovis, ungvibus coronam
Calcantem nitidam, trucique rostro
Mucronem medium nimis prementem,
Marginem colubre ambiente scuti,
Paulinae domui dedere prisci
Reges Pannoniae in perenne pignus
Virtutis, nimioque comparat
Gestamen decoris cruore quondam.“

Ez után következnek *Töke Ferenc* által *Istvánfi Pál*, s hajadon leánya *Istvánfi Erzsébet* halálára latin versekben írt „Epitaphium“-jai; — az után pedig ugyan *Töke Ferencnek* latin versei ily cím alatt: „Filia matrem obitu suo moerentem consolatur.“ — Ezek után pedig: „In mortem Pauli Ist-

¹⁾ Istvánfi Pálról, ki költőink közt, mint a regényes költői elbeszélés megkezdője, érdemel figyelmet, l. többet *M. Irodalmi Kézikönyvem* I. kötetében. Toldy F.

²⁾ *Szentgyörgyi Gábor* Nádasdi Tamásnak titoknoka volt (lásd Kollárt in *Lambec. col.* 714), s ő írta a következő című munkát is, „Elegiae aliquot de aerumnis Pannoniae inferioris. Witebergae. 1552.“ Nyolcadréiben.

vanfii singulari pietate, et doctrina viri, Epicedium, *Gabriele Zentgeorgio* autore,“ — a melynek itt következő töredékeiből bizonyos, hogy Istvánfi Pál Pataviában latin s görög nyelvet, csillag- és természettant, s a törvényeket tanulta, Olaszhont átutazta, s végre első Ferdinánd király titkára lett:

„Quo sol bis senos orbis convertere cursus
 Assolet, et caeptum carpere rursus iter,
 Hoc spacio Istwanfij Patavina dicitur urbe
 Ingenium studiis excoluisse bonis,
 Ac didicisse prius famulas industrius artes,
 Fervidus et lingvas consociasse duas.
 Post cito divitias animo cumulare pudicas,
 Condere et ingenuas pectore caepit opes.
 Nec tantum occultas naturae quaerere vires,
 Quur varias subeant corpora cuncta vices,
 Corpora sed studuit pariter caelestia nosse,
 Quos teneant axes, quam teneantque viam.
 Quo quodvis spatio proprium percenseat orbem,
 Quam mittant et in haec inferiora luem,
 Quur multos Hyades imbres ex aethere fundant,
 Quur nimio Syrius torreat igne solum.
 Quae ratio a nobis Phoebum discedere cogat
 Longius, et solitam mox reparare viam.
 Aurea quid variet toties sua cornua Phoebe, (így)!
 Et modo deliteat, luceat ipsa modo,
 Quurque dies fiant interdum noctibus aequi,
 Nunc nox augmentum, nunc capiatque dies,
 Quid generet noctu flagrantes aethere flammas,
 Quid, quae spectamus plurima visa, polo.
 Vix dum Aries Phoebum quinto in sua tecta vocarat,
 Jam Paulus tantas mente tenebat opes,
 Quas quamvis animo decus est comprehendere summum,
 Divinae ac mentis pignora clara refert.
 Non tamen hoc Paulus potuit consistere cursu,
 Tam vehemens studii pectore flamma fuit
 Sed caepit sensim sacratas discere leges,
 Posset ut his patriae consuluisse suae.

Proposito hoc Paulus divinas noscere leges
 Arsit, et optatum contigit ille suum.
 Nec tumidos, Latio rediens, in pectore flatus
 Gessit, nec fastum praetulit ore gravem.

Haec tam divinae sublimia munera mentis
 Cum quosvis hominum digna favore forent,
 Plurima Fernando pariter monumenta probasset,
 Secretis voluit mox adhibere suis.
 Sedulus hic etiam Regi servire studebat,
 Praeclaram monstrans cuncta per acta fidem.
 Impete quo carpsit vanissima dogmata mundi,
 Quae verae impediunt Religions iter?
 O quam nutantem patriam fulcire cupivit,
 Et res afflicta restituere loco.
 Longius et Paulo si vivere fata dedissent,
 Plura suae mentis jam documenta daret.“¹⁾

¹⁾ — Ezen versekben történetírónk *Istvánfi Miklósról* nem tétetik emlékezet, holott egykoru boszniai püspök *Balásfi Tamás* írásaiból, melyeket Kollár Lambeciusnak kiadásában col. 714., azután pedig Pray György Annaleseinek negyedik darabjához írt előljáró beszédében újra kiadott, bizonyos, hogy Istvánfi Miklós Istvánfi Pálnak *Gyulai Hedvigtől* 1538-ban Kisasszonyfalván (Baranya megyében) született fia volt. Mivel pedig Istvánfi Pálnak nem csak Gyulai Hedvig, hanem *Garai Erzsébet* is (*Garai Miklós* leánya. Lásd: Lehoczki. Stem. II. 203) nője vala; mindezekből tehát valószínű, hogy Gyulai Hedvig, a historicusunk anyja Istvánfi Pálnak első nője, Garai Erzsébet pedig második nője volt, és hogy ez az, aki 1553-ban férje, és Erzsébet nevű leánya halála után még élt. — Ami pedig történetírónk Istvánfi Miklós gyermekeit illeti, azok négyen valának, ú. m. egy fia, aki Balásfi Tamás fen érintett írása szerint, életének negyedik esztendejében elhalt, — és három leánya: 1. *Istvánfi Éva Draskovics János* nője, kiről alább lészen emlékezet, — 2. *Istvánfi Kata Keglevith Györgynő*, kiről maga Istvánfi Miklós ezt írja: „filiam vero meam Magnifico Georgio Keglevith despondi, quam ut ante bellicos tumultus elocem, magnopere urget.“ — és 3. *Istvánfi Orsolya*, Lucsei Dóczi Jánosnő. Lásd: „Tudományos Gyűjtemény. 1829.“ XII. 36. — Lehoczki „Stemm.“ II. 205. csak Évát s Orsolyát, — Windisch pedig: Ungr. Magaz. I. 29. 30. csak is Orsolyát említi.

Végre következnek említett Szentgyörgyi Gábor latin versei: „in immaturum obitum castissimae virginis *Elisabethae Istvanfj*, quae post *pietissimi patris obitum paucis diebus* decessit.“

XXIII.

VERANCSICS ANTAL EMLÉKEZETE 1558-ból.

Hajdani tudós e hazánkfia életleírásához tartoznak Lazius Farkasnak e sorai: „Graeciam olim *Antonius Vrantius* Episcopus Agriensis in lucem proferet, ut qui legationibus suis Thraciam praesertim, ac minorem Asiam peragravit, et in geographorum lectione quam versatissimus est.“ — Láziusnak e sorai olvashatók pedig a következő című munkájának első Ferdinánd császárhoz intézett ajánlólevelében:

„Commen : Rerum Graecarum libri II. In quibus tam Helladis quam Peloponnesi, quae in lucem antea non venerunt, explicantur. Inclytis Prin : divo Ferdinando Rom. Imp. Max. et Maximiliano Boh. Regi serenissimo consecrati. Auctore Wolfgango Lazio Medico et Historico caesareo. 1558.“
Egészrétben.

XXIV.

MAGYARORSZÁGNAK, ÉS RÉGI SZOKÁSAINAK LEIRÁSA

1573-ból.

Az alább következő leírása Magyarországnak és régi szokásainak nem csak azért érdekes némileg, hogy 1573-beli, hanem azért is, mert abban nyomát látjuk annak, hogy a régi magyar sajátos betűknek emléke a külföldön, és használása hazánkban az említett időkorban feledékenységbe egészen még nem jött vala.

A könyvnek, melyből ezt meritjük, címe ez:

„Omnium Gentium mores, leges, et ritus ex multis clarissimis rerum scriptoribus a Joanne Boëmo Aubano Teutonico nuper collecti, et novissime recogniti. Tribus libris absolutum opus, Aphricam, Asiam, et Europam describentibus. Antverpiae. Excudebat Joann : Withagius, sumptibus Viduae, et haeredum Joannis Stelsii. M.D.L.XXI.“ Nyolcadrétben, 486 lap.

A fen érintett leírás pedig a 295-dik laptól a 300-dik lapig így következik:

„Hungaria nunc sane ea regio est, quae olim Pannonia fuit: licet haec hodie illius fines in totum non impleat, nec late quondam patuit, quam hodie Hungaria. Enimvero a Laytha flumine inferiorem tantum Pannoniam usque ad Savum amnem complexa, ultra Danubium Poloniam attingit, terramque complectitur, quam Gepidae et Daci tenuerunt: patetque imperium gentis multo latius, quam terrae nomen. Erat haec terra, ut prisci rerum scriptores habent, novem circulis, quos *hagas* germanica lingua dicimus, circumdata, quorum singuli ita stipitibus quernis, sive fagineis, vel abiegnis extructi erant, ut de margine ad marginem viginti pedum spatium tenderetur in latum, totidem erigeretur in altum: civitas autem universa aut durissimis lapidibus, aut tenacissima creta repleretur: porro superficies vallorum, eorundem integerrimis cespitibus tegeretur. Inter quorum confinia arbusculae plantatae erant, quae abscissae, projectaeque ut plurimum herbas et frondes proferebant. De primo autem circulo ad secundum viginti milliaria teutonica protendebantur, et inde totidem ad tertium, et ita usque ad nonum, quamvis alius alio semper contractior erat. Intra hos aggeres vici, villaeque ita constitutae, ut ab una ad aliam vox hominis audiretur. Aedificia validissimis muris praemunita: portae non satis latae propter hanc causam, ut per eas latrocinandi gratia quaqua versum exire, ingredique facile possent. Tubarum clangore unus circulus alteri cujuscunque rei certa signa dabat.“

„Pannonos ab initio eam terram tenuerunt, Paeones olim dicti, inde Huni habuere gens scythica. Mox Gothi ex insulis germanici oceani profecti, post Gothos Longobardi ex Scandinavia etiam oceani insula: novissime Hungari ex alia *Hungaria Scythica* egressi ¹⁾, quae non longe a Tanais ortu extat, et *Juhra* hodie dicitur: misera adhuc regio, utpote sub frigidissimo coelo jacens, duci Moscoviae tributaria. Non tamen aurum, argentumque, quibus omnino carent, sed preciosas animalium pelles Sabellorum, scismorumque

1) — Itt következik ázsiai régi hazánk leírása.

pendunt homines. Non arant, non seminant, neque panes non habent : ferarum carnibus, et piscis vescuntur : aquam potant : sub tuguriis ex virgultis contextis inter densas silvas humiliter habitant, unde fit, ut homines silvestribus feris commorantes vestimentis se non laneis, neque lineis induant, sed pellibus nuper aut lupo, aut cervo, ursove detractis. Solem, lunam, astraque, alia alii adorant, et quicquid eis primum occurrit. Propriam lingvam habent. Corallia piscantur, et balenas, ex quarum cute rhedas, bursasque faciunt, axungiam pro impingvatione servatam exteris nationibus vendunt. Mediocris tumoris montes ad eam partem, qua oceano incumbit, habet, quo pisces quidam Mors vocati dentibus se promovendo scandentes, dum superiora nacti ulterius nituntur, praecipites decidunt, et moriuntur, eos illi colligunt, eduntque, dentes, quos latos et albos valde habent, reservant, et mercatoribus pro mercibus aliis permutant. Manubria cultellorum ex illis optima parantur.“

„Habet Hungaria nostra ad occasum Austriam et Boëmiam, ad meridiem Illirici partem, ad orientem solem *Serviam*, quam Triballi, et Misii tenuerunt, nunc a quibusdam *Sagaria* vocatam; ad arctum et boream Poloni, Moschique finitimi. Urbs regia est *Buda*, a Buda Athilae fratre appellata. Ager regionis quatenus colitur, tritico fertilis est, auro atque argento dives. Mirum est, quod indigenae narrant : esse in Pannonia rivum, in quo si saepius ferrum mergatur, cuprum fieri. Viri vestes superne excavant circa interscapilium : linea subtus tunica, circa collum, et humeros quadamtenus apparens, quam partem serico, et aureo fere omnes exornant, indifferens in caliga, cothurno superinducto, capillos inungunt, concinnantque, lineo galerico contegunt, raroque, nec nisi in otio resolvunt, qui mos et a plerisque germanis observatur. Mulieribus vestitus strictior, et ad collum subductus, ut omnia tegantur. tantum lineae tuniculae ora emineant preciosissime ornata : vestibus togam superinducunt, serico caput, aut lineo componunt velamine, ac praeter oculos et nasum, cetera fere abscondunt : *gemmis et margaritis vulgo utuntur* ¹⁾ Cothurno calceantur viri, faeminaeque ad media

¹⁾ Érdekes azt itt megjegyezni, hogy magyar asszonyaink 1573.

crura inducto : annum lugent defunctos , et quosdam biennis. Barbam rasitant praeterquam superiore labro. Orthodoxae fidei cultus ex lege judicant. Est et alia iudicii ratio, si causa anceps sit, nec aliter liquere possit, *lis ferro decernitur : reus et actor dimicant*. Rex, aut qui regis vicem gerit, spectat, iudicatque secundum eum, qui superior fuerit; satis vicisse credunt, cujus adversarius aut pugna (így!) cunctantius inibit, aut lineis areae, quibus pugnae locus circumscribitur, exciderit. Qui ex equo dimicant, lancea prius, dein gladio utuntur. Pedites praeter verenda, cetera nudi pugnant. Suus genti sermo, etsi Boëmo non multum absimilis. *Habent et priuatas literas, sed romanis libentius utuntur*. Ferox hominum genus, et in bello validum, equestri praelio magis, quam pedestri idoneum. Regis imperio parent, aut regiis ducibus. Cataphracto equite in bello utuntur, et leui armatura, sed parcius omnino, turmatim configunt, non tamen toto agmine. Nulla gens christiani nominis Turcarum arma magis exercuit. Nulla ab his rursus magis exercita est, adeo paribus animis, varioque eventu est semper utrinque bellatum. Alia Hungaria, quae huius mater est, linguaque et moribus pene adhuc illi similis, ritu barbarico vivit, idolis servit.“

öltözetének leírása igen is egyezik azon 1534-beli leirással, mely a következő című könyvben olvasható :

„Seb. Francken. Weltbuch : spiegel und bildtniss des gantzen erdbodens in vier bücher, nemlich in Asiam, Aphricam, Europam, und Americam gestellt und abteilt . . . . . nit aus Beroso, Joanne de monte villa, S. Brandons Histori, und dergleichen fabeln, sunder aus angenummen glaubwürdigen erfarnen weltbeschreibern müselig zu haufftragen . . . . . vormals dergleichen in Teutsch nie ausgangen. . . . . Gedruckt zü Tübingen durch Ulrich Morhart. 1534.“ — Egészrétben. — Az említett leírásnak pedig szavai ezek : „Die Weiber gehen allerdings erber gar bedeckt, und den Kopf gehuld, das man in nichts, dann die Augen, und Nass sihet. Doch brauchen sie sich seer edels gesteyns, und perlen. Der Weiber überschlag und saum an den Kleydern, und was vor dem mann heraussichtig ist, das ist kostlich geschmuckt. Sie tragen ob allen Kleydern eyn husecken oder langen roch . . . . . Haben seltzam schüh, oder stiefeln bede mann und weib, schier wie bundschüh.“ — A régi magyar öltözetre még visszatérünk.

XXV.

A SZOMBATHELYI ZSINAT S AKKORI JEZSUITÁK EMLÉ-
KEZETE 1579-ből.

Draskovics György győri püspök és választott kalocsai érsek 1519-ben augusztus másodikára zsinatot hirdetett Szombathelyre, főleg a tridenti egyházi végzések Magyarországra való alkalmaztatása, és teljesítése végett. Ezen zsinat kezdetén *Horváth Márkos* jezsuita pap beszédet tartott, melyben kemény színekkel s szavakkal festvén le a római vallást nem pártolóknak törekvését, hallgatóit az azok elleni erélyes működésre buzdította. Ezen beszéd, s nem különben az említett zsinatnak (melyről még Péterfi Károly sem emlékszik) határozatai nem sokára azután ki is nyomattak Prágában ily cím alatt:

„Acta et constitutiones Dioecesis synodi Jaurinensis, sub Rev: in Christo Patre ac Domino *Georgio Draskovio* Electo Archiepiscopo Colocensi, Dei et Apostolicae sedis gratia Jaurinensi Episcopo, S. C. R. M. Consiliario, et per Regnum Ungariae summo Aulae Cancellario ad 2. diem Aug. indictae, et per triduum *Sabariae* patria S. Martini Episcopi habitae. Praegae. typis Georg. Melantrichii. anno 1579.“ Negyedrébten.

A fenn említett beszéd és zsinat kedvetlen érzést szült a helvetiai vallást követőkben olyannyira, hogy ezeknek biztatására *Beregszászi Péter* ¹⁾ nagyváradi lelkész ösztönözve és kötelezve érzette magát említett *Horváth Márkos*, és általában a magyarországi jezsuiták ellen a sajtó útján is fellépni, és következő című könyvét közre bocsátani:

„Apologia pro Ecclesiis reformatis, actis impiis Synodi Sabariensis opposita: cum praefatione ad Illustrissimos Transsylvaniae Praesides. Seriem libri, et quorundam additorum versa pagina indicat. Ps. 62. v. 4. Quousque machinabimini perversa contra unumquemque? universi vos conteremini, eritisque tamquam paries inclinator, et maceria impulsa. Varadini excudebat Rodolphus Hoffhalterus. 1585. Nyolcad-

¹⁾ Beregszászi Péterről lásd: „Bartholomaeides. Mem. Hung.“ 25. 1.

rétben. — Ajánlotta e munkáját Beregszászi Péter: „*Illustribus et Magnificis Dominis D. Alexandro Kendi, D. Wolfgango Covacciocio (Kovacsóczy), et D. Ladislao Somborio inclyti Regni Transsylvaniae, sive veteris Daciae Praesidibus optimis, et laudatissimis, dominis, et patronis Ecclesiarum ex Dei verbo reformatarum benignissimis.*“ — Minő nagy mértékben kárhoztatták pedig az akkori hazánkbeli helveciai vallásuak a jezsuitákat, annak bizonyosságára szolgáljanak az ajánlólevélnek e szavai: „*Ille Dei, et hominum hostis . . . . . conscripsit . . . . . novas . . . . . nonnullas Monachorum Legiones, Jesuitarum videlicet numerosa agmina, qui quidem Monachi Jesuitae, sic a Jesu per summam blasphemiam ipsi a se ipsis appellati, cum Iscariotae potius fuissent dicendi, homines hypocritae introrsum turpes, speciosi pelle decora, imperato actutum reliquis Monachis, veluti seriphiis quibusdam ranis silentio, disputando, atque scribendo, et viriliter satis in causa Papali tutanda se se gerendo, multorum animis imperitorum hanc spem ingenerare nostro tempore sunt visi, fore, ut aliquando Papatus intermortuus, maximo totius mundi applausu reviviscat.*“

Beregszászi könyvének kiadása után nem igen sokára a jezsuiták egész Erdélyből az 1588-ban, december 8-kán Meggyesen tartatott országos gyűlésnek 5-dik törvénycikkelye által kiutasítottak; — így kívánta ezt az akkori mind két részről türeelmetlenség, és indulatosság. — A törvénycikknek szavai ezek: „*Occurrál penig először a Jezsuitaszerzet, kiért Nagyságodat (fejedelem Báthori Zsigmondot) instantissimis nostris precibus bántanunk kellet. Mozdított, (praeter alias innumeras rationes, melyeket Nagyságodnak proponáltunk, és hogy ez a szerzet hazánkunk romlására, és posteritásunknak vezedelmére tendálna, bővségesen megmutattuk) ami eleinknek dicséretes cselekedeti, és végzése, melynek általa Isabella királyné asszonyunk bejövetelének előtte ez a pontificia religio minden professorival, és szerzetesivel, communibus omnium votis, et paribus suffragiis mind ez hazánkunkból, mind penig Magyarországból kiigazítatott volt; sőt következő időnkben is, királyné asszonyunknak tudni illik bejövetelének utánna in generalibus regni comitiis, a*

mint akkor anno 1556-ban költ artikus megmutatja, azoknak megtérésökre, avagy az országba visszahozásukra minden útat elrekesztettek ezzel is, hogy jószágukat confiskálták, és sub gravi interdicto e féle szerzettől in perpetuum elszakasztatták. Ilyen méltó okokból való könyörgésünket azért, mellyel Nagyságodat megtaláltuk, hogy Nagyságod a szerzetes Jezsuitákat birodalmából kiküldené, hogy Nagyságod szeme eleibe vévén szívébe bébocsátotta és kegyelmességét, hozzánk való szeretetét ezzel deklarálta, hogy kedvünk szerint való választ tett, Nagyságodtól nagy háláadással vesszük mint kegyelmes urunktól fejedelmünktől. Végeztük azért országul, három nemzetül, Magyarországi atyánkfiai-val egyetemben, hogy a dato praesentium computando, 25 nap alatt ezek a szerzetes Jezsuiták mindenünnen a Nagyságod birodalmából mindenestől kimennjenek, és soha ez a szerzet, mintbogg még florente pontificia religione in regno Hungariae soha hirrel sem hallatott, többé az országban bé ne vétessenek.

XXVI.

ECSEDI BÁTHORI ISTVÁN EMLÉKEZETE 1586-ból.

Ecsedi *Báthori István* a Báthoriak között első vala, aki a római vallást elhagyván, a vallásbeli reformációnak Magyarországon egyik fő gyarapítója lett, a miről *Fegyverneki L. Izsák* következő című munkájának ajánlólevelében bizonyosságot teszen :

„Enchiridii Locorum communium Theologicorum, Rerum, Exemplorum, atque Phrasium sacrarum; ex Aug. Marlorati Thesauro, et Christ: Obenheimii Promptuario, ab *Isuaco L. Fegvernekino*, Ungaro collecti. Editio tertia. Accessit Gemmula Partitionum Theologicarum auctore Amando Polano. Basileae“. — Esztendőszám nélkül, nyolcadrétben 655 lap.

Fegyverneki L. Izsák e munkáját fen említett: „*Stephano de Báthor*, Comiti Comitatum Zathmár, et Zabolch, Domino in Varano, Etsed, Fuzeer, Onad etc.“ ajánlván, dicséretére ezeket írja: Laudanda imprimis insignis tua, Spectabilis, ac Magnifice Domine Patrone benignissime pietas,

et zelus, quo erga ecclesiam, et ejus cives juvandos, et orandos flagras incredibili, ac in hac etiam infelici patriae sorte, in quam miserabili, et pene deploranda rerum Ungaricarum facta conversione, justissimo Dei judicio detrusa est, nullis comparcis sumptibus, viros doctos, quos in ditione tua habes non paucos, singulari nihilominus prosequens amore, liberaliter eos foves, patrocinio tueris, et infinitis propemodum beneficiis cumulas. Ac non possum non deprædicare hoc loco summam tuam felicitatem, Maecenas liberalissime, nec possum committere, quin beatum te prae aliis judicem: *Contigit enim tibi, in vera salutis via sancte et feliciter ingredienda, et constantissime persequenda* uti summi illius Theologi, exactaeque prudentiae laude insignis viri *Francisci Ceglédii* (*Ceglédi*) opera et consilio, quem tibi, ob insignem eruditionem, vitae inculpatae sanctimoniam, judicii maturitatem, summam prudentiam, aliasque dotes quam plurimas a sacris concionibus, et intimis consiliis prae aliis delegisti. Dignus profecto is est, qui prudenti, et provido patri-familias e thesauro suo vetera et nova proferenti comparetur. Neque minori vehendum laude est, quod minime conquieveris, donec incomparabilem illum, excellentique eruditione virum *Michaelem Parium*, honestissima oblata conditione, et amplissimis propositis redditibus, ad gubernacula ecclesiae in tua ditione regenda collocares. Sed nequid ad summam eximiae liberalitatis, et pietatis laudem reliqui faceres, ex *schola Patachina* (*Sáros-Patakiensi*), cui regendae tunc duo insignes viri de re quidem literaria praeclare meriti, tibi vero ob eruditionem, et doctrinam singularem gratissimi, *Georgius Caesar* (*Császár*) Cassovius, et *Matthias Thoraconymus* praeceptores mei summa observantia colendi, laudabiliter praeerant, me, tanto licet indignum patrocinio, *Lucam Kotskium* a pietatis, et eruditionis laude commendatissimum virum, liberali oblato stipendio evocasti, et ad peregrinationem Germanicam suscipiendam, et perficiendam liberalissime instruxisti.“

De érdekes az is, amit ugyan ezen könyvnek kiadásakor basileai könyvnyomtató *Grynaeus János Jakab* említett Báthori Istvánhoz intézett, és e könyv elejére nyomtatott

ajánlólevélben irt, melynek szavai ezek : „Magnanime Heros, quum tam auspicata fuerit editio prima librorum theologico- rum, quos fortissimae gentis vestrae viri quidam pii, et erudi- ti mihi paucis abhinc annis evulgandos crediderunt, ut post tertio editos *Stephani Szegedini* „Locos Communes theologi- cos“ etiam hoc enchiridion theologicum (cui partitionum the- ologicarum a Polano nostro erudite conscriptarum emblemata adjunxi) typographo reducere placuerit : visum mihi est ad T. C. orationem instituere, eique velut non Fegvernekini tan- tum, aliorumque pie docentium patrono, sed etiam lauda- tissimo ecclesiae in illis regionibus nutricio paucis indicare, *quo animo sim erga orthodoxas ecclesias quae sunt in Ungaria et Transsylvania.* — Ut magno mihi dolori fuit, quod intel- lexi, non paucos pietate et doctrina praestantes pastores, et doctores, magno quidem suo bono, sed difficilibus et neces- sariis ecclesiae temporibus hac vita apud vos esse defunctos, et perpetuis immanium hostium incursionibus vestras regio- nes infestatas fuisse, sic majori mihi solatio fuit, quod intel- lexi T. C. divinitus excitatam non modo forti dextra tueri patriam, sed etiam veram religionem constanter et sincere amplecti, et profiteri, et ecclesiarum ex praescripto verbi Dei reformatarum, ac pie in iisdem docentium patronum benignissimum praestare . . . . . Pie hac vita defunctis qui- busdam ecclesiarum vestrarum pastoribus, et doctoribus. . . . . sunt hoc tempore et Heydelbergae, et Vitebergae Ungari, et Transsylvani Theologiae candidati, quorum aliqui . . . . . fa- ciunt, ut gratuler ecclesiae in vestris regionibus . . . . . Ad tuam Illustrissime Domine Comes clementiam nunc venio, eamque illa, qua decet cum veneratione etiam atque etiam oro, ut pergat agere nutricium ecclesiarum recte sentien- tium, et patronum pietatis doctrinam recte docentium, et dis- centium.“

XXVII.

DRASKOVICS JÁNOS ÉS NEJÉNEK EMLÉKEZETÖK 1610-ből.

Magyar asszonyaink valamint jelenkorunkban a szép- literatúra és komolyabb foglalatosság iránt buzgalmuknak számos jeleit adták, úgy hasonló vonszalmukról a múlt szá-

zadokban is nem kevés számú tanuságot tettek. — Ennek most példáját hozzuk elő, midőn *Istvánfi Éváról* emlékszünk, kinek férje *Draskovics János* 1610-ben következő című munkáját ajánlotta :

„Horologii Principum Azaz : Az Fejedelmek óráinak második könyve. Elsőbe az böcsülletes Gvevara Antaltul, Accitaniai Püspöktül, az Eotodik Károly Császárnak Tanacsatul, Udvari Praedicatoratul, es Historicusatul Spaniol nyelven irattatott. Mostan penigh az Tekintetes és Nagyságos *Draskovith János*, az Hatalmas második Rudolphus Római Csaszarnak etc. Magyarországbán fő Tarnok mestere, Tanácsa es Komornikia által uyonnán Magyar nyelvre fordittatott. Melybe szep es gyönyörűséghez historiák, annak fölötte jeles tanusagok, ekes intesek foglaltatnak, mikeppen kellessek az Fejedelmeknek, es fő Vraknak az szent hazassagba, es az ő magzattyoknak fel nevelesekben magokat viselniék. Greczben Nyomtatta Widmanstradius György. 1610 esztendőben.“ — Negyedréiben.

A címlap után következik :

„In Librum secundum horologii Principum, Spectabilis ac Magnifici Domini D. *Joannis Draskovith de Trakostain* etc. opera et studio e Latina in Ungaricam lingvam conversum *Nikolai Draskovith F.* (filii) in Academ. Graec. Rhet. Stud. Epigramma.“

Ez után pedig jön *Draskovics János* ajánlólevele nője *Istvánfi Évához*, melynek érdekesebb sorai ezek : „Ez elmúlt esztendőkbén mikoron néminemű nagy dolgaim miatt Prágába kellett volna mennem, és ott tovább kellett volna mulatnam, hogy sem mint gondoltam volna, egy bizonyos könyvet vevék kezembe, hogy mikor egyéb dolgaimtól érkezném, tisztességes mulatságnak okáért néha olvasgatnám, és az időt annak olvasásában könnyebben mulatnám el. Azt pedig egy Gvevara Antal nevű főember. . . . Károly Császárhoz a fejedelmek tisztirül irta volt . . . . Ezt azért a könyvet mikor Prágában létemkor forgatni kezdettem volna, gyönyörűséggel kezdém olvasni, mivelhogy a fejedelmeket, és a fejedelmek után való urakat és főembereket nem csak eszes és bölcs intésekkel oktatja vala az ő tisztöknek dicsérettel való visel-

sére, hanem annak fölötté sok régi historiákból vett jeles példákkal is láttatik vala őket inten . . . . . Három részre vagyon pedig az egész könyv szakasztva, ... és jóllehet igen méltó volna, hogy ezek közül mindenik magyar nyelvre fordíttatnék ¹⁾ és minden főembertől szorgalmasan olvastatnék, de mindazáltal mivelhogy az első és a harmadik könyvecske legfőképpen csak a fejedelmek dicsíretes magok viselésökről, és birodalmuknak jó rendéről iratott, én azokat elhagyván, *k váltképpen a te kedvedért*, és az én te hozzád való szeretetemért csak a második könyvecskét fordítom magyarul, a melyben e könyvíró ember legfőképpen a szent házasságbeli embereknek tisztöket írja le, és sok szép jeles tanuságok, és példák által arra tanítja őket, miképpen kellésék dicséretesen gondját viselniük . . . . . Ezt pedig nem azért cselekedtem, hogy azt itélném, hogy te efféle oktatás nélkül fölöttébb szükölködnél, mert Istennek neve dicsértessék, a te állapotod szerint ez ideig úgy viselted magadot a házasságnak rendében, hogy én is szabadon megeleghedhetem a te tökéletes jámbor erkölcsöddel, és egyebek is, a kik tégedet ösmernek, könnyen eszökbe vehették, hogy te amaz jámbor, és tekintetes főurnak *Istvánfi Miklósnak*, a ki mostan a mi nyomorúlt országunkbeli urakat mind hosszú ideiglen való élésével, s mind pedig tudományival meghaladja, nem csak dicsíretes oskolájában nevelkedtél, hanem annak fölötté ugyan igaz vérébül is származtál. ²⁾ . . . . . Hogy pedig mind te magad, s mind egyebek, akik a könyvet fogják olvasni, jobb kedvvel, és nagyobb gyönyörűséggel olvashassák, és könnyebben meg is érthessék azokat a dolgokat, amelyek e könyvecskébe be vannak írva, a könyv elején rövid sommába a régi historiákból leirom annak a Marcus Aurelius császárnak életét, a kinek dicsíretes erkölcséhez, és csudálatos jó maga viseletéhez akarja a könyvíró em-

¹⁾ E munkának első, és harmadik részét idősb Rákóczi György rendelkezéséből 1628-ban magyarra fordította Prágai András. — Lásd alább a következő című cikkelyt: „Nemzetéről való panasza Prágai Andrásnak. 1628.“

²⁾ Bizonyos tehát, hogy Istvánfi Éva Draskovics Jánosné, történetírónk Istvánfi Miklósnak leánya volt.

ber a mostani keresztyén fejedelmeket és urakat szabnia. Azt ítélem, hogy örömesben fogod olvasni, ha valamennyire megösmérheted azt a jeles császárt, minémű drágalatos fejedelem lett légyen, a ki felől e könyvecskében ily gyakorta, ily dicséretes emlékezet vagyon. . . . Irtam Komáromban, gyümölcsoltó boldogasszony-nap tájban. 1610 esztendőben.

Gvevárának e munkája nem valami könnyen írt és olvasható szerelmes regény, hanem igen is komoly tárgyú; — ha tehát Istváni Éva annak olvasásában gyönyörködött, úgy az tanubizonyosága annak, hogy már hajdani magyar asszonyaink is a komolyabb miveltségtől s időtöltéstől nem irtóztak ¹⁾.

XXVIII.

ID. RÁKÓCI GYÖRGY EMLÉKEZETE 1627-ből.

Salánki György 1627-ben: „Az Tekintetes és Nagyságos úrnak *Rákóci Györgynek*, Borsod vármegye ispánjának etc. Makovica, Szerencs, Onad, Lednice, Sárospatak, Sárosvárnak örökös urának“ ajánlotta volt ily című munkáját: „Rotterodami Rézmánnak ²⁾ az kerestyen viseles köny-

¹⁾ Hogy egyébiránt magyar asszonyainknak 1610-nél sokkal előbb is, de sőt külföldiek által is, könyvek ajánlottak, annak bizonyosságául szolgál egy 1550. *Zécsi Margitnak* ajánlott könyv, melynek címje:

„Ein seltzam warhaftig geschicht, von einer Mitburgerin zu Wienn, welche bey vier jaren ein tod Kindt im leib tragen, das nachmals jm 1549 Jar den 10 Novembris vor jr durch den leib geschnitten worden, unnd sy durch die gnad Gottes bey leben blieben, verhailt, und gesundt worden ist. Der warhait zu dienst, und dem weiblichen geschlecht zu trost. Durch Doctor Mathiam Cornax zu Wienn ect. beschriben. Gedruckt zu Wienn in Osterreich durch Hansen Khol. In verlegung des erbern Urban Alantsee Burger zu Wienn.“ Esztendőszám nélkül, negyedréiben. A második lapon az ajánlólevél így kezdődik: „Der Wolgebornen Frawen frawen *Margaretten* Gräfin zu Salm und Neuburgk am In, Gebornen *Zetschi* zu Ober Limbach.“ — Az ajánló pedig volt: „Mathias Cornax, Röm: Khü: May: bestelter leibarzt.“

²⁾ „Erasmusnak“ régi magyar neve „*Rézmány*“. Lásd a következő című könyvet:

„Magyarok Krónikája. Mely befoglal M.C.XCVI. Esztendőket. Avagy Christus születésének 268—1464. Esztendei alatt lett dolgait a Magyaroknak: Melyet Chronologice, azaz: Christus Urunk Esz-

veéskeie, Mellyet mostan uyonnán Deakbul Magiarrá fordított, es hazaiahoz való szeretetibül közönségesse töt *Salanki György*. Lugdunomban. Nyomtatta Wourdai János. 1627 esztendőben.“ — Tizennyolcadrétben, 314 lap.

Az ajánlólevélben Salánki György idősb Rákóci Györgynek, aki akkor még nem vala erdélyi fejedelem, a széptudományok iránti érdemeiről így emlékszik: „Tudván . . . mely szorgalmatosan gyakorolja Nagyságod magát e világi vitézség felett a keresztyéni viadalban, nem illetlen dolgot láttatom cselekedni, ha a Nagyságod fegyvertartó házában e kisdéd *hangzart* (így!) azon földről, ahonnét authora való volna, küldeném. Hivott egyfelől engemet erre a Nagyságod kegyes indulatja, és annyéval inkább bátorított, meny nyivel nyilvánban volt nálam a *Nagyságod hasznos, és kíváncatos rendelése* (Óh örök emlékezetre méltó cselekedet!) *hott neminemű könyveknek fordítását személyekre mintegy elosz-*

tendeinek folyása szerint illendő rövid formában csinált, és ki-bocsátott *Lisznyai K. Pál* Debreceni Schola Mester. Debrecenben. Nyomtattott Kassai Pál által. M.DC.XCII. Esztendőben.“ Nyolcadrétben, 338 l.

E könyvnek harmadik lapján olvasható:

„Férfiaknak és Asszonyi-állatoknak régi Magyar nevök, melyeket tetszék itt deák és magyar nyelven kiadnom:“

„Férfiaknak nevök.“

Gervasius—Gyárfás

Sauratius—Szoráth.

Erasmus—Rézmány.

Gerardus—Gellért.

Chylianus—Gilyén.

Hieronimus—Oremus.

Vitalius—Vitalyos.

Valter—Volter.

Pancratius—Pongrác.

Theodorus—Tivadar.

Marcus—Markó.

Jodocus—Józsa.

Dominicus—Damakos.

Origenes—Orgovány

Alexis—Elek.

Wolphgangus—Farkas.

Vitus—Viddi.

Casimirus—Kozma, Cosma.

totta légyen*). Tudniaillik, hogy semmi út ne találtatnék, melyen Nagyságod az Isten anyaszentegyházának épületére, és a republikának boldogítására (mely ha valahol, bizony e mi hazánkban kívántatik együtt) nem vigyázna. . . . . Ösztönezett másfelől a háládatosságnak sarkantyuja is . . . . . holott immár negyedik esztendeje . . . . . hogy a Nagyságod beneficiáriusi lajstromába, méltatlanságomra képest, nevemet feliratván, e nevezetes belgiumi akademiákban tanuláshoz okáért mulatok, és a Nagyságod kegyes gondviselése mellett fogyatkozás nélkül élek . . . . . Irtam Lugdunumban 1627 esztendőben, sz. György havának első napján.“

XXIX.

PRÁGAI ANDRÁS PANASZA NEMZETÉRŐL 1628.

Prágai András 1628-ban idősb Rákóci György meghagyásából magyarra fordította Guevara Antalnak „Horologium Principum“ nevű munkájának első és harmadik könyveit (a második ugyanis már át lévén fordítva 1610-ben Draskovics János által és azokat sajtó alá is adta ily cím alatt :

„Fejedelmeknek Serkentő Oraia, azaz, Marcus Aurelius

Acatius—Ákos.

Calmannus—Kálmány.

Athilla, Athylla—Ethele.

Andreas—Endre.

„Asszonyoknak nevék.“

„Veronica—Vernyike.

Anastasia—Neste Asszony.

Apolonia—Apalin.

Petronica—Petro Asszony.

Potentia—Potinca.

Helena—Ilona.

Frusina—Frus Asszony.

Euphrosina, Euphrosine—Frus, vagy Fros Asszony.

Dorothea—Dorotya.

Ursula—Orsolya.

Agata—Angalit.

*) Így p. o. megparancsolá 1628-ban idősb Rákóci György Prágai Andrásnak, hogy Guevara Antal „Horologium Principum“ című munkáját magyar nyelvre fordítsa.

csaszarnac eleteröl. Az Hires Gvevarai Antaltol, Spaniolországban Accitana Varassanac Püspöketöl, Az ötödik Carol Csaszarnac Tanacsosától, Historicussától, Prédicatorától irattatott három könyvec. Mellyeket az fenyves es felseges Frideric Vilhelmusnac Saxoniai Herczegnec parancsolattyara Spaniol nyelvből, hozza advan az Francia és Olasz nyelveken való irasokat, Deak nyelvre fordítot, es szamlalhatatlan soc valogatot szep sententiackal ekes mondasockal, tanusagockal, az könyvnec leveleinec szelein ertelmesebb olvasasnac okaert meg világosítot Wancelius János. Most penig ez Serkentő oranac első es harmadic könyveit az Tekentetes es Nagysagos Vrnak etc. Felső Wadaszi *Rakoczi Györgynek* parancsolattyara Magyar nyelven tolmaeslotta *Pragay Andras* szerencsi Prédicator. 1628. Bartphan. Nyomtattatot Klösz Jakab által.“ — Egészrétben 1055 lap.

Ajánlotta Prágai ezen fordítását : „Az Tekentetes es Nagyságos Felső Wadaszi *Rákoczi Györgynek*, az Nemes Borsod Varmegyenecc etc. Mint jó akaro Vrnak es kegyes Patronusanac.“ — Az ajánlólevélnek érdekesebb szavai ezek :

„Magyarországnak a maga földének gyümölcse szintén elég volna, ha soha indiai borsot, siciliai citromat, afrikai narancsat, és phoeniciai pomagranátat, olaszországi fügét nem látna, és ennek is, ha soha az asiatica Scythiabeli *Seres* nevű nemzetnek selyem ruháját, és a siriai tengerben termő purpura nevű csigának vérével festett bársonyt, és velencei skárlátot, spanyolországi Granadából költ granátot, angliai Londinumból hozott londis posztót nem viselne is. Mett a magyar természet, eledelének szükségére megelégedhetnék országának gyümölcsével, és testének öltözetére földbeli juhoknak gyapjával, de az ékességért, a gyönyörűségért, a nyalánczó kívánságért, és a fris lakásért, a negédes cifra-ságért vagyon, hogy az idegen országból különbféle gyümölcsöket, és drága ruhákat behordanak Magyarországba, holott a magyarországi szilva szintén olyan drága és kedves az éjszaki Németországban, mint az olaszországi füge Magyarországon, és elhittem, hogy a magyarországi tekenyös- és kecske-béka aranyat érnek Olaszországban, holott Alphonsus Aragoniának királya harminckét aranyat nem szánt adni a

római piacon egy arannyi menyhalért, melyet mikor Mátyás király meghallott volna Budában, fejedelemhez illetlen kicsiny kivánságnak kedvetöltéséért való nagy tékozlásnak mondotta. . . . . Ama sok nemzeteknek irigységével Pannónia földén lakozó, és szabadsága mellett hazájáért minden ellenség ellen serényen hadakozó, záporessők hasonlatosságára, szomszédi és maga földét kedves vérével virágoztató magyar nemzetről mit szóljak? kinek hadakozása eleitől fogva mely rettenetes volt, vitézsége a régi hadakozó férfiaknál nem alábbvaló volt; kinek fejedelmei, és királyai sok győzelmekkel dicsekedtenek; kinek azelőtt minden szomszéd országok adóval hódoltanak; kinek országa az idegen nemzetek között Inclitum Regnum Hungariae mondatott, híres nemes Magyarországnak neveztetett, merem mondani, sem Achilles, sem Hektor, sem Ulysses, sem akármely régi hadakozó vitézek a régi magyaroknak jeles maguk viseletét meg nem haladták; mind ezeknek viselt dolgainak emlékezetök hol vagyon? Az idegen nemzeteknek, s kiváltképpen a görögöknek, és deákoknak nyelveken, mely szép jeles olvasásra gyönyörűséges, és sok példának tudásával hasznos históriák vagynak írva. A deák nyelv, és a tolmács nélkül, mind azoknak micsoda izét tudhatják a magyarok? De nagyobb ez, hogy a régi magyaroknak viselt dolgaiban, sok vérhullással és ontással való hadakozásukban, Pannoniának elfoglalásában, idegen nemzeteken vett győzelmekben, és viszontag azoktól a magyarokon tett bosszuállásokban, a töröknek és tatárnak szegény hazánkban tett rablásában, és pusztításában; a sok árultatásokban, és egyéb eféle tudásra méltó dolgokban a maradékok mely tudatlanok! Ha Bonfinius a magyarok viselt dolgait históriákban nem írta volna, minden jó hírók, vitézségök a régi magyaroknak, a több nemzetektől avagy a bosszuállásra, avagy az irigységre nézve eltöröltetett volna. Sőt Bonfiniusnak is olvasásában tolmácsolás nélkül vajjon, s mennyi számosan lehetnének a magyarok közül boldogok? . . . . . A vitézséggel, sőt a hadakozásnak dicséretes emlékezetével méltán dicsekedhető, de a bölcseségnek szűken való gyakorlása miatt nyavalyás magyarok, a históriának magyar nyelven való szűk volta miatt

a magok eleinek jeles viselt dolgait feledékenséggel temetik, az idegen nemzetek pedig a magok nemzetségének ösztönzésére *a magyar asszonyoknak férfitársaságukat*, mely nagy emlékezettel megírták! Mikor a törökök *Székesfejérvárat* ostromlanák, azt írja Jovius in Supplemen. Sabell. Lib. 20. hogy egy magyar asszony egy kaszával két töröknek egy csapással fejöket vette. Mikor Mehemet budai basa *Egret* ostromlotta anno Domini 1552, azt írja Ascanius Centorius Lib. 5. belli Transsylv., hogy egy menyecske az anyjával együtt a bástyán forgolódván ura körül, ki mikor eltalált volna esni, mond az anyja a menyecskének: Jer leányom, temessük el az uradot; kinek mond a menyecske: nincs most ideje a temetésnek, hanem urának fegyverét ragadván, ura halálát három töröknek megölésével torolta meg. Arrepto mariti gladio trium Turcarum morte marito parentavit, maritumque humeris ablatum terrae mandavit. Ó bizonyára nagy fogyatkozására vagyon akármely nemzetnek is a régi dolgoknak feledékensége, és tudatlansága! Ó mely nagy kár, hogy a magyar nyelven ily kevés könyvek vagynak, és forognak kezünk között: könnyű elhinni, hogy amennyi könyveket látunk a magyar nyelven, mind azok közül egy egy exemplárt, avagy párt egy rakásra hordanának. Ama nagyerejű Botond, aki mikor a magyarok Konstantinápolyt vínák, baltaszekercéjével a városnak kapuján oly rést vágott egyszer, kin öt esztendő gyermek bebújhatott; *Kenizi Pál*, ki a Kenyérmezején a törököt szájába fogván, lejtőbe ugrott, mind azokat a könyveket könnyű erővel hátakon elemelhetnék, ha élnének. Minek okáért nagyságos uram, hogy most a Fejedelmek Serkentő Órájára fordítsam beszédemet, meg nem mondhatom, mely nagy dicséretes emlékezettel, sok rendbeli haszonnal, és jeles példának követésével leszen magyar nyelvre való fordítása, nem ítélem szükségesnek lenni, hogy sok szóval ajánltassék, és dicsértessék e könyv. . . . . Meghigyje nagyságod, miképen nagy csudálkozásra méltó dolog, melyen az idegen nemzetek is álmélkodnak, hogy e magyar nemzet a természettől mely jeles és nemzetes elmével ékesített fel, hogy ha hazájának sok külföld-külfölbféle változásai, és csaknem pusztulásra fordult

állapotja, a jó igyekezetben gátot nem szerezne, a több nemmes nemzetek között nem utolsó volna a tisztességes tudományokban, és hogy mégis ilyen hasznos, és eféle könyveknek akár megszerzésében, akár tulajdon nyelvére való fordításában oly igen ritka legyen: így ellenben nagy dicséretes emlékezetet érdemlő szent igyekezet nagyságodban mind e mostani időbeli, s mind ezután leendő magyaroknál, hogy amaz nagy emlékezetű Marcus Aurelius császár a. Fejedelmek Serkentő Órájának“ magyar nyelvre való fordítása által mintegy halottaiból láttatik feltámadni ami nemzetünk között is.

..... Én is peniglen nem tudom, mivel mentsem magamot mindenek előtt, hogy nagyságod e könyvnek magyarul való tolmácsolására méltóztatott, kinek fordítása nagyobb elmét kívánt volna, és az én tehetségemnek és elmémnek gyengesége miatt sok számlálhatatlan fogyatkozásokkal sok főtudós embereknek szemök eleiben megyen. De valakik engemet ismernek, és nyavalyás betegségemet látták, bizonyságim lehetnek, minémű beteg voltam én akkor, mikor e könyvnek fordításában munkálkodtam, hogy még kezeimmel sem bírtam, hanem íródeák pennájára tolmácsoltam, kinek alkalmatlansága miatt sok bosszúságot nyeltem, valamennyiszor eszembe vettem az orthographia, az igazán való írásnak regulája ellen a fogyatkozást. Minek okáért vétkül ne tulajdoníttassék énnekem, ha az első és harmadik könyvnek fordítása, a második könyvnek magyar nyelven való fordításával, mely azelőtt régen a tekintetes és nagyságos *Draskovics János* neve alatt kibocsáttatott volt Prágában, nem egyezne, és el nem érkeznek, mert mind a sietség, s mind egyébféle szorgalmatosság, s mind hivatalomban való eljárás rajtam voltanak. Miképpen azért, hogy a medve mikor fiadzik, a kölyke csak olyan mint egy darab hús, hanem sok nyalogatásával formálja és csinálja magához hasonló medvefiúvá, ezenképpen akartam volna, ha én is medvenyalogatással ebben az én fordításomban munkálódhattam volna. ....

Írtam Szerencsen Anno Domini 1628. Mindszenthóban.“

XXX.

IFJ. PERÉNYI GÁBOR ÉS NEJÉNEK EMLÉKE 1637.

Téjfalvi *Chiba (Csiba) Márton* ily című munkáját:

„Romanocategorus. Azaz : Az apostoli vallással ellenkező minapi Romai Catholicusok tudományának mutató Laistoroma. Mellyet az Nemes-Szemely *Teyfalvi Chiba Marton* egy Papista vallásra tevelyedet Attyafianak irt : es *Beregszaszi Praedicator* lévén, hazájának ajánlot. Anno 1637. — Nyolcadrétben, 526 lap. — ajánlotta volt :

„Az igaz Uri méltosággal Tündöklő Tekintetes es Nagysagos *Praenyi Gabornak*, Ugocza es Aba-Uyvár megyéknek örökös Ispánnyanak , es kegyes házastársának az régi nemzetű Nagysagos *Salgai Katha* Aszszonynak“ — s ajánlólevelében ezekről ezt írja :

„Ha elnézeljük bár ugyan messze felemelvén szemeinket is , a nagy rendeket , hol s kicsodát találunk (tisztességtöllem mindennek) aki nagyságtokat régi tündöklő nemzetiséggel, virágzó elmével , gyümölcsöző kegyességgel, és igaz isteni félelemmel, ily szelid erkölcsessel, melylyel nagyságtok az isten igéjét igazán hirdetőkhöz , és azt vevő szükölködökhöz eleitől fogva volt , meghaladná? Nem vélem , hogy csak hasonló is, nemhogy felülmúló sok találatnék ; mert nagyságos uram , a nagyságod dicséretes eleiről írja ezt Bonfinius (Dec. I. Lib. 1. pag. 26) „Antiquissima semper, et clarissima inter Proceres habita.“ Erről mondja Istvánfi (Lib. 11. p. 178. Lib. 15. p. 249) „Nobilissimum genus Pereniadum familia.“ Méltán is, mert nincs most ily familia , melyből annyi méltóságos tisztviselők, és hatalmas uralkodók származtak volna, mint a nagyságod boldogúlt eleiből. Ezek voltak, kik császár és király végzésének is ellene mertek szólani (Istvánfi Lib. 6. p. 79. 80. 81), meg merték királyokat szólítani (Bonfin Dec. I. Lib. 1. p. 26). Nem is csak Magyarországbán volt penig szabad uralkodások, hanem a sz. római birodalomban is szabad hercegséget, fejedelmi titulust viseltek (Istvánfi Lib. 6). Az isteni tiszteletre nagy gondjok volt , mert ezek építették *Kassán* a franciskánusok klastromát a nagyszöllősi Kanko

nevü klastrommal (Pázmán. in Act. Decret. Syn. Tirnav. p. 117. 120). Ezek csináltatták *Töke-Terebest* a Remete Pál nevére templomat (Istvánfi Lib. 6. p. 80). A *sárospataki* skólát szép privilegiummal és jövedelemmel ajándékozták (Fabr. in Orat. funebri). Ezek vették elsőbben bé az idvességhezó evangéliumi tudományt, elhagyván a római bálványozók találmányait (Kalauz. Lib. 3. cap. 7. p. 219. Istvánfi Lib. 10. p. 167. et Lib. 15. p. 254), mely igaz tudományért öt esztendeig tömlöcet, és Bécsben (ki által halt meg, a titkokat látó isten tudja) aligha mártírsággal nem koronáztatott *Prenyi Péter*. Ezek az evangéliumi igaz tudománynak nemzetünk között való gyarapodására idegen országokban hasznos embereket taníttattak. Most is hol, és kicsoda az, ki úgy nem csak hallgatója, hanem ugyan követője is az igének, mint nagyságod, amelyről tegyenek bizonytságot nem csak a nagyságtok jószágaiban lévő tanítók, hanem mind azok is, valakik nagyságtokat ismerik. Mert kicsoda az, aki minden majorságának tizedét isten tisztességére rendelte, és adja, mint nagyságtok! Hol, és kicsoda az, aki a benne lévő igaz hitnek gyümölcsét külső jótéteményeivel nem csak a békességnek idején, hanem még akkor is, midőn hazánk ugyan lángozna a hadaktól, úgy megmutatná, mint nagyságtok; mert az elmúlt 1622. esztendőttől fogva az 1635. esztendeig öt személynek derekas költséget adván, idegen országokban taníttata, kik közül kettőt most is ott tart.“

XXXI.

FRÖLICH DÁVID ÉS NÉMEY NEVEZETESB EGYKORÚI
EMLÉKEZETE 1639-ből.

Hazánknak hajdani híresebb geographusa és csillagásza, kézsmárki *Frölich Dávid* ¹⁾ az alább terjedelmesebben említendő, 1639-beli földrajzi munkájában, és annak ajánlólevelében több érdekes oly adatokat jegyzett fel, melyek, mint-

¹⁾ Lásd: Horányi Mem. Hung. I. 725. — Czvittinger. Hungar. literat. 160. — Bod. Magyar Athenas. p. 88. — Weszprémi Biogr. Medic. Cent. I. 48. — J. Melzer. Biogr. berühmter Zipser. p. 34. — Österreichische National-Encyklopaedie II. 232.

hogy azok már kétszáz és egynehány évvel ezelőtt történtek, feledékenységbe eshettek még annyival is inkább, mivel Frölichnek fen érintett munkája Pray György idejében is már a bibliographiai ritkaságok közé számíttatott ¹⁾).

A munkának címe ez : „*Medulla Geographiae practicae, Peregrinantium imprimis usui, deinde Historiarum, et rerum hoc tempore bellicosissimo gestarum, gerendarumque pleniori cognitioni accommodata. In qua potissimum Europae Regiones nobiliores, et aditu faciliores, nova, compendiosaque Methodo proponuntur. Auctore Davido Frölichio Mathematico Caesareopolitano* ²⁾ apud Gepidas Carpathicos . . . . . Impensis Bartholomaei Bertrami Chymici apud Caesareop. Typis Barthensibus, Anno 1639. Prostat apud Auctorem, Promotorem ³⁾, et Typographum.“ ⁴⁾ Nyolcadrétben, 453 lap.

Ajánlotta Frölich e munkáját : „*Ad D. Sigismundum Rákóci Celsis. et Illustr. Principis ac Domini D. Georgii Rá-*

¹⁾ Lásd : Pray. Index Libr. rar. I. 425.

²⁾ „*Caesareopolis, Kayssmarckt, communiter Késsmárck patria mea dulcissima, in qua haec conscripsi, ad radices Carpathi, in finibus Hungariae, et Poloniae . . . . . Curia, officina libraria renovata (Die Wag), et splendidissima turris in superiore civitatis porta (quae quondam sumptibus, et opera totius comitatus Scepusiensis constructa est contra incursiones Hussitarum) singularem decorem illi conciliat. Arcem insuper obtinet elegantissimam, in qua dominus hujus civitatis Magnus D. Stephanus Thököli L. B. etc. D. patronus meus suscipiendus residet.*“ Ezt írja Frölich fen említett munkájának 350. és 351-dik lapján.

³⁾ Promotora e munkának *Bertram Bertalan*, akiről Frölich ajánlólevelében így emlékszik : „*Movit me tandem singularis promptitudo honorandi Dn. soceri mei, nempe prudentissimi, et integerrimi viri D. Bartholomaei Bertrami p. t. Reip. Caesareopol. Senatoris primarii, Chymici ibidem felicissimi, is enim partim honestos meos conatus, partim bonas literas promovendi causa, impensas se suppeditaturum non tantum ultra pollicitus est, sed etiam reapse promissis egregie stetit.*“

⁴⁾ Nyomatott e munka Bártfán Klöss Jakab betüivel, *Serpilius János* versei szerint, melyek az előljáróbeszéd után találtatnak :

„Hunc foetum ingenii tui secundo
A partu edidit artium ministra
Ac impigra manus ; dedit renatum
Ornatu lepidi officina Klössi,
Nobis aenea signa per typorum.“

kóci Transylvaniae Principis . . . . . filium secundo genitum oculissimum . . . . Dn. *Franciscum de Nadasd* terrae Fogaras perpetuum, et comitatus Castriferrei supremum Comitem, . . . Dn. *Georgium Illyeshazi*, perillustris Comititis ac Domini *Caspari Illyeshazi* de Illyesháza, equitis aurati, Comitatus Trenchinien. perpetui, Liptovien. et Arvensis supremi Comititis, S. C. Mttis Consiliarii filium natu minorem.“

Ezen ajánlólevelében Frölich önmagáról és *Alstedius Henrikröl* ezeket írja : „Movit me (t. i. ezen munka irására) primum ante novennium fere, magnus ille Musarum Atlas, et Polygraphus celeberrimus, *tunc vivus, nunc divus Joh. Henricus Alstedius*, in illustri gymnasio, quod est Albae Juliae Transylv. primarius tum temporis professor. Cum enim anno Christi 1630 Transylvaniam peragrassem eo potissimum fine, hujus ut prisci, et incliti regni antiquitates ad Chronologiam meam facientes colligerem, atque ad ipsum Albae Juliae divertissem, non solum hilari fronte, et singulari vocis exultatione me tantus vir excepit, sed etiam familiarissime mecum aliquoties de studiis, quibus adolescentia ad regionum fructuosam lustrationem informanda esset, contulit, cepitque aliquando inter alia hujus quoque Geographiae practicae ideam seu imaginem quandam, quam dudum animo se comprehensam habere dicebat, verbis mihi depingere, magnum operae fore pretium asserens, si quis ad istum modum conscripta Geographia succincta, molestiam, quae in diversis, et grandioribus passim voluminibus portatu difficilibus, studiosis Europam peragrantibus objicitur, sublevare conaretur. Adduxit etiam in medium rationes nonnullas, quibus in lectione vulgari historica utilem hujus instituti demonstrare satis evidenter visus est. Addebat : plures quidem, eosque non contemnendae doctrinae viros hujusmodi *σύλλογας* instituisse, qui vero ex illis hanc methodum secutus sit, sibi prorsus notum esse neminem. Proinde hortabatur me, quoniam ipse operosioribus incumbat voluminibus, quae, pro suo laudabili more, etiam cogitaret in aspectum, lucemque proferre, non posset; si quid haberem a mea *Calendariographia* *) otii, id potissi-

*) Lásd : Tud. Gyűjt. 1829. XII. 90.

mum ad profectum studiosae juventutis maturiorem hac ratione conferrem. . . . . Hoc sane consilium mihi deinceps occasionem prae-buit, ut reversus demum accuratius de ea materia cogitarem, et manum operi adhiberem. Sed pro dolor! antequam huic codicillo colophonem apponerem, dumque in eo totus essem, ut illud ad expoliendum, et epigrammate perbrevis exornandum, in Transylvaniam usque transmitterem, ecce inopinatus rumor de ejus obitu, primum quidem obscure, quasi magnus Daciae Pan mortuus esset, in Scepusium nostrum penetravit, paucis autem interjectis diebus juvenis quidam Coronensis Transylv. studiorum gratia huc veniens, stellam hanc in oriente lucidissimam certo certius sub mense *Novembri anni superioris 38 (1638) extinctam esse* firmiter asseruit . . . . . Hic perpetua memoria dignissimus vir etsi praeter aetatem (fuit enim *quingagenarius**) non multum passus videri potest, aut praeter communem illam legem, tamen profecto summo dolori est, et favitorem incomparabilem me, aliosque multos literatos amisisse, et doctam juventutem, atque adeo literas ipsas in hujus acerbo interitu magnam jacturam fecisse . . . . . Atque ita eo superstite (per patronorum penuriam, fractam meam valetudinem, Calendariographicam multiformem, scriptitationes epistolares, et ob alias gravissimas occupationes, quae ut lictores quandoque me circumstare, a publicis congressibus, et amicorum conversationibus multum me, vel invitum retrahere solent) hoc Geographiae manubrium publici juris facere mihi haud licuit. Accedit huc non solum superiorum recordatio temporum adolescentiae meae, quibus hujusmodi subsidia *in peregrinationibus meis plusquam duodecennialibus* frequentius desiderabam, sed etiam hac jam virili aetate apud patrios lares agentis venerabilis senis et polihistoris consummatissimi Dn. M. *Davidis Praetorii*, scholae patriae rectoris dignissimi, praeceptoris veteris, et amici probe de me domi ac foris meriti efflagitatio fere quotidiana“ (arra t. i. hogy Frölich végezné be e munkáját).

Vége azokhoz fordítván szavait, akiknek e munkáját

---

*) Tehát *Alstedius János Henrik* született 1588-ban, elhalt pedig 1638-ban novemberben.

ajánlotta, azokat így dicséri : „Imprimis vero commendabilis est partim laudatissimorum dominorum genitorum vestrorum, partim vestri ipsius beneficentia erga meas musas praestita. Cum enim *Fastos latinos anno 1634* Celsissimo Principi Transylvaniae D. D. *Georgio Rakoci*, *Hungaricos anno 1638* Tibi Illustris Comes D. D. *Francisce de Násdad* (így „*Nádasd*“ helyett), *Latinos iterum anno 1633* Illustri Comiti D. D. *Casparo Illyésházi* inscriberem ¹⁾, condignis honorariis, et opimis laborum praemiis a singulis liberaliter auctus sum . . . . . Illustritates Vestrae per generosissimas, ac prope divinas suas indoles non tantum apud inclitam transylvaniam, et hungaram nationem, ast etiam apud exterarum gentes maximam existimationem consecutae sunt. Tuae enim Illustris D. D. *Sigismunde Rakoci* eruditionis specimina praeclarissima jam aliquot publicis typis exstant ²⁾. Tu illustris Comes *Francisce de Ná-*

¹⁾ Horányi : „Mem. Hung.“ I. 725—732. és Sándor István : „Magy. Könyvesház.“ 1638-ra Frölichnek 1638-ban kiadott magyar verseiről emlékeztetnem tesznek. (Fr. itt nem verseket, hanem naptárakat ért. T. F.).

²⁾ *Rákóci Zsigmondnak* 1639 előtti nyomtatott munkái, melyekről Frölich Dávid itt emlékszik, 1637-ben ily cím alatt jelentek meg :

„Christianus Lactans, quem Illustres, et Magnifici Domini D. *Georgius et Sigismundus Rákoci* devote juxta et feliciter, Deo gratiam suam largiente, et universis auditoribus applaudentibus repraesentarunt, quando tyrocinium Christianismi sui deposuerunt in solemni examine, quod 15. Augusti anno 1637 Celsissimus Transylvaniae Princeps praemitti voluit administrationi sacrae Coenae, in qua postridie hi duo Suae Celsitudinis filii fidem suam publice primum obsignarunt praesente *Paulo B. Kereszturi* Praeceptore illustrium Dominorum. Albae Juliae. Typis Celsissimi Principis. Anno 1637.“ Negyedréiben, 160 lap. — A második lapon vagyon *Rákóci Zsigmondnak* egy hosszú ajánlólevele apjához fejedelem első *Rákóci György*hez intézve, ezután pedig : „Oratiuncula Sigismundi (Rákóci) quam ante examen declamavit.“ — Ezen könyvnek többi része pedig, kivéve *Gelei Katona István*, *Alsted János*, *Piscator Fülöp*, és *Bisterfeld János* köszöntő latin verseit, áll ifjabb *Rákóci György* és *Zsigmond* feleleteiből, melyekkel azon alkalommal a válásról elejökbe terjesztett kérdésekre megfeleltek. Erről emlékszik *Bisterfeld János* is azon ajánlólevelében, amely által ifjabb *Rákóci Györgynek* és *Zsigmondnak* ajánlotta következő című munkáját :

„*Joh. Henr. Bisterfeldii* Nassovii, Philosophiae in illustri Schola Albensi Profess. de Uno Deo Patre, Filio, ac Spiritu Sancto, Mysterium pietatis contra Joannis Czellii Franci de Uno Deo Patre libros duos bre-

dasd ante sexennium (tehát 1633-ban) adhuc in comitiis so-

viter defensum. Lugduni Batavorum. Ex officina Elseviriana. Anno CIO CI CXXXIX.“ Negyedrétkben, 641 lap. — Az ajánlólevélnek ide tartozó szavai ezek: „Nam quod solidam, et salutiferam summi hujus misterii cognitionem attinet, talem, tantamque partim eminentissima ingenii felicitate, partim excellentissima sedulitate, divinà, ut ultro grati profitemini, pronubà, obstetriceque gratià consecuti estis, ut in solemni vestri, quo 15 Augusti superioris anni (1637) illustrissima aula condecorabatur, examine, divinae quidem veritatis deditos incredibili laetitia perfuderitis, omnes vero eidem (így!) tum amicos, tum inimicos pariter in summam admirationem rapueritis. Clarissimo enim, et ut Musis ob insignem eruditionem, ita vobis ob fidelissimam institutionem charissimo D. *Kereszturio*, vos strenue trium horarum, et amplius spatio exercente, atque urgente, plura quam quadraginta sacrarum Pandectarum dicta ad ungvem, et, quod caput rei est, appositissime, memoriterque recitastis; universam Bellarmini molem giganteam enervastis, tandemque praecipuos illorum arietes, qui ipsam divinitatis arcem, nimirum sacrum illum personarum ternarium vano ausu oppugnant, prostravistis. . . . . Cui quidem documento etsi nihil amplius accedere posse videtur, accessit tamen nobilissimus actus, quo Tu fortissime *Georgi*, 15. Octobris Scholae valedicens, durum militiae imperium subiisti, Tu vero ingeniosissime *Sigismunde* faustà, Palladeque dignissimà acclamatione fratrem non ita diu post, nec inauspicato secuturus, dimisisti: ubi Vestrum erga literas, et literatos favorem, vividum erga ecclesiam, et rempublicam ardorem ita expressistis, ut vix dignosci potuerit, num aegrius a Musarum theatri avelleremini, an generosius ad Martis castra truderetis.“

*Rákóci Zsigmond*nak egy más beszédét olvashatni ily című könyvben: „Pallas Dacica, quam Illustrissimus Dominus D. *Sigismundus Rákóci*, Celsissimi Transylvaniae Principis secundus filius a d. 7. Maji anno M.DC.XL praecinente Schola aulica, applaudentibus omnibus, in frequentissima Celsissimorum Transylvaniae Principum, inclyti Regni, Illustrissimi Legati Polonici, Procerum, omnisque ordinis spectatorum, ac auditorum corona praestitit, porroque praestabit. Albae Juliae. Ex Typographia Suae Celsitudinis, CIO.ICQ.XL.“ Negyedrétkben, 155 lap.

Ezen könyvnek nagyobb részét írta *Bisterfeld János* latin versekben azon alkalomra, midőn *Rákóci Zsigmond* „in solenni illo, quo non Musis, utpote aeterno foedere sibi desponsatis, sed initiantibus adolescentiam Scholae exercitiis valedixit . . . Albae Juliae Kalendis Junii anno . . . 1640.“ — *Bisterfeld* előljáróbeszéde, és *Szölösi János* „prologusa“ után következik a 7-dik lapon: „Caeteri Scholae aulicae discipuli, palatium ingressi, de rebus suis disceptant.“. — Az itt beszélve előhozott gyulafejevári akkori tanulók névszerint ezek: *Ország Mihály*, *Debreczeni Zsigmond*, *Kovács György*, *Bethlen Mihály*, *Szénás Péter*,

proniensibus *pathetica oratione* ¹⁾, qua divo imperatori Ferdinando II. de auspiciatissimo adventu prae aliis Hungariae magnatibus solemniter gratulatus es, tantam gratiam apud laudatam C. Rque Majestatem tibi conciliasti, ut eadem non tantum clementiam suam regiam, sed etiam amorem paternum tibi obtulerit, teque vestigia heroica Dn. avi tui, patriae propugnatoris acerrimi, Turcarum propulsatoris fortissimi sequi benigniter fuerit hortata. Tu vero Illustris D. D. *Georgi Illyés-házi* ²⁾ nervosissimis tuis discursibus, politissimis ac eruditissimis conversationibus famam sane augustam apud multos magni nominis ac iudicii viros, qui te hactenus accuratius, fructuosiusque auscultaunt, tibi comparasti . . . . . Ad

---

Rákóczi Zsigmond, Padányi Gergely és Véér Ferenc. — Az 50-dik laptól a 100-dig lapig következnek: „Loca scripturae, quibus a *Szölösio* tamquam praeceptore praelectis, *Sigismundus Rákóczi* capitum, versuumque numeros exacte subjunxit. Sunt autem mille, sed ob temporis angustiam non omnia potuerunt examinari.“ — Ezeket olvasván bámolni kell Rákóczi Zsigmondnak ily roppant emlékező tehetségén. — A 101-dik laptól a 132-dikig következik: „Oratio valedictoria *Sigismundi Rákóczi*.“ — 133-dik lapon: „Cantio Cygnea Scholae aulicae, svavi melodia a puero quodam decantata.“ — A 135-dik laptól a 143-dikig *Ország Mihály, Szölösi János, Padányi Gergely, Bethlen Mihály, és Debreczeni Zsigmond* baesúzó latin versei. — Ezután „Reverendissimi, et Clarissimi viri Domini *Stephani K. (Katona) Gelejini, Orthodoxarum in Transylvania ecclesiarum Episcopi, ac Albensis Antistitis, colophonis ergo Hungaricis verbis prolata, Latina vero postea ab ipsomet paulo uberius reddita salutatio gratulatoria.*“ — S végre: „*Johannis Henrici Bisterfeldii* Theologiae ac Philosophiae in illustri Scola Albensi Professoris votiva acclamatio.“

¹⁾ *Nádasdi Ferenc* nyomtatott munkáit elősorozta Horányi „*Mem. Hung.*“ II. 667. de ezen beszédről nem teszen említést, ki legyen-e pedig nyomatva, s mikor, s hol? annak nyomára nem akadhattam. Ez volt egyébiránt azon Nádasdi Ferenc, akinek Bécsben 1671-ben április 30-dikán feje vétetett.

²⁾ *Illyésházi György* szerzője a következő munkáknak:

„*Disputatio de Justitia originali, ejusque Inessendi modo. XXXII Thesibus comprehensa, sub praesidio Davi is Lanii Thurocensis. 1640. Trenchinii. Typis Wenceslai Wocalii.*“ Negyedréiben, 10 lap.

„*Oratio in genere demonstrativo, continens quadrigam columnarum ethicarum, quibus Regum imperia, Principum provinciae, Comitum comitatus vere innituntur, et solide sustentantur. Trenchinii. Typis Dorotheae Wocalii viduae.*“ Negyedréiben esztendőszám nélkül.

perlustrandas exoticas terras Illustritates Vestras *sub hisce juvenilibus annis* peregrinationi suscipiendae accommodatissimis humiliter invitare, et excitare volui. . . . . Valete sospiter, ac prospiter. Dabam Caesareopoli in Comitatu Scepusiensi superioris Hungariae ad radices Carpathi, in epibda (igy!) Pentecostes, tricesimo nono sextae hecatontados supra millesimum anno Christiano, Ill. Vrum cliens addictissimus David Frölichius Mathematicus.“

Ezután következik az előjáróbeszéd, azután pedig *Serpilius Jánosnak* (secundus ecclesiarum Caismarcen. Pastor. et Inspector“) latin versei Frölich Dávidhoz, és Bertram Bertalanhoz, nem különben *Spielenberger Sámuelnek* is latin versei, aki ily címmel él „Autoris (Frölichii) affinis D. Samuel Spielenberger, Reipub. Leutschov. Physicus ord.“ — S végre *Praetorius Dávidnak* hasonlólag latin versei, aki verseit a következő aláírással rekeszté be: „Applaudebit amicis suis (Frölichio, et Bertramio) *M. David Praetorius* Scholae patriae (Késmarkiensis) *Rector ab 1608, aetatis suae 62.*“ — Minek-előtte pedig Frölich átmenne geographiájára, előre bocsátja még két latin verses utasítását is ily cím alatt: „Instructio pro studiosa juventute“ és „Peregrinandi regulae.“

A 335-dik laptól a 363-dikig foglaltatik Magyarországnak földleirása*), melynek érdekesebb töredékeit ide állítjuk. — Lakosairól a 344. lapon e mondatik: „Incolae sunt bellicosi, christiani orbis vigiles, libertatum suarum strenui defensores, mores civiliores et sublimiores disciplinas rarissime affectantes, latinae autem linguae ut plurimum studentes . . . . . Quondam 60 equitum millia hungarorum in

---

*) Vagyon még ennél is régibb, még pedig angol nyelven közrebocsátott földleirása Magyarországnak és Erdélynek a következő című könyvnek 360. és 369. lapjain:

„*ΜΙΚΡΟΚΟΣΜΟΣ*. A Little Description of the great world. The third Edition. Revised. By Peter Heylin. Mart. Epig. 4. Lib. 1. Aethereas lascive cupis. volitare per auras: I, fuge, sed poteras tutior esse domi. Oxford. Printed by J. L. and W. T. for William Turner and Thomas Huggins. 1627.“ Negyedrébten, 807 lap. — Ezen könyv, mely Magyarországról és Erdélyről sok furesát említ, nem csak hazánkban de Angolhonban is szer felett ritka.

aciem christiani reges educere potuerunt.“ — A *magyarok öltözete* pedig ugyanazon lapon így festetik le : „Togas, et pileos pellibus preciosis suffultos vel media aestate, in summo aestu diebus festivis et nuptialibus gestare illis solemne est. Alias vestitus eorum, ut et ceterorum populorum orientalium, longe decentior est, ac corpori humano accommodatior, quam nationum occidentalium, imprimis germanicae, quae etiam quovis fere triennio formam suarum vestium variat. Illi vero hac in parte non sunt adeo mutabiles, nisi quod noviter in rasura capillorum, et gestatione cinguli infra umbilicum vicinos Turcas et Moscos turpiter etiam imitari ceperint. Togis et tunicis oblongis panneis purpurei, aut cyanei coloris ut plurimum delectantur. Foemellae Hungariae superioris in salutando per plateas euntes admodum officiosae sunt.“

Átmenvén egyes városokra, a 345-dik lapon általánosan e mondatik : „Non adeo populosa, nec urbibus magnificis multum exulta est regio, at munitionibus et propugnaculis plurimis instructa, quorum tamen celebriora a Thracico Tyranno expugnata sunt. . . . . *Posonium* . . . . ad hanc anno 1620 Tampir (Dampier) globo trajectus est.“

346-dik lapon : „*Ovár* . . . . . castellum vallo munitum fuit quondam Salamonis Hungariae regis secessus, et morionis *Marcolphi* domicilium obtinebat.“

347-dik lapon : „*Dotis*“, ungaris *Thata* . . . . . ad hoc prisci reges viridaria sua constituerant“ . . . . „*Comaromium* castrum est nobile triangularis formae . . . . nec a Turcis hactenus . . . expugnatum.“ — „Arx nova Hungaris *Ujvár*, et Germanis Neuhausel dicta . . . Comes Buquoi anno 1621 ad hanc arcem a praesidiariis trucidatus est.“

349-dik lapon : „*Leutschovia* . . . . . elegans est et ampla, typographia et nundinis celebris . . . . . Senatores curiam ascendentes palliis germanicis tunicam hungaricam tegunt.“ — „*Bartpha* . . typographia noviter restaurata. Scholam etiam celebrem habet, in qua non tantum civium, et nobilium filii, sed etiam variarum nationum adolescentes . . . . . in studiis progressus faciunt . . . . . progenuit Cl. *Leonardum Stöckelium*

B. Doctoris Lutheri discipulum, ac harum quinque civitatum reformatorem ab anno 1539.“

352-dik lapon : *Neocomium*, sive *Iglo* . . . . *collegio musico* e civibus constante commendabile, bene longum oppidum“. . . . „*Leibicium* . . . . Schola ejusdem ante 40 annos moderante scilicet eam *parente meo p. m. Johanne Frölichio* philologo haud postremo longe florentior fuit (ut et alibi in similibus Scepusii oppidis, sub severissima quidem disciplina) atque nunc est.“

358-dik lapon : „*Prividia* . . . inclaruit a croco nobilissimo, qui quondam ibi copiose crevit, et hispanicum, italicum, gallicum, et austriacum longe superavit. Hodie vero ex agro prividiensi migravit in proximum *Baimocensium*, ubi et thermae sunt.“ — „*Freistetel*, sive *Galgoczium* . . . . anno 1636 penitus in cineres redacta est.“ . . . . „*Tirnavia* . . . patria est *Joannis Sambuci* mathematici, poetae, et historici.“

360-dik lapon : „*Varadinum* . . . clavis dicitur Transylvaniae . . . . castrum ejus firmissimum, et clarissimum, antehac episcopale templum cum monumento Imperatoris Sigismundi, et regis Ladislai continebat, ante paucos autem annos jussu Gabrielis Bethlenii Transylvaniae tunc principis dirutum, et in propugnaculorum formam redactum est. Oppidum satis amplum est, sed aedificiis vilioribus refertum. Nec audent cives editiora e lapidibus aedificia extruere, ne Turca adveniens sua latibula sub iis postea habeat, hinc et templi loco areà spatiosà tecto humili obductà uti cives coguntur. *Zigari* (*cigányok*) in copia hic se sustentant furtis, negotiatione equili, arteque fabrilis, domos proprias incolentes; Et haec alaptorum colluvies passim in Hungaria et Transylvania carnificum munia exercere solet.“

363-dik lapon : „Fusiorem, ac accuratiorem hujus regni (Hungariae) descriptionem *mea Chronologia Pannoniae**), quae ex defectu patroni munifici hactenus cum blattis et tineis rixas movet, nec in suum (így!) prodire potuit, suppeditabit.“

A 363. laptól 380-dik lapig foglaltatik *Erdélynek földleirása*, melyből ezeket jegyezzük ki :

---

*) Lásd Horányi Mem. Hung. I. 729. 730.

366. lapon : „Campus undique armentis plenus est, ex qua abundantia nonnunquam bos robustissimus 7, vel 8 florenis divenditur, qui in Germaniam actus 50 vel 60 taleris solidis constat. Carnis bubalae una libra, imo quandoque duae, praesertim tempore autumnali unico numulo constat. Equos insuper egregios, et pernice educat, quos externae nationes magni faciunt, grandique pecunia coeunt.“

368. lapon : „Antehac Transylvani ad nonaginta, et amplius millia, *Siculi* sive Caeculi supra 60 millia armatorum producere potuerunt.“

369. lapon : „*Habitus viri* (értetődik az erdélyi szászok öltözete) eundem gerunt cum Hungaris, aliquando tamen prolixioribus togis et tunicis delectantur. Nec pudet quosdam per totam aetatem calidissimam vestes pellibus vulpinis aut lupinis subductas gestare. Ecclesiarum ministri tunicis, puniceis cingulis *rubri et coerulei coloris**), atris autem togis, vulgo Reverendis utuntur . . . . Faemineus habitus non satis compositus videtur. Habent enim angustas, nec satis prolixas vestes, et nonnisi in dorso plicatas. Cervicem, collumque usque ad humeros nuda ostentant. Ubra quidem tegunt fibulà, rotunda, satis amplà, argenteà, inaurata, gemmisque exornata, sed ea est adeo ponderosa, ut si quando faemina, vel puella se modicum tantum inclinaverit, facillime ubra nuda prosiliant, et spectatorem vel ad pudorem, vel libidinem provocent. Quaedam in alienis fibulis superbientes procis, opibus inhiantibus fucum faciunt. Capita sua nec sertis, nec cestibus exornant, sed capillos super humeros demittunt. Frontalia tamen gestant vel holosericea, vel argentea ad similitudinem dictarum fibularum bullatarum. Maritatae palliis nigris prolixis neque plicatis vestiuntur. Pelliceis quoque oblongis leporinis absque superinductura utuntur. A mitris holosericeis, vel e pellibus muris fennici confectis abstinent, et nonnisi vittis vel rubris, vel albis gossipinis caput tegunt. Viduae et matronae grandaevae caput insuper lintro gossipino subtili obvelant.“

---

*) Veres és kék lehetett tehát az akkori erdélyi szászok nemzeti színe.

371. lapon : „Peregrini, et alii a principe Transylvaniae facile saluum conductum, et liberum commeatum per universam Transylvaniam commendatione alicujus primarii aulae impetrare solent, quo de una civitate in aliam vehuntur, inque hospitiiis sumptibus publicis cura praefecti, vulgo Hahn dicti, biduum, vel triduum cibo et potu laute excipiuntur, et post ulterius promoventur. Haec principis erga peregrinos, et ministros suos beneficentia incolis quotidianas fere molestias creat, et grandi vi pecuniae eos emungit.“

Ugyanazon lapon átmenvén a városok leírására, legelőbb említettik : „*Cibinium, Hermanstadt* . . . . templum et porta quaedam epigrammata Romanorum exhibent. Typographiam hujus civitatis superioribus annis turpiter prostituit alastor *Marcus Pistorius* injuriosus, quandoque chartas impune in ea imprimendo.“

372-dik lapon : „*Corona sive Brassovia, Kronstadt* . . . suburbiis tribus amplissimis instructa est, quorum unum Bulgari, alterum Hungari, Saxones, et Caeculi (Siculi) tertium inhabitant. Bibliothecam, typographiam, ecclesiae et scholae reformationem primum ibi instituit *Joannes Honterus*, cujus tamen ossa e sepulchro templi superioribus annis imprudenter sunt effossa *) et idiotae cujusdam cadaver substitutum. Hic incidenter notandum, quod Transylvani sepulchra primaevia tapetibus turcicis, vel persicis preciosissimis vice lapidum tegant.“

374-dik lapon : „*Bistricia, Nösen* . . . . cives hic purius germanice loquuntur, quam in reliquis civitatibus, sed plurimi e plebeis sunt strumosi, surdi, fatui, vitio aeris et aquae.“ — Ez illik egyébiránt inkább a radnavidékiekre.

375-dik lapon : „*Clausenburgum, Claudiopolis*, sive *Colosvaria* . . . . reperiuntur hic Hungari, qui in aliis sex praefatis Saxonum civitatibus in numerum civium non cooptantur. . . . Visenda hic domus genitalis Matthiae Hunyadis, et Ste-

---

*) Ezt nem akarta hinni Seivert. „Nachrichten“ 174, mert ezt, tudta szerint, csak Czwitteringer mondotta. De lám, ezt jegyezte fel Frölich Dávid is, aki említi, hogy Honter János testének kiásása „superioribus annis“, tehát még Frölich életében történt.

phani Boczkai. In porta urbis pontina, epigramma Trajano adscriptum videre licet. Typographiam continet Photianorum (Unitariorum).

Ugyanott : „*Alba Julia* . . . . ab arce, et sede principis, ut et gymnasio commendatur. Castrum passim vetustissimorum palatiorum ruderebus, et antiquitatum romanorum monumentis scatet, quorum tamen praecipua translata sunt in stabulum principis, domumque Báthorianam, quae et typographiam, et officinam monetariam antehac continebat, nunc vero habitationi professorum inservit. In porta civitatis Romulus et Remus lupam sugentes saxo insculpti sunt. . . . Rudera suburbana de amplitudine prisca hujus castris locupletes testes sunt. Fuit enim olim regia regum Daciae.“

376-dik lapon : „*Torda* . . . . antiquitatum vestigiis, pane candido, et salinis nobile oppidum, sed haeresi Photianorum (Unitariorum) infectum est.“

Ugyanott : „*Engedinum (Enyed)* oppidum castellum continet. In foro legitur epigramma vetustum.“

378-dik lapon : „*Várhely* est locus vetustae urbis, cujus rudera Valachi crebro vertunt, ac lapides preciosos, numismata, et alia antiquitatis monumenta ex visceribus terrae effodiunt.“

XXXII.

I. RÁKÓCI GYÖRGY SZÜLETÉSE.

Rákóci Zsigmond, idösb *Rákóci Györgynek* második fia, bevégezvén 1640-ben iskolai tanulását, atyjától latin nyelven irt utasítást kapott a jövő polgári életében követendő elvekröl. Ezen utasítást ugyan 1640-ben ki is nyomatta ily cím alatt:

„*Instructio, quam Celsissimus Princeps ac Dominus Dominus Georgius Rákóci Princeps Transylvaniae, Partium Regni Hungariae Dominus, et Sicularum Comes etc. tradidit illustrissimo Domino Domino Sigismundo Rákóci, filio suo natu minori, non longe post, cum ille scholis valedixisset. Albae Juliae. Anno MDCL.*“ Negyedréiben, 12 lap.

Ezen utasítását e sorokkal rekeszti be idösb Rákóci György : „*Scripsi manu propria, die vigesima Junii in Sede nostra Principali Albae Juliae Anno 1640, Principatus vero*

nostri mense centesimo decimo quarto, Anno vero aetatis nostrae Quadragesimo sexto, Septimana, et die quinto. Georgius Rákóci.“

Született tehát erdélyi fejedelem idősb Rákóci György 1594-ben junius 8-dikán ¹⁾, és erdélyi fejedelemnek választott 1630-ban december 2-dikán.

XXXIII.

DOBÓ ISTVÁN S FERENC, ÉS LÓRÁNTFI MIHÁLY
ÉS ZSUZSÁNNA EMLÉKEZETÖK 1640-ből.

1640. jelent meg a következő című magyar könyv:

„Sz. Ayak öröme, az az: Az Messias Jesus Christusnak Maria előtt személy szerént létének s örök Istenségének az o törvénybéli jelenésekből, Sz. Irás, jó okok, és a jozanb régi Doctoroknak értelmek szerént való világos meg-mutatása. Irattatott *Medgyes Pál* által. Albae Juliae, typis Celsiss. Principis. An. 1640.“ — Negyedréiben, 387 lap.

Ajánlotta Medgyesi Pál e munkáját erdélyi fejedelemnő *Lórántfi Zsuzsánnának* ²⁾, kinek dicséretére az ajánlólevélben a következők említettnek: „Az idvezült *Lórántfi Mihály* Uram a Nagyságod édes atyja, hazaszeretetének, és az isteni

---

¹⁾ Reptében borostyánt hintő sas látszott az égen akkor, mikor említett idősb Rákóci György született, aminek emlékét fentartotta Schwartzhofer Miklós ily című könyvében:

„*Nicolai Schwartzhoferi Juris Utriusque in Altorffia Doctoris Tractatus de nostri temporis Praesagiis, eorumque cum vicissitudinibus rerum humanarum nexu. Rostochii. Anno M.DC.XXXVIII.*“ Negyedréiben. 27 lap. A 10-dik lapon ez iratik: „Orthodoxae religionis nostrae columna, summusque defensor, ad hodiernum usque felicissime in Transylvania regnans Serenissimus Princeps D. *Georgius Ragotzius* dum nasceretur, Aquilam coelo volitasse stupendae magnitudinis ac lauros quasi ex alto sparsisse retulit mihi amicus, qui recte tunc regionem illam publicis in negotiis Illustris Principis Sigismundi Bathoraei peragraverat.“

²⁾ Ugyan *Lórántfi Zsuzsánnának* ajánlotta *Keresztúri Pál* is következő című munkáját:

„Lelki legeltetés, azaz: a David Király XXIII soltárának rövid magyarázattya, mellyet foglalt bé tizenkét Predikaciokban a Jesus Christusnak alázatos szolgája *Keresztúri Pál*. Nyomtatta Szenci Kertész Abraham. M.DC.XXXXVIII.“ — Negyedréiben, 72 lap.

igaz tisztelethez való jóvoltának boldog emlékezetében ma is él az istenfélők között. Bizony a *sárospataki* keresztyén urak egygyül egygyik kiváltképpen való gyámol- és oszlop-nevet érdemlenek az anyaszentegyházban, mert ha egyéb emlékezetes dolgokat nem cselekedtenek volna is, mindazáltal annak az ott lévő egyházi szép és szükséges veteményes kertnek, a scholának (melyből eleitől fogva külső és legfőképpen belső szolgálatra való derék emberek szoktak kiszármazni) mindnyájan szállás- és nyugalom-adói, jobb részént oltalmi, táplálói is voltak. Mennyben örvendező édes anyjáról való eleivel pedig Nagyságod, ha dicsekedni illendő volna, kivel nem vetekedhetnék? amaz két boldog lelkekben *Dobó Istvánban*, és *Dobó Ferencben* (mely Dobó-nemzet a *sárospataki* jószágnak, amint Istvánfi megjegyzette, eleitől fogva való igaz örökös urai voltak) micsoda dicséretre való dolgot nem találnak fel? Ha ki igaz nemzetséget, isteni jó nevedést, szolgálatra való termetességet, oroszlányi vitéz bátor szívet, hazához való igaz szeretetet, a mellett való teméntelen sok fáradságot, vérkiontást etc kíván, olvassa meg csak a felső 1552 etc. esztendőkbeli históriákat a Bonfinius continuatióiban, mind Istvánfinál, s mind Sambucusnál, gyönyörűséggel fogja hallani a miket ott olvas. Mikoron az isten felgerjedségének amaz nem csak vesszeje, hanem ugyan vas botja Suliman császár, e mi bűnben halálra zabállott szegény nemzetünk nyakát teljességgel a török iga alá akarván a felső seculumban vetni, és *Szolnokot* s *Egret* régi édes két bástyáinkat nagy akadályoknak tartván, Ali Basát, és Amhat Basát teméntelen nagy sokasággal elküldené e két váraink ellen, *Szolnokban*, mely Egernél akkor jóval is erősebb vala, csak meg sem merék várni a számtalan sűrű sok pogányságot, ez a boldog emlékezetű *Dobó István* akkori egri főkapitány nem csak megvára *Egerben* (maga mi volt emberiképpen szólván az a kis szarkafészeg annyi sokaságnak, kik mind öszve-séggel voltak másfél száz ezeren, még pora is Egernek a mint Benhadad király izeni vala Schomronra, alig lett volna elég csak egy-egy marokra is annyi sok népnek) nem csak megvára, mondom, e nagy Hektor ennyi nagy erőt, hanem örök emlékezetre méltó képpen meg is oltalmazá a várat.

Annyira jutott volt ott, amint Istvánfi írja, a számtalan sűrű lövöldözés, és sok ostrom miatt a dolog, hogy a várból immár nem csak a házok, hanem még az emberek is sok helyen ki-látszanának, sőt sebes nyargalvást a lovas egynéhány töré-seken bémehetett volna. Mennyiszer hágott fel az egymást tolyó ellenség a bástyákra, de hatalmason leveretettenek. Nem győzted volna ott csudálni e nagy hadnagynak vitéz módon való hatalmas fordulásait, újabb újabb találmányait az ellenség hátraveretésében: nem maradott egy helyen sokáig, együvé is mashová is serényen ottan ottan ellátott: hol szép megdicséréssel gerjeszgette a vitézeknek szívöket a fáradhatatlan harcra, hol biztatta a bajnokokat, némelyeket ijesztéssel s kemény fenyegetésekkel hajtott nyakába az el-lenségnek, maga is mindenütt a veszedelemben ott forgolód-ván, úgy hogy mellőle sokan elesének, és maga is megsebe-sednék. Oly vitéz módon viselte e ritka áldott hazafia e száll-lásban önmagát, s annyit vesztett az ellenségben, hogy (amint bizonyosan mondták) Amhad Basa keservesen siratta a csá-szárnak oly szörnyű kárát, és Ali Basával csaknem kardra költ, hogy a vitézeket oly nagy veszedelembé, és gyalázatba juttatta volna. És mikor az ellenség a vár alól elindult, egy a törökök közül a várbelieknek hallatokra kiáltotta e szókat: „„Emberek vagytak *egriek*, és mindenkor azoknak tartalak. Nem kell már félnetek: öltözzetek ki a fegyverből, és nyu-godjatok: mi a tábort elhagyjuk, elég már nekünk ennyi veszedelmünkkel az ostrom; de úgy higyjétek, hogy esztendőre megtérünk.“” Istvánfi így csudál: „„Előn Eger igen nehéz e ret-tenetes szállásának kimenetele, melylyel csak az előtt a külső nemzetek előtt eltvesszett magyar nevünket láttatunk vissza-nyerni. Nem is volt senki, aki említhetett volna Magyarorszá-gban sem ami időnkben, sem az előtt, hogy valamely vár avagy város akár a törököktől, akár egyebektől, várvétele-re való lövő és minden szerszámokkal nagyobb erővel és átalkodság-gal ostromoltatott, és oltalmaztatott volna úgy annyira, hogy ti-zenkét ezer derék nagy ágyúgolyóbisoknál többet gyűjtette-nek az egriek öszve (egy tarack, és szakálos golyóbist is oda nem számlálván) és a vár piacára rakták csudára rakásba.“” Ezeket Istvánfi. Talám innen költ oztán az egri név, hogy a

ki valamely dolgot dicséretesen végbe vitt, vagy valami vi-
tézséget cselekedett, azt szokták felőle mondani, hogy „fel-
ütötte az egri nevet.“ Ez erős maga viseléséért Ferdinandus
császár a boldog emlékezetű *Dobó Istvánt* erdélyi vajdasággal
ajándékozta meg, mely tisztiben minémű híven viselte magát
mind az Izabella béhozatásáig, és mennyit szenvedett csá-
szár hűsége mellett, bőven megírja ugyan Istvánfi. A boldo-
gult kimúlt *Dobó Ferencznek* is dicséretes actáit ki győzné
számlálni? Hogy egyéb külső hasznokra szolgálatait elhall-
gassam, csak egyet említék az isteni tiszteletre, és az igaz
vallásnak gyarapodásáról való buzgóságos nagy gondviselése
felől. Szava-hihető becsületes öreg embertől hallottam, hogy
egykor ez az úrban nyugvó Dobó Ferenc, amaz híres neves
lelki pásztort *Derecskei Ambrust* Váradról Sárospatakra átal-
vitette volt a végre, hogy tanítójának megfogadná, és akarhatja
ellen is, ha egyébként nem lehetne (minthogy csuda erősza-
kos az isten igaz fiának, leányinak a dologban való buzgósá-
gok) megmarasztaná. Annyira is rajta vala, hogy az a Szent
Lélek hasznos edényje külömben magát meg nem menthetné,
hanem magának az úrnak böles ítéletére kellett támasztani :
ítelné meg, ha *Patakon* (holott istennek hálá az eklézsia jó kar-
ban volna) lenne-e hasznosb az ő maradása, avagy penig
Váradon, mely helyben még az isten serege jobb részint csak
csecsemős állapotban volna, és az ő kiköltözése után igen
félő lenne, hogy az isten gyülekezetében gonosz farkasok ne
ólálkodnának, kik a nyájnak nem fognának kedvezni? me-
lyet hallván az istenfélő úr, nem csak nem tartóztatta az isten
szolgáját, hanem indította is, hogy tisztje mellé igen is vissza-
menne, mert, úgy mond, nem hogy az isten anyaszentegyhá-
zát olyan szükséges állapotjában lelki pásztortól kívánnám
az örállót. . . . . Emlékezetes boldog úr emberek, áldott jó
törzsökök! bizonyára nem hagyatok utánatok is más indu-
latú elfajúlt jövéseket, sőt e jóban való ritka buzgóságot kéz-
ről kézre láttattatok hagyni maradékitoknak. Csak egyedül
Nagyságodban kegyelmes Asszonyom e dolognak, mely min-
den külső praerogatíváinál sok ezer képpen többet teszen,
mennyi példáit láthatja akárki! Ha csak magam tudnám,
talám ily bátran mondani sem merném, minémű drága sze-

lidséggel, ritka példájú szép szemérmességgel, tiszta élettel, istenes együgyűséggel, és mind ily nagy fejedelmi méltóságban is ennyire való maga megalázásával áldotta meg az úristen Nagyságodat. Tudom Nagyságodnak istenhez való nagy szerelmét, és engedelmességét, az idvösséges ígéhez való buzgó gerjedezéseit, úgy hogy minden dolgai felett való gyönyörűségét annak olvasásában, hallgatásában, a felől való asztali szép beszélgetésekben helyhez tette Nagyságod. Kedvelli Nagyságod az úrban annak tudós hirdetőit, és világi sorsok felett becsüli. Tudjuk mindnyájan s egész ekléziául háládatosan említjük Nagyságtoknak az egyházi szolgálatnak fenállására való szorgalmatos fáradhatatlan vigyázásait, és bő költségeit elannyira, hogy mind Magyarországon sok helyeken, s mind kiváltképpen itt Erdélyben szegény hazánk Nagyságtoknak köszönhet, s köszön is sok templomokat azokhoz való áros készségekkel együtt, predikátor-tartásokat, scholákat, még pedig a kiváltképpen valókat, hospitálokat, s több ilyen isten tisztességére való dolgokat. Majd ugyan nincsen is már nemzetünkben az orthodoxa religiön oly fő schola, melyben Nagyságtok nem csak fejedelmi, és fő patronus tisztire, hanem ugyan a bő költséggel való tartásra nézve is köz nem volna. A *pataki* egészen Nagyságtoké, nem csak hogy jószágában vagyon az Nagyságtoknak, hanem minden egyéb gondviselésből is, melyben mennyit fárad s költ Nagyságtok, tudja csak az isten. A *debreceni* egyik scholamestert is immár egynéhány esztendőktől fogva (mely fizetésen én magam is esztendeig szolgáltam) Nagyságtok tartja. *Váradon* pedig gyakrabban kettőt is tartott. A *kolosváriaknak* a tanítókkal egyetemben egygyül egygyig Nagyságtoktól vagyon bőségesen való fizetésök. A *fejérvári* collegiumnak is, melyet az halhatatlan emlékezetű idvezült Bethlen fejedelem fundált bő költséggel, és minden szükséges proventusokkal, Nagyságtok taníttat sok költséggel esztendőnként scholamestereket. Gyöznék mindeneket előszámlálni; bizony az egekben mindenek szám szerint feljegyeztettenek, és amaz napon világ hallatára renddel számláltatnak elő Nagyságtoknak örök tisztességével. Egyet nem hagyhatok el: hogy is felejtethném Nagyságodnak ama drága szép virágszárait,

melyeket figyelmetes olvasása közben szedegetett Nagyságod a sz. Léleknek üdvösség illatú gyönyörűséges virágkertében, és immár a hitnek ágozatai szerint elrendeltetett Nagyságod. Ehez való az a választott szép hitbeli vallása is, melyet ezt is önönmaga, az egy benne lakó sz. Léleknek igazgatásából méh módon hordott egybe Nagyságod, amint e könyvemnek 71-dik pagináján bizonyos, és szükséges alkalmatosságból ki vagyon nyomtatva.“

Medgyesi Pálnak fenemlített könyve írására alkalmat adott Lórántfi Zsuzsánna által előidézett egy theologiai vetélkedés, mely ugyan e könyvnek fő tárgya, és a melynek eredete ugyan ott a második lapon így íratik le :

„Az elmúlt 1639 esztendőnek szintén a végén decemberben, terminusnak idején, Kolosváratt kegyelmes Asszonyunk monostori házához ugyan felesed magával kimenvén, tetszék ő Nagyságának, hogy én is ő Nagyságával együtt kimennék. Az holott ebédleni akarván ő Nagysága, parancsola kegyelmesen, hogy az ott lakó régi *Páter Daniel Vásárhelyi (Jesuita)* uramat is az ebédre felhívnák. Asztalhoz ülven ő Nagysága sok főrenden lévő híveivel, mi is *Vásárhelyi* urammal leültetteténk szintén egymás mellé. És mikor immár alkalmasint ettünk volna, asszonyunk ő Nagysága szólítá a Páttert becsületesen, és igen szép, s szükséges mennyei dolognak (ez lévén ő Nagyságoknak asztal felett leggyönyörűsegesb szokásos mulatságok) *) akarván végére menni, kíváná

*) Ilyen ebéd alatti vetélkedések az akkori időkben napi renden valának a nagy urak asztalain. E vala asztali mulatsága erdélyi fejedelem idősb *Apafi Mihálynak* is, a miről Szilágyi Márton ily című munkájának : „*Martini Szilágyi, Illustris Scholae Debrecinae p. t. Rectoris Biga Pastoralis, seu Ars Orandi, et concionandi. Ex sacris scripturis asserta : ut usui Juventutis Sacri ministerii consecraneae, ex devoto Artificis voto sacra. Debrecini Per Stephanum Töltesi. 1684.*“ (Nyolcadrétben, 256 lap) most említett fejedelemhez intézett ajánlólevelében így emlékszik : „*Festivae, et maturae cum viris doctis de rebus semper gravioribus, et grandioribus confabulationes, acuti et solidi de Theologicis, Philosophicis, et Politicis discursus, et ratiocinia, quibus cibos tuos condire, et animum curarum mole gravatum, vel ipsam ad mensam exhilarare Princeps pientissime consuevisti.*“ Ilyen ebéd alatti tudós vetélkedésnek még régibb emlékét találjuk az ily című könyvnek

ő Nagysága a Pátértől, hogy a mint egy kis tenyérni könyvecskeben *Pázmány (Péter)* a cégérét kitette (azt vélvén ő Nagysága, hogy Vásárhelyi uram írása volna az) mutatná meg: hogy azokban, a miket mi hiszünk, semmi a szent írásban nincsen. A Páter felállván megköveté ő Nagyságát, s azt felelé, hogy nem ő kegyelme írása volna az. Nem hagyá asszonyunk ő Nagysága arra a dolgot, és mind ő Nagyságától, s mind kiváltképpen *Haller István* uramtól sугásból való izengetések által erőltetvén ő kegyelme a Páter, rá kezdé a feleltre magát venni, de egyenesen (a mint a jesuitáknak ez ugyan szokásuk) soha a dologhoz nem szóla. Én még eddig semmi ígéret a dologhoz nem átottam (így!) Hogy azért sokáig időt ne töltene a Páter, maga ő Nagysága asszonyunk hozá elő egy hitágozatot, tudniaillik az úr vacsorájának mind két nemmel, azaz kenyérrel és borral osztogatását. Kéré ő Nagysága, mutassa meg, hogy nincsen az a szentírásban, holott sz. Pál I. Cor. II. v. 23 nyilván említi, és kiadja mind kettőt. Mondá a Páter: Tagadom kegyelmes Asszonyom, hogy Sz. Pál ott mind a két színt adta volna. Hozatá elő asszonyunk az Urunk ő Nagysága régi bibliáját, mely 176 esztendő, s adák én kezemben“ stb. Az ezen vetélkedésről többet tudni kívánót útasítom a fenumlított könyvnek végig való elolvasására.

XXXIV.

MAGYARORSZÁG SIRALMAS ÁLLAPOTJA 1641-ben.

Laskai János nyírbátori lelkész 1641-ben közrebocsátotta ily című fordítását:

„Justus Lipsiusnak az álhatatosságról irt két könyvei, kikben főképpen (Lipsiusnak és Lángiusnak) a közönséges nyomoruságokban beszélgetések foglaltatik. Mostan magyarra fordítottattak *Laskai János* által. Debreczenben. Nyomtatta Fodorik Menyhárt. An. 1641.“ Nagy tizenhatodrértben, 315 lap.

---

tartalmában: „Opusculum de Laudibus et vituperio Vini et Aquae Hagenvii 1514.“ Negyedrértben. Alkalmat nyújtott erre *Macedoniai László* esperes, és *Cybeleus Bálint* kanonok Pécssett ebéd felett tartott vetélkedések a bor és víz érdeme felett.

Ajánlotta Laskai e fordítását : „Nemzetes *Vai Péter* uramnak.“ Ajánlólevelében pedig magyar hazánkknak akkori állapotját következő szavakkal festi : „E széles világnak minden nemzetségei közül melyiknek vagyon nagyobb szüksége az állhatatosságra, mint a magyar nemzetnek? ama lenyomattatott, eltapadtatott, minden külső társaságbeli igazgatástul teljességgel megfosztatott, és csak régi nevezetéről megösmérhető dirib-darab népeken kívül, hazudjak benne, ha nyomorultabbat találsz a magyar nemzetnél. Ennek jó régi híre, neve, népeket rettentő vitézi erőssége, méltóságos szabadsága csak emlékezetben maradt, valósága teljességgel elkölt. Lappangunk, az önnön házunkban is bujdosunk, és a mi a halálnál is keservesebb, ím a sokféle ellenség miatt ezennel tolyongva kell kiköltöznünk édes hazánkbul.“

Önmagáról pedig ezeket írja : „Mikor a felső esztendőben, istennek látogatásából hirtelen való veszedelembe estem vala, azon órában is, vagy inkább szempillantásban nagy kedvességgel olvasom vala e könyvecskét, a honnét e kis marhámnál egyébbel nem is szabadultam vala meg. Akkor fogadtam volt : ezt magyarra fordítanom, kit azon megszabadító istenem ím meg is engedett. Hogy pedig a kegyelmed neve alatt, és a kegyelmed költségével akartam kibocsátani, viselt egyik ez : mert ez állapotomban a polgári társaságban senkit kegyelmednél sem én előbb nem ösmértem (a barátságnak igaz kötelessége szerint), sem énnékem akkor többet nem szolgált, s nagyobb jóakarattal sem volt hozzám senki, mint kegyelmed.“

XXXV.

BEDEGI NYÁRI BERNÁT EMLÉKEZETE 1649-ből.

„A tekintetes és nagyságos Bedegi *Nyári Bernártnak*, a N. Erd. Fejed. (a Nagyságos Erdélyi Fejedelem) Kálloi főkapitányának, és Szabolcz-Vármegye fő-ispányának,“ ajánlotta „káplánya“ *Madarász Márton* Eperjesen februárius 6-dikán 1649-ben következő című munkáját :

„Sz. Bernárd atyának szép aítatos elmélkedési, az emberi állapot ismételtről. Másképpen : a lélekről való köny-

vecskéje, melyet a keresztyén közönséges épületire megmagyarázott *Eperjesi Madarasz Márton*, azon helyben a magyar ekklesiáknak méltatlan lelki pástora. Sap. 15. v. 3. Nosse Deum consummata justitia est. Az istent ismerni tökéletes igasság. Nyomtatott Lőcsén. An. 1649.“ Nyolcadrétben, 137 lap.

Az ajánlólevélben nevezetes e szavakkal szólítja meg Madarász Nyárit : „Tekintetes, és Nagyságos Uram, nékem sokképpen, mind a *meg nem változtatott augustai confessiónak serényen, es férfiúi módon való oltalmazásáért, állhatatosan való vallásáért*, s mind pedig a deáki nyelvben, és a külső megtapasztalásban való tudományos, és ismeretes voltaért nagyra böcsülendő, és érdemlendő Uram.“ Kár, hogy Nyári Bernárd biographiáját leírva seholt sem lelhetjük; ugyan ő egyébiránt szerzője a következő című munkának :

„De summa rebus in gerendis dexteritate ubique necessaria, et constantia semper servanda Tractatus specialis, horis extraserialibus compositus per M. D. *Bernardum Niari* de Bedegh, Supr. Comitem Comitatus Szabulcsiensis, et Castellatum Arcis Kállo in Hungaria. Ultrajecti. M.DC.XL.VI.“ Negyedréten, 28 lap, minden előljáró beszéd nélkül.

XXXVI.

A MAGYAROK KÜLFÖLDIESKEDÉSI HAJLAMAI 1655-ben.

Miskolczi Gáspár 1654-ben következő című munkáját közre bocsátván :

„Angliai Independentismus, avagy, az ecclesiái fenyegetékben, és a külső isteni tiszteletre tartozó jó rendtartásokban, minden Reformata Ecclesiától különözö fejetlen lábság. Egynehány szava-hihető tudós Belgiumi Doctoroknak írásokbul rövideden öszve-szedegettetett, és Magyar nyelven kibocsátott *Miskolczi C. Caspar* által. M.DC.LIV. Esztendőben.“ Nyolcadrétben, 150 lap ¹⁾.

¹⁾ Következik ezután két lapon „Oda elegiaca, avagy : amaz utálatos fejetlen lábságnak tenyészésén bánkodó magyar versek.“ *Bereghi M. János* által. Ezután a harmadik lapon : „Táblája e könyvecskének,“ és a nyomtatási hibák elősorozása. A fenemlített könyvnek ellenére

S e könyvet „A tiszteletes és kegyes étettel ékes férfiaknak *Zemplény és Abaujvár*-megyében lévő lelki tanítóknak“ ajánlván, ajánlólevelében a magyar nemzetnek külföldi szokások, köntös stb. iránti akkori vonzalmát e szavakkal említi: „Tudjátok, atyáink értékre amaz átkozott olasz gyümölcs a Socinianismus az egy Blandrata György által nagy messzünnen Olaszországból mely kicsiny idő alatt szintén Erdélyben is becsusza . . . . . E siralmas időnk az idegen országból kapott marhát, szokást, *köntöseket* ¹⁾ mely igen nagyra becsülje, naponként látjuk; azomban az idegen köntös alatt az idegen országi hitvány erkölcs, folytó mótely, minden rendek közé mely foganatosan szivárogon, a mindennapi szemmel látott példa nyilván mutogatja. . . . . Egy szóval sokaknak szemök előtt kedvesebb egy idegen országi tarvarju, hogynemmint egy hazájokbeli hizlalt borju.“

XXXVII.

BATTHÁNY ÁDÁM EMLÉKEZETE 1654-ről.

„A Tekintetes és Nagyságos Gróf úr *Batthyány Ádám*-nak, Németújvár, Szallónak, Borostyán e. c. t. örökös urának, az fölséges romai birodalom szentelt vitézének, harmadik Ferdinánd Császárnak, és koronás Király urunk ő Fölsége Tanácsának, Komornyikjának e. c. t. Magyarország Duna innencző részeinek, és *Kanisa* — ellenvetett végvárainak Fő-Generalissának“ ajánlotta *Malomfalvai Gergely* bécsi szerzetes barát 1654-ben ily című munkáját:

pedig jelent meg ugyan 1654 ben a következő című magyar könyv:

„Angliai Puritanismus, avagy kiváltképpen való tudományok azoknak, kik Angliában a Puritánusok között (amint közönségesen nevezetnek) legkeményebbeknek tartatnak. Mely ennek előtte deák nyelven kibocsáttatott *Amesius Willyam* Szent-írás-magyarázó Doctor által: mostan pedig magyar nyelvre fordíttatott *Telkibányai István* által. Ultrajectumban, Nyomtatott Wasberg János által M.DC.LIV. Esztendőben.“ Nyolcadréttben, 40 lap. Ajánlotta *Telkibányai* e könyvet: „*Comaromi János* Uramnak, a *Szánthai Ecclesiának* hűséges lelki pásztorának.“

¹⁾ Tehát 1654 körül kezdeti idegen ruházatnak utánozása Magyarországon dívatba jönni.

„Keresztyen Seneca, az az : *Lucius Annaeus Seneca* leveleiből ki-szedett, és XXXVIII Részre osztatott keresztyeni virágok, mellyek az Tekéntetes és Nagyságos Groff *Battyani Adam* ö Nagysága akarattyából diákból magyarra most elsőben fordítottak, és költségével ki-nyomtattattak. Nyomtatta Béchben a Koloniai Udvarban Cosmerovius Máté. M. DC. LIV. esztendőben.“ — Tizennyolczadrétben, 188 lap. — Az említett szerzetes barát ajánlólevelét a következő öszinte kívánattal rekesztette bé : „Fogadja bé udvarába a fesletségeket zabolázó Senecát, és a kinek sok szép oktatási-ért halállal fizetett Nero kegyetlen sassa, annak a Nagyságod irgalmas Publikán madara (értetődik itt a Batthyányiak címerében lévő pelikánmadár) adjon élesztő, s éltető vért Magyarországon. *És Sz. Ferencz alázatos cselédit is legeltesse szárnyai alatt.*“

Ugyanezen Batthány Ádám szerzője egyébiránt a következő című imádságoskönyvnek :

„Clypeus religionis Christianae contra tentationes mundi. Az az : Az Keresztyeni Vallásnak Paissa az világnak in-cselgetési ellen. Minden Keresztyén hiveknek erősítésére irattatott Nemeth-Uyvári *Groff Batthyányi Adam* stb. stb. által.“ Ez alatt, de csakugyan a címlapon :

„Segitts rajtunk Nagy Ur Isten,
Hogy legyünk boldogok itten.
Áldd meg szegény jó Hazánkat,
Olcsadd ki az bűnös lángat,
Melly dulja s fulja szívünket.
Tartsd meg mi bennünk hitünket.
Te vagy védlőnk, erős Várunk.
Add meg mit Te Tölled várunk
Csendes halált e világon,
Töröknek vesztét fa ágon.“

Ez alatt pedig : „Nyomtattatott Béchben. M. DC. LIV. esztendőben. Cosmerovius Máté által.“ — Negyedréten, 137 lap.

Ezen Batthyány Ádám, aki 1654-ben halt is meg, érdem-lette 1630. családjának a grófi címet. — Nőjétől Vittmanni

Formentini Aurórától született két fiaiban, ú. m. Kristóf és Pálban szakadt a Batthyány család két ágra, Kristóf a hercegi, Pál pedig a grófi ágaként válván törzsökévé. Említett Páltól származik le csekély személyem is ily nem-ágozati renddel:

Gr. Batthyány Pál. († 1674) kanizsai kapitány. Nője *Illyésházi Kata.*

Gr. Batthyány Zsigmond. († 1728) cs. k. kamarás. Nője gróf *Gallenberg Izabella.*

Gr. Batthyány Imre. (szül. 1711 † 1762) státustanácsos és sepművir. Nője gróf *Sauer Anna Mária.*

Gr. Batthyány József György. (szül. 1738 † 18?) a bécsi udvar kamara második elnöke. Nője gróf *Illyésházi Franciska.*

Gr. Batthyány Terézia. (szül. 1774 máj. 11.) Férje gróf *Kemény Farkas.*

Gr. Kemény József, szül. 1795 sept. 11.

XXXVIII.

II. RÁKÓCI GYÖRGY HAVASALFÖLDI GYŐZÖDELME.

A havasalföldiek Konstantin nevű vajdájokat 1655-ben az országból kiűzvé, erdélyi fejedelem második Rákóci György segítségére ment, a pártütő havasalföldieket hadaival megverte és Konstantint előbbi székébe visszaültette. — Az ezen alkalommal nyert győzedelemnek napját, és némely körülményeit feljegyezve leljük a következő cím alatt nyomtatott, de már szerfelett ritka lapokban:

„Congratulatio publica Victoriae, quam Auspice Deo Ter-Opt. Max. Serenissimus D. D. *Georgius Rákoczi*, Dei gratia Princeps Transylvaniae, partium Regni Hungariae Dominus, et Siculorum Comes reportavit de Catilinis, sive perduellibus in Transalpina (Valachia) furentibus; die Junii XXVI. Anno MDCLV. Effusa die XXVI. Julii sequentis (nominis Universitatis Albensis) in palatio Suae Celsitudinis tunc reducis, ab *Isaaco Basirio* S. S. Theol. Doctore, ac Professore Publico Albae Juliae.“ — Negyedréten, 8 lap.

Ezen üdvözlő beszédében Basirius a fejedelemnek a

többi között ezeket mondja : „Tu . . . . . exercitus perduellium debellasti, idque exigua (uti retulerunt nobis absentibus, sed circa salutem Vestram perpetim curiosis) perexiguā inquam, sex vel septem millium manu (neque enim Tuum, militum plusquam triginta millium exercitum universum in hostem tametsi numerosum effundere voluisti cordatus, verum vix sexta duntaxat turmarum Tuarum parte) totam illam plusquam viginti duorum millium Catilinarum Transalpinorum ex improviso, atque id etiam in loco Vobis sat incommodo exercitui Vestro ingruentium confluiem contrivisti, fudisti universam, Dynastam vicinum Vestrum Constantinum, magnates quoque suos, veluti capite minutos, suis quemque dignitatibus, ac locis postliminio restituisti, idque totum, quod mirentur seri nepotes, effecisti simul, et semel solus . . . . . Ac si votum illud publicum nostrum animitus *nuper*¹⁾ effusum in scholis Vestris, quando scilicet easdem Celsitudo Vestra sua augusta praesentia beare dignata est, fuisset in antecessum veluti propheticum omen, adeo Deus O. M. nostrum illud (ad verbum) complevit augurium. Macte itaque in nomine Domini exercituum, Triumphator Daciae, Macte victoria hac memorabili, utpote ex parte victoris Deo gratias, tantum non incruenta (siquidem centum viginti quinque duntaxat ex gregariis Vestris in praelio desiderati), Macte adorea Tibi debitissima pro spoliis opimis, pro manubiis universis, pro tormentis bellicis XXXIII, pro signis (vexillis infestis) XLIII hosti ereptis, proque praecipuae conjurationis ipso duce victo, capto, atque etiam, nobis jam spectantibus, huc in vinculis triumphaliter adducto.“

---

¹⁾ Ezen szóra „nuper“ a következő jegyzést tette maga Basirius : „April. XXIII. qua die Sua Celsitudo elementer descendit interesse disputationi theologiae publicae . . . . . Tunc oratum fuit, ut Deus exercituum justa bella omnia Celsitudinis Suae (quandocunque) coronaret certa victoria.“

XXXIX.

WESSELÉNYI FERENC ÉS ELŐDÉNEK EMLÉKEZETE
1655-ből.

Kedd Jodók jezsuita szerzetes 1655-ben írta, s közre bocsátotta ily című munkáját :

„Constantinus Magnus Romano-Catholicus, Ecclesia antiqua Romano-Catholica, S. Stephanus, et primi Hungariae Reges Romano-Catholici. Excellentissimo et Illustrissimo D. D. Comiti *Francisco Wesseleny* Regni Hungariae Palatino etc etc dedicati, consecratique a R. P. *Jodoco Kedd* Soc. Jesu. Viennae Austriae, typis Matthaei Ricty, An. Christi MDCLV.“
— Negyedréthben, 145 lap. — Az említett szerzőnek ajánló-levelében nádor Wesselényi Ferenc életéből a következőket leljük közölve :

„Tenuem conatum meum dum in gloriosa gente Hungarica finio, de patrono sollicitus, cujus ille auspiciis prodiret in lucem, recentissime nuntius adfertur de Excellentia Tua publicis Regni Hungariae comitiis in Palatinum regni, et regium Locumtenentem electa, ut inaudivi, recte, inquebam, virtutes, et fortia facta, quae hunc ad promeritos honores evexerunt, mihi in Hungariae regibus finienti, patronum spondent. Ignoscet igitur Excellentia Tua qualemcunque hanc Tuis laudibus debitam gratulationem meam; nihil enim aliud sunt bonorum praemia, quam laudum, virtutumque encomia; avitum namque Baronatus honorem eximia virtus Tua, pro Austriaca Majestate, auspicatissimo Marte, perpetuo Comitum splendori inseruit. Sciebas enim fortes decere creari fortibus, et bonis, accendebatque igniculos generosi pectoris Tui gloriosa avi Tui *Francisci* memoria, qui apud fortissimum Stephanum Bathorium Poloniae regem domi militiaeque imprimis clarus, non minus fortiter Gedanensium fregit contumaciam, quam victoriose Moscoviticam repressit potentiam, tam faustis per summos honorum gradus in eo regno progressibus, ut propria tanquam appellatione *Pan Ferenc* cognominaretur. Hae nimirum avitae laudes ad majora Tibi sternebant gradum, Juventutem igitur et ingenuis

artibus, et militaribus disciplinis ita imbuisti, ut quam de prima aetate Tua sibi religio ac patria spem concepit, hanc virilis, et summa aetas longissime superet. Tibi enim in Serenissimi Leopoldi Moravicis, et Silesiticis castris hungarici exercitus Generalis officio summa cum laude perfuncto, idem Serenissimus Archidux detractum collo suo militare baltheum Tuo iniecit, ut ostenderet, qua fortitudine, et fide Tua invitatus careret, non enim deponebas arma, sed quae foris contra imperii hostes fortiter gestaras, contra eosdem, superioris Hungariae Generalis constitutus, in patria felicissime convertebas. *Cassoviam* enim regionis illius caput incredibili celeritate ad fidem Suae Majestatis reduxisti, et heroico plane facinore arcem *Muran* (*Murány*) ex hostium potestate vindicasti, ac confusis hostibus, omnique ulterioris progressus spe dejectis, totam regionem illam sceptris hungaricis adjecisti. Quin et in supremo *Fülekiensi* Capitaneatu Turcarum perpetuus terror, victoriosa arma Tua barbarico sanguine, non ducis tantum, sed et militis functus officio frequentissime exornasti, hoc memorabili etiam facto, militibus Tuis in Othomanicum sanguinem accensis, quando eodem ictu Turcae vexillifero et caput et vexillum demessuisti.“

A mi pedig a feljebb említett idősb *Wesselényi Pán Ferencet* illeti, annak emlékéért leljük a következendő című könyvben is :

„Orbis Polonici Tomus III. in quo antiqua Sarmatarum Gentilicia et Arma quaecunque a litera S. usque ad finem Alphabeti suam incipiunt, et recensent denominationem, continentur, et dilucidantur. Authore A. R. P. F. *Simone Okolski* S. T. Professore, Priore Conventus Tysmieniensis ordinis Praedicatorum Provinciae Russiae. Cracoviae. In officina Typographica Francisci Caesarii.“ (1645.) — Nagyrétben, 360 lap. ¹⁾ A 286. lapon a Wesselényi családnak ősi címere így íratik le :

„In insigniis est canis marinus cum cauda bifurcata,

¹⁾ Ezen könyvnek szerfeletti ritkaságáról lásd : „Janozki Nachrichten von denen in der Zaluskischen Bibliothek sich befindenden raren polnischen Büchern. (I. Theil) Dresden, 1747.“ 4. és 68. lapon.

e faucibus lingvam exerit, tenet anterioribus pedibus truncum arboris erectum in campo caelestino. Infra haec arma est linea secans scutum, in imo scuti est piscis carpioni similis. Super coronam tres pennae struthionis. Originem quam habeant primam (haec insignia) historiae ungaricae proferant, puto tamen in bello navali acquisita fuisse. In regno Poloniae (Weselinii) ex Ungaria reperiuntur, inter Aulicos enim primores Stephani (Báthori) regis erat strenuus miles, atque in Ungaria optime possessionatus *Weselinii* nomine *Ferenc* (sic), qui una cum electo rege Stephano in Poloniam venit cum his nobilitatis insigniis anno 1576. Hic cum ab adolescentia reddidisset obsequia multa cum diligentia Palatino Transsylvaniae in regno Ungariae, plurima quoque meruit ab eodem, dum assumptus rex fuisset Poloniarum. . . . . Tenuit profecto Wesselinus fortunam suam reverenter, dum in amore principis, et honore regis non demisse permanserit, cum enim ex cubiculario strenuus miles fulsit, Aulicus principis factus, ardua in familiae suae decus tentavit, et cum pares sibi, virtute excelluit, post decessum *Gaspari Bekiez* (*Békes*), indigena regni (Poloniae) adscitus, praefecturam arcis Lanckoronae obtinuit, atque demum *viduam demortui Bekiez* regia benevolentia in consortem assumpsit, acquisierat etiam castrum Debno a Debnierscijs posteris relictis, atque laude bonorum triumphatorum decoratus obiit.“

XL.

SELYEI BALOG ISTVÁN EMLÉKEZETE 1655-ből.

Selyei Balog István 1655-ben gyulafejervári udvari lelkész az „Atya Istennek“ ajánlotta ily című munkáját:

„Temető kert, melyben egynehány halotti alkalmatossággal-való predikációk vadnak, melyeket írt, és predikált külön-külön helyeken *Selyei Balog István*, mostan Fejérvárratt egyik udvari predikátor. Joh. II. v. 23. Feltámad a te atyádfia. Váradon. Nyomtatta Szenci K. Ábrahám. M.DC.LV.“
— Nyolcadrétben. 195 lap.

Az „Atya Istenhez“ intézett ajánlólevelében Selyei Balog István e furcsa ajánlását a többi között a következő

szavakkal, melyek biographiáját érdeklik, indokolja : „Mert gyermekségemtől fogván való bújdosásomban csak te voltál oltalmazó Istenem. Mikoron a szegénységnek nehéz terhe reám ereszkedett, mikoron ruhátlan és éhező voltam, te, oh édes uram, parancsoltál a te szolgálódnak, és vélek ruháztat-tál, szükségemben tápláltattál. A tengernek habjai közül kegyelmesen megszabadítottál, és ismét édes nevelő hazámnak megadtál. Mert sok bújdosásim után énnékem nyúgadalmas pihenő helyeket engedtel, lelki testi áldásiddal környülvettél, megáldottál, s derekason a te gabonádnak aratására kibocsátottál, melyben tizenöt esztendeje immár, hogy kegyelmesen megtartottál.“

Selyei Balog István 1656-ban eltávozván Erdélyből, lett pápai tanár, s 1669-ben dunántúli ref. püspök. 1674. keletkezvén Magyarországon számos protestáns papoknak gályákra való elítéltetése, ezen sors Selyeit is érte, s végre Helvéciába menekült. (Lásd az ily című hollandus ritka könyvet : „Kort en Waaragtig Verhaal van de laetste vervolginge der Evangelische Leeraaren in Hungarien. Amsterdam. 1677.“ Kis nyolcadrétben, 64 lapokon, képekkel.). – Hazájába 1677-ben visszatérve, zajos életének végét 1692-ben october 27. érte. Eletét lefestette a veszprémi ref. lelkész Selyei halálára mondott ily című gyászbeszédében : „Pályáját állhatatossan megfutó isten hű szolgálójának eltéttett igazságkoronája, . . . melyet . . . a Pápai Temető Kertben . . . közönségessé tött, és szem eleiben terjesztett Hodosi Sámuel, az Veszprémi H. C. L. K. G. E. M. L. P. Debrecenben, Vintze György által. 1695. eszt.“ — Negyedréten.

Könyvtáromban találtatik Selyeinek következő című kézírata : „Danksaguns Rede, mit welcher die vertriebene Ungarische Prediger von der Stadt Zürichisten Abscheid demüthigst nehmen, gestellet im Namen seiner Mitfrömdlingen durch Stephanum M. (így !) Sellyei, der Reformirten Kirchen zu Pápa in Nider-Ungarn gewessenen Pfarer, und selbiger gegne (így) Superintendentem. Anno M. D. C. LXXVII.“

XLI.

LÓNYAI, BÁTHORI, VARKUCS CSALÁD SZÁRMAZÁSÁNAK,
ÉS LÓNYAI ZSUZSÁNNÁNAK EMLÉKEZETE 1656-ból.

Lónyai Zsuzsánna Bocskai Istvánnak nője 1656-ban életének 34-dik esztendejében elhalálozván, felette Medgyesi Pál következő című beszédet tartott :

„Igazak' sorsa e világon, melyet a Tekintetes és Nagyságos *Bocskai István* Uram, Király Urunk' ő Felsége belső Tanácsa és Zemplén vár-megyénec Fő-Ispánya, szerelmes hűtös-társának, nehaj Tekéntetes és Nagyságos *Lónyai Susanna* Asszonyomnak, leg utolsóbb tisztességének megadásában praedicállott a' Temetésnek helyén, úgy-mint a *Szeredahellyi Egy-házban*, az utolsó Hónac, vagy Novembernec 12 dik napján 1656-ben *Medgyesi Pál*. Nyomtattatott Sáros Patakon. 1657-ben.“ — Negyedréten, 25 lap.

Ezen beszédet így rekeszti bé Medgyesi Pál : „Már a szokás szerint a genealogiát számlálom elé, s abban végezem. Nem leszek hosszú beszédű, aminthogy nem is szükséges, holott nem igen régen csaknem egymást ott érő szomorú alkalmatosságokkal legelsőbben az úrban boldogult idősbik nagyasszonynak nehaj nemzetes *Báthori Kata* asszonyomnak 1641-ben 2. Maii, *Vásáros-Náményban*, azután csak négy esztendővel tekintetes és nagyságos *Varkocs Margit* asszonyomnak, nehaj tekintetes és nagyságos *Lónyai Zsigmond* uram szerelmes első feleségének 1645-ben 30. Maii *Aranyos Medgyesen*, és ezek után e familiának nem kicsiny meghomályosodására, a boldog emlékezetű eszes, okos, hazája nagy hasznára, s dicséretére született tekintetes és nagyságos *Lónyai Zsigmond* uramnak, nekem kiváltképpen való, s atyám helyett becsülendő kedves pátronusomnak 1652-ben, 14. Septembris ugyan *Aranyos-Medgyesi* házánál celebrált s lött pompás temetések felett, a Lónyai, Varkucs, Báthori, és több nemzetiségeknek s familiáknak (melyek ez előttünk fekvő asszonyunkban concurráltak (históriájukat és rendeket, amint originál levelekből kiszedegettettenek, bő beszéddel előszámláltam. Melyeket is az akkori alkalmatosságokkal tétetett pre-

dikációimmal együtt, ha még isten ez igen elrongyolódott, s alig akadott életemet tovább nyújtani méltóztatik, s rásegél, szándékomban volna, hogy szem eleibe kiadnék. — Atyai ágról való genealogiája e mi boldog emlékezetű asszonyunknak, amennyire én tudom, s értem, ez, melyet a nagy gondviseletlenség miatt nem is vihetni igen fel: szerelmes édes atyja volt az elébb említett tekintetes és nagyságos *Lónyai Zsigmond*, utólban meghalt császár urunk ő felsége belső főtanácsa, és *Bereg vármegyének* főispánja, ki halála előtt nem sok esztendőkkel palatinusságra is candidáltatott volt. Ennek atyja amaz híres neves nagy törvénytudó *Lónyai István*. E familiában voltak több nagy emlékezetű urak is, mint *Lónyai Farkas*, s többek. — Ezen boldog emlékezetű *Lónyai Zsigmondnak* édes anyja, úgymint ez asszonyunknak szépanyja volt a jó hírrel névvel tündöklő *Báthori Kata* asszony, nekem édes anyám gyanánt lévő pátronám. A Báthori nemzetnek, mennyire végére mehetni, genealogiája continua serie ez: Volt igen régen egy *Báthori Bereczk*, *Andrásnak* fia, kinek fiai: *János*, *Lukács*, és *Péter*, mely *Pétertől* származtak az *Ecsedi*, vagy *Nyíri Báthoriak*. *Jánosnak* volt fia *László*, *Lászlónak* *Szaniszló*, kiről *Szaniszlófiaknak* neveztettek a Báthoriak. Ennek *Miklós*, és *János* voltak fiai, *Miklósról* származott a *Somlyai Báthori* ág, *Jánosnak* fia volt *Péter*, Péternek *Elek*, elébb említett *Báthori Katának* édes atyja. Ugyanezen *Báthori Kata* asszonyomnak anyai nemzetsége volt a régi és becsületes *Jakcsi* familia, kiről én most nem szólhatok. Volt édes anyja ez előttünk halva fekvő asszonyunknak a boldog emlékezetű *Varkocs Margit*, kinek atyja a néhai tekintetes és nagyságos *Varkocs György*, annak atyja t. és n. *Varkocs Miklós*, annak *Varkocs Tamás*, ki a nagy *Prinyi Péternek* idejében jött volt bé Silesiából ez országban, és ennek *egri* főkapitánya volt, azután *Frater György* kincstartó és erdélyi gubernátor idejében *várad*i főkapitány, és *Izabella* idejében is azon tisztben, s egyszersmind *Bihar vármegyének* főispán-ságában is szolgált az országnak *). Anyja méltóságos néhai

*) A Varkucs család származásáról lásd bővebben, s helyesebben Wagnert „*Analecta Scepusii*“ III. 209—219 lapig.

Varkucs Margitnak volt a T. és N. Bedegi *Nyári Borbála*, néhai T. és N. *Nyári Pálnak* utóbbi egri főkapitánynak leánya, kiről is az idő többet szólnom nem enged. Ihol mennyi sok nagy hírű nevű méltóságos fényes nemzetségekből, úgymint : Báthoriból, Varkocsból, Jaksiból, Nyáriból, Telegdi-ből, Törökből vett volt eredetet e Christusban elnyugott aszszony! úgy annyira, hogy ha valakire e mi nemzetünkben nemzetességért, és abéli régi híres neves tekintetességért s fényességért a halál előtt valaha személyválogatás lehetett volna, itt valóban talált volna, amire nézhetett volna, de vak a halál, nincs szeme, szíve nincs, hogy megindulhatna szánakodásra. Adatott volt házasságra isten törvénye szerint T. és N. *Bocskai István* uramnak 13 vagy 14 esztendőskorában; éltenek ő Nagyságok együtt nagy egyességben és szeretetben 19 esztendeig s egynehány hónapig, (a tegnapi nap épen húsz esztendeje múlt), mely időt is legnagyobb részint az igaz, és bölcs ítéletű istennek tanácsából sok keserves nyavalyákkal és nyomorúságokkal töltött. Elvégtére azután halálos betegségbe esván, és igen megnehzedvén, nagy kékességes magatűrtetései, édes menynei atyjához való sűrű fohászkodásai s könyörgései közben, sok nyomorúsággal faggotott testének romlandó sátorát, szerelmes édes férjének, s méltóságos kedves testvér-öcséinek holtig való keserűségekre letette a jelenlevő 1656-dik esztendőnek pünkösdhónapjában, annak 10-dik napján, életének 34-dik esztendőjében, lelkét a lelkek atyjának, aki adta volt azt, csendesen és vígan megadván: hervadt, és meghidegedett tetemét penig szerelmes édes férjének kezeire bízván tisztességes eltakarításnak okáért, jövő boldog feltámadásnak reménysége alatt, melyben minket is velle együtt ami kegyelmes istenünk részesítsen! Ámen“*).

XLII.

A LENGYELEK ELLEN 1657-ben VISELT HÁBORÚNAK
VESZÉLYES NAPJAI.

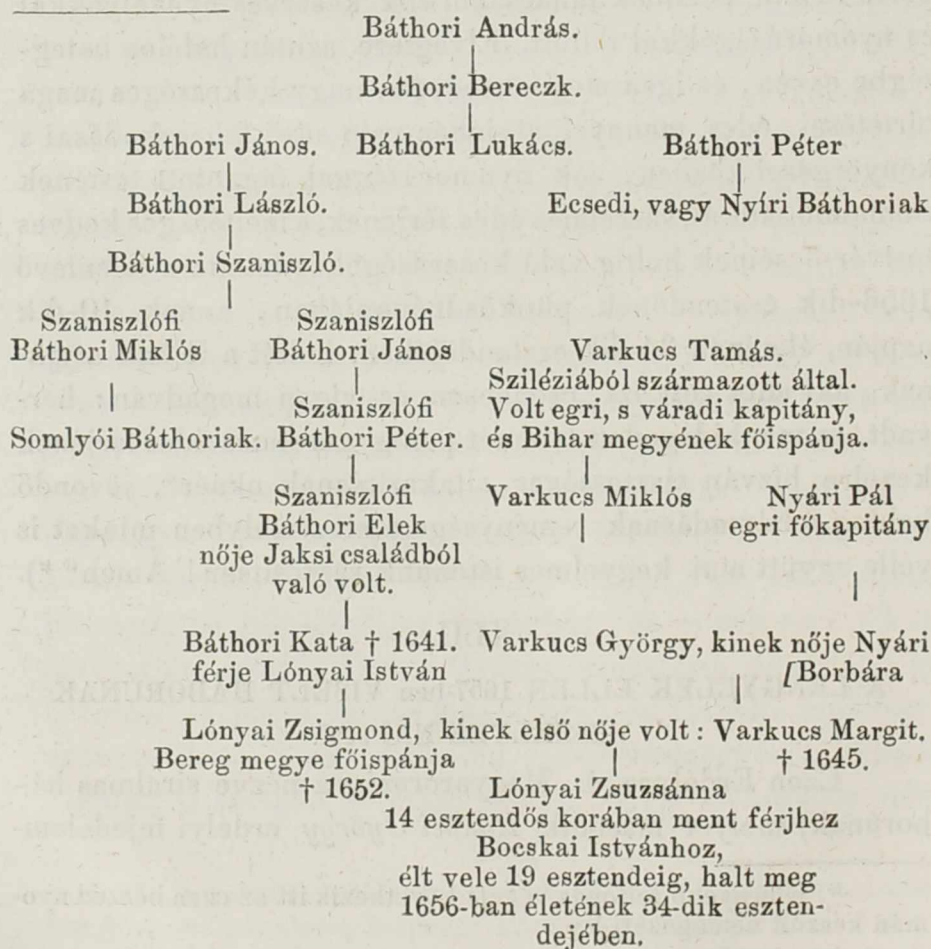
Ezen Erdélyre és Magyarországra nézve siralmas háborúnak, melyet második *Rákóczi György* erdélyi fejedelem-

---

*) Könnyebb felfogás végett következik itt az ezen beszéd nyomán készült nemágazati lap:

nek nyugtalan elméje húzott maga után, okait, történetét, s következéseit leírták ugyan akkori történetíróink; egyes veszélyes napjainak bánatos emlékét mindazáltal hitelesen feljegyezve találjuk két nyomtatott akkori magyar, következendő tartalmú, címlapján is, úgymint :

I. — „Ötödik Jaj, és Siralom, mellyel szegény, csak nem elfogyott, lelkében el-fojlódott Magyar nemzetet minapi amaz ő megsirathatatlan s váratlan nagy romlásában, midőn az egész erdélyi tábor az Urakkal és Nemességgel, el-múlt *Juniusnac végén 1657ben* Podoliában a színes békességű szomszédoknac álnokságoc miatt, a teméntelen sok csunya praedával élő tolvai Tatárságtól véletlenül meg-üttetvén, és sokaig fárasztatván, végtére csalárd meg-békétésnec színe alatt, alantomban környülvétetvén, s meg-is győzetvén (oh nagy Isten!) nyáj, s csorda modjára hajtatott-el a ki-beszélhetetlen gyalázatos és kegyetlen rabságra; siratta s sirattatta, és már ez

utánna s abbol ki-jövő, jöhető számtalan veszedelmiért, annyi-val is inkább siratja, sirattatja : egyszersmind mentől hamarébb-való igaz megtérésre serkengette, serkengeti *Medgyesi Pál*. Praedicálotta 2. és 9-dik sept. 1657-ben Sárospataki egyházban, és e szomorú alkalmatossággal ki-hirdettetett böjti némely praedicatiokkal s könyörgéssel egyetemben ki-bocsátotta. Nyomtatott S. Patakon. 1658.“ — Negyedréiben. 53 lap. — A 49dik lapon találtnak : *Anno 1657. 31. Julii*. Tatárországi Chám rabságában esett, és Chrím-országbeli lakó-helyen, Bekce-Szarán nevű városa felett, kőszikla tetején építtetett Sido városban szörnyű fogságra vitetett (magyar) raboknak buzgó imádságoc.“ — Ezen imádságok végére e vagyon nyomtatva : „Nagyobb részére Sz.-Dávid és Jób' szavai közzül ki-szedegettet, és az felyül meg-írt raboknak állapotjokra alkalmaztatott azoknak rab attyokfia *Kemény János* *) által.

II. „Igaz magyar nép negyedik Jajja, s Siralma, és annak alkalmatosságával idvességes serkengettetése, melyet az ő veszedelmére verhedett dühös Lengyelségnek 1657-dik esztendőben *Munkácsnál, a hatodik hónap, vagy Iván-havának 16-dik, 17-dik napjától fogván* való ki-ütése, égetése, és kegyetlen öldöklése hozott véletlenül réjá 's ejtett rajta. M(Medgyesi) Pál által irattatott, s praedicáltatott mindjárt a' következő Urnapján, 24 Junii 1657, a Sáros pataki ecclesiában. Patakon. Nyomtatta az ő Nagyságok könyvnyomtatója *Renius György*. 1657.“ 4r. 23 l.

XLIII.

A BOCSKAI CSALÁD NEMÁGAZATA ÉS BOCSKAI ISTVÁN FEJEDELEM EMLÉKEZETE. 1659-ből.

Czeglédi István 1659-ben közre bocsátott egy ily című könyvet :

„Siralmas szarándoki járásból csak nem régen haza érkezett Malach Doctornak, néhai napkor elhagyott, s kicsinységében véle egygyütt oskoláztatott Melach tudos barátjával való paj-társi Szóbeszéde, melyben feje hajtagatásával sápit

*) Az utóbbi erdélyi fejedelem.

azon, hogy az ű tölle ò időben el-bucsuzott fényes hirt viselő szives Jonáthánnya, csekély elmét kezdett viselni; egy Calvinistának a nagy-pénteki ostorozás felől valo Castigálásában. Nyomtattatott 1659-ben.“ — Nyolcadrétben, 31 lap.

Ajánlotta Czeglédi e munkáját : „A' Tekéntetes és Nagyságos *Bocskai István* Uramnak, Király Urunk ű Felsége belső Tanácsának.“ — Az ajánlólevélbe foglalta Czeglédi István nem csak a Bocskai családnak nem-ágazati sorát, hanem erdélyi fejedelem Bocskai István élete s tettei leírását is; érdekes levén a kettő, itt következnek az ajánlólevélnek ezeket sorozó s leíró szavai :

„Volt hajdon egy gróf *Simon Miczbán* nevű ember az első Béla Magyarország királya idejében; e keresztyénné lett király mikor hallotta volna Miczbán grófnak jeles maga viselését, idegen országból is melléje hivatá, kit méltóságos tisztekkel s szép jószágokkal is megajándékoza. E vitéz gróf úrnak felesége sok ideig lön magtalan, kinek szeme eleibe midőn egy kettős gyermekeket ölében viselő asszony akadott volna, alamisnáért reménkedvén a főasszonynak, így szóla neki a grófnő : soha sem hiszem, hogy ennek egy urától lehessen e két gyermek. Mely mondásért megfeddeték ugyan urától, de ő még is így beszél vala : Ha én nékem két gyermekem lenne egyszersmind, bár soha ne hinné el kegyelmed, hogy én jámbor asszony vagyok. Mi lesz? Isten az asszonyt egyszersmind hét gyermekekkel látogatá meg, kik közül az egyiket hagyá csak meg az asszony, s az hatát egy asszonyi álattal elrekkenteni küldé. De szemléljed itt is Isten gondviselését! Gróf Miczbán szinte akkor érkezik haza a mezőről, mikor az asszony a hat szép gyermeket viszi. Megtudakozza azért tölle, mit emel? amaz ételnek mondja; de mikor maga lováról szállott volna, valóságában megtudá a dolgot mint legyen. Külön-külön való helyeket rendel azért mind a hat gyermeknek, dajkákat fogadván nékiek, kiknek is fenyíték alatt meghagyá, hogy senki e dolgot időnap előtt ne tudná. Annakutánna mikor már a gyermekek futósok, három vagy négy esztendősek volnának, bizonyos nap vendégséget szerez a gróf, s eleibe viteti az othon való egy gyermeknek köntöséhez hasonló ruhákban

felöltöztetett hat szép gyermekeit. Így szólítja azért meg feleségét: Akarnád-é, ha mind ez a hét gyermek miénk volna? Az asszony így felel: Bizony akarnám uram. Tovább megyen gróf Miczbán, s így szól: Mit érdemelne az olyan asszony, kit ilyen hat gyermeket elvesztene? Így mond felesége: Bizony uram, halált érdemelne. Veszi eszében az asszony szörnyű vétkét, s térdre esvén ura előtt kegyelmet kér fejének. Annakutánna bizonyos helyekre szólítván mind hét fiait, ki micsoda faluba letelepített, onnan neveztetett. Az első fiának még atyja életében szeme hunyott. Hat fiaitól pedig ezek vettek eredetet: Első *Eszenyi Csapi* nemzetség, ki deficiált már a fiúágban. Második *Szerdahelyi*, ez is elmúlt. Harmadik *Sziurtei*, ennek is csak emlékezete vagyon. A negyedik *Bocskai*. Az ötödik *Polyánkai Csapi*. Az hatodik *Soos*, kik közül tartott még Isten meg. Régi azért Nagyságod eredete, mert első Béla királytól fogva hat száz esztendőket számlálunk. Csudálatos is, mely a kettős gyermekeknek megcsúfolásáért im hetet hozza! — — — De mivel a bölcs Isten a sötétségből is világosságot tud kihozni, szép hírrel névvel tölté bé annakutánna nem csak az egész magyar hazát, hanem idegen nemzetségeknek is fülöket a Nagyságod nemzete terjedése. Mert (hogy erről kezdjem) Istenhez költözött *Bocskai Miklósnak* édesatyja *Bocskai András* volt, ki vett volt eredetet *Bocskai Gergelytől*, ennek atyja *Bocskai László* volt, ki is egy test s vér volt ama mi időnkben halhatatlan emlékezetű fényes fejedelemnek *Bocskai Istvánnak* édes atyjának atyjával, mely tündöklő fejedelemnek atyja *Bocskai György* volt, ennek pedig édesatyja *Bocskai István*, ki mind egy volt most említett *Bocskai Lászlóval*. E két utolsónak atyja *Bocskai János* volt. Nem csak férfimagot pedig, hanem az asszonyi nemet is nagy méltóságra vitte volt Isten e nemzetségben, mert az igaz magyar vért szerető s oltalmazó felséges *Bocskai* fejedelemmel mind egy volt *Báthori Kristófnő Bocskai Erzsébet*, mely asszonytól való volt a felséges erdélyi fejedelem *Báthori Zsigmond* *). Mind ezek között, mint egyik csillag az

---

*) E szerint tehát a Bocskai családnak ágazati lapja ez:

égen a többi felett fénylik, úgy ragyog vala az akkori magyar világban ama tettetes unio (gyémánt), Istennél s embereknél is emlékezetben lévő méltóságos Bocskai fejedelem, mely keresztyén méltóságnak fegyverhez való nyúlását, noha Istvánfi Miklós pártütésnek mond, mindazáltal a szerencsi gyűlésben hirdető convocatoria leveléből megtetszik felülésének igaz oka, melyben ilyent publicála: „Sok károkat tett a felső esztendőekben e szegény hazának a németység, úgy hogy lelkünk-ösméretében sem voltunk csendesek, etc. Azt is mondotta Barbiánus, hogy neki odafel hagyatott meg, hogy első gondja is a légyen, miképen gyomlálja ki szabadságunkat, s religióunkat.“ — Azt mondta Bocskai, hogy ő azért támad fel, mert Barbiánus generál azért jött, hogy a mely nem római vallás, eltörölje, mint elkezdette Kassán, holott a templomat is elvette, kiüzvén belőle a prédikátorokat, s félő, hogy *Váradon* is azt ne cselekedje. Ha maga privátumáért költ volna ki csendes honnyából e dicséretes fejedelem, nyilván nem ültek volna fel mellette oly nagy buzgósággal az akkori hajdu vitézek, kik ezt beszéltek: hogy ők bizonyos jelekből megtapasztalták azt, hogy Barbiánus a németekkel együtt a religio kigyomlálására jött, s a vallást oltalmazó Bocskainak is eloltására. Vajjon a méltóságos úr *Homonnai Bálint* miért üle fel mellette? a religio oltalmazásáért. Az ország palatinussa után első vala akkor ama nagy hírű ecsedi *Báthori István*, judex curiaeségnek tisztét viselvén, de még is fájván szive religiójának háborgattatásán, Bocskaihoz állá, s a pecsétet *Ancreiter Mihálytól* visszaküldé a császárnak, noha az azt az hajduságnak táborozása miatt csak *Petei Mártonnak*

Bocskai János.

Bocskai László.	Bocskai István.	
Bocskai Gergely.	Bocskai György.	
Bocskai András.	Bocskai István.	Bocskai Erzsébet
	Erdélyi fejedelem,	Báthori Kristófnő
	kinek nője Hagymási Kata, elébb	
	Varkucz Miklós-	
Bocskai Miklós.	nak volt felesége.	Báthori Zsigmond
		Erdélyi fejedelem.

a győri püspöknek adhatá. Tudta e dicséretes úr azt : jobb Istennek engedni, hogysem az embereknek. Nem volt oly eszefelejtett *Kassa* várossa is, hogy ok nélkül adta légyen meg akkor magát; de akkori bíró *Bocaius János Herczeg Istvánt* küldötte Bocskaihoz, hogy néki megadná a várost, mert Barbiánus mind a nagy templomot elvette, s mind a XXVIII faluktól őket megfosztotta. Nem üldözött e fényes fejedelem soha vallást, mert szabadossá hagyta a catholica, lutherána, s calvinista religiót, csak a magáét oltalmazta. Nem ő támadott urára, hanem a vendégeskedés közben guttaütésben hirtelen meghalt fősvény s kegyetlen *Básta* indítá a császár ellen a gyomros hadat; kénytelen lön vele, mert lelkiösméretbe jár vala. Még a hangyának is vagyon haragja! Jeles progressussal meg is ajándékozá Isten e nagy fejedelmet, mert csak hamar időn meghódolának ennek : *Rákoci Zsigmond, Dersfi Miklós, Magocsi Ferenc, Szécsi György*, az ifju *Perényiek*, felsőmagyarországi nemesség, *Nyári Pál, Thurzó Szaniszló*, s *Kristóf* is, noha ez utolsó erősen tartotta *Szepesvárát* a Bocskai hada ellen Barbiánussal együtt, de végre ő is meghajla. Ezért szokta vala ennek mondani tréfában a fejedelem, hogy a sürű esső megáztatása után vette reá a köpönyöget, mert szorongatásai után kellett fejet hajtani. Megadá magát Csalóköz is, *Nádasdi Tamás, Hagymás Kristóf*, s több sok főfő urak. Derekas erősségeket, s jeles várakat is foglalt vala el, mert *Szent Jóban*, s *Kerekin* kívül (melyeket bír vala e jeles fejedelem) megadá *Kátai Mihály* neki *Kállót, Szatmárt, Tokaj* övé vala. Ez utolsót többig vitatá esztendőnél, de végre meg kelle a benne való *Ruber Györgynek* adni, mert minden lovakat megettek vala, s immár az ebeket s macskákat kezdeték vala rágni. Megvevé *Szádvárát* is, *Fülek, Huszt, Trencsén* néki fejet hajta. *Nyitrát Rhédei* foglalá el, ugyanő vevé meg *Nagy-Szombatot* is, magok a lakosok megnyitván Rhédeinek a kaput. *Dengelegi Miklós* pedig, ki alatt 8 ezer hajdu, s ezer török vala, *Szakolczát* foglalá el, s *Horváth István* kezénél hagyá; *Német Gergely* egész *Csepregig* mene fel, ugyanő vevé el *Körmöndet* is *Kisfaludy Imrétől*. *Újvárt* is megadák *Homonnainak*, és Rhédeinek *Illyésházi István* intercessiójára, jobbnak itélvén, hogy azt keresztyén bírja inkább, mintsem

pogány. Még *Posonra* is réáütött vala *Bucsi Benedek* hat ezer magával, csatázék is a benne való németekkel déleesti négy órától fogva étszaki tizenegy óráig, holott meg is löveték nyíllal a tatároktól *Sava* (*Száva*) a rácok kapitánya. Igaz ugyan az, hogy néha a dicséretes fejedelemnek is csipték hadát, mikor *Liptai Balázs* két ezernél többet vesztett, mikor *Edelin* nevű falunál tizenkét száznál többet benne levágtak, azután is együtt s másutt is hullottanak, de ennek nem az hamis ügy, hanem Achán természetű emberek hadi csintalanságuk, mely hasonló dologért még Jósuénak is azt mondá az Isten régen: Vétkezett az Israel, s lopott, azért nem állhat meg ellensége előtt. Az ellenkező párt is cselekedett volt akkor effélét, mert két-száz ezer aranyat küldé Mátyás fejedelem 29 szekeren sok posztóval együtt, hogy azokkal fizessenek a hadnak, de az akkori *Füleki Achanok* (így) felve-rék, s elvonák. Lám *Básta* tizenöt ezer emberrel indúlt vala meg, de tíz ezer némettel tére vissza, úgy hogy a mondatik felőle: Noha két harcon győzedelmeskedett Básta, de úgy volt még is, mintha meggyőzetett volna Bocskaitól. E dicséretes magaviselése szerze e hazának azután ilyen ize-netet: Confirmálja a császár *Forgács Zsigmond* által, hogy kitkit bántás nélkül megtart religiójában. Oh lelki szabadságnak sok izzadásokkal való megszerzése! Járúla ehez a törökkel való jó békesség is, mert Mehemet vezér *Budára* szólíttatván Bocskai fejedelmet, így szóla neki: Azt akarja a győzhetetlen császár, hogy *Erdély* ne adjon tíz esztendeig adót, annakutána is pedig tíz ezer arannyal megelégszik esztendőről esztendeig. Húsz esztendeig tett vala frigyet a törökkel, közbenjárók lévén *Illyésházi*, *Nyári Pál*, *Czobor Mihály*, s *Hofmann György* urak. Nagy elémozdítója vala ennek e fényes fejedelem, mert csak azt felelék a budai praefectus Ali, s Abil Efendi, hogy addig ők a (német) császárral frigyet nem tesznek, míg a Bocskaival való békesség meg nem lészen. Szép frigy vala ez! melyben ez is ott vala: Ne legyen szabad az *egri törököknek* falukat hódol-tatni. De meghala Bocskai, s ennek is szárnya szegék. Nagy maga sorsával való megelégedés vala ez e dicséretes fejede-lemben, mert noha is szóla neki Budán Mehemet vezér: Té-

gedet István fejedelem királynak nevezlek, melyért koronát is adok, sőt magam fejedbe tészem; de ő azt a koronát nem úgy vevé el, mint királyi méltóságnak jelét, hanem mint vezér ajándékát, melyet mindjárt *Szécsi Györgynek* ada. Tekintetes *Homonnai Bálint* urat commendálja vala testamentumtételében az erdélyieknek, de amazok erővel *Rákoci Zsigmondot* választák. A törökkel való békesség szerzése után mintegy negyvenöt napokat éle, s vízi betegségben hala meg *Kassán* ötven esztendőket töltvén. Maradék nélkül költözék el, noha házastársának néhai *Hagymási Katarinának* elébi urától *Varkucs Miklóstól* valának gyermekei. *Kassáról* megindítván a testet két koronát tettek vala koporsójára, melyeknek egyikét a vezér, a másikat *Brassó* várossa adta vala. Ugyanakkor vagdalák darabokra *Kátai Mihályt* is a hajduk (mert oly hír vala felőle, hogy ő étette vala meg Bocskai fejedelmet), kinek teste apró részeit lepedőkbe, s tarisnyákba szedeté fel felesége, nem maradván épség testében, a vasakkal béborított lábainak részén kívül. Temettetett el *Fejérváratt* Erdélybe Báthori Kristófné teste mellett, kinek halála után megadá a császárnak *Magocsi Ferenc Kasát*, maga *Regéczet* bírván. *Tokajt* is megadák *Thurzónak*, megkivánván az 70 ezer tallérnak letételét. *Homonnai Bálintnak* ígérék *Husztat*, de úgy, ha elvenné a *Paloczi György* leányát, mely Bocskai atyjafiától született vala. *Bocskai Miklós* pedig, noha nem akara elsőben *Szatmárból* kimenni, de azután engede a kassai gyűlésből hozzá küldött követek szavának. Így fényeskedék e drága fejedelem e hazában, kire nem vala méltó e világ.

Végre említvén *Czeplédi István* okait annak, hogy e könyvet miért ajánlotta zempléni főispán *ifjabb Bocskai Istvánnak*, róla a többi között ezt írja: „Szivemben vagyok még bényomva Nagyságos uram az is, minémű jóakarattal legyen N. hozzám e szegény hazába érkezvén bujdosásim között való kevés megpihenésem után, melyre vezérlő út a néhai N. *Soos János* uram, nemes Sáros vármegyének akkori istenes vice-ispánja vala. Jót kell mostan is adnom az akkori jóért.”

XLIV.

RHÉDEI FERENC FEJEDELEM ÉS KORÁNAK EMLÉKEZETE
1664-ből.

Erdélynek, és Magyarországnak, fejedelem második Rákoci György nyugtalan elméje által 1658. 1659, és 1660-ban eléidézett villangós történetei ösméretesek ugyan, de ezen időnek egyes adatai, úgy szintén fejedelem Rhédei Ferenc polgári érdemei is némi világosítást nyernek mindazáltal a következő című könyvnek, s ajánlólevelének tartalmából :

„Hangos Trombita, az az : olyan Prédikációk, melyekben Erdély s Magyarország romlásának, és pusztulásának okait a' Szász-Medgyesi Gyűlésben, az Ország három Nemzetből való fő fő Rendei előtt közönséges helyen prédikált, és ki-jelentett az akkori Méltóságos választott Fejedelemnek udvari prédikátora, és mostan a Debreceni Ecclesiának Tanítója közönségessé tölt s kibocsáttatott, több alkalmatosság szerint való Prédikációkkal *Báthori Mihály*. Debreczenben. Nyomtatott *Karancsi György* által. 1664.“ — Nyolcadrétben. 208 lap.

Ajánlotta e munkáját a szerző : „Jó hirrel névvel mindenek előtt tündöklő Tekintetes Nemzetes, és Nagyságos Gróf *Redhai Ferencz* Uramnak, az Isten Anyaszentegyházának hűséges dajkájának, Marmaros vármegyének örökös főispányának, nekem mindenkoron Kegyelmes Uramnak, s pátronusomnak.“ Ezen ajánlólevélnek historiai tartalmú szavai ezek :

„Mi, kik Nagyságodnak alumnusi vagyunk nem tizen, hanem huszan, a kiket N. sok költségével taníttatott, és felső országbeli akademiákban tartott, táplált, a N. kegyelmességéről, s irgalmas minket tápláló kezeiről avagy elfelejtkezünk é és háládatlanokká legyünk-e? távol légyen mitöllünk. Ha Onesiphorusra, és az ő házanépére az Isten irgalmasságát kívánta terjedni a Jézus Krisztusnak hívséges követője sz. Pál, bizonyára az erdélyi s magyarországi lelki pásztorok az Istennek bővséges irgalmasságát kívánhatják Nagyságodra terjedni, hogy N. mint dominus terrestris jure patronatus a magyarországi némely uraknak kegyetlenségét s telhetetlenség-

gét nem követte, a prédikátorok fizetését nem kissebbítette, valamit a föld termett, annak tizedét nekiek engedte, a boldog emlékezetű, szegényeken könyörülő, irgalmas kezű Bethlen úrnak rendelkezéseit megtartotta, s nyomdokát minden jóban követte. Erről bizonságot tehetnek a *zilahi, küüllövári, szigethi, visolyi, técsi, hosszumezői*, és több ekkleziák, és ekkleziáknak hűséges prédikátorai, a kik az ő tanítójoknak igen keveset vagy semmit nem fizetnek, hanem egyedül a N. irgalmas kezei által tápláltatnak a gazdag kegyelmű Isten után. De, kegyelmes uram, én a N. szolgálai, és alumnusai között a ki legméltatlanabb, és a ki legkissebbik vagyok, avagy ne emlékezzem-e meg a N. kegyelmességéről, és ne köszönjem-e meg hozzám megmutatott irgalmas voltát? távol légyen tőlem. A Léviták a babylóniai keserves fogságban azt mondják vala a babiloniai folyóvíz mellett Zsol. 137. 5 : Ha elfelejtkezem terólad Jeruzsálem, felejtkezzél el magáról az én jobb kezem. Én is, a ki az égiptomi szolgálathoz hasonló szolgálat alatt nyögő nép között lakozom, a kik a babiloniai fogsághoz hasonló fogság és inség alatt éjjel nappal keservesen nyögő *Debrecenben* sohajtok, azt merem mondani : ha elfelejtkezem a N. kegyelmességéről, melylyel énhozzám volt mind Nagyságod, mind szerelmes házastársa, s mind pedig boldog emlékezetű, és az úrban boldogul kimúlt fia, felejtkezzék el magáról az én jobb kezem. Holott N. engemet a debreceni iskolai porból kivett, és tisztességes hivatalt nyújtott. Isten Nagyságtok előtt kedvessé tévén személyemet, és tudományomat, a belgiumi akademiába bővséges költséggel elbocsátott, és taníttatott; a mindenekre, de legkiváltképpen hitnek cselédeire megfáradhatatlanképpen vigyázó, és nem szűnyadozó Isten békességesen haza hozván, méltóságos udvarában prédikátorságra hivatalt adott. A N. udvarából hivatalom lévén először a *szent-jóbi*, és azután a *huszti* ekkleziákban meg nem tartóztatott, hanem N. hivatalomat akarta, s javalotta, és azokban az ekkleziákban is együgyű tanításomat Nagyságtok kedvellette, és figyelmetesen hallgatta, és végezetre nem úgy látott, és tartott N. engemet mint idegent, hanem mint a maga házánál felnevedett szolgáját, és tanításomat úgy vette, mint Krisztus hivatalos követének. Aminthogy azért Sz. Pál a Galateabeliek

hívségöket, és hozzá való szerelmöket híressé tette, és megdicsérte, jóllehet az igazoknak világosságuk a sötétségben is fénylik, és örök emlékezetben lesznek az igazok, Zsolt. 12. 4. 6. Mindazonáltal a N. méltóságát Isten anyaszentegyházához való dajkaságát, és a Jézus Krisztus szolgálóihoz való szerelmét ez együgyű munkácskában, íráskában mind a mostaniaknak, s mind pedig a mi maradékainknak szemök eleibe terjesztettem, a magyar nemzetnek romlásának méltó okait megmutogattam, és a N. Erdélyhez való hűségét megmaradása felől napfényre hoztam úgy, hogy Nagyságodat sem a mostaniak, sem pedig a következők nem vádolhatják, hogy Erdély, és a Partium elpusztulásának erősségeinek idegen kézbe való jutásának oka lett volna, hanem N. szeretvén a szép békességet Zsolt. 120. 7. és egyességet Zsolt. 133. 1. szívesen azon volt, hogy édes nemzetünk megmaradjon. Ezért nem kímélé, nem száná N. az ország megmaradásáért méltóságos eleitől megmaradott kincsét elkölteni, azzal nemzetének jóakarókat szerezni, és az idegeneknek szívöket meglágyítani, és a sok ártatlan véreknek kiontására kivont villogó fegyvereket hüvelyökben megtéríteni. De a mikor N. békességet szólott, mások fegyverhez és viadalhoz készültek. Zsolt. 120. 1. A mikor N. a haza megmaradása felől Erdélynek igaz és hűséges tagjaival tanácskozott, a N. kebelében nevelt kigyók ártalmas tanácsokat forraltanak, és a N. veszedelmére igyekeztenek, úgy hogy a Nagyságod házát méltán hasonlíthatnám tengeri hajóhoz, a melynek négy felől való ártalmas szelei vagynak, ... így a Redai házra ezek a megkeserítő, szíveket fonnyasztó szelek zúdúltanak, éjszokról jövének Erdélyre némelyek álnok tanácsából a sáskák, a kik a szászmeggyesi gyűlést eloszlatták, és amaz barlangjában nyugvó, s szemeit Erdély veszedelmére meg nem fordító oroszlánt felkölték, és haragra ingerlék. Azok a sáskák készek valának megemészteni N. szerelmeseit, és minden hűséges szolgálót . . . . . Napkeletről lassan kezde fúni Eurus, de hogy a N. házát kezdé elérni, igen megzúdula, és Nagyságodnak, s szerelmeseinek szívére hata, szívében a sok búsulásnak s keserűségnek vizeit megárasztá, szemein kieresztvén, arcáján alábocsátá. De a ki vermet készít másnak, maga

beléesik. . . . . Napkeletről és délről jövének ki az Euphrates folyóvizénél megkötött poroszlók, a kik készek minden órára, napra, esztendőre az Isten szerelmes népének nyomorgatására. . . . . Ezek foglalák el a N. kedves lakóhelyét, jó hírrel névvel tündöklő, és boldog emlékezetű atyjának temetését. De mind ezek az ártalmas szelek megütközvén a N. házában, teljességesen el nem fogyathatták. Mát. 7. 24. 25. Ezeken kívül, Kegyelmes Uram, közönségessé tettem az erdélyi olá ellen való elmélkedéseimet, a mely olá mellévén olá társait, megesküdt nekik, valamit Rákoci fejedelem neki adánd, felit nekik adja, csak hogy azt állassák, hogy ő nyolcad napok alatt alutt, avagy elragadtatott, és úgy értette, hogy a magyarok 1661 esztendőben Budán teszik ki a zászlót. — De a magyarok nem álmokban építették Budát, a török sem álmában vette meg.“

Az ajánlólevél után következik az 1-ső lapon :

„Prédikáció, mely prédikáltatott Szászmeggyesen, a mely helyre az akkori méltóságos választott fejedelem *Redhei Ferenc* ő Nagysága az ország három nemzetből való fő fő rendeit autoritate principali convocálta, hogy a Tekintetes *Bánfi Zsigmond, Balogh Máté, és Fodor János* hűséges követ Uraknak a M. *Rákoci György* fejedelemségének megnyeréséért való törekedésökre minémű választ tett a budai vezér *Chenan Passa*, megérthessék. A. 1658. mense Jan.“

A 30-dik lapon : „Prédikáció, a fényes fejedelem *Rákoci György* székébe újonnan való béülésének, és Meggyesre való bejövetelének második napján. 1658. reggel.“

A 47-dik lapon : „Prédikáció egy Erdélyben támadott, és nyolcad napig magát alunni, és elragadtatottnak lenni hazudó oláh ellen, a ki magához hasonló oláhokkal a méltóságot *Rákoci György* fejedelmet igyekezte elcsábítani. Debrecenben. A. 1660. d. 1. Febr.“ Ezen beszédben, a 93-dik lapon e mondatik : „A török imperiumat a józan tanács igazgatja, de a magyar tanács délig főfájó, szédelő, dél után részeg.“

A 137-dik lapon következik : „Prédikáció, mely lett Debrecenben Anno 1660 die 11. Aprilis, minekelőtte *Szejdi Mehemet Passa* budai vezér az Hajduvárosokat elégette volna, és a Toczó mellé szállván, *Debrecent* kincsétül megfosztotta volna.“

A. 149 lapon : „Predikáció *Debrecenben* A. 1662, midőn a templom zsindelezéséhez, és az iskola építéséhez hozzá akartanak volna kezdeni.“

A 163-dik lapon : „Halotti prédikacio, melyet a néhai Méltóságos Groff *Redei Lászlónak*, az erdélyi Méltóságos fejedelemnek egyik Tanácsának, Marmaros vármegyének örökös Fő-Ispánnának, Sepsi, Kézdi, és Orbai Széknek fő Kapitányának meghidegedett teste felett predikálott *Báthori Mihály* D.E.M.P. (Debreceni ekkleziának méltatlan pásztora) A. 1663. D. 22 Julii. Debrecenben. Nyomtatott A.M.DC.LXIV.“ Ajánlva vagyon ezen beszéd *Bethlen Drusiánának*, *Rhédei Ferenc* nejének, és említett *Rhédei László* édesanyjának. Ezen *Rhédei László* végezte pedig bé életét 1663-ban Sz. György havának 26-kán, hagyván maga után özvegyül *Bánfi Ágnest*.

XLV.

MÁSODIK BALASSA BÁLINT ÉS ELŐDE EMLÉKEZETE

1675-ből.

Nádasi János 1675-ben közre bocsátotta ily című munkáját :

„Punctum honoris aeterni. Id est : Parvitas primae magnitudinis coram Deo. Sive : Humilitas Deo grata divi amoris magistri discipula, per XXXI artes, ac exercitationes explicata a *Joanne Nadasi* Societatis Jesu. Ad Ill. D. D. *Comitem Valentinum Balassa*. Viennae Austriae, Typis Joannis Jacobi Kürner. 1675.“ — Tizenhatodrében, 250 lap.

Ajánlotta a szerző e munkáját : „Illustrissimo D. Comiti Domino *Valentino Balassa* de Gyarmath, Equiti aurato, Comitatus Hontensis Supremo Comiti, S. C. Regiaeque Majestatis Consiliario, Camerario, et Praesidii Carponensis Supremo Capitaneo.“ — Ezen ajánlólevelében ezeket írja Nádasi János említett Balassa Bálintról, és annak elődeiről :

„Laudat in augustissimo anni 1664. 19. Dec. diplomate Leopoldus (felix et victor Caesar, ac Rex!) majores Tuos, aique se vel ex eo propensiozem ad Te omnibus honoribus,

et beneficiis cumulandum. Ibidem lego Te sub arce Tua *Kékkő* cum Turca, et Tartaro fortiter confligentem, magnam fuisse partem Souchianae ad *Nitriam* victoriae contra Turcam, ubi teste ipso Campi Mareschallo, multos illorum ipse decapitasti. In acri vero ad *Levam* pugna simul prudentissimi ducis, ac militis fortissimi munia obeundo, praeclara generis et virtutis militaris specimina edidisti, ac toto eo armorum tempore, omnibus in actionibus, et occasionibus militaribus primus, et ultimus fuisti. Ideoque in eodem Augustissima Leopoldi Caesaris, Regisque Majestas Illustrissimis Comitum honoribus Te ornat, ut virtutis Tuae memoriam nunquam intermorituro testimonio cohonestet, ac illustret, quo aliis imitandi majus incitamentum, et calcar addatur. Haec a summo capite profecta laus merito debet censi velut punctum honoris summi. Viderent (si diploma hoc Tuis laudibus referretur) viderent se in Te majores Tui tanquam in speculo, *Franciscus* Illyrii Prorex, et *Emericus*, ad quem Ferdinandus Primus, immortaliter gloriosus hujus, in quo haec scribo, Collegii Viennensis fundator, et in Augustissimis etiam nepotibus suis Ferdinando II. III., ac Leopoldo Caesaribus, Pater, anno 1540, 19. Sept. ita scribit: „Spectabili, et Magnifico fideli sincere nobis dilecto *Emerico Balassa* Wayvodae nostro partium Regni nostri Transylvanarum, ac Siculorum nostrorum Comiti.“ Ubi prolixè laudans ejus et in Regem sinceræ devotionis observantiam, et in patriam charitatem, addit: „Tibi etiam atque etiam persvasum esse volumus, nos impense cupere, pro istiusmodi animo, meritisque tuis insignem, per omnem occasionem, gratiam ostendere, beneque memoris, et grati Regis signa, argumentaque praebere, ita, ut Te istius in nos fidei, devotionisque Tuae nunquam poenitere possit.“ Anno vero 1544. 1. Octob. „Recognoscimus, inquit, per praesentes literas nostras, quod nos habitatione fidelitatis, et servitiorum, quae fidelis noster Magnus *Emericus Balassa* pridem Wayvoda Transylvaniensis nobis tanta animi constantia exhibuit, ut non solum res, facultatesque suas, sed etiam arces certas amittere non dubitaret, etc. decrevimus eidem, et constituimus stipendium duorum millium, et quadringentorum florenorum etc.“ Ab hoc

Tu *Emerico* Wayvoda (Francisci ex *Ursula* Regis Bosniae filia filio) per *Andream*, *Sigismundum*, ac demum per *Andream* patrem descendis. Videtur nobilitas, et virtus tuorum, ac Tua his honoribus, ac Caesaris Ferdinandi I. et Leopoldi I. laudibus evecta punctum honoris attingere“ ¹⁾).

XXVIII.

EGY PÁR ADAT KERTÉSZ ÁBRAHÁM HÍRES NYOM-
DÁSZRÓL.

1668-ban jelent meg Nagy-Szebenben a következő című könyv :

„Erasmi Roterodami Enchiridion militis christiani. De novo diligenter revisum, correctum, et in honorem Dei atque emolumentum proximi publicatum a *Jacobo Schnitzlero* ²⁾ Philosophiae Magistro, ejusdemque in Gymnasio Cibiniensi Professore ordinario. Cibinii. Anno Salutis M. DC. LXVIII.“ — Kis nyolcadrétben, 171 lap.

Ennek ajánló- s előjáróbeszédéből kitetszik, hogy e munkának nyomtatásához még 1667-ben hozzáfogott legyen akkoron Szebenben működő magyar könyvnyomtató *Szenci Kertész Ábrahám*, de utolsó lapjai e könyvnek nyomtatlanul maradának, mert említett Szenci Kertész Ábrahám csakugyan 1667-ben Szebenben elhala. Schnitzler Jakab a bölcselkedésnek szebeni tanára e munkának nyomtatását folytatván, azt

¹⁾ Balassa Bálintnak egyenes leszármazása tehát ez :

Balassa Ferenc, illyriai bán,
nője Ujlaki Orsolya.

Balassa Imre erdélyi vajda. 1540.

Balassa András.

Balassa Zsigmond.

Balassa András.

Gróffá lett Balassa Bálint 1664.

magyar költő.

²⁾ Schnitzler Jakabról lásd bővebben : „Joh. Seiverts Nachrichten von Siebenbürgischen Gelehrten. Pressburg. 1785“ 376. lap.

be is végezte egy esztendő múlva, úgymint 1668-ban, s ajánlotta tanítványainak ifjú *Bethlen Sámuelnek, Fleischer Tóbiásnak, Simonius Györgynek, Lázár Imrének, Kun Lászlónak*, és *Kun Miklósnak*, a kiknek tudniillik Kertész Ábrahám is akará e munkát ajánlani.

Szenci Kertész Ábrahám a honi hajdani könyvnyomtatók között nevezetessé lett nyomtató betűi ékessége által. Ezeket, akkori némely honfiainknak adakozása által segedelmezve, 1640 előtt Belgiumban készíttette, s ezekkel Váradon egy új könyvnyomdát alapított. Az első, saját könyvnyomtatói neve alatt kijött könyv, tudtomra, 1640-beli, s ily című:

„Keresszegi H. István Debreceni Pásztor, és a Tiszán innen lévő Ecclesiáknak Püspöke. — Az Keresztyéni Hitnek ágazatiról való Predikázióknak Tárháza, a' német Országi Rhen-Palatinusbeli orthodoxa Catechesisnek rendi szerént. Váradon nyomtattatott Fekete István költség. Szenci K. Ábrahám által. 1640.“ — Negyedréiben, 1010 lapon. Találhatik a nemzeti Múzeum könyvtárában *).

Elfoglaltatván pedig 1660-ban Várad a törökök által, Szencinek is, az általa ugyanott, s ugyanazon évben nyomtatni kezdett Bibliának íveivel és sajtójával Kolosvárra kellett menekülnie, ahol az említett Bibliának nyomtatását be is végezte ily cím alatt:

„Szent Biblia, azaz: Istennek Ó és Új Testamentomában foglaltatott egész Szent Írás. Magyar nyelvre fordíttatott Caroli Gáspár által. Mostan pedig ujjobban ez öreg formában némely nehezebb és homályosabb fordítású sz. Írásbeli Locusoknak értelmes magyarázattal az Istennek a' Magyar Nemzetben lévő Anyaszentegyházának hathatós épülésére kibotsáttatott. *Váradon kezdetttetett nyomtatása a veszedelem előtt és el-vegeztetett Colosvárat Szenci K. Ábrahám által MDCLXI.*“ — Egészréiben. 271 lap.

Későbbre Szenci sajtóját Szebenbe átvívén, ott folytatta nyomtatási műveit, 1667-ben pedig ugyanott elhalálozván,

*) Keresszegi H. Istvánnak (aki eléb zilahi, azután debreceni pap, s végre a Tiszán inneni reformátusok püspöke vala) ezen munkája jelent meg legelőbb Váradon 1631-ben Sándor István szerint „Magyar Könyvesház.“ 25. lapon.

sajtójának további sorsát így írta le Weszprémi István „Biogr. Medic. Cent. II : „Dum Abrahamus Szentzius absque semine ab intestato decederet, Princeps Transsilvaniae Apafius omnem hanc suam suppellectilem typographicam, in Fiscum prius ante relatam, anno 1672 Claudiopolitano, et Nagy-Enyedensi Reform. Collegiis donavit, dataque est labente tempore Tothfalusiae ad reparandum ea lege, ut vita superstite absque omni mercede soli ea uti liceret.“

XLVII.

WESSELÉNYI PÁL, SZÖNYI NAGY ISTVÁN, ÉS AZ 1670-KI VALLÁSI ÜLDÖZÉSEK 1675-KI EMLÉKEZETE.

E gyászos időnek ismertetésére némi adatokat nyújtanak a következő című könyvnek egyes részei :

„Martyrok Coronája, melly az Evangeliomi igaz valóságban alhatatossoknak, és a Mártiromság szenvedésben diadamasoknak fejekben Liliom színű szép gyemantokkal, rosa színű drága Rubintokkal fénlik : (tudniillik) olly idvességes Könyvecske, mellyben miképpen kellessék a Szenteknek a' Christus vallásában meg-maradni, az üldözésben magokat viselni, a' számkivetést, tömlöczöt szenvedni, 's a' Martyromságban győzedelmeskedni? világossan meg-mutattya *Szőnyi N. István*, Cristus szolgája, 's az ő üldöztetésének társa. Nyomtatott Kolosvaratt. 1675.“ Nyolcadrétben. 222. lap. *)

Ajánlotta e munkáját a szerző (aki az ajánlólevelét e szavakkal írta alá : „*Szőnyi Nagy István*, üldöztetése előtt Tornai, számkivetésben Debreczeni, 's azután Zilahi prédikátor, mostan pedig a megszabadulásnak jó reménysége alatt, a számkivetettek seregében visszaszállott Christus szolgája“). Méltóságos Úrnak Hadadi *Veselényi Pál* Uramnak a mostani lelki, s testi szabadsága mellett keserves számkivetésben lévő Magyarorságnak érdemes Fő Generálisának, mindkét haza igaz fiának, oszlopának, az Isten ügyének nagy fáradsággal, sok

*) *Szőnyi Nagy Istvánnak* többi munkáit említi Bod Péter „*Magyar Athénás*.“ 285. lapon és Horányi Elek „*Memor. Hung.*“ III. 334. lapon.

tűrőssel, 's bőv költséggel segélő oltalmának, igaz vallását mind véréig szerető, s méltóságát kegyességgel ékesítő nagy Úrnak."

Ajánlólevelében pedig ugyan ezen Wesselényi Pálhoz ezeket mondja a szerző :

„Ha meggondolja akárki is a Nagyságod hazája, nemzete, hite, vallása, sőt az Isten ügye, s dicsősége mellett való szent buzgóságát e keserves számkivetésben, s a hadak mellett való nyughatatlan quártélyozásban mennyi alkalmatlanságát, bosszúságát, mennyi méltatlanságát, hevet, hideget, ételben, italban való rövidséget szenvedett, mely sokat munkálkodott, s mely sokat költött, készen találja okát, miért-hogy e Mártirok Koronáját Nagyságodnak ajánlom. A Mártirok Koronáját Nagyságodnak is fejére illetem azért, mert én Nagyságodnak akár üldözésbeli keserves számkivetését, s akár az Isten árva ügye mellett való sok költségét, s szent buzgóságát tekintsem, Nagyságodat könnyen a Mártirok közé számlálom. . . . . Látja az egész magyarság, hogy Nagyságod igaz vallása mellett sem vérét nem drágálja, sem életét nem kíméli mind halálíg. Azért tovább is forrjan Nagyságodban az Isten dicsőségéhez való buzgóság, s tartson számat a Mártirok Koronájára. Azonban akár magamat gondoljam, Nagyságod hozzám, a mióta megösmert, mely jó szívvel, s jóval volt, elég okát találok, miérthogy a Mártirok Koronáját Nagyságodnak ajánlom. Akár penig e könyvecskét tekintsem, Nagyságodé e Korona, mert a Nagyságod költségével készült, Nagyságod fizetett e körül forgolódó becsületes munkásoknak, melyért Isten az egekben Nagyságodnak adjon koronát, kívánom. Vegye magához ezért e Mártirok Koronáját, éljen vele üdvességesen, engemet, s az én kisdéd fáradtságamat vegye kedvesen, s szokott kegyessége szerint tartson meg szeretetében, kívánom. Nagyságod penig az árva nemesség szerencséjére, s az isten dicsőségének felsegállítására éljen! Éljenek a Nagyságod mellett lévő Deputátus Urak ő Nagyságok, s ő Kegyelmek, kik lelki testi szabadságuk, s az Isten ügye mellett Nagyságoddal együtt tűrnek, szenvednek, futnak, fáradnak, munkálkodnak, s törekednek! Éljenek a Nagyságod szerelmesei! Éljen a méltóságos fejedelem asz-

szony, a Nagyságod szerelmes szülője *), nékem kegyelmes asszonyom ő Nagysága! Éljen a méltóságos *Béldi Zsuzsánna* asszony, asszonyom ő Nagysága, Nagyságod szerelmes párja! Éljen *Veselényi István*, a Nagyságtok tökéletes házosságából örökre származott harmadik esztendejébéli csak gyenge életéhez képest, már nagy jókra szép reménységet mutató édes nagyanyja árnyékában nevelkedő gyenge olajfaágocska!”

E könyvnek 222-dik lapja után, és „e könyvben lévő részeknek táblája” után következik végre függelékül:

„Szomorú üldöztetése, s számkivetése Szőnyi N. Istvánnak, a tornai ekklézsiából“, mely a szerző által a következő szavakkal íratik le:

„Minthogy ez 1670, s több véle folyó szomorú esztendőkbéli magyar nemzetségben lévő Isten anyaszentegyházának siralmas üldöztetésében a számkivetésnek keserű kenyerét prédikátori rendemen legelőször nekem kelle megkóstolnom, ne légyen azért nehéz K. O. ha a magam példájában megmutatom, honnan, kik által, s miképen vett kezdetet a magyarországi üldözés.“

„Hogy az urak citáltatásairól, s foglyosításairól, vagy az evangelica ekklézsiák felsőbb esztendőbeli üldöztetéseikről ne szóljak, mint volt már ezelőtt régen, vagy titkosabban, mint a hegyek alatt, és sok helyeken a Duna mellett, de nyilvánságosan is Pápán, s egyebütt. A megemlített esztendőkbéli üldözésben, Magyarországon legelőször *Keglevith Miklós* uram ő Nagysága Torna vármegyének főispánja kezdé a Diána templomát felgyújtani, melyet ő Nagysága tagadott ugyan a nemes Torna vármegye előtt, de Isten kegyelmességéből akadott oly ezer documentum kezembe, mely ő Nagyságára jövőben is eléggé reábizonyítja, hogy a németeket ő Nagysága hozta reám. Mert 1671. 11. napján böjt m. h. ő Nagysága udvarában nagy konyhát ütöttek, vala ugyan nagy híre, hogy ő Nagysága Kassáról vár vendégeket, de kiket, még az udvariak sem tudták.“

„Levén azért én könyveim között szent hivatalomban

---

*) *Lónyai Anna*, elébb *Veselényi István*nak († 1656) nője, azután pedig fejedelem *Kemény János* özvegye.

foglalatos, déleesti 3 óra tájban béfut hozzám a harangozó felesége, s nagy sírással jelenti : Jaj édes uram, oda a templomunk, tele a templom kerítése németekkel, s erre felé is sokan jönnek. Ezt hallván, megindulék a templom felé, vévén kezembe oltalomnak okáért a templom kulcsát, s feleségem is (*Paxi Panna*) első szülött *Mária* nevű tíz holnapos kis leányunkat ölébe vévén, hogy kimegyünk a szoba ajtaján, látjuk hogy már tele némettel az udvarunk, s azonnal belépnek hozzánk a pitvarba három páterek. Egyik volt Keglevith uram udvari papja *Hamar Ferenc*, második volt egy vérrel híres *Hirco* nevű pap, a harmadikat nem ösmértem. Mondá mindjárt *Hamar Ferenc* : Édes szomszéd uram, e vitézek koronás királyunk ő felsége vitézei, az ő felsége akaratjából bocsátotta kassai Generál *Spankau* uram ő Nagysága ezeket ide a végre, hogy a kegyelmetek templomát, skóláját, parochiáját hozzájok való bónumokkal e mái napon elfoglalják a mi számunkra, kegyelmednek se tanításra, se maradásra nem engedtetik semmi szabadsága, a templom kulcsát kegyelmed adja kezembe, s mindenit hordassa ki, mert egyébiránt majd a vitézek osztoznak kegyelmed minden javával. Erre én így szólék : Kulcsot nékem sem kegyelmetek, sem kassai Generál uram ő Nagysága nem adott, országé a templom, ország adta kezembe a kulcsot, vagynak előljáróim, csak azoknak tartozom adni, kegyelmeteknek bizony nem adom. *Hirco* Páternek, mint egy körülöttem forgolódó mészárosnak egy fejsze vala kezében, azonkívül is dárdát, s muskarétokat tartottak körülül oldalomban. Két kézre fogván azért fejszójét *Hirco* Páter mondá : Meg kell uram bizony annak lenni, mert ezek a vitézek ő felsége vitézei, ő felsége akaratjából jöttek ide. Mondék én is : Elhiszem, hogy a vitézek ő felsége vitézei, de ki akaratjából jöttek ide, nem tudom, sőt hogy ő felsége parancsolatjából hatalmaskodjanak szabad parochiámban, én nem hiszem, mert ő felsége hittel köteles a mi reli-giónknak mind megtartására, s mind megoltalmazására, azért ha ő felsége látná háborgatásomat, maga ő felsége lenne jó oltalmam. Megperdítvén fejszójét a fejem felett *Hirco* Páter mondá : Hallgass uram ! mert Isten engemet úgy segéljen el-költél arról, ne prédikálj sokat. Mondá *Hamar Ferenc* : Ó

felsége nem köteles szomszéd uram a kegyelmetek vallásának oltalmára. Abban pedig kegyelmed ne kételkedjen, mert ezek a vitézek ő felsége akaratjából jöttek ide. Én is erre így szólék : Ha ő felsége akaratjából veszik el hatalmasúl templomunkat, mutassák az ő felsége pecsétetes commissióját, addig bizony a kulcsot nem adom. Mond *Hamar Ferenc* : De commissiójok ezeknek vagyon, itt vagyon nálam, s a mikor kivántatik, megmutatjuk. Erre mondék : Most vagyon annak ideje, mert ha nem mutatjátok, én is bizony a kulcsot nem adom, sőt tiltom kegyelmeteket a nemes országra, a királyra, s király ő felsége hitire, itt szabad parochiámban rajtam ne hatalmaskodjék. Azonban fordula elmémben, hogy egy lélek sem jön felém a városbeli emberek közül, küldöm vala a harangozónét, hogy a bírót híja fel vagy harmad magával, gondolván, hogy a köztünk lévő dolognak, s ha mi rajtam esik, senki látója, s bizonyága nem leszen, annakutánna oztán költség hazugúl a dolgot; de az asszonyiállatot muskatérral az ajtón visszataszíták, s utcaajtókat is minden felől elállottak, hogy senkit felém ne bocsássanak.“

„Egyedül tusakodtam velek egy egész óránál jó egy fertály órával tovább, mind sok fenyegetésekkel, s mind sok ígérekkel. Jászói püspök patrocíniumjának, s király ő felsége grátiájának nagy ajánlásával kisírtettek, ha magamat hozzájuk alkalmaztatnám. Midőn látják, hogy szóval semmit nem vehetnek rajtam, mondá *Hirco Páter* a fejszével : Adjad uram, ha adod, mert majd Isten engem úgy segéljen, rosszúl jársz. *Hamar Ferenc* még is valamivel emberségesebben : Jobb kegyelmednek bizony engedelmesebben cselekedni. A *harmadik* Páter is mondá : Lássá kegyelmed, de a keménységnek semmi hasznát nem veszi. Mondá végre *Hamar Ferenc* : Az ő felsége vitézit kegyelmed ne késleltesse, mert eddig is magam tartóztattam, de megvan nekik parancsolva, hogy kegyelmednek minden jóvát felprédálják, csak mondja meg kegyelmed, adja-e a kulcsot, vagy nem? Mondék : Én bizony nem adom. Szóla azonban a németeknek, hogy szobaajtómat rontsák bé, s ami nekik tetszik, cselekedjék. Hogy a németek jönnek bé házam felé, eleikben állék a dárdás tizedesnek, hogy őket az ajtón bé ne bocsássam, és akkori hirtelenke-

désemben, a kulccsal együtt zsebemben lévén, a kezemet mind kulcsostúl kirántám, melyet látván a német tizedes, ki- ragadá kezemből. Ezt látván Hamar Ferenc, mondá a németeknek: Menjünk kapitány uramhoz, (mert a templomnál vala a kapitány). Hogy penig a németek udvaromról takarodnának, mondá Hamar Ferenc: Édes szomszéd uram, csak az a kegyelmedé, amit kihordhat addig, míg a németek visszajönnek, egyébiránt kegyelmednek mindenét majd felprédálják. Én arra semmit nem figyelmeztvén, mindjárt nyomokba én is az utcaajtón kívül egy ott lévő köre felállván, a csudára kiállott, félelemtől s keserüségtől elfoglaltatott egész város népe előtt süveg-vetve nagy felszóval így protestálék: „Protestálok a nemes vármegye székére, az ország törvényére, a királyra ő felségére, a király hitére, s az élő Istenre! ihon e mai napon fegyveresen jöttek reám a pápisták, erővel és hatalommal elveszik tollünk templomunkat, skólánkat, parochiánkat, javainkat, s isteni tiszteletre való szabadságunkat, protestálok! protestálok! ítélje meg Isten e méltatlanságot!”

„Ezt hallván a szegény község, elfakada sírva, férfiaknak, asszonyiállatoknak, gyermekeknek, ifiaknak, s leányzóknak keserves jajgatásokkal zeng vala az utca, mintha minden atyák s anyák szerelmes magzatjoktól, s minden magzatok szülőjökötől egy szempillantásban megváltak volna, mindnyájan özvegységre s árvaságra jutottak volna. Engemet penig, ki az öléstől, s ki a fogságtól félt vala, s seregenként hozzám futván, becsületes férfiak, s tisztességes asszonyiállatok, rajtam szánakoznak vala. Nékem jóllehet javaimra semmi gondom nem vala, de a szegény község, míg a németek visszajöttek, javaimban magok egyik házához kihordottanak. De a németek visszajöven szegényeket széljelverték, s ott talált javaimat felprédálták, magamat peniglen parochiámból sok fenyegetésekkel kiüzének, magok a németek sok napokig a parochiámban maradván. Azon napnak penig estvéjén, amint az idő reánk sötétedett, tudtomra esék, hogy azon éjszaka minden bizonynyal magamat is megfognak, aminthogy kerestének is szállásomon éjfélkor a németek, de minthogy az Isten tudtomra adta ellenségeimnek ellenem feltett gonosz szándékát, sötét estve kihordott minden javaimat egy rakásban hagyván, más

nap a németek el is foglalták, és prédálták, feleségemmel, csecsemő kis magzatunkkal út nélkül, sok vízgázolásokkal, nagy sötétben Szikszó felé siettünk, és noha más nap az üldözők Szikszóig üldöztenek, mégis Isten bennünket előttek bevitt a városba. De az ott való becsületes emberektől, hogy megfogjanak, hozzánk nem fértenek; onnan is Isten megszabadítván, siettünk által a Tiszán, s *Polgáriba* érkezvén, ott megszállottunk tiszteletes *Debreczeni István* uramnál, az ott való becsületes prédikátornál. Magam pedig nagy lappangással hallgatóim közé visszamentem, és éjjelenként jártam hozzájuk, hogy hitőkben erősítsem. De a mikorra ott létem a pápistáknak tudokra esett volna, cselédemhez vissza kellett mennem, onnan Debrecenbe, holott oztán Isten ellenségeink ellen is asztalt teríte, a mikor egy pénzünk, egy kenyérünk, annyi darab gyölesünk nem vala, melylyel vagy veritékünket, vagy könyhullatásunkat orcánkról letörölhetjük vala, és a mivel szennyesünket magunkról leválthatjuk vala.“

„Rajtam az Istennek kegyelmességét, de üldözőimen az ő nagy ítéletét csudáljad kegyes olvasó. Amint ajánlólevemben jelentettem, az Isten anyaszentegyházának ellenségei rútul vesznek el, legelőször papok rendén: *Hamar Ferenc*, üze ki engemet parochiámból, mint feljebb megértteted, az üldözők közül legelőször ő is vesze el, minthogy hamar kezdte, hamar is vesze, mert Tornáról Szendrőre menvén, és az ott való páterrel szintén a körül való ekklezsiák ellen practicálván, abbéli örömekben a Bacchus tején igen megrészegedtenek. *Hamar Ferenc* pedig Tornára visszaindulván, útjában Isten mint régen Apophrasiust, lovastól a földhez veré, s holt-részezen meghala. E lett üldözésének jutalma, s e szomorú üldöztetésemnek, s számkivetésemnek rövid, de igaz, és valóságos leírása.“*)

---

*) Ezen akkori általános szomorú üldöztetésnek idejére, s véres következeire hivatkoznak Sz. Németi Mihálynak azon 1683-beli szavai is, melyek a következő című könyvnek ajánlólevelében olvashatók:

„Halotti Centuria. Az az: Száz halotti Prédikációk, melyeket az Isten Szent Lelkének kegyelme által, az Úr Jézus nevében, többire minden rendben, tisztben, s állapotban, férfi, és asszonyi nemből,

XLVIII.

MELOTAI NYILAS ISTVÁN EMLÉKEZETE.

Tudós hazánkfia *Melotai Nyilas István* *) életrajzát, s papi hivataloskodásait érdeklő adatok találtak a következő című könyvnek előjáró beszédében :

„Agenda, az-az Az Anyaszentegyházbeli szolgálat szerint való Cselekedet : Mellyben az Uj Testamentomi két Sacramentomoknak, és az Házassulandoknak egyben-adattásoknak Modja és Formája meg-irattatik, Illyen véggel : Hogy az Erdély országi Reformata Ekklesiákban, Egyenlőképpen szolgáltatassanak ezek ki, hogy ebben is Vallásunknak s Ritusinknak edgyező vóltok ki-tessék. Melly szedegettetett a b. e. *Melotai István* Agendajabol : és ki-bocsáttatott az Erdélyi Szent Generalis költségével. Colosvárt. Nyomtatta Veresegyházi Szentyel Mihály. M.DC.LXXX.“ Nyolcadrétben három ív.

megholtak alkalmatosságával írt, és mind ben Kolosvárt, s mind künn, nagy urak szomorú udvarokban is predikállott *Sz. Némethi Mihály*, a Kolosvári Orth. Ekklezsiának egyik együgyű Tanítója. Kolosváratt. Nyomtattatott 1683-dik Eszt.“ — Nyolcadrétben, 596 lap.

Az ajánlólevélnek, (mely *Gyarmati Tamás* szántói lelki pásztorhoz, s „a gönci szent ekklezsiában, üldöztetésünk előtt szerelmes szolgatársom“hoz, és *Trincsin* Péter Zemplénmegye táblabírájához intéztetett a szerző által) feljebb érintett szavai ím ezek : „Az elmúlt tizenkét siralmas esztendőben (1671—1683) a keresztyének egymás ellen felkölt fegyverek miatt mennyi keresztyén vér ontaték ki, és mind két feöll mennyi keresztyén test hányaték vadaknak, madaraknak, és halaknak, mennyi marada földszinén, rész szerint temetetlen, s rész szerint halmokban? mind túl, s mind innen a Tiszán, szóljon a *Böszörményi, Nánási, Bélteki, Vasvári, Újvárosi, Újfalusi, Kállói, Ónodi, Szikszói, Aszalói, Emyiczkei, Györkei*, s több elé nem számlálható városoknak, s faluknak mezeje, kikben bételjesedett Dávidnak ama 79-dik zsoltárában letett siralmas prophetiája ; de azok között is drágalátos volt az Isten kedveseinek halálok.“

*) Volt előbb debreceni ref. tanár, azután kassai, s későbbre szatmári pap, s az ottani iskola felállításának tanácslója, azután tiszamelléki püspök, végre fejedelem Bethlen Gábornak gyulafejevári udvari papja. — Munkáit elősorozta Bod Péter „Magyar Athénás“ 174. lapon, és Horányi Elek : „Memor. Hung.“ II. 608. lapon.

Az előljáró beszédnek érdekesebb szavai ezek:

„Eleitől fogva nagy kívánsággal óhajtották mind az egyházi szolgák közül némelyek, s mind a külső renden levő értelmes emberek, hogy az ekklézsiában lenne mind egy a keresztelésnek, úrvacsorájának kiszolgáltatásának, és a házassulandóknak egybenadattatásoknak módja. Mert valamennyi gyülekezetbe bémegy, majd meg annyi formát látsz a megjegyzett szolgálatnak rendiben, annyira, hogy az egyházi emberrel együtt változik a keresztelésnek, és az úrvacsorájának módja is, mely miatt nem csak a keresztyén községnek, de még az értelmes embereknek is elméjük megtántorodik, és megháboríttatik, . . . holott nem szabad vala ilyen üdvességes, és méltóságos szent szolgálatnak rendiben senkinek újabb formát követni, mert egy az evangéliom, egy a hit, egy a közönséges ekklézsia, egy a keresztség, egy az úrvacsora, tehát a kiszolgáltatásnak módjának is egynek kell lenni . . . . Ím én, az én Christus Jézusomnak alázatos szegény szolgálja azt a szolgálatnak formáját, melyet *Debrecen*-nek keresztyén városában negyedfél esztendeig tanuló deák koromban, egy esztendeig s néhány hónapig skólamester koromban láttam, s hallottam, és ama boldog emlékezetű nagy apostoli emberektől *Hodászi Lukácstól*, és *Sárközi Jánostól* tanultam, és a *kállói* ekklézsiában három esztendeig, a *Szatmár* városában tizennégy esztendeig, esperestségemben hétig, *püspökségemben* ötig, és itt a *Gyulafejérvárban* három esztendeig szolgáltattam, e könyvecskébe beírtam, hogy mind az együgyű atyámfiainak Christusban hivatalos szolgatársaimnak legyen példa előttök, melyre e szent szolgálatra nézzenek, s mind a keresztyén községnek legyen értésére az anyaszentegyházbeli szolgálatnak tudománya. Írám Gyulafejérvárban. 1621. esztendőben kisasszony havának 23-dik napján, a felséges Gábrriel királynak, Isten kegyelméből Magyarországnak, Dalmátiának etc. királyának, Erdélynek fejedelmének etc. prédikátora *Melotai Nyilas István*.“

XLIX.

CSÚZI CSEH JAKAB EMLÉKEZETE 1682-ből.

1682-ben nyomtatott Debrecenben a következő című könyv:

„Edom ostroma. Avagy, Abdias Profeta Látásának, egynehány Elmélkedésekben foglaltatott világos Magyarazattya: Mellyet az *Losonczy* Helvetica Confession levő keresztyén Ekklesiában, élő nyelvel hirdetett; most pedig némely Istenessen buzgolkodóknac kívánságokra ki is bocsátott *Csuzi C. Jakab*. D. E. P. (Debreceni ekklesiának prédikátora) Debrecenben. Nyomt. Rosnyai János által. 1682.“ — Nyolcadrétben. 307 lap.

Ajánlotta Csúzi Cseh Jakab e munkáját: A *Losonczy* helvetica confession levő gyülekezetnek, és T. *Comáromi István* uramnak, *Acsi* lelki pástornak, és a Tatai districtusban érdemes seniornak, — T. *Alistali György* uramnak, *Szőnyi* lelki tanítónak, és a sz. collectáknak hűséges gondviselőjének, — T. *Marosi István* sógor uramnak, udvari prédicátornak, — T. *Kölykedi Imre* uramnak, a *Pebetei* ekklesiában Istennek hűséges szolgájának.“ — Az ajánlólevélben pedig önmagáról ezeket írja a szerző:

„Kegyelmetek között (azaz: *Losoncon*) hat esztendőig való lakásomnak mind csendes, s mind pedig sok nyughatatlansággal terhes állapotjának bizonyos emlékezetű oszlopául akarom e fáradságomat kegyelmetek előtt felemelni. Ugyan is jól tudja kegyelmetek, hogy letelepedvén kegyelmetek között 1673. esztendőben, csakhamar hozzá fogék az Abdiás magyarázatjához, de hamar félben is szakada az elkezdett munkának folyása; reám sok kegyes lelkekkel együtt, nem mint gyilkosokra, avagy lopókra, avagy gonosztévőkre, avagy más ember dolgaiban álnokúl praktikálókra, hanem mint keresztyénekre következett szomorú rabság, és hallatlan számkivetés által. Áldott légyen pedig az én Istenem, ki engemet nem csak megszabadított mint a madarat a madarásznak töréből, és az oroszlánnak szájából, hanem a sok félelemek, rettegések, fegyverzörgések, pusztulások, vérontá-

sok között is erőt adott e szent szándékomnak végbevételére . . . . . Isten akaratjából távul esvén kegyelmetektől, ha egyébbel nem tudok, ezzel igyekezem kedveskedni, és jó hírét nevét becsületesen terjeszteni kegyelmeteknek. . . . . Az Istennek nálam levő ajándékit, melyeket ő felsége minden érdemem kívül velem közlött, mindenkoron nagy becsülettel, örömmel, és buzgósággal említette kegyelmetek, látván, s olvasván legközelebb a „„Lelki bölcseségre tanító iskola““ nevű könyvemet, kívánta is kegyelmetek Istentől, hogy láthassa ezután is jó gyümölcsét fáradságomnak. . . . . Irtam Kocson, az én jómra engemet megalázó Istenemtől reám bocsátott keresztviselés alatt való nyögéseimkor, karácsony havának XII-dik napján, 1680 esztendőben, kegyelmeteknek a Christusban atyjafia *Csúzi C. Jakab*¹⁾.

Ezen ajánlólevél után következik az előjáró beszéd az olvasóhoz, azután pedig : „A tiszteletes tudós férfiúnak *Cseh Csúzi Jakab* uramnak, Sz. I. M. D. (szent írást magyarázó doctornak), és a *kocsi* ekklezsiának dicséretes és hasznos lelki pásztorának, mostan Hobadiás profétiáját fontos rövidségben sz. predikációkkal magyarázó munkájának megékesítésére írott magyar versei *debreceni* lelki pásztor s senior *Köleséri Sámuelnek*²⁾, és *kolosvári* lelki pásztor és senior *Németi Mihálynak*³⁾.

¹⁾ Ezen tudós hazánkfiának munkáit elősorozta Bod Péter : „Magyar Athénás“ 314. lapon, és Horányi Elek „Memor. Hung.“ I. 450. lapon. — Lásd róla Weszprémi Istvánt is : „Biogr. Medic. Cent. I.“ 26. lapon * jegy alatt.

²⁾ Ezen idősb *Köleséri Sámuelnek* munkáit leírta Bod Péter e. h. 149. lapon, és Horányi e. h. II. 398. lapon. — Említett Bod Péternek a nagy-enyedi könyvtárban „Collectanea“ cím alatt megvolt kéziratában találtam a most említett idősb *Köleséri Sámuel* naplójából a következőket kiírva : „Én *Köleséri Sámuel* indultam el Belgiumba és Angliába húsz esztendőskoromban anno 1654. 22. May váradi házunkból, töltöttem el bújdosásomban negyedfél esztendőt, 3 holdnap hijján. Jutottam Eperjesre 2. Aug. 1657. — Anno 1659. die 24. Jan. jegyztettem el magamnak *Domián Annát* az én kedves életemnek társát Debrecenben, s haza is vittem Váradra 12. Febr. anno ejusdem (így!) — Anno 1663. die 18. Nov. vasárnap hat órákor reggel ajándékozott az Úr Isten egy kívánságunk szerint való fiat, kinek a szent kereszt-

L.

LISZNYAI KOVÁCS PÁL EMLÉKEZETE.

Erdélyi székely születésű tudós Liszniai Kovács Pál a külföldi akademiákról Magyarországra visszaérkezvén, 1683-ban közre bocsátotta ily című munkáját :

ségben adatott ily név : *Sámuel*. Legyen az Úrnak szentelve teljes életében. — Anno 1679. pünkösöd másod napján indult el a belgiomi akademiákba fiunk *iffju Köleséri Sámuel* anno aetatis 16. currente, kit Isten vezéreljen minden actáiban, s hozzan meg a mi örömünkre.“

„Anno 1685. 9. May Én *iffju Köleséri Sámuel* terhes és hoszszas bújdosásimból érkeztem Debrecenbe, az én szerelmes Asszonyom Anyámhoz, s két árva hugaimhoz, *Sári* s *Zsuzsannához*.“

Az ezen érdekes jegyzésekben említett „ifju Köleséri Sámuel“ azon *Köleséri Sámuel*, aki mint nagy hírű s tudós orvos, és erdélyi tanácsos 1732. Szebenben elhalt, s akinek életét, és munkáit leírták : Bod Péter „Magyar Athénás.“ 150. lapon, Horányi e. h. II. 406. lapon. — Wessprémi István e. h. I. 82. lapon, és Seivert János : „Nachrichten von den Siebenb. Gelehrten.“ 232. lapon.

³⁾ *Németi (Szatmár-) Mihálynak* munkáit említi Bod e. h. 190. l. és Horányi e. h. II. 681. lapon, de a fennebb említett magyar verseiről egyik sem térszen emlékezetet.

Ami pedig életét illeti, az, az 1689. történt halálakor a kolosvári ref. tanoda által sajtó alá bocsátott gyász-jelentésből hitelesen meríthető. — Mivel pedig ezen gyász-jelentés szerfelett ritka, azt itt másolatban közöltni szükségesnek véltem.

„*Beati Manes Viri Dextrae Dei Clarissimi dum viveret, ac Doctissimi Domini Michaelis Szatmár Németi, operarii in colenda Messe, quae Claud. Christo colligitur, laboriosissimi, Dioecesium Colos et Kalataszeg Senioris gravissimi.*“

„Cujus quidem statim in ortu Fautorum liberalitas se explicuit, ac prorogatus eorundem favor animare illum, et toto labentis vitae tractu fovere non desinit. Ortum enim quod attinet, ex Parentibus pietatis Deo sacrae, et humanitatis Proximo debitae laudem ad hucum ferentibus, traxit originem anno currentis Seculi 38, quorum sollicita obstetricatione et cura, in tenera adhuc et molli aetate (quae inpraegnandis virtutum seminibus aptissima est) Deo ac pietati colendae sacratus, studio literarum erudiri, castigatisque moribus excoli caepit. Sed priusquam Divina Eum in utero fabricaret manus, jam Vas Dei electum cum esset, mox Parentum vota sua vicit sedulitate, et industria; lactatus enim sapientiae Uberibus, primum quidem in Schola Szatmár-Németina, mox Szatmarina, dein cum

„Professionum Scholasticarum, opera et studio *Pauli K. Lisznyai* Transylvano-Siculi elaboratarum, et studiosae Juventuti Debrecinensi publice propositarum Pars prima. Debrecini in Hungaria, sumptibus Amplissimi Coetus Scholastici Debrecinensis. Apud viduam Johannis Rosnyai. M.DC.LXXXIII.“ Negyedréiben, 476 lap, azután „Index.“

Szép betűkkel, csinosan, s jó papirosra nyomtatott e munkáját ajánlotta Lisznyai K. Pál :

aetate simul virtutibus adolesceret, Debreciniana; postremum solidioris doctrinae haustu perfici gesciens, in Alma nuper pietatis et virtutum omne genus officina S. Patakina eousque Studiis Theologicis partim, partim Philosophicis excultus est, ut jure dubitari possit, in quibus majores fecerit progressus. Excusso feliciter pulvere scholastico, oblatam sibi habuit provinciam, excultis virtutibus dignam, Rectoratum in Tokaj: quo munere decursu biennii cum laude functus, seque bonis omnibus ex voto probans, dignus est habitus, qui in exoticas promoveretur Academias, ut potius exemplum sapientiae aliis dare, quam aliunde capere sufficeret. Redux itaque omni eruditionis apparatu instructus anno 1667, et mox Scholae Göntzinae praepositus, sacro se applicuit Ministerio, anno hujus seculi 70 ministrans ibidem in sinceritate Christo, unde mox, urgente communi Ecclesiarum in Hungaria motu, respirii ergo Debrecinum se contulit, devoratis inibi spatio anni unius cum dimidio exilii molestiis. Toedio exilii relevatus, Minister vocatus est florentis Ecclesiae Reform. Claudiopolitanae anno 1673, addito munere Senioratus districtum Kolos et Kalotaszeg anno 1681, ubi latiore exercendis virtutibus suis commoditatem nactus, ac velut in specula constitutus, se totum extendendis latius Regni Christi pomeriis, radicandaeque in fide semel tradita doctrinae inter plebem Christianae mancipavit, praelucens illi tum eloquio gravi et diserto, tum inculcata morum sanctitate, tum Scriptis aetatem ferientibus; seque ardore pietatis, igne veritatis, zelo religionis, odio scelerum impune hodie grassantium macerans, in dies absummens, donec tot curarum et laborum ponderibus fractus, nec non recurrentium saepius infirmitatum sensu debilitatus, supervenientibus ad extremum incurabilibus hypogastrii doloribus, extrema sua praesagienti, et ad beatam sui dissolutionem ardentibus votis anhelanti placida in Domino mors obtigit die 25 May anno 1689, aetatis vero suae 57, sibi quidem praesenti animo expectata, coniugi autem, Liberis, Fratri unico, Cognatis, Collegis, bonisque omnibus inexpectata, et lamentabilis, ideoque justo dolore excepta.“

„A Collegis, Fratre, et Civibus Collegii Refor. Claudiopolitani. (Egy egészréti lapon.)

„Amplissimo Illustris Scholae Debrecinae Coetui, eruditus Gymnasii hujus officialibus primariis, Cantoribus, et collegis, qui in impressione hujus operis desudastis. Primo absentibus, videlicet“

„D. *Samueli Váradi* Scholae Seniori, et pro nunc Aca-
demiarum Belgicarum cultori.“

„D. *Paulo Gönczi* Scholae Contrascibae, et pro nunc
moderatori scholae *Liszczensis*.“

„D. *Johanni Rimaszombati* pro nunc rectori scholae
Mádiensis.“

„D. *Michaeli Vaari* Scholae seniori, et pro nunc Aca-
demiarum Belgicarum cultori.“

„D. *Paulo Nógrádi*, pro nunc rectori scholae *Püspö-
kiensis*.“

„D. *Georgio B. Jenei*, pro nunc rectori scholae *Tá-
lyaiensis*.“

„D. *Nicolao Csapai*, pro nunc rectori scholae *Zila-
hiensis*.“

„D. *Gregorio Bányai*, pro nunc rectori scholae *Körö-
siensis*.“

„D. *Andreae Solthi*, pro nunc rectori scholae *Csatá-
riensis*.“

„D. *Samueli Szkarosi*, pro nunc rectori scholae *To-
kaiensis*.“

„D. *Blasio Öri*, pro nunc rectori scholae *Szikszo-
viensis*.“

„D. *Paulo Debreczeni*, pro nunc rectori scholae *Sáros-
patakiensis*.“

„Secundo praesentibus, videlicet :“

„D. *Michaeli P. Bogdányi*, scholae seniori.

„D. *Paulo Szölösi* scholae contrascibae.

„Piis, doctis, et providis scholae Officialibus :“

„D. *Matthaeo P. Somodi* eloquentiae praeceptor. “

„D. *Andreae Deseritsky*.“

„D. *Joanni Makodi* poëseos praeceptor. “

„D. *Joanni Viski* etymologiae praeceptor. “

„D. *Michaeli P. Rápoti* syntaxeos praeceptor. “

„Eximiis, et eruditis scholae Curatoribus:“

„D. Stephano S. Pathai.“

„D. Stephano Gelei.“

„D. Johanni Szerencsi.“

„D. Johanni K. Décsi.“

„D. Stephano G. Mikolai.“

„D. Michaeli M. Pápai.“

Az előljáró beszéd után következik :

„Cursus vitae Pauli K. Lisznyai:“

„Post plures peregrinationis meae annos, quibus arti grammaticae, rhetoricae, et logicae studui, easdemque artes aliis docui, anno 1663 salutavi collegium celebre *Sárospatakiense*, ejusque professores celeberrimos: Clar. D. *Michaellem Buzinkai*, et Clar. D. *Johannem Posaházi* artium liberalium Magistrum, — Anno 1667. valedicendo illustri meae matri Collegio *Sárospatakiensi*, fui vocatus ad gubernium scholae reform. *Cassoviensis*, ubi nactus fui zelosissimum ecclesiae nostrae ministrum, et scholae praefatae patrem, certe patrem, Rever. ac Clar. D. *Stephanum Ceglédi*, collegam praeterea in schola praefata, humanissimum, ac doctissimum D. *Alexandrum Felvinczi*, et pro nunc in ecclesia *Debrecinensi* clar. verbi divini ministrum. — Anno 1671. valedicendo scholae reform. *Cassoviensi*, studiorum meorum promovendorum gratia academias Belgicas visitavi, ubi primum, et ante omnia celeberrimum *Samuelem Moresium* audiavi. — Anno 1678. valedicendo academiis, et celeberrimis academiarum Belgicarum professoribus, redii in Hungariam multis bellorum tumultibus jam pridem expositam, et quia nullam fixam sedem habebam, quietis ergo appuli *Debrecinum* piam exulum et peregrinorum matrem. — Anno 1679. publica Magistratus *Debrecinensis* vocatione praemissa, die 22. februarii gubernium, et administrationem illustris scholae *Debrecinensis* suscepi eo fine, ut et mandato meorum superiorum primo mappae geographicas, ad cognitionem historiarum qua biblicarum, qua prophanarum apprime utiles, studiosam juventutem docerem, post Chronologiam sacram ex ipso codice sacro eruerem, et eidem juventuti literariae instillarem; post, si stu-

diosa juvenus desideraret, et tempus suppeteret, principia mathematica quoque eidem juventuti propinarem. Post denique, demortuo p. m. Clar. D. *Georgio Mártonfalvi*, dum viveret S. Sanctae Theologiae Doctore, et scholae *Debrecinensis* per XXI. annos primario professore, communi itidem majorum meorum suffragio demandatae sunt mihi docendae controversiae theologicae, nec non docenda facultas logica. Quae omnia repeto, non ut multitudinem laborum meorum jactarem, sed ut ostenderem, me hunc qualemcunque „Professionum scholasticarum primam partem“ conscripsisse, et publice docuisse, imo et typis mandavisse, non levis ostentationis causa, sed ex officii mei imposita ratione, in lucem autem edidisse ad instantiam caetus scholastici *Debrecinensis*.“

Ugyanezen *Lisznyai K. Pál* közrebocsátotta volt 1693-b. ily című munkáját :

„*Origo Gentium, et Regnorum postdiluvianorum, a Japheto, Semo, et Chamo, eorumque Posteris in Asia, in Africa, et in Europa originem suam trahentium; ex Phaleg Bocharti, et aliis authoribus opera, et studio Pauli K. Lisznyai Transylvano-Siculi elaborata. Debrecini in Hungaria, apud Paulum Cassoviensem (Kassai). M. DC. XCIII.*“ Negyedrében, 156 lap.

Ajánlotta pedig *Lisznyai* e munkáját : „*Andreae Nagy de Nagy Peel, incliti Comitatus Barsiensis substituto Vicecomiti, et ejusdem Comitatus Supremo Commissario.*“ — Az ajánlólevélben munkáiról *Lisznyai* ezt írja :

„Decimus quartus currit annus Nobilissime Domine, ex quo majorum meorum placito in illustri schola *Debrecinensi* publico munere defungor, quorum annorum decursu, inter plures meas occupationes, et professiones scholasticas, tria volumina Chronologiae sacrae, et insuper *Chronicam Hungaricam* *) conscripsi, typis mandavi, et publici juris feci,

*) Címe e krónikának ez :

„Magyarok Chronicája. Melly be-foglal M.D.XCVI Esztendőket. Avagy. Christus születésének 268—1464 Esztendei alatt lett dolgait a Magyaroknak : melyet chronologice, az az : Christus Urunk Esztendeinek folyása szerint illendő rövid formában tsinált, és kibocsátott *Lisznyai K. Pál Debreceni* Schóla-Mester. *Debrecenben*. Nyom-

quae et Tibi Vir genereose transmisi, quae quod Tua Nobilitas diligenter perlegerit, testatur Tuae Generositatis epistola ad me transmissa, observationibus singularibus plena. Jam prodit opus novum, hoc est: Volumen quintum: de Origine Gentium, et Regnorum etc conscriptum, cui accessit brevis Chronologia sacra ex sola S. Scriptura deprompta: quod quintum volumen dum patronum liberalem quaerit, dum prelo subjici, evulgari, et in publicum prodire contendit, ecce providentia Dei praenobilem ac generosum Dominum *Georgium Pázmándi* Jauriensis ecclesiae reformatae nobilissimum membrum stitit, et ut ad me sequentia perscriberet, stimulavit: „Perge Reverende Domine, quo cepisti, pede pergere perge, originem gentium, et Chronologiam sacram elaborare, et quo citius absolvere contende; ego benignum et liberalem patronum quaerere, et per illum impressionem, et evulgationem libri procurare non desinam.“ Et fecit, quia Generositatem Tuam Nobilissime Domine honorifice compellavit, ... et sic patronum liberalem hujus operis effecit. Prodit proinde in lucem ut quartum, sic et quintum volumen liberalibus Tuis, Vir Genereose, sumptibus.“

LI.

BERCSÉNYI MIKLÓS EMLÉKEZETE 1685-ből.

Tekintetes es Nagysagos *Bercsenyi Miklosnak* *) de Szekes, Magyar Ország Dunántúl-valo Reszeinek, es a Bannya-varosok, Innen-valo veghelyeinek Vice Generalissanak, Csa-

tattatott *Kassai Pál* által. M.DC.XCII. Esztendőben.“ Nyolcadrétben, 338 lap. — Ajánlotta Liszniai e munkáját: „*Péli Nagy András* patronus uramnak, Nemes *Bars* vármegyének substitutus Vice Ispánnának, és azon nemes vármegyének Fő-Commissariusának, *Léva* városának nemes lakosának; ennek is a könyvecskének a kinyomtatásban liberalis patronusának.“ — Liszniai Kovács Pál tudós hazánkfiáról nem emlékszik Horányi Elek; amit pedig Bod Péter: „Magyar Athénas“ 162. lapon róla röviden szól, az a fennebbiek szerint kipótlendő.

*) Ezen idősb *Bercsenyi Miklós* apja azon ifjabb gróf *Bercsenyi Miklós*nak, aki mint II. Rákóczi Ferencnek pártosa 1725-ben halt meg

szar es koronas Kiralyunk ő Felsege Kamarassanak, Tanatsanak, es szentelt Viteznek“ ajánlotta 1685-ben *Tarnóczy István* következő című munkáját:

„Jó Akarat, melly által az ember Istennel egy értelmöve valik. Mellyet keresztyén embernek, de leg-főkeppen a' mostani időre nézve a' meg-nyomorodott Haza fiainak üdvösseges vigasztalására igen hasznosnak itélt lenni a' Jesus zaszloja alatt vitezkedő Tisztelendő P. *Tarnoczy István* *). 1685. Nyomtattatott Bécsben, Cosmerovius János Christoff, ő Fősege könyv nyomtatoja által.“ — Nyolcadrétben, 256 l.

Az ajánlólevélben ezeket írja *Tarnóczy Bercsényiről*:

„Nagyságodhoz való háláadásom magával hozza, hogy Nagyságoddal egyakarató legyek tudván azt, hogy Nagyságod mást nem kíván, hanem csak amit az isten. Mert mindennapi imádságában arra kéri az istent, hogy legyen az ő szent akaratja . . . . . Amely üdvességes regula mellől sok

(Lásd „Tud. Gyűjt. 1825.“ VII. füzet. 127. lap) és aki nemzetségéről tudós Hevenes Gáborral a következőt közölte: „Circa finem seculi XVI. *Ladislau Bercsényi junior* Banus Sevriensis in Káransebes Jesuitas advocavit, ibidem collegium, ut dicitur, fundavit redux Hierosolymis. — Filius ejus *Emericus* pro Caesare contra Gabrielem Bethlen pugnavit, deinde a Ferdinando Imperatore contra Bohemos missus, qua Generalis militiae Hungaricae lethali accepto vulnere est extinctus. — Filius hujus *Nicolaus*, Generalis partium Ante-Montanarum multis annis, in expeditione Budensi morbo correptus occubuit. — Hujus filius est *Nicolaus Bercsényi* superstes.“ — (Lásd Hevenes Gábor kéziratainak E jegy alatti kötetét, a 445-dik lapon.)

Hozzá teszem itt még azt, hogy *Bercsényi Lászlónak* nejétől *Barátfi Borbárától* született, és 1626-ban életben lévő négy leányai maradtak, melyeknek férjei valának: *Káli Kun János*, — *Jármosi Giczi György*, — *Gyalakutai Lázár János*, — és *Ákosfalvi Ficsor Péter* — egy 1626-beli okmány szerint, amely fejedelem Bethlen Gábornak a károlyfejérvári káptalan levéltárában meglévő adományos könyvében (Liber Regius) a 611. lapon olvasható.

*) Nyitrai születésű jesuita *Tarnóczy Istvánt* (szül. 1626. aug. 10. † 1689.) nem említi Bod Péter „Magyar Athénas“-ában. — Amit pedig Horányi Elek „Memor. Hung.“ III. 382 róla írt, az hiányos, de kipótolható Szörényi Sándornak ily című könyvéből: „Propylaeum Bibliothecae Universitatis Graecensis. 1703“ 71, és 72-diki lapok szerint.

rendbéli veszedelmekben és kárvallásokban igaz tökéletes szokásból el nem állott, fülem hallotára azokat a szókat gyakorolván : Légyen úgy , amint isten akarja. . . . . Megtetszett ez Nagyságodban az elmúlt háborúban is , amidőn mint egyfelől szakadástól erővel elragadtatott, mindazonáltal koronás királyához való hitét soha meg nem szegte, hanem okos és bölcs discretióval s dexteritással úgy alkalmaztatta a dolgot, isten gondviselésébe s akaratjába vetvén magát, hogy ő felségétől el nem távozott, midőn se az ő felsége ellen való tanácsban nem ült, se az ellen való expeditiókban nem forgott, hanem necessitatis telo confixus ita in aequilibrio haesit, donec annuente supremo Numine , dextram vela dare licuerit. Mivelhogy mindenben isten rendelkezésétől függedt, s nem különben maradott meg, mint a tengerben való felháborodott habjai között való köszikla, akit dühös habjaival beboríthatja ugyan egy kis ideig, de el nem ronthatja, s meg sem emésztheti, akár mint ostromolja háborgató kegyetlenségével. Ugyanis csak hiába fárasztja önönmagát emésztő irigység, és a hitszegő pártütés, mert az erős szív csak egy nyommá sem indul ki helyből, úgy hogy méltán viselheti a fejül iratott dicséretes titulust : Semper idem.“

LII.

SZATMARNÉMETI MIHALY EMLÉKEZETE 1686-ból.

Munkáit maga Szatmár-Németi Mihály (akiről már feljebb a XXX. számhoz függesztett 3-dik jegyzésemben bővebb említést tettem) számlálja elő a következő című könyvének előjáróbeszédében :

„Dominicalis Praedikaciok Toldalikia, mellyben az Evangeliumi Leckékből el-maradott, Ur Jesus Aegyptumban való futása : onnét való visszatérése : Betlehembeli approgyermekeknek levágattatása : Ur Jesus szine változása : Terméketlen fiege fa : Tékozló fiu példa beszéde : Ur Jesus születésének helye etc. Több Dominicalis Tudományok L. Praedikatiokban, megmagyaráztatnak. Mellyeket irt, 's praedikállott Szat. Nemethi Mihály a kolosv. Orth. Eccles. edgyik m. Praedikatora, s a' Christus üldöztetésének társa, az A. S.

Kolosvaratt. Nyomtattatott *Némethi Mihály* által. 1686.“ — Nyolcadrétben, 464 lap.

Ajánlotta e munkáját a szerző: „Nemes és Nemzetes *Köbölkúti Szántó György* Uramnak, Nemes Kolosvári reformata sz. ecclesiának egyik hűséges Curátorának, nékem kedves sogor Uramnak.“ Az előjáróbeszédnek ide tartozó szavai pedig ezek:

„Az Istenemnek nékem adatott talentumom szerint, az ő felsége velem lévő lelkének kegyelme által, írtam, s már világra is bocsátottam apró könyvecskéket úgymint: 1. Reformata ekklesiában lévő üdvességről. 2. Zsidó grammatikát. 3. Igazság próbakövét. — 4. Azon igazság próbakövének nyert perét. 5. Az egy isteni természetbe lévő három isteni személyeknek Tükörét. 6. Evangeliumnak világos Tükörét. 7. Zsoltárok magyarázatját. 8. Mennyei tárház kulcsát. 9. Evangeliumi Dominikát. 10. Catechetica dominicát. 11. Halotti Centuriát. 12. Predikátori erősséget, és 13. e Dominika todalékját. — Ezeken kívül írtam: az apostoli cselekedetekre, a sz. Pál minden leveleire (a zsidókhoz írt levelel kívül) exegetico-pragmatica analysist. Két Miscellanea Centuriát. Egy ünnepi centuriát. Profétai és apostoli reformata vallást oltalmazó paisocskát. A Jesus Christus örök Istenségét tagadó *Enyedi* könyvének predikációkban való megcáfolását. Evangeliumi igazság sajtóját, melyben egy Sodoma hegyén termett szőlőgerezd megsajtoltatott. Magyar Cateheticát. A Nabukodonozor nagy álló képét, és többeket, kik is többire mind készek, csak typus alá való írást kívánának némelyek, melyeket hogy én bocsáthassak világra, arra magamat nem ígérhetem, 1. mert az isten dicsőségéhez, s annak eszközeinek előmozdításához buzgó patronusok igen kevesek, 2. mert az én hosszas betegeskedéseim engemet napoként koporsómhoz közelítenek. . . . . Ha isten ő felsége az én nevemet viselő fiacskámat (megtartja) . . . . . talám ő világ eleibe adhat benne. . . . . Ha pedig ebben megfoghatkozom, és őáltala holtom után írásimban meg nem elevenedhetem, *vagyon nékem egy fogadott fiam*, kiben elhiszem, meg nem foghatkozom, melyre is fiúi engedelmességgel magát kötelezte. Lehet is az én írásaimnak kinyomtatásában

mód, ha isten ez 70 esztendőből fogva tartó nemzetséges hadakozásokat leszállítja, mert ha isten élteti nemzetes, és becsületes *Brewer Sámuel* uramat, *Lőcse városának tudós typographusát*, és azon királyi városnak főbíróságát viselt jó uramat, az én munkáimban kész leszen kinyomtatni, mint az ő kegyelme nékem becsülettel írt leveléből kitetszik, melyet hogy senki kérkedésemnek ne magyarázzon, íme szóról szóra annak a főembernek levelét kinyomtatom: Admodum Reverende, atque clarissime Domine, mihi observandissime. Saludem cum servitiorum meorum promptitudine praemissa. Praeclara Tua, Vir admodum Rev. in ecclesia Dei merita me alliciunt Te salutandum, simulque ad officia mea erga eundem declarandum, praesertim cum abs Te per D. *Paulum Molnár* honorificam acceperim salutationem. Et cum praeterea ab eo bono viro intellexissem Vestram Admodum Rev. Claritatem habere quaedam ex laboribus suis publico praelo committenda, Conciones scilicet dominicales, vel alia opera. Quodsi itaque visum fuerit Vestrae Rev. eadem meo praelo subministrare, ergo velit me earundem participem facere, conabor alia quaque occasione servitiis meis demereri. In reliquo V. Rev. Claritatem Domino Deo commendo, me vero ejus favori. Eperjesini raptissime, die 29. Jan. 1683. Admodum R. V. Claritat. servus observandissimus *Samuel Brewer Typogr. Leucs* ¹⁾. Ezeket így értvén . . . . . az apostoli cseledekre írott exegetico-pragmatica analysisomat kell vala már kibocsátanom, melyet . . . . . az elmúlt 1685-ben martiusban el is kezdettem vala typus alá ilyen titulus alatt: Ecclesiae apostolicae Oeconomia írni, de az én istenemnek tetszéséből kólikába esvén, melyben még ma is nagy gyengeséggel, s erőtlenséggel nyomorgok, abbéli munkám félben marada. Melyhez isten segítségével ily nagy gyengeségemben is már ujobban hozzá fogtam, s nyomtatás alá készítem.“

---

¹⁾ *Brewer Sámuelnek* († 1698) hajdanában híres lőcsei könyvnyomdájának vég sorsát lásd: „Melzer Biographien berühmter Zipser. 1833.“ 33-dik lapon.

LIII.

I. APAFI MIHÁLY EMLÉKEZETE 1690-ból.

Fejedelem idősb Apafi Mihálynak, mint a debreceni collegium, és az odavaló tanulók nagy gyámolítójának ajánlotta Vécsei István ily című munkáját :

„Sam. Bocharti Hierozoici, seu de animalibus S. Scripturae compendium, duas in partes divisum. A *Stephano M. Vécsei* *) Ungaro, in emolumentum Reipublicae Literariae adornatum. Franequerae. M.DC.XC.“ Negyedréiben, 332 és 468 lap.

Az ajánlólevélben Vécsei István e szavakkal említi a fejedelem érdemeit :

„Monumentum certe eximiarum Tuarum virtutum valde eminens, et ubique conspicuum erexisti, dum nutantium, et jam pridem animas agentium regnorum Hungariae et Transilvaniae, imprimis vero ecclesiarum sanguine Jesu Christi assertarum vindicem, tutorem, et parentem, Deo sanctissimis tuis votis clementer annuente, diu satis, et gloriosissime Te praestitisti. Cumque probe scires, talem fore rempublicam, qualis foret juvenus, in id serio et laudabiliter incubuisti, ut ea in spem patriae, maxime ecclesiae, a teneris, sacris initiaretur, quem in finem non solum Transilvaniae scholas, virtutum pariter ac eruditionis seminaria, tanto principe digna fovisti cura, sed et furore malignantium sedibus suis ejectas, et palantes Hungariae Musas in Tuum Heliconem excivisti, iisque fixum domicilium cum omnibus commoditatibus, stipenda sane, et nunquam satis decelebranda liberalitate asseruisti. Nondum tamen heic substitit inexhaustus Tuus in Christum, ejusque propagandam haereditatem zelus, quominus insigne illud gloriosissimorum Tuorum decessorum cura construi ceptum *Debrecinensis Collegii*, tanquam equi cujusdam Trojani aedificium ulterius strueres, instrueres, et eo

---

*) *Vécsei M. István* életét és munkáit említi Bod Péter „Magyar Athénás“ 324. lapján, és Horányi Elek : „Memor. Hungar.“ III, 559. lapon.

usque apparares, ut ex eo subinde novos milites armatos ad subigendam in obedientiam Christi hominum mentem egredi integrum foret. Quin adhuc sublimius curas Tuas erexisti, eorumque Tuorum alumnorum, et filiorum rationem haudquaquam negligendam esse censuisti, quorum pectoribus illapsus, et infixus ulterioris profectus ardor, adeo acute internas eorum ussit medullas, ut eum nonnisi copiosiores, et abundantiores apud remotiores scaturientes veritatis latices restingvere potuerint. Ut non immerito quotquot felicibus Tui principatus annis laudato ex *Debrecinensi Collegio* prodii-
mus, Tuos nos alumnos, et filios esse gloriari non solum possumus, sed et debeamus. Et quidem id agamus, cum anniversaria Tua in laudatum Collegium liberalitas non solum universis ejus membris praeceptores suppeditet, sed et ad ulteriora aspirantibus, nervos et alas peregrinationis addat?"

Ajánlotta egyébiránt Vécsei István e munkáját az említett fejedelmen kívül, még a következő tudós férfiaknak is :

„D. Joanni Vander Waeyen, SS. theologiae doctori, et in illustri Frisiorum academia professori ordinario etc. — D. Thomae Veresegyházi, D. Martino Szilágyi, D. Johanni Szondi, illi SS. theologiae doctori, atque fidelissimo J. Christi h. t. in ecclesia *Debrecinensi* ministro, isti SS. theologiae, linguae hebraeae, et philosophiae in illustri schola *debrecinensi* professori dignissimo, moderatori septennalis scholasticae suae militiae felicissimo, huic facundissimo mysteriorum Dei h. t. in ecclesia *Miskolciensi* dispensatori. — D. Johanni Kalocsa, D. Stephano Dobozi, isti communitatis *Aegopolitanae* consuli gravissimo, et plus semel judici primario, huic celeberrimae urbis *Debrecen* consuli, consilio magis, quam aetate gravissimo, difficillima ad praesentium tempora negotia nato. — D. Stephano Kalocsa, D. Ambrozio Kalocsa, D. Michaeli Erd. Körösi, D. Johanni Erd. Körösi, discipulis suis patrios inter lares svavissimis.“

LIV.

EGY ADAT SZELLEMI ÁLLAPOTAINKRÓL A XVII. SZAZAD
VÉGÉN.

Magyarországnak 1690-beli sajnos körülményeit említve leljük egy akkori névtelen magyar írónak következő című könyvében :

„Catholicus Válasz az Esaviták (jesuiták) eretnek kérdésére : Hol volt Lutherus előtt az igaz vallás, avagy anyaszentegyház? az Pávisták között szorongatásban lévő minden Evangelicus keresztényeknek Ao 1627 ki-adott *Meisner Boldizsár* ¹⁾ a Sz. Írás Doctora, és Wittenbergai Professor által. Mostan pedig az Ecclesia nyomoruságin keserves könyveket hullató egy nevezetlen személy Nemzetének hasznára, s az veszedelemben tántorgó lelkek javára Magyar nyelvre Németből fordítván, nyomtatásban ki-adott A. C. 1690.“ Nyolcadrétben, 56 lap. ²⁾.

A névtelen magyar fordító 1690-beli előljáróbeszédének ide tartozó s kesergő szavai így következnek :

„Tanítók nélkül bújdosnak (magyarjaink), nem lévén senki, aki az isten igéjének kis szikrájából lelkek ösméretét erősítő eszközökkel éltethetné, senki nincsen, aki hasznos könyveket adna ki, oly boldogtalan állapotra jutottunk, hogy méltán mondhatjuk Jeremiás profétával : Megszűnt a mi szívünk öröme, siralomra fordult a mi örömünk, elesett a mi fejünknek koronája, jaj nekünk, mert vétkeztünk. Jerem. Siral. c. 5. v. 15. 16. Melyre nézve nem régen jutván kezemhez e kis könyvecske német nyelven, hasznosnak ítélttem nemzetem hasznára, s a híveknek javára magyar nyelvre fordítván kiadni.“

¹⁾ Életéről († 1626.) és munkáiról lásd : „Beck und Buxtorff Allgemeines Lexicon. V. Theil. Basel. 1744.“ 20. lapon.

²⁾ Ritka könyv, mert nem említi azt Sándor István „Magyar Könyvesházában.“

LV.

APOR ISTVÁN EMLÉKEZETE 1695-ből.

Pápai Páriz Ferenc következő című, s jelenleg már csaknem a fejr hollónál is ritkább nyomtatott munkáját :

„Ars Heraldica, seu Consuetudinum Heraldicarum, quarum crebrior passim est usus, et in Historiis, praecipue Europaeis mentio, Synopsis. Collecta, et in hunc pugillum, in gratiam imprimis Nobilitatis Transilvanicae contracta. Opere, et veritate *Francisci Pariz-Papai*, Med. D. et in alma *Enyedina* PP. Claudiopoli. Ex off. *Nicolai Kis. M. Tótfalu*. Anno M. DC. XCV.“ — Nyolcadrétben, 206 lap. közrebocsátván, ajánlotta vala azt : *Stephano Apor*, Libero [Baroni de Alsó Torja, S. C. Rque Majestatis incliti Gubernii Transilvanici actuali Consiliario intimo, declarato Thesaurario, Sedium Siculicalium Csík utriusque, Gyergyó, et Kászon Supremo Capitaneo,“ — ajánlólevelében pedig ugyan ezen Apor Istvánról ezeket írja :

„Novum sub Caesare non tantum vultum, quem unum esse convenit, quam cultum inclita Transilvania induere parat, idque eo facit alacrius, quanto minus metuit, cautione tempestiva, per irrevocabile verbum Augustum, publico diplomate facta, vim conscientiae, vel libertatis Reipublicae suae, non tam in provinciam redactae, quam ex propensa devotione dedititiae . . . . . Tu illustrissime Baro, qui stricturam Caesareae clementiae his temporibus sensisti non levem, dum virtutum Tuarum praemia albis, quod ajunt, quadrigis ab Augusta Aula ad Te magno itinere properantibus adeptus es : quae familiae Tuae antiquae novum, quem meruit, intulere cum dignitate titulum, jure merito hunc de titulis librum, in patrocinium suscipies . . . . . Tua enim solius liberalitate, et pietate, post trium annorum longa in latebris fastidia, lucem videre potuit. Tibi hanc lucem, Tibi valetudinem, Tibi vitam debet, triumphusque hic, si quis est, Tuus est. Nobis abunde satis est, armillis, aut hasta donatis, sequi candidum famae Tuae currum.“ — Kár, hogy ezen Apor Istvánnak († 1704), aki a XVII. század végétől kezdve Er-

délynek jövő sorsa iránt oly nagy befolyással bírt, és hazájának akkori történeteiben oly lényegesen szerepelt, apologistája mind eddig nem létezik!

LVI.

PÁPAI PÁRIZ FERENC ÉLETÉHEZ.

Jeles tudós hazánkfia *Páriz-Pápai Ferencnek* életét és számos munkáit írta le: Bod Péter: „Magyar Athénás.” 210. — Horányi Elek: „Memor. Hungaror.” III. 32, és Wessprémi István: „Biogr. Medic.” I. 124. lapon. De életének leghívebb rajza találtatik a következő című könyvben:

„Justissima Adorea piis Manibus Viri quondam Litteratissimi, ac exinde toto orbe erudito Celeberrimi Dni Dni *Francisci Pariz Pápai*, Medicinae Doctoris, et in eadem Facultate in Academia Basileensi Assessoris, ut et in Illustri Betleniano Professoris Inclytissimi perpetuoque Paedagogiarchoe, ab eodem Collegio decreta, et immortalitati Nominis tam optime tamque diu de se meriti L. M. Q. consecrata. Claudiopoli. Impressit Paulus Pap Telegdi. Anno 1717.” — Negyedrében, 4 $\frac{1}{2}$ ívre.

Mivel pedig jelenleg nem mindennek kezébe akadhat ezen ritka könyv, azért Páriz-Pápai Ferenc életének leírását itt újra közre bocsátom ugyanezen könyvből:

„Natus D. Doctor Franciscus P. Pápai senior in Oppido Dées An. 1649. ortus suos Reverendo dum viveret Antistiti D. Emerico Pápai Déesiensibus primum, mox Principi Rákocio II, et demum Ecclesiae Alba Juliacensi Reformatorum a Sacris ab una; ab altera autem parte Matronae Generosi Stemmatibus D. Christinae Kávási acceptos ferens, infantilibus aetatis annis vix Albae exactis, ab ea quam A. 1660 arma civilia et barbara concitaverant tempestate, ipse quoque cum dulcissimis Parentibus summotus, dum illi Claudiopoli et Bistricii quaerendum sibi asylum rentur, Maros-Vásárhelyini ponenda Literarum tyrocinia suscipit. Hanc ille suae ad amplissimam eruditionem velificationis primam harenam dum graviter urget, amantissimo Patre, cui Albensis Ecclesiae cathe-

dra ornanda obtigerat, orbatur Anno 1666. Nequicquam fractus hac orbitate nihilominus, Albano-Betlenianum Collegium, quod a desolatione Albensi in exili admodum semine Claudiopoli conservatum, rentissime Enyedini plantatum erat, salutaris, acrius caepto instat, donec togatorum illius Collegii Alumnorum accenseri meruit Anno 1669. Magnorum ibi Professorum cura, D. Samuelis Enyedi, Pauli Tsernaton, Joannis Nadányi, Stephani Tsepregi tantum profecit, ut non Poeseos Praeceptoratus honore duntaxat mactaretur, verum ex quadrienni diligentia, illorum non minus quam suo judicio dignus censeretur, qui in exoticis artium emporiis studiorum suorum lucrosiorem mercatum quaereret. Quippe Medicae facultatis comparandae ergo peregrinatione suscepta Anno 1673 proprii aeris (quod ex patrimonio satis amplum ipsi erat) subsidiis nuxis, Lipsiae primum, tum Marpurgi jecit Academicorum studiorum fundamenta, Heidelbergensem quoque Academiam, tum in flore, et omnium Germaniae Academicarum antiquissimam et amplissimam visitans. Quo cum profectu, facile assequitur conjectura: siquidem fertur, a magnis sibi Viris ipsi intimatum esse, ut Philosophiae Professoratum illic ambire non recusaret. Visum tamen ipsi est florentem quoque Helvetiorum rep. et Academias visitare, et primum quidem Tigurensem, ubi apud Celeberrimum Hejdeggerum hospitium quaerens, ejusdem et Zvingeri Clarissimorum Virorum commercio diu satis perfruitus est; post Basileensem, ubi Magni Hottingeri de cultiore Latinitate, et Antiquitatum orientalium peritia famigeratissimi mensam sibi et commercium emens, ut illi ampliorem literaturam, ita Bauhino celebratissimo Medicinae Doctori et Professori Medicae artis peritiam, acceptam tulit. Ibidem tunc, necessitudinis et commercii literarii, quod cum Joh. Jacobo Hoffmanno Professore nunc Basileensi, viro multae eruditionis indesinenter coluit, fundamenta jecit. In eadem Academia Medicinae Doctor creari, quin in facultate Medica Assessor renunciari meruit. Tot ergo adoreis mactus ac honoribus insignis, illam quam sub quadrienni peregrinatione collegit variae eruditionis, ac experientiae merces, in patrium solum intulit Anno circiter 1677. Ubi plus quam biennio in vico Földvár ad Felvintzium, privatam

domi suae trahens vitam, praeterea, quod de amplissimi nominis Parente regni Optimatibus non esset obscurus, a praxi quoque Medica innotescere perexit, eo quidem usque, ut Professore interea literatissimo D. Paulo Tsernatonio ex forti apoplexia An. 1679 vita decedente, vacans illius cathedra cum Paedagogiarchatu, Principis et Curatorum votis sibi sit oblata An. 1680. 4. Januarii, quam continuis 35 annis varie ornavit. Hic enim ille Graecam Lingvam tum Novi T. tum exoticorum Scriptorum ad usque Poetas Homerum, Pindarum, Hesiodum, Theologorum imprimis; hic Politicam Secularium; hic Logicam, Physicam, Historiasque utrorumque causa, ex professo, quamque captato laboris occasione a temporibus et studiis, tractabat. Quicquid ab ordinariis laboribus restabat temporis, id quoque publico consecraturus, vulgandis in publicam utilitatem libellis animum adjecit. A primis quidem Professoratus sui ingressibus, Historiam Reformationis, quam *Rudus Redivivum* appellare voluit, exemplo in ea quidem materia a nemine nostrorum tentato, tum etiam *Pacem Animae*, obtulit. Altero decennio, *Pacem Corporis*, ter jam scriptorium prelum expertam, utilitati publicae propinavit: nec non *Artem Heraldicam*, *Pacem Aulae*, *Pacem Sepulchri*, enixus est. Tertium decennium fere *Lexico* elucubrando impendit ea assiduitate, ut ne motibus quidem civilibus, ipsaque eversione Oppidi Enyed, (in qua amissis fortune vix cum Collegis salvus evasit), quin etiam plus quam annuo exilio, in quod motus civiles propulerant, ab incepto pedem revocari passus est, adornata etiam ex Gallico sub eandem temporum acerbitatem *Pace Crucis*. His viri de rep. meritis oportune accensuero (praeter beneficia, quibus nostri ipsius auspiciis domi forisque aut fructi sunt, aut adhuc fruuntur) Electorale illud binis, successive Alumnis ab Annis plus quam viginti usurpatum, in quo impetrando plurimus fuit.“

„Maritus successive trium uxorum ex familiis non plebejis oriundarum, cum prima, quae ex familia *Zöldiana*, tum Debrecinensi olim Belényesiensi septem; cum altera, quae filia fuit Generosi quondam D. *Andreae Szeghalmi*, diu apud Portam Residentis (vulgo Kapitihae) quinque annorum brevia gaudia egit; cum moestissima nunc relictā *Juditha Nyirő*

longissima. Liberis masculis et faeminis ex quavis susceptis, ex prima *Barbara* C. D. *Stephani Veszprémi* consorte, et *Anna* demortua; ex altera *Francisco*, nunc apud Britannos experientiae causa peregrino; et *Christina*, consorte C. D. *Petri Nádudvari*; ex tertia denique *Emerico*, nunc apud Belgas studiorum causa peregrino; *Andrea* adhuc impubere, tribusque filiabus demortuis.“

„Vir admodum rarae eruditionis, Latinus tersissimus et suavissimus, Graecus exactissimus, Hebraeus, Gallus, et Germanus sic satis curatus, Philosophus per omnes Scientiae partes versatissimus; Theologus fundatissimus; Historicus promptissimus; Medicus experientissimus, et felicissimus, et hinc apud omnes ordines domi forisque magnae auctoritatis; ex prosopographia etiam innata gravitate reverendus; indefesso labori, imprimis sub civilis belli octennio gravia passus, quin ex morbo Colico et Calculari fractus, succumbere cepit Anno circiter 1713, usque quo sensim magis ac magis deficiens, et vivis annumerari desiit Anno 1716. 10. Sept. hora 3. matut. natus annos aetatis 67.“

Eléggé tudatik ugyan, hogy ezen idősb Páriz Pápai Ferencnek csakugyan Ferenc nevű nagyobb fia is magát az orvosi tudománynak szentelte. (Lásd : „Weszprémi Biogr. Medic.“ II. 15—19. l.), de alig tudatik az, hogy utolsó fia András is 1732-ben a viadrai akademiában az orvosi tudományt tanulta, s ott october 15. nyilván védelmezte és sajtó alá bocsátotta : „*De vero, et necessario Medicorum Archano*“ című értekezését.

TARTALOM.

	<i>Lap</i>
I. Szász-Szebes XV. századbeli tanodája, török általi ostroma és történetirójának emlékezete.	1 —
II. 1480-beli jóslat Magyarország jövődjéről	10 —
III. Laki Thúz Jánosnak velencei emlékezete 1486-ról. . .	14 —
IV. Első Mátyás kir. idejebeli egy magyar költőnek emlékezete.	17
V. Magyar és erdélyi nyomdászok külföldön 1472—94., s a budai könyvárusok 1484—1525.	18
VI. Hazai tudósaink a XV. század végén s a XVI-nak elején.	46
VII. Idősb Perényi Gábor emlékezete 1509—1512-ből. . .	76
VIII. Erdélyi költők a XVI. század másod tizedében. . .	83
IX. A Dózsa-pórhad egykorú emléke.	92
X. Vitéz János és Eperjesi János 1514-beli emlékezetök. .	96
XI. A velenceiek által elfoglalt részei Magyarországnak .	98
XII. Verbőci István emlékezete.	102
XIII. Budai Simon magyar verselő 1518-ban, és Erdélyi Miksa indiai utazónk 1519.	113
XIV. A mohácsi ütközet egykorú emléke.	116
XV. Georgievics Bertalan XVI. századbeli orientalistánk emlékezete.	130
XVI. Mátyás kir. könyvtárának emlékezete.	137
XVII. Wagner Antal emlékezete.	140
XVIII. Martinuzzi halála idejének meghatározása. . . .	143
XIX. Oláh Miklós emlékezete.	145
XX. Sylvester János emlékezete.	152
XXI. Egy adatka erdélyi szászainkról.	154
XXII. Istvánfi Pál emlékezete.	155
XXIII. Verancsics Antal emlékezete 1558-ból.	158
XXIV. Magyarországnak és régi szokásainak leírása 1573-b. .	158
XXV. A szombathelyi zsinat s akkori jezsuiták emlékezete 1579-ből	162
XXVI. Ecsedi Báthori István emlékezete 1586-ból. . . .	164
XXVII. Draskovics János és nejének emlékezetök 1610-ből. .	166
XXVIII. Id. Rákóczi György emlékezete 1627-ből. . . .	169

XXIX. Prágai András panasza nemzetéről 1628-ból.	171
XXX. Ifj. Perényi Gábor és nejének emléke 1637-ből.	176
XXXI. Fröhlich Dávid és némely nevezetesb egykorú emlékezte 1639-ből.	177
XXXII. Első Rákóczi György születése.	189
XXXIII. Dobó István s Ferenc, és Lórántfi Mih. és Zsuzsánna emlékezetök 1640-ből.	190
XXXIV. Magyarország siralmas állapota 1641-ben.	196
XXXV. Bedegi Nyáry Bernát emlékezte 1649-ből.	197
XXXVI. A magyarok külföldieskedési hajlamai 1654—6.	198
XXXVII. Batthyány Adám emlékezte 1654-ből.	199
XXXVIII. Második Rákóczi György havasalföldi győzödelme.	201
XXXIX. Wesselényi Ferenc és elődének emlékezte 1656-ból.	203
XL. Selyei Balog István emlékezte 1656-ból.	205
XLI. Lónyai, Báthori, Varkucs család származásának és Lónyai Zsuzsánnának emlékezte 1656-ból.	207
XLII. A lengyelek ellen 1657. viselt háborúnak veszélyes napjai.	209
XLIII. A Bocskai család nemágazata és Bocskai István fejedelem emlékezte 1659-ből.	211
XLIV. Rhédei Ferenc fejedelem és korának emlékezte 1664-ből.	218
XLV. Második Balassa Bálint és előde emlékezte 1675-ből.	222
XLVI. Egy pár adat Kertész Ábrahám híres nyomdászról.	224
XLVII. Wesselényi Pál, Szönyi Nagy István és az 1675-ki vallási üldözések emlékezte 1675-ben.	226
XLVIII. Melotai Nyilas István emlékezte.	233
XLIX. Csúzi Cseh Jakab emlékezte 1682-ből.	235
L. Lisznyai Kovács Pál emlékezte.	237
LI. Beresényi Miklós emlékezte 1685-ből.	242
LII. Szatmárnémeti Mihály emlékezte 1686-ból.	244
LIII. Első Apafi Mihály emlékezte 1690-ből.	247
LIV. Egy adat szellemi állapotjainkról a XVII. század végén.	249
LV. Apor István emlékezte 1695-ből.	250
LVI. Pápai Páriz Ferenc életéhez.	251

Ára 1 frt 60 kr.

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30

From

1/2
1/4
1/8
1/16
1/32
1/64
1/128
1/256
1/512
1/1024
1/2048
1/4096
1/8192
1/16384
1/32768
1/65536
1/131072
1/262144
1/524288
1/1048576
1/2097152
1/4194304
1/8388608
1/16777216
1/33554432
1/67108864
1/134217728
1/268435456
1/536870912
1/1073741824
1/2147483648
1/4294967296
1/8589934592
1/17179869184
1/34359738368
1/68719476736
1/137438953472
1/274877906944
1/549755813888
1/1099511627776
1/2199023255552
1/4398046511104
1/8796093022208
1/17592186044416
1/35184372088832
1/70368744177664
1/140737488355328
1/281474976710656
1/562949953421312
1/1125899906842624
1/2251799813685248
1/4503599627370496
1/9007199254740992
1/18014398509481984
1/36028797018963968
1/72057594037927936
1/144115188075855872
1/288230376151711744
1/576460752303423488
1/1152921504606846976
1/2305843009213693952
1/4611686018427387904
1/9223372036854775808
1/18446744073709551616
1/36893488147419103232
1/73786976294838206464
1/147573952589676412928
1/295147905179352825856
1/590295810358705651712
1/1180591620717411303424
1/2361183241434822606848
1/4722366482869645213696
1/9444732965739290427392
1/18889465931478580854784
1/37778931862957161709568
1/75557863725914323419136
1/151115727451828646838272
1/302231454903657293676544
1/604462909807314587353088
1/1208925819614629174706176
1/2417851639229258349412352
1/4835703278458516698824704
1/9671406556917033397649408
1/19342813113834066795298816
1/38685626227668133590597632
1/77371252455336267181195264
1/154742504910672534362390528
1/309485009821345068724781056
1/618970019642690137449562112
1/1237940039285380274899124224
1/2475880078570760549798248448
1/4951760157141521099596496896
1/9903520314283042199192993792
1/19807040628566084398385987584
1/39614081257132168796771975168
1/79228162514264337593543950336
1/158456325028528675187087900672
1/316912650057057350374175801344
1/633825300114114700748351602688
1/1267650600228229401496703205376
1/2535301200456458802993406410752
1/5070602400912917605986812821504
1/10141204801825835211973625643008
1/20282409603651670423947251286016
1/40564819207303340847894502572032
1/81129638414606681695789005144064
1/162259276829213363391578010288128
1/324518553658426726783156020576256
1/649037107316853453566312041152512
1/1298074214633706907132624082305024
1/2596148429267413814265248164610048
1/5192296858534827628530496329220096
1/10384593717069655257060992658440192
1/20769187434139310514121985316880384
1/41538374868278621028243970633760768
1/83076749736557242056487941267521536
1/166153499473114484112975882535043072
1/332306998946228968225951765070086144
1/664613997892457936451903530140172288
1/1329227995784915872903807060280344576
1/2658455991569831745807614120560689152
1/5316911983139663491615228241121378304
1/10633823966279326983230456482242756608
1/21267647932558653966460912964485513216
1/42535295865117307932921825928971026432
1/85070591730234615865843651857942052864
1/170141183460469231731687303715884105728
1/340282366920938463463374607431768211456
1/680564733841876926926749214863536422912
1/1361129467683753853853498429727072845824
1/2722258935367507707706996859454145691648
1/5444517870735015415413993718908291383296
1/10889035741470030830827987437816582766592
1/21778071482940061661655974875633165533184
1/43556142965880123323311949751266331066368
1/87112285931760246646623899502532662132736
1/174224571863520493293247799005065324265472
1/348449143727040986586495598010130648530944
1/696898287454081973172991196020261297061888
1/1393796574908163946345982392040522594123776
1/2787593149816327892691964784081045188247552
1/5575186299632655785383929568162090376495104
1/11150372599265311570767859136324180752990208
1/22300745198530623141535718272648361505980416
1/44601490397061246283071436545296723011960832
1/89202980794122492566142873090593446023921664
1/178405961588244985132285746181186892047843328
1/356811923176489970264571492362373784095686656
1/713623846352979940529142984724747568191373312
1/1427247692705959881058285969449495136382746624
1/2854495385411919762116571938898990272765493248
1/5708990770823839524233143877797980545530986496
1/11417981541647679048466287755595961091061972992
1/22835963083295358096932575511191922182123945984
1/45671926166590716193865151022383844364247891968
1/91343852333181432387730302044767688728495783936
1/182687704666362864775460604089535377456991567872
1/365375409332725729550921208179070754913983135744
1/730750818665451459101842416358141509827966271488
1/1461501637330902918203684832716283019655932542976
1/2923003274661805836407369665432566039311865085952
1/5846006549323611672814739330865132078623730171904
1/11692013098647223345629478661730264157247460343808
1/23384026197294446691258957323460528314494920687616
1/46768052394588893382517914646921056628989841375232
1/93536104789177786765035829293842113257979682750464
1/187072209578355573530071658587684226515959365500928
1/374144419156711147060143317175368453031918731001856
1/748288838313422294120286634350736906063837462003712
1/1496577676626844588240573268701473812127674924007424
1/2993155353253689176481146537402947624255349848014848
1/5986310706507378352962293074805895248510699696029696
1/11972621413014756705924586149611790497021399392059392
1/23945242826029513411849172299223580994042798784118784
1/47890485652059026823698344598447161988085597568237568
1/95780971304118053647396689196894323976171195136475136
1/191561942608236107294793378393788647952342390272950272
1/383123885216472214589586756787577295904684780545900544
1/766247770432944429179173513575154591809369561091801088
1/1532495540865888858358347027150309183618739122183602176
1/3064991081731777716716694054300618367237478244367204352
1/6129982163463555433433388108601236734474956488734408704
1/12259964326927110866866776217202473468949912977468817408
1/24519928653854221733733552434404946937899825954937634816
1/49039857307708443467467104868809893875799651909875269632
1/98079714615416886934934209737619787751599303819750539264
1/196159429230833773869868419475239575503198607639501078528
1/392318858461667547739736838950479151006397215279002157056
1/784637716923335095479473677900958302012794430558004314112
1/1569275433846670190958947355801916604025588861116008628224
1/3138550867693340381917894711603833208051177722232017256448
1/6277101735386680763835789423207666416102355444464034512896
1/12554203470773361527671578846415332832204710888928069025792
1/25108406941546723055343157692830665664409421777856138051584
1/50216813883093446110686315385661331328818843555712276103168
1/100433627766186892221372630771322662657637687111424552206336
1/200867255532373784442745261542645325315275374222849104412672
1/401734511064747568885490523085290650630550748445698208825344
1/803469022129495137770981046170581301261101496891396417650688
1/1606938044258990275541962092341162602522202993782792835301376
1/3213876088517980551083924184682325205044405987565585670602752
1/6427752177035961102167848369364650410088811975131171341205504
1/12855504354071922204335696738729300820177623950262342682411008
1/25711008708143844408671393477458601640355247900524685364822016
1/51422017416287688817342786954917203280710495801049370729644032
1/102844034832575377634685573909834406561420991602098741459288064
1/205688069665150755269371147819668813122841983204197482918576128
1/411376139330301510538742295639337626245683966408394965837152256
1/822752278660603021077484591278675252491367932816789931674304512
1/1645504557321206042154969182557350504982735865633579863348609024
1/3291009114642412084309938365114701009965471731267159726697218048
1/6582018229284824168619876730229402019930943462534319453394436096
1/13164036458569648337239753460458804039861886925068638906788872192
1/26328072917139296674479506920917608079723773850137277813577744384
1/52656145834278593348959013841835216159447547700274555627155488768
1/105312291668557186697918027683670432318895095400549111254310977536
1/210624583337114373395836055367340864637790190801098222508621955072
1/421249166674228746791672110734681729275580381602196445017243910144
1/842498333348457493583344221469363458551160763204392890034487820288
1/1684996666696914987166688442938726917102321526408785780068975640576
1/3369993333393829974333376885877453834204643052817571560137951281152
1/6739986666787659948666753771754907668409286105635143120275902562304
1/13479973333575319897333507543509815336818572211270286240551805124608
1/26959946667150639794667015087019630673637144422540572481103610249216
1/53919893334301279589334030174039261347274288845081144962207220498432
1/107839786668602559178668060348078522694548577690162289924414440996864
1/215679573337205118357336120696157045389097155380324579848828881993728
1/431359146674410236714672241392314090778194310760649159697657763987456
1/862718293348820473429344482784628181556388621521298319395315527974912
1/1725436586697640946858688965569256363112777243042596638790631055949824
1/3450873173395281893717377931138512726225554486085193277581262111899648
1/6901746346790563787434755862277025452451108972170386555162524223799296
1/13803492693581127574869511724554050904902217944340773110325048447598592
1/27606985387162255149739023449108101809804435888681546220650096895197184
1/55213970774324510299478046898216203619608871777363092441300193790394368
1/110427941548649020598956093796432407239217743554726184882600387580788736
1/220855883097298041197912187592864814478435487109452369765200775161577472
1/441711766194596082395824375185729628956870974218904739530401550323154944
1/883423532389192164791648750371459257913741948437809479060803100646309888
1/1766847064778384329583297500742918515827483896875618958121606201292619776
1/3533694129556768659166595001485837031654967793751237916243212402585239552
1/7067388259113537318333190002971674063309935587502475832486424805170479104
1/14134776518227074636666380005943348126619871175004951664972849610340958208
1/28269553036454149273332760011886696253239742350009903329945699220681916416
1/56539106072908298546665520023773392506479484700019806659891398441363832832
1/113078212145816597093331040047546785012958969400039613319782796882727665664
1/226156424291633194186662080095093570025917938800079226639565593765455331328
1/452312848583266388373324160190187140051835877600158453279131187530910662656
1/904625697166532776746648320380374280103671755200316906558262375061821325312
1/1809251394333065553493296640760748560207343510400633813116524750123642650624
1/3618502788666131106986593281521497120414687020801267626233049500247285301248
1/7237005577332262213973186563042994240829374041602535252466099000494570602496
1/14474011154664524427946373126085988481658748083205070504932198000989141204992
1/28948022309329048855892746252171976963317496166410141009864396001978282409984
1/57896044618658097711785492504343953926634992332820282019728792003956564819968
1/115792089237316195423570985008687907853269984665640564039457584007913129639936
1/231584178474632390847141970017375815706539969331281128078915168015826259279872
1/463168356949264781694283940034751631413079938662562256157830336031652518559744
1/926336713898529563388567880069503262826159877325124512315660672063305037119488
1/1852673427797059126777135760139006525652319754650249024631321344126610074238976
1/3705346855594118253554271520278013051304639509300498049262642688253220148477952
1/7410693711188236507108543040556026102609279018600996098525285376506440296955904
1/14821387422376473014217086081112052205218558037201992197050570753012880593911808
1/29642774844752946028434172162224104410437116074403984394101141506025761187823616
1/59285549689505892056868344324448208820874232148807968788202283012051522375647232
1/118571099379011784113736688648896417641748464297615937576404566024103044751294464
1/237142198758023568227473377297792835283496928595231875152809132048206089502588928
1/474284397516047136454946754595585670566993857190463750305618264096412179005177856
1/948568795032094272909893509191171341133987714380927

**MTA
KIK**

0 00005 33202 1